

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİMİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Adilet ZHYLKYBAEV**

**Enstitü Anabilim Dalı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Enstitü Bilim Dalı : FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Suat CEBECİ

HAZİRAN 2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 27/05/2021 tarihinde aşağıda ismi yazılı araştırma görevlisi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %23’tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Adilet Zhylkybaev
Öğrenci Numarası : 187215006
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Program Türü : () Proje (X) Yüksek Lisans Tezi () Doktora Tezi

Taramayı Yapan Arş. Gör.
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

Danışman
(Adı Soyadı, İmzası, Tarih)

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti 80 milyonluk nüfusu, coğrafi konumu ve tarihî tecrübesiyle hem Batı dünyasında hem İslam ülkeleri arasında özellikle de Türk Cumhuriyetlerine göre farklı bir konuma sahiptir.

Türkiye İslam dünyasında tek lâik ülkedir. Lâiklik Batı'da çıkmış ve ülkelere göre farklı uygulanmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi din-devlet ilişkilerinde ve din eğitimi de Türkiye çok tartışmalar yaşamıştır. Ancak din eğitimi ve din-devlet ilişkilerinde kendine has bir model geliştirmiştir. Bu modelde Diyanet İşleri Başkanlığı bir devlet kurumu olarak yer bulurken, eğitimde okullarda din dersi yer almış ve mesleki din eğitimi İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri millî eğitim sistemi içinde yer almıştır. Ancak Türkiye bu tecrübeye bir anda sahip olmamıştır. Din ve din eğitimi Cumhuriyet Tarihinde en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaklaşık çeyrek asır, din-devlet ilişkilerinde gerginlikler yaşanmış, din resmî kurumlardan uzaklaştırılmış, din eğitimi kurumları kapatılmış âdeta bir boşluk yaşanmıştır. 1950 yılında çok partili hayatla birlikte dinî uygulamalar ve hizmetler başlamış; din eğitimi kurumları yeniden açılmıştır.

Bu çalışmada, genel ve mesleki din eğitimi faaliyetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın din hizmetlerine toplu bir bakış amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırma dört bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölüm "Din Eğitiminin Temelleri" başlıklı bölümde, din eğitimi ve öğretiminin, bireysel temelleri, toplumsal temelleri, evrensel temelleri, felsefi temelleri, kültürel temelleri ve yoğunluklu olarak hukuki temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, örgün din eğitiminin yani okullardaki din derslerinin tarihî süreci ve gelişimi ele alınmış, sonra din dersleri modelleri açıklanmış, akabinde örgün din eğitiminin sorunları incelenmiştir.

"Mesleki Din Eğitimi" başlıklı bölümde, Cumhuriyetten önceki durumdan kısaca bahsedildikten sonra, Cumhuriyet Tarihi boyunca önemli bir yeri olan İmam Hatip Liselerindeki ve yükseköğretimdeki din öğretimi ele alınmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte gündeme gelen mesleki din eğitiminin tarihî süreci, amacı, programları, bazı sorunları ve önerilere yer verilmiştir.

"Yaygın Din Eğitimi" başlıklı bölümde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bünyesindeki Kur'an kursları, camilerdeki din eğitimi, sosyal hizmet alanlarında din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, dinî yayınlar ve bunların bazı sorunları araştırılmıştır.

Ben Kırgız bir vatandaş olarak, yüksek din öğrenimimi Türkiye'de yapmış biri olarak yüksek lisans tez konumu belirlerken, yapacağım çalışmanın hem Türkiye'ye hem de başta memleketim Kırgızistan olmak üzere Türk Cumhuriyetlerine faydalı olacak bir konu olmasını tercih ettim. Hedefim bu çalışmamı tercüme ederek Türk Cumhuriyetleri, ilim ve siyaset dünyasının hizmetine sunmaktır.

Tezin hazırlanması sürecinde beni sürekli motive eden ve katkılarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Suat Cebeci'ye, çalışmanın başlangıcından sonuna kadar bilgi ve fikirleriyle bana ışık tutan, yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın'a kaynak ulaşımında katkılar sunan Doç. Dr. Bilal Yorulmaz, Dr. Ravza Cihan, Kübra Cevherli hocalarıma, tezin hazırlanması sürecinde beni sürekli motive eden, yanımda olan ve bana güç veren burada ismini sayamadığım diğer hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim.

Adilet ZHYLKYBAEV

18/05/2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu ve Problemi	3
Çalışmanın Amacı ve Önemi	4
Araştırmanın Yöntemi	4

BÖLÜM 1: DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN TEMELLERİ

1.1. Niçin Din Eğitimi?.....	5
1.2. Bireysel/İnsani Temel	5
1.3. Toplumsal Temel	5
1.4. Evrensel Temel	6
1.5. Felsefi Temel	7
1.6. Kültürel Temel	7
1.7. Hukuki Temel	8
1.7.1. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi.....	8
1.7.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1 Nolu Ek Protokol, 2. Madde	9
1.7.3. Tevhidi Tedrisat Kanunu	9
1.7.4. Anayasanın 24. Maddesi	10
1.7.5. Anayasanın 174. Maddesi	11
1.7.6. Eğitim ve Öğretimde Lâiklik.....	11
1.7.7. Cumhuriyet Halk Partisi 7. Kurultayı'nda Lâiklik ve Din Eğitimi Konularının Müzakeresi	12

BÖLÜM 2: ÖRGÜN DİN EĞİTİMİ

2.1. Cumhuriyet Öncesi Durum.	17
2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Tevhidi Tedrisat (1924-1946)	18
2.3. İlkokullara Din Bilgisi Dersi Konulması	19
2.4. Öğretmen Okullarında Din Dersleri	20
2.5. Ortaokullara Din Bilgisi Dersi Konulması	21
2.6. Liselere Din Bilgisi Dersi Konulması.....	21
2.7. Örgün Eğitime Ahlak Derslerin Konulması	22
2.8. Örgün Din Eğitiminin 1980 Sonrası ve DKAB Dersinin Zorunlu Hâle Getirilmesi	22
2.9. Dünyada ve Türkiye'de Okullardaki Din Dersi Modelleri	27
2.9.1. Doktriner/Mezhebî Din Öğretimi	27
2.9.2. Mezheplerüstü Din Öğretimi	27
2.9.3. Dinlerarası/Kültürlerarası Din Öğretimi	27
2.9.4. Fenomenolojik Din Öğretimi	28
2.10. Örgün Din Eğitimin Sorunları	28

BÖLÜM 3: MESLEKİ DİN EĞİTİMİ

3.1. Cumhuriyet Öncesi Mesleki Din Eğitimi	31
3.2. İmam Hatip Okulları	31
3.2.1. İmam Hatip Mekteplerinin Kapatılışı	32
3.2.2. İmam Hatip Yetiştirme Kursların Açılması	33
3.2.3. İmam Hatip Okulların Yeniden Açılması	34
3.2.4. İmam Hatip Lisesi Dönemi	35
3.2.5. 1974-1980 Yılları Arasında İHL'lerinde Görülen Gelişmeler	35
3.2.6. 1980-1997 Yılları Arasında İHL'lerinde Görülen Gelişmeler	36
3.2.7. Meslek Lisesi Mezunlarının Liseye Geçiş ve Üniversiteye Girişleri	36
3.2.8. Kesintisiz Sekiz Yıllık Eğitimle Birlikte 28 Şubat 1997 Süreci ve Sonrası İHL ve AİHL	37
3.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi	38
3.3.1. İlahiyat Fakültelerinin Açılışı ve Kapanışı	38
3.3.2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Açılışı	39
3.3.3. Yüksek İslam Enstitülerin (YİE) Açılışı	39
3.3.4. İslamî İlimler Fakültesinin Açılışı	40
3.3.4. Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Yeni Düzenlemelerin Başlaması	40
3.3.5. İlahiyat Fakültelerinin Öğretim Süresi ve Giriş Şartları	41
3.3.6. İlahiyat Meslek Yüksek Okulları (İMYO)	41
3.3.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı	42
3.3.7. İlahiyat Önlisans, Açık Öğretim ve İLİTAM Programları	43
3.3.8. İlahiyat Fakültelerinin 2011'den Sonraki Durumu	43
3.3.9. İlahiyat Fakültelerine Pedagojik Formasyon Derslerinin Konulması	44
3.3.10. İlahiyat Fakültelerinin Günümüzdeki Durumu	45
3.4. Meslekî Din Eğitiminin Sorunları	45

BÖLÜM 4: YAYGIN DİN EĞİTİMİ

4.1. Yaygın Din Eğitimin Cumhuriyetten Önceki Durumu	49
4.2. Kur'an Kursları	49
4.2.1. Kur'an Kursları 1924-1950 Yıllarında	50
4.2.2. 1950'den Günümüze Kur'an Kursları	50
4.2.3. Uzun Süreli, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları	52
4.2.4. Hafızlık Kur'an Kursları	52
4.2.5. Yaz Kur'an Kursları	53
4.2.6. 4-6 Yaş Göre Yönelik Okul Öncesi Kur'an Kursları	54
4.3. Camilerde Din Eğitimi	54
4.3.1. Eğitim Merkezi Olarak Cami	55
4.3.2. Cami Merkezli Din Eğitiminin Özellikleri	55
4.3.3. Cami Eğitimi Yürütenler	56
4.3.4. Hutbeler	57
4.3.5. Vaazlar	58
4.3.6. Cami Dersleri	60

4.4. Sosyal Hizmet Alanlarında Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	61
4.4.1. Cezaevlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	62
4.5.2. Aile ve Dinî Rehberlik Büroları	69
4.5.3. Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	74
4.5.4. Gençlere Yönelik Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	77
4.5.5. Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	81
4.5.6. Hastanelerde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri	85
4.5.7. Engellilere Yönelik Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri ...	89
4.5. Dinî Yayınlar	91
4.5.1. Dinî Yayınların Tarihçesi	91
4.5.2. Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler	93
4.5.3. Basılı Yayınlar	95
4.5.4. Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar	96
4.5.5. Dijital Yayınlar	97
4.5.6. Televizyon ve Radyo	98
SONUÇ ve ÖNERİLER	105
KAYNAKÇA	111
EKLER	117
EK. 1	117
EK. 2	119
EK. 3	120
EK. 4	121
EK. 5	122
EK. 6	123
EK. 7	124
EK. 8	126
EK. 9	127
EK. 10	128
EK. 11	130
EK. 12	132
EK. 13	133
EK. 14	134
EK. 15	135
EK. 16	137
Tablo 2.	138
Tablo 3.	140
Tablo 4.	142
Tablo 5.	143
Tablo 6.	145
Tablo 7.	146
Tablo 11.	148
Tablo 14.	149
Tablo 15.	152
Tablo 17.	153
Tablo 19.	155

Tablo 20.	160
Tablo 21.	161
Tablo 26.	162
Tablo 27.	164

KISALTMALAR

TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C:	Türkiye Cumhuriyeti
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
MSP:	Millî Selâmet Partisi
DKAB:	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
İHL:	İmam Hatip Lisesi
İHO:	İmam Hatip Okulu
KHK:	Kanun Hükmünde Kararname
İÖP:	Önlisans Programı
İLİTAM:	Uzaktan İlahiyat Lisans Tamamlama
SHÇEK:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STÖ:	Sivil Toplum Örgütleri
ÇÖDEM:	Çocuk Destek Merkezi
AVM:	Alışveriş Merkezi
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
DHYS:	Din Hizmetleri Yönetim Sistemi
AMATEM:	Alkol ve Madde Bağımlılık Tedavi Merkezi
YEDAM:	Yeşilay Danışmanlık Merkezi
TRSM:	Toplum Ruh Sağlığı Merkezi
AACR2:	Anglo-Amerikan Cataloging Record-2 ve Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları-2
MARC:	Machine Readable Cataloging Record ve Makinece Okunabilir Kataloglama kaydı
EPUB:	Electronic Publication, Uluslararası Sayısal Yayıncılık Forumu (IDPF) tarafından e-kitap standardı olarak ilan edilen, gömülü cihazlarda ve bilgisayarlarda kullanılmak üzere geliştirilmiş bir dosya biçimidir.
PDF:	Portable Document Format; Taşınabilir Belge Biçimi, platformlar arası taşınabilir ve yazdırılabilir belgeler oluşturmak amacıyla üretilmiş sayısal bir dosya biçimidir.
Word:	Microsoft Word, 1983 senesinden geliştirilmiş olan merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan ve Bill Gates'in sahibi olduğu yazılım firması Microsoft tarafından Microsoft Windows ve Apple Macintosh işletim sistemleri tabanında çalışmak üzere yazılan ve dağıtımı yapılan bir sözcük işlemci programıdır.
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
LGS:	Liselere Geçiş Sistemi
YGS:	Yükseköğretime Geçiş Sınavı

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarında yer alan bilgileri konulara göre dağılımı	23
Tablo 2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda Yer Alan Ünite, Kazanım Sayısı ve Süresi	138
Tablo 3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı'nda Yer Alan Ünite, Kazanım Sayısı ve Süresi	140
Tablo 4. 1974-1975 Öğretim Yılından İtibaren Uygulamaya Konulan İHL Lise Kısım Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi	142
Tablo 5. İlahiyat ve İslami İlimler Fakülteleri Listesi (03.10.2019)	143
Tablo 6. Din Eğitiminin Kesintiye Uğradığında Kur'an Kurslarındaki Sayısal Gelişmeler	145
Tablo 7. 2020 Yılında Hazırlanan Hutbeler	146
Tablo 8. 2020 Yılında Aileye Yönelik Düzenlenen Eğitim Etkinlikleri	73
Tablo 9. Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri Etkinlikleri	73
Tablo 10. Gençlik Kampları Çalışmaları (2020)	79
Tablo 11. Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerin Kurumlara Bağlı Bulundukları Yerlere Göre Dağılımları	148
Tablo 12. Türkiye'de Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü- Aralık 2018 Verileri	83
Tablo 13. 2019 Yılında Sağlık Tesislerinde Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Dair Veriler	87
Tablo 14. Ücretsiz Dağıtılmak Üzere Birinci Baskısı Yapılan Eserlerin Listesi	149
Tablo 15. Ücretsiz Dağıtılmak Üzere Mükerrer Baskısı Yapılan Eserlerin Listesi	152
Tablo 16. 2021 Yılı Baskıya Hazırlanan Takvimlerin Listesi	96
Tablo 17. Ücretsiz Dağıtılmakta Olan Birinci Baskısı Gerçekleştirilen Yabancı Dil ve Lehçelerdeki Eserlerin Listesi	153
Tablo 18. TDV İş Birliğiyle Bütçe Dışı Kaynaklı Ücretsiz Dağıtılmak Üzere Baskısı Yapılan Yabancı Dil ve Lehçelerde Basılı Eserlerin Listesi	96
Tablo 19. DİB Dijital Yayınlar Daire Başkanlığının Dijital Ortamda Halkın İstifadesine Sunulan Eserler Listesi	155
Tablo 20. Diyanet Radyo Program ve Bölüm Sayıları	160
Tablo 21. 2020 Yılı Diyanet Radyo Ramazan Özel Programları (24 Nisan 2020– 23 Mayıs)	161
Tablo 22. Diyanet Kur'an Radyo Program ve Bölüm Sayıları	100
Tablo 23. Diyanet Risalet Radyo Program ve Bölüm Sayıları	101
Tablo 24. Diyanet İşleri Başkanlığının 1987-1993 Yıllara Arasında Hazırladığı TV Programlarının Adları, Türleri, Bölüm Sayıları ve Yapım Yılları	102
Tablo 25. 2009 Yılı TRT'de Din ve Ahlak Programları	103
Tablo 26. Diyanet TV'de yayınlanan program ve bölüm sayıları (İç Yapım)	162
Tablo 27. Diyanet TV'de Yayınlanan Program ve Bölüm Sayıları (Dış Yapım)	164

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi	
Tezin Yazarı: Adilet ZHYLKYBAEV	Danışman: Prof. Dr. Suat CEBECİ
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: x + 110 (tez) + 47 (ekler)
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Bilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Din ilk insanla başlamış olan gerçek bir olgudur ve din eğitimi birey ve toplum açısından önemlidir. Din eğitimi tesadüflere ve kültürlenmenin gelişigüzel etkinliklerine açık bırakılamaz. Bundan dolayı eğitim kamu hizmeti olarak kurumsallaşmış ve okullar açılmıştır. Niçin din eğitimi sorusunun cevabı, bizlere din eğitiminin temellerini vermektedir. Bu nedenle, araştırmanın birinci bölümünde “Din Eğitimin Temellerine” yer verilmiştir. İkinci bölümde, “Örgün Din Eğitimi” bağlamında ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile seçmeli Temel Dinî Bilgiler, Kur’an ve Peygamberimizin Hayatı dersleri araştırılmıştır. Üçüncü bölümde, “Mesleki Din Eğitimi” kapsamında İmam Hatip ve Yükseköğretimde Din eğitimi konusuna yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, “Yaygın Din Eğitimi” bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan, her yaştaki insanlara temel dinî bilgileri, ahlaki değerleri kazandırmayı amaçlayan hutbe, vaaz, kurs, konferans, seminer, medya ve basın yayın kanalıyla yapılan eğitim faaliyetlerine yer verilmiştir. Çalışmada Türkiye’deki din eğitimi hakkında derli toplu bilgi ortaya koymak ve kazanılan tecrübelerle dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bazı konularda çok ayrıntıya girilmemiştir, fakat her konuya kısa da olsa temas edilerek toplu bilgi verilmeye gayret edilmiştir. Yeri geldiğinde bazı uygulamalarla ilgili sorunlar tespit edilmiş ve alınması gereken tedbirler konusunda öneriler sunulmuştur. 1920’den 2020’ye gelinceye kadar, Türkiye’de din eğitimi sorununun yeterli ilgiyi görmediğini, yeteri kadar bu meselelere imkân ve zaman ayrılmadığı ileri sürülemez. Fakat Cumhuriyet’in ilk çeyrek asrında yani tek partili dönemde yeterli din eğitimi verilemedi. Ancak 1948’den sonra halkın talebinin giderek arttığı anlaşıldı ve din eğitimi konusu tekrar gündeme geldi. Bu gelişmeler sonucunda 1949 yılında ilkokullara, 1956 yılında ortaokullara, 1967 yılında da liselere isteğe bağlı din dersleri konuldu. Mesleki din eğitiminde, 1951 yılında İmam Hatip Okulları ve 1959 yılında Yüksek İslam Enstitüleri açılmaya başladı. Yaygın din eğitimi alanında Kur’an Kursları da çoğalmaya başladı. Yaygın din eğitimi alanında asıl değişim ve gelişmeler 1998 yılından günümüze kadar olmuştur. Diyanet bünyesinde, dinî yayınlar, sosyal hizmetler, dinî ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, faaliyetleri gelişmeye devam etmektedir. Türkiye’de Cumhuriyet Tarihi boyunca din eğitimi ve öğretiminin sorunlarına baktığımızda şu tecrübeler çıkmaktadır: 1) Toplumun din eğitimi asla ihmal edilmemelidir. 2) Din eğitimi faaliyetleri öncelikle devlet eliyle bir devlet görevi olarak yürütülmelidir. Özel kişi ve kuruluşlara da kontrollü olarak izin verilmelidir. 3) Din eğitimi bilimsel yöntemlerle, tartışmaya açık şeffaf bir şekilde verilmelidir. 4) Dinî muhtevaya devlet müdahale etmemeli, din uzmanlarına bırakılmalıdır. 5) Din eğitimi herhangi bir dini grubun veya cemaatin etkisinde olmamalıdır. 6) Din eğitiminde kitle iletişim araçlarından dikkatli, kaliteli bir şekilde istifade edilmelidir. Bu alanda uzmanlar yetiştirilmelidir. 7) Sosyal hizmet alanlarında çalışmalar ihmal edilmemeli, geliştirilmeye devam edilmelidir. Bu alanda uzmanlar yetiştirilmelidir. 8) Din eğitimi, temel insan haklarından kabul edilip devletin din eğitimi faaliyetlerini yürütmesi laikliğe aykırı görülmemelidir.	
Anahtar Kelimeler: Din Eğitim ve Öğretim, Cumhuriyet Dönemi, Örgün Eğitim, Mesleki Din Eğitim, Yaygın Din Eğitim	

Yalova University Insitute of Postgraduate Education Master Thesis Summary

Thesis Title: Religious Education in Turkey in the Republican Era	
Thesis Author: Adilet ZHYLKYBAEV Advisor: Prof. Dr. Suat CEBECİ	
Date of Acceptance:	Total Number of Pages: x + 110 (main body) +47
Department: Philosophy and Religious Sciences Field of Study: Philosophy and Religious Sciences	
Religion is a real phenomenon that started with the first man, and religious education is important for the individual and society. Religious education cannot be left open to chance and the haphazard activities of acculturation. Therefore, education has been institutionalized as a public service and schools have been opened. Why is the answer to the question of religious education gives us the basics of religious education. For this reason, in the first chapter of the study, "Fundamentals of Religious Education" is included. In the second chapter, in the context of "Formal Religious Education", Religious Culture and Moral Knowledge courses, which are compulsory taught in primary and secondary education institutions, and optional Basic Religious Knowledge, Qur'an and Hz. The Life of Prophet lessons were researched. In the third chapter, the subject of Religious Education in Imam Hatip and Higher Education is included within the scope of "Vocational Religious Education". In the fourth chapter, the educational activities conducted by the Directorate of Religious Affairs within the context of "Common Religious Education", aiming to bring basic religious knowledge and moral values to people of all ages, through sermons, courses, conferences, seminars, media and press broadcasting are included. The aim of the study is to reveal well-organized information about religious education in Turkey and to draw attention to the experiences gained. Some issues have not been given much detail, but each issue has been touched on briefly, and collective information has been tried to be given. When appropriate, problems related to some applications were identified and recommendations were made on the measures to be taken. It cannot be argued that from 1920 to 2020, the problem of religious education in Turkey did not receive enough attention and that enough time and opportunity was not allocated to these issues. However, sufficient religious education could not be given in the first quarter century of the Republic, that is, in the one-party period. However, after 1948, it was understood that the demand of the people increased and the issue of religious education came back to the agenda. As a result of these developments, optional religion lessons were offered to primary schools in 1949, to secondary schools in 1956, and to high schools in 1967. In vocational religious education, Imam Hatip Schools started to open in 1951 and High Islamic Institutes in 1959. Quran Courses in the field of general religious education started to increase. The main changes and developments in the field of general religious education have occurred since 1998. Religious publications, social services, religious and spiritual counseling and guidance services and activities continue to develop within the body of Diyanet. When we look at the problems of religious education and teaching throughout the history of the Republic in Turkey, the following experiences emerge: 1) The religious education of the society should never be neglected. 2) Religious education activities should primarily be carried out by the state as a state duty. Private persons and organizations should also be allowed in a controlled manner. 3) Religious education should be given with scientific methods, open to discussion and transparent. 4) The state should not interfere with the religious content and should be left to religious experts. 5) Religious education should not be under the influence of any religious group or community. 6) Mass media should be used carefully and in a quality way in religious education. Experts in this field should be trained. 7) Studies should not be neglected in the fields of social work and should continue to be developed. Experts in this field should be trained. 8) Religious education should be accepted as one of the basic human rights and the state's conduct of religious education activities should not be seen as contrary to secularism.	
Keywords: Religious Education and Training, Republican Era, Formal Religious Education, Vocational Religious Education, General Religious Education	

GİRİŞ

İslam tarihinde medreseler açılıncaya kadar düzenli (örgün) bir eğitim yoktu. Eğitim daha çok yaygın eğitim şeklinde yapılıyordu. Hz. Peygamber hayattayken öğretici rolünde O vardı. Öğretilenler vahiy merkezliydi ve asıl amaç; Kur'an'ın anlaşılması ve hayata geçirilmesi idi. İslam dininin yayılmasıyla Hz. Peygamber öğretmenler görevlendirmiştir. Öğrenen ve öğretenler bu işi meslek veya ücret karşılığı yapmıyordu ve bu, başarıyı önemli ölçüde etkilemiştir. Medreselerin açılmasına kadar eğitim, kişinin gönüllülük ve fedakarlıklarına bağlıydı.

Mekke döneminde vahyin olması nedeniyle eğitim, öğretim faaliyetleri çok görülmezdi. Hicretten önce en önemli eğitim merkezi sahabeden Erkam'ın Evidir (Darü'l Erkam'dır). Hz. Peygamber aldığı vahyi burada tebliğ ediyordu. Mekke döneminde öğretim ve eğitim ev merkezliydi.

Medine dönemine gelindiğinde ise mescit ve camiler eğitim, öğretim mekânı olarak kullanılmıştır. En önemli eğitim yapıldığı ana merkez *Mescid-i Nebevi* olarak bilinmiştir. Mescit ibadet mekânı olmakla beraber eğitim faaliyetlerinin de yapıldığı yerdir. Bilgi ve uygulamaların yapıldığı vahyin canlı biçimde aktarılıp uygulandığı bir eğitimdi. Burada eğitime kadınların da katıldığı ifade edilmektedir. Fakat bu düzenli değil yaygın bir eğitimdi.

Medine döneminde ikinci merkez *Suffa* olmuştur. Suffa Mescidi'nin yapılması, pek çok sosyal, kültürel, askeri idarelerin yürütülmesinde kullanılmış ve peygamber tarafından yapılmıştır. Sahabilerin hem barındığı hem de eğitim aldıkları mekandır. Kur'an öğretimi yapılır ve okuma yazma öğretilirdi. Dolayısıyla Medine döneminde halka açık mescitler devreye girmiştir. Bilenlerden bilmeyenler bir şeyleri öğrenmeye çalışmıştır. Üçüncü merkez Küttablar, Kur'an ve dinî bilgilerin öğretildiği kurumlardı. Çocukların eğitimine ayrılan bu kurumlarda yazı, binicilik, yüzme, darb-ı mesel, okuma, Kur'an, şiir ve dinî bilgiler öğretilmekteydi. Küttabların mescitlerin dışında olma nedeni; çocukların cami temizliğine gereken özeni göstermeyeceği endişesidir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra hilafet seçimi sırasında tezahür eden siyasi olaylar kısmi olsa da eğitime olumsuz etkilemiştir. Dört halife döneminde eğitim adına arayışlar vardır. Fakat eğitim, öğretim adına birtakım gelişmeler görülmüştür. Emeviler döneminde ise hilafetin saltanata dönüşmesiyle eğitim sarayda yapılıyordu. Abbasiler döneminde ise tercüme hareketiyle eğitim, öğretime önem verilmiştir.

Medreseler ilk defa din eğitimin kurumsallaştığı dönemdir. En ünlü medrese Selçuklular döneminde yapılan *Nizamü'l - Mülk* Medresesi'dir. Bu dönemde medreseler teşkilatlı yapılanmaya başlamıştır. Osmanlı'da medreselerin zirve yaptığı dönem, Fatih dönemidir. Bu dönemde en büyük Medreseler *Sahn-ı Seman* medreseleridir. Daha sonra *Süleymaniye* medreseleridir. Tanzimat döneminde medrese tarzı eğitim bırakılarak yeni bir eğitim sistemi olan mektepler kurulmuştur. Medrese eğitiminde din ilimleri ağırlıklı iken mektep eğitiminde ise din ilimlerine olan önem azalmıştır. Medreseler Şeyhu'l İslamlığa bağlı iken, mektepler Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Medreseler duraklama ve bozulma sürecine girmiştir.

Osmanlı'nın modernleşme sürecinde en önemli duraklarından birinin Tanzimat olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde başlayan modernleşme ve laikleşme hareketleri, günümüz Türkiye'sinin kültürel, ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda dönüşümü için basamaklar olmuştur. Tanzimat'ın başlattığı değişim hareketleri Osmanlı ve aynı anda yeni Türkiye'nin din-devlet ilişkilerine yön vermiştir. Osmanlı'nın Batılaşma ve lâikleşmeye yönelik reformları,

devletin sosyal, siyasi ve eğitim alanlarını etkilemiş ve devlet yönetiminde, dine, özellikle de İslam'a yaptığı gönderimler son bulmuştur (Bahçekapılı, 2015: 373).

Diğer yandan Osmanlı'nın son yıllarında gerek devlet tarafından gerekse vakıflar ve özel şahıslar, Osmanlı hududunda yaşayan azınlıklar ve yabancı devletler tarafından da birçok sayıda mektep açılmış ve açılmaya devam etmiştir. Osmanlı devletinin sona erdikten sonra, Cumhuriyet'in kurulması ile farklı alanlarda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de yeni bir kademeye girmiştir (Öcal, 1998: 241).

Batı eğitim ve öğretim sistemleri yönündeki yeni arayışlar, Cumhuriyet Dönemi'nde kesin bir kararla uygulamaya konulmuştur. 1920-1924 yıllarında TBMM ve Cumhuriyet hükümlerinin geçirmiş olduğu dört yıllık tecrübeyle 3 Mart 1924'de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün öğretim kurumlarının Maarif Vekaletine bağlanması kabul edilmiştir. Bu kanun ile din görevlisini yetiştirmede şahıslara, cemaatlara, hatta Anayasa'ya göre genel idare içinde yer almış bulunan Diyanet İşleri Reisliği'ne yer verilmesi uygun görülmeyle, Maarif Vekaletine verilmiştir (Ayhan, 2014: 15-16).

Her ne kadar 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle orta ve yüksek düzeyde din eğitime yönelik birkaç faaliyetler yapılsa bile din öğretimi 1933 yılında tamamen kaldırılmıştır. 1933-1950 arasında, din eğitimi ve öğretimi adına hiçbir şey yapılmadığı gibi normal dinî yaşantılara bile müdahale edilmeye devam etmiştir (Köylü, 2018: 5). 1950'ye gelinceye kadar tek parti dönemi din eğitimi ve öğretimin yapıldığı tek resmî kurum Kur'an kursları olmuştur. Kur'an kurslarının ise imkanları çok kısıtlıydı.

Cumhuriyet kurulduğundan 1923-1946 yıllar arası hâkim olan tek parti döneminde din eğitimi boşluğu oluştu ve topluma olan bedeli büyük oldu. Bu dönemde bazı köy ve kasabalarda nikah kıyacak, cenaze namazını kıldırarak, doğru dürüst Fatıha'yı okuyacak insan sayısının azalması, Demokrat Parti'nin dine daha sabit bir tavır sergilemesi, dönemin mevcut CHP iktidarın zoruna gitmiştir. Bu sürede biriken sıkıntılar ve ihtiyaçlar din eğitimi konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Seçimler yaklaşırken CHP iktidarı, dinî konularda bazı adımlar atmak ve icraatlarda bulunmak durumunda kalmıştır. 1947 CHP 7. Kurultayından sonra din eğitim ve öğretimi açısından olumlu gelişmeler başlamıştır. Din eğitimi çerçevesindeki idari ve siyasi baskıların hafiflemesinden, halkın talebi ve emeği ile, siyasi partilerin çoğalmasıyla birlikte 1950'den sonra resmî ve fahrî Kur'an Kurslarında, İmam Hatip Okullarında, Ortaöğretimde, Yüksek Öğretimde din eğitimi ve öğretimi başlamıştır.

1950'li yıllardan sonra zaman zaman bu alanda bazı esneklikler olsa bile, yine din eğitimi kurumları hep tartışma söz konusu olmaya devam etmiştir. Son olarak 28 Şubat sürecinde yeni din eğitimi kurumlarına ve dindarlara yönelik beklenmedik ve görülmedik bir baskı uygulamış, ancak 2010'lu yıllardan sonra dinî özgürlükler alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır.

Cumhuriyet tarihinin başlangıcından bu yana en çok tartışılan konulardan birisi din ve din eğitimi olmuştur. Özellikle Cumhuriyet kurulduğundan neredeyse bir çeyrek asır boyu hep tartışmalı konu olmuştur ve eğitimde büyük bir boşluk açılmıştır. Din eğitimi açısından bu boşluk oluşturan çeyrek asrına kıtlık dönemi diyebiliriz. Bu süreçte eğitim tarihinin özellikle din eğitimi tarihinin sosyolojik, psikolojik, kültürel, siyasî, ideolojik olay, olgu ve yapılara göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi, hayatın pek çok sahalarında olumlu ya da olumsuz yönde pek çok alanla değişikliklerin yapıldığı bir süreçtir. Eğitim açısından bakıldığında mühim ve konuşmaya

değer faaliyetlerin olduğu görülür. Bu dönemde gerçekleştirilen yenilikler pek çok açıdan din eğitimi ve öğretimiyle alakalı uygulamaları göstermektedir (Gündüz, 1998: 543). Bununla beraber direkt eğitimle ilgili çok değişimler olmuştur. Onun içinde en çok nasibini alanlardan biri de din eğitimi olmuştur.

Çalışmanın Konusu ve Problemi

Çalışma dört bölümden müteşekkildir. “Din Eğitiminin Temelleri” başlıklı bölümde, din eğitimi ve öğretiminin, bireysel/insani temellerini, toplumsal temellerini, evrensel temellerini, felsefi temellerini, kültürel temellerini ve yoğunluklu olarak hukuki temellerini ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, örgün din eğitiminin kısaca Cumhuriyetten önceki durumunu bahsettikten sonra günümüze kadarki din derslerinin tarihî süreci ve gelişimi ele alınmıştır. Sonra din dersleri modelleri açıklanmış, akabinde örgün din eğitiminin sorunları incelenmiştir.

“Mesleki Din Eğitimi” başlıklı bölümde, Cumhuriyetten önceki durumdan kısaca bahsedildikten sonra, Cumhuriyet Tarihi boyunca önemli bir yeri olan İmam Hatip Liselerindeki ve yükseköğretimdeki din eğitimi ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilk çeyrek asrında nasıl bir sıkıntılı süreçten geçildiği, Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte gündeme gelen mesleki din eğitiminin tarihî süreci, amacı, programı bakımından, günümüze kadarki durumu ve mesleki din eğitiminin sorunu incelenmiştir.

“Yaygın Din Eğitimi” başlıklı bölümde, Diyanet’in bünyesindeki Kur’an kursları, camilerde din eğitimi, sosyal hizmet alanlarında din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, dinî yayınlar ele alınmıştır. Kur’an kursları başlığında açılış ve gelişim süreci, yasal dayanakları, amaçları, türleri, eğitim faaliyeti gösterdiği mekanları ve tarihî süreci incelenmiştir. Camilerde din eğitimi başlığında, toplumun her basamağına, ayrıca daha yoğun olarak yetişkinlere yönelik yaygın din eğitimi faaliyetlerinin merkez konumunda olan camilerdeki hutbeler, vaazlar ve diğer dersler incelenmiştir. Sosyal hizmet alanlarında din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri başlıkta, cezaevlerinde, huzurevlerinde, aile ve dinî rehberlik bürolarında, gençlere yönelik, huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde, çocuk evi, çocuk evleri sitesi ve çocuk destek merkezlerinde, engellilere yönelik, hastanelerde din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ele alınmıştır. Dinî yayınlar başlığında, tarihçesi, T.C DİB Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü’nün ilkeleri, hedefleri ve görevlerinden kısaca bahsedildikten sonra, süreli yayınlar ve kütüphanelere, basılı yayınlara, yabancı dil ve lehçelerde yayınlara, dijital yayınlara ve görüntülü ve sesli yayınlar (televizyon, radyo) Diyanet TV, Diyanet, Risalet, Kur’an radyolar ele alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nde diğer alanlarda olduğu gibi, din eğitimi, tüm eğitim alanında yeniden yapılanmaya gidildiği için, cumhuriyetin ilk kuruluşundan itibaren çeyrek asır boyunca sürekli problemlerle bir alan olmuştur. Ancak 1950’den sonra yapılan yanlışlıklar fark edilmiş ve Türk millî kültürünün bir parçası olan din eğitimine yeniden dönülmüştür. Çünkü çeyrek asır boyunca din eğitimi alanında boşluk oluşmuş ve bir takım, toplumsal, bireysel/insani, evrensel, felsefi, kültürel, hukuki temellerden, siyasi, idari vb. hususlardan kaynaklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin eğitim sisteminde din eğitimi ve öğretimi konusu, yeniden ele alınmaya ve yeniden değerlendirilmeye tabi tutmaya ihtiyaç vardı. Din eğitimi ile ilgili tartışmalarda, en önemli husus, din konusunda Cumhuriyetin ilk kuruluş dönemindeki devletin dayandığı laiklik uygulamalarının olumsuz yönde önemi büyüktür. Bugün yani 2021’deki duruma bakınca, bütün tartışma ve değişik uygulamalara rağmen, Türkiye din eğitimi tecrübesinin başarılı olduğu

söylenabilir. Bu tecrübenin derli toplu ortaya konulması önemli bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, bu çalışmanın problemi şöyle ifade edilebilir:

Türkiye Cumhuriyeti döneminde, örgün ve yaygın din eğitimi uygulamaları nelerdir ve hangi sorunlar yaşanarak bu duruma gelinmiştir?

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmayla, 1920 sonrasında Türkiye’de din eğitimi sahasındaki hem yasal hem örgün ve yaygın din eğitimi alanındaki gelişimleri ve dönüşümleri araştırmak amaçlanmaktadır. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse bu araştırmanın en temel amacı Türkiye’de din eğitiminin, 1924 Tevhid-i Tedrisat kanunundan itibaren günümüze kadarki tarihî sürecini araştırmak ve bu çerçevede oluşan sorunları yakalayabilmektir.

Türkiye’de son zamanlarda din eğitimi alanında güzel çalışmalar mevcuttur. On sene önce adını duymadığımız konularda artık birtakım tez, makale çalışmaları yapılmaktadır.

2010 yılından sonra tezahür eden değişim ve gelişmeleri dikkate alarak sorunlara çok fazla yer vermeden, tarihî süreç merkezli bir yaklaşımla yeni bir çalışma yapmanın gereğini gördük. Bölümleri yazarken konu başlıklarını mümkün olduğunca iyi tasnif etmeye özen gösterdik. Yazılan bölümlerde sadece tarihî akışını ortaya koymak değil, bununla beraber o alanda yapılan araştırma sonuçları kapsamında birtakım sorunları tespit edip çözüm önerisinde bulunmaya çalıştık.

Bu çalışmada bir diğer amaç, Türkiye’deki din eğitiminin tarihî sürecini ve tecrübesini inceleyip Kırgızistan, Kazakistan vb. Türk Devlerindeki din eğitimi çalışmalarına örnek olmaktır. Özellikle Türkiye’de Cumhuriyet döneminden günümüze kadar din eğitim ve öğretimi alanındaki yapılan hata ve sorunların bu devletlerde de yaşanmamasına katkıda bulunmaktır. Bu tezin söz konusu dillere tercüme edilerek Türk Devletleri bilim ve siyaset dünyasının faydalanması da sağlanabilir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi üzerine kurgulanmıştır. Bu bağlamda literatür incelemesi, doküman analizi, içerik analizi veya başka tekniklere başvurulmuştur. Konuyla ilgili kitaplar, tezler, makaleler, dergiler, resmî yayınlar, eğitim ve faaliyet raporları, yönetmelikler, ders programları, ders notları, görsel ve işitsel materyaller, web sayfaları, elektronik belgeler, görüşmeler gibi kaynaklardan yararlanılmıştır. Türkiye’de din eğitimi ile ilgili literatürün tespitinde genel olarak Türkiye’de İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Elektronik formatında tez, makale, veri, raporlar, İnternet aracılığı ile tez, makale, rapor, web site kaynak taramaları yapılmıştır.

BÖLÜM 1: DİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN TEMELLERİ

1.1. Niçin Din Eğitimi?

Din, insanın bireysel ve sosyal hüviyetin ayrılmaz bir parçası olarak hayatı boyunca onun bütün faaliyetlerini kuşatmıştır. Din, havf ve reca, ahlaki yargılarda, kıymet ölçülerinde, dünya bakışlarında ve hayatı anlamlandırmada insan için daima temel referans kaynağı olmuştur. İnsanlar çaresiz zor durumda kaldığında dine sığınır. Bu hâller herkes için ortaktır. İnanmak ve bir dine bağlanmak, insanın ruhen büyük ihtiyacıdır ve manevi yanını besleyip güçlendiren bir gıda gibidir (Cebeci, 2015: 127).

Toplumlar neslin devam etmesi için kendilerine ait bir eğitim süreci içinde yetiştirirler. Hızlı gelişen ve değişen durumlarda bireyin yetiştirmesi açısından din eğitimi tesadüflere ve kültürlenmenin gelişigüzel etkinliklerine açık bırakılamaz. Bundan dolayı eğitim kamu hizmeti olarak kurumsallaşmış ve okullar açılmıştır (Akyürek, 2012: 84-85).

“Niçin din eğitimi” sorusunun cevabı bizlere din eğitiminin temellerini vermektedir. Temellendirmenin sebebi ise niçin sorusuna verilen cevabı din eğitiminin muhtevasını, amaçlarını ve yetiştirmek istediği insan tipini etkilemektedir. Bu bağlamda örgün ve yaygın din eğitiminin insani, felsefi, toplumsal, evrensel, kültürel ve hukuki temellerini Türkiye örneğinde açıklayarak, “Niçin din eğitimi?” sorusuna cevap arayacağız.

1.2. Bireysel/İnsani Temel

Din eğitiminin temellendirmesinde hareket noktası insan olmalıdır. Din insan için vardır. İnanan için hayatın her tarafını kuşatır. Din yanlış öğrenilir, öğretilirse toplumsal huzursuzluk ve bölünmelere sebep olabilir. Din insanın asıl ve temel ihtiyacıdır. Bunun doğru eğitimle sağlanması daha düzgün bir toplum ve daha doğru bir dinî hayat sağlar.

“Din eğitimi ve öğretiminin bireysel/insani temeli, insanın varoluşu ile ilgili doğuştan getirmiş olduğu birtakım özelliklerin yanı sıra bireysel gelişim teorilerine dayandırılarak da açıklanmaktadır” (Ürek, 2017: 87).

Devlet vatandaşlarını insan olarak sahip oldukları bütün kabiliyetleri ile bir bütün olarak yetiştirmek durumundadır. Bütün insanlar inanma, hayatı inançlarına göre yorumlama varlığına ve yaşantısına anlamlandırma ihtiyacındadırlar. Bu ihtiyacın doyurulması, karşılanması ve böylece toplum bireylerinin sağlam ve dengeli kişilik geliştirmeleri, devletin bütünlüğü ve bekası için vazgeçilmez bir temel görevidir. Bu sebeple evrensel dinin, evrensel yargıları serbest ve özgür bir irade ile açıklanmalıdır (Cebeci, 2018).

Her eğitim sisteminin amaçları vardır. Eğitimin bir amacı da bireyin kendisini gerçekleştirmesine yardım etmesidir. Bu bireyin bütün yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirdiği takdirde bireyin kendini geliştirmesi gerçekleşmiş olmaktadır. Din insan için vaz geçilmez bir gerekliliktir. İnsanın bu ihtiyacı karşılanması için de dinin öğretilmesi gerekir.

1.3. Toplumsal Temel

İnsan toplumsal bir varlıktır. Eğitimin bir görevi de insanları toplumsallaştırmaktır. Toplumsallaşma bireylerin içinde yaşadıkları toplum ile uyum sağlamadır. Eğitim de bu uyumu gerçekleştirir.

Dostluk, yardımlaşma, sevgi, saygı, haklar, fedakârlık, diğerkâmlık gibi şeyler bireyin eğitime olan ihtiyacındandır. Kısaca eğitim bir tarafından da ferdin cemiyete uyum sürecidir.

Ferdin cemiyet ile ilk buluşması aile içerisinde meydana gelmektedir. Bu bağlamda din eğitimi de ailede başlayıp ve cemiyetin diğer kurumlarında devam etmektedir (Kızılabdullah ve Yürük, 2015: 88; Ürek, 2017: 87).

Fert bir tarafından gelişimini devam ettirirken öbür yanda da dinî sosyalleşmesini geliştirmektedir. Bu zaman dilimi doğumdan başlayıp ölene kadar devam etmektedir. Din öğretimi insanın sosyalleşmesine iki ehemmiyetli katkı payı vardır. Bunlar dinî faaliyetlere iştirak etmek isteyenlere uygun davranışları öğretmek hazırlık yapmak ve dinî faaliyetlere katılmayanlara bu etkinlikleri anlama ve olumlu yorum, değerlendirme kazandırmaktadır (Akyürek, 2012: 95).

Her toplum, dünya toplumları arasında saygın bir yer edinebilmek için kendi insanını en iyi şekilde yetiştirebilmek için belli hedefler koyar ve bu hedefleri gerçekleştirebilmek için planlama ve düzenlemeler yapar. Din eğitimi de yetişen insanların toplum değerleriyle uyumlu ve onları benimsemiş olarak yetiştirmelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yetişen bireylere hangi değerlerin, nasıl ve hangi eğitimin ne düzeyde kazandırılacağı hususu toplumun felsefi değerleriyle ilgilidir. Bu hususu dikkate almadan din eğitimi alanındaki düzenlemeler doğru, sağlıklı ve gerçekçi olmaz.

İnsan toplum içinde doğar, büyür, ölür. Eğitimin bir görevi de bireyi topluma hazırlamaktır. Dinî eğitimi bir kenara bırakmak kişiyi tam olarak topluma hazırlamaz. İnsanlarla beraber yaşayabilmemiz için onlarla iyi ilişki kurabilmeliyiz. Her eğitim sistemi insanları toplumsallaştırmaya çalışır. Bunun dinle alakası; Her bireyin inanma ihtiyacı olduğu için, insanların inandıkları dinleri vardır. Bu inanılan şeyler insanların hayatını önemli şekilde etkilemektedir. Bir bireyin diğer insanlarla iyi ilişki kurabilmesi için önce onun inançlarını bilmesi gerekir.

1.4. Evrensel Temel

Eğitim ile etkileşimde bulunan fertler, toplumlar, milletler ve devletler evrensel birer unsurdur. Başka dinler ile ilişkilidir. Dinler arası eğitim gibi yeni bilimsel disiplinler doğmuş ve bunların gayesi, çeşitli kültürlerden adamların bir ortamda nasıl daha uyumlu ve mutlu yaşayabileceklerini araştırmak ve konuyla ilgili çözüm önerileri geliştirmektir (Kızılabdullah ve Yürük, 2015: 91-92; Ürek, 2017: 87).

Din eğitimi evrensel yönünden bakıldığında da bir mecburiyettir. Eğitimle etkileşimde olan fertler, cemiyetler, milletler ve devletler, evrensel unsurlardandır. Bunları evrenselden ayırt etmek ve onu yalnız düşünmek mümkün değildir. Medya ve teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda insanlar, toplumlar her an iç içe yaşar haldedirler. Bu gelişmeler açısından din eğitiminin evrensel boyutu önümüze sergilenmektedir. İnsanlarla ilişkileri iyi kurabilmek için onların davranışlarına ışık tutan ve yansıtan kültürel, millî ve dinî değerleri tanımak zorunlu hâle gelmektedir. İnsanlar, toplumlar milletler her an iç içe yaşamaktadırlar. Ve bu durumda birbirlerinin kültürü hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu da doğru bir din eğitimi sayesinde olur (Yıldız ve Tuğrul, 2017: 91-92).

Din evrensel bir olgudur. Dinlerin yapıları inanç esasları ve ritüelleri farklı da olsa her toplumun bir dini vardır. Kişiler önceden sadece kendi mahallesindeki olay ve kişileri bilebilirken, günümüzde bilgi, teknolojinin gelişmesiyle birlikte hem kendi toplumumuzda diğer insanları tanırken hem de başka toplumdaki insanlarla ilişkimiz olmaya başladı. Tıpkı toplumsal temelde olduğu gibi, bu insanlarla daha iyi ilişki olabilmesi için o kişilerin dinlerini de bilmek gerekir.

Farklı dinlerden insanların birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri ve farklılıklarına saygı duyabilmelerinin sağlanması bakımından din öğretiminin yapılması ihtiyacıdır.

1.5. Felsefi Temel

İnsan ile ilgilenmek, felsefe ile eğitimin ortak yönlerinden biridir. Felsefe, insanı anlama ve tanımlama çabası sonucunda, insan ile ilgili bir bakış açısı ortaya koyar. Program geliştirmenin her aşamasında felsefenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Din eğitimi ve öğretimi programlarının hazırlanması ve geliştirilmesi kapsamında hangi hususlara dikkat edileceğinin belirlenebilmesi için de felsefe ehemmiyetli bir gerekliliktir (Kızılabdullah ve Yürük, 2015: 93-94).

Toplumsal alanda din eğitimi faaliyeti, din eğitimi ve öğretimi mi olacağı konusunda ihtilaflar vardır. Din eğitiminin felsefi açısından iyi şekilde temellendirilmesi ve kavramsal açıdan belirli bir anlayış birliğinin sağlanması din eğitimi alanıyla ilgilenmeyenler ve ilgilenenler açısından da önemlidir. Kendilerine göre benimsetmeyi veya uygulatmayı hedef alan eğitimden yana olanlar uygulamadaki başarısızlıkları ve olumsuzlukları din öğretimi kavramına hamletmektedirler. Din eğitiminin doğasının nasıl olacağı sorusu, din eğitimcileri kadar diğer meslek gruplarını da ilgilendirmektedir. Örneğin, din dersleri çoğu zaman mahkemelerde dava konusu olabilmektedir (Ceylan, 2017: 142).

“Geçen yıl çocuklarının zorunlu din dersinden muaf tutulması talebiyle açılan bir davada mahkeme aileyi haklı bulmuş, kararın gerekçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde eğitiminin değil öğretiminin yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Wilson’un haklı olarak belirttiği gibi, eğitim tüm toplumu ilgilendiren bir konu olması nedeniyle sadece eğitimcilerin değil eğitimle ilgilenen herkesin felsefi bir perspektife sahip olmasını zorunlu kılmaktadır” (Ceylan, 2017: 143).

Din, insanın Tanrı ile ilişkilerini düzenlediği gibi insanlar arasındaki ilişkileri de düzenlemede rol oynayabilir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde dinî öğeler ön plana çıkar. Dinî inançta bilgi, irade ve duygusal bağımlılık iç içedir. İnanç bütünlüğündeki dinî veya dünyevî öğelerin birini öne çıkarıp diğerini görmezden gelmek ya da ihmal etmek, dinin eksik değerlendirilmesine yol açar (Özoğlu ve diğerleri, 2005: 51).

Her millî sistemin oluşturmak istediği bir insan tipi vardır. Buna eğitim felsefesi denir. Her sistemin felsefi temeli oluşturulmalıdır. Eğitim sisteminin felsefesi de dindir. Türk eğitim sistemi millî temellidir. Türk eğitim sisteminin felsefesi millîdir ve dinden de beslenmek zorundadır. İnsanın din eğitimi tam olursa manevi ve sağlıklı gelişir.

1.6. Kültürel Temel

“Kültür, insan yığınlarının beraberliğini ve kaynaşmasını sağlayan, onları toplum yapan bilgi, inanç, ahlak, sanat, hukuk, örf ve adetler bütünüdür” (Cebeci, 2015: 45). Eğitim bir kültürleme faaliyetidir. Kültürleme sahip olunan değerlerin nesilden nesle aktarılmasıdır. Kültür toplumun hayat tarzıdır. İnsan içinde yaşadığı toplumun değerlerini bilmek zorundadır.

Dil, kültürün taşıyıcısı olması bakımından kültürün en önemli parçası olma özelliğini taşımakla birlikte, kültürün hem koruyucusu hem de devam ettirici olma özelliklerini bir arada bulundurması bakımından din de kültürün en önemli taşıyıcılarından. Bu açıdan din, kültüre şekil veren ve verdiği şekli bir yaşama biçimi olarak o kültürdeki insanlara sunan bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır (Kızılabdullah ve Yürük, 2015: 90; Ürek, 2017: 87).

Din öğretimi bireyin kendi kültürünü anlamasına ve ona katkıda bulunmasına yardımcı olabilir. Çünkü edebiyatta, musikide, mimaride ve diğer kültür unsurlarındaki birçok motif dinî içerikten müteşekkildir. Toplumdaki yaşama ve davranma biçimlerinde, atasözleri, dinî öğeler ve kavramlar vardır. Bunları anlamak, kültürü tanımak ve topluma yabancılaşmamak için öğretmen, bireyi, dinin kültüre olan etkisi konusunda bilgilendirmek durumundadır (Akyürek, 2012: 96).

İnsanın kutsal tutkusunu hayatın bütününe yönelik değerlerle karşılayan ahlaki yargılar ve davranış ölçütleri getiren İslam dininin onu benimseyen toplumun kültürünü daha derinden etkileyip kendi değerleri ile yoğurup şekillendirmesi tabiidir. İslam'ı kabul ettikten sonraki Türk toplumunda şiirden güzel sanatlara, müzikten mimariye, insani ilişkilerden geleneklerden göreneklere, her sahada dinin derin izlerini görmek mümkündür. İslam, Türk toplumunun dini olduğu kadar aynı zamanda Türk kültürünün de temel kaynaklarından biridir. Bu bakımdan dini, kültürel hayatımızın dışında ya da kültürümüzü dinden bağımsız olarak düşünmek ve değerlendirmek imkansızdır. Dünyaya gelen hiçbir insan kültürel anlamda boş bir ortamda hayata başlamaz. Her toplumun şöyle veya böyle derin tarihî kökleri olan bir kültürel mirasa sahiptir (Cebeci, 2015: 45-46).

Kültürün en ehemmiyetli konumunda olan ve kültürümüzü bu kadar derinden etkilemiş olan İslam dininin eğitimi ve öğretimi yapılmazsa o zaman kültürümüzü anlayıp yaşamak zorlaşacaktır (Doğan, Altaş ve Yılmaz, 2005: 181). Kültür bir hayat tarzıdır. Her kültürün içinde dinî ve ahlaki değerler vardır. Din kültür ayrılmaz bir bütündür. Kültürün aktarılması için din eğitimi şarttır.

1.7. Hukuki Temel

Hukuki açıdan bakıldığında, din ve hürriyet bağlamında din öğretiminin bir hak olduğu söylenebilir. İnsanın, inancında ve inancını öğrenmede özgür olması, onun en tabii hakkıdır. Hukuk kuralları da bu tür temel hak ve özgürlükleri korumak üzere düzenlenir (Kızılabdullah ve Yürük, 2015: 97). Hukuk insanın hak ve hürriyetleri arasında vicdan ve din serbestliği mevcuttur. Hukuki açıdan bu temelden bakıldığında din eğitim ve öğretimi yasaldır.

Yaşamak fertlerin nasıl vazgeçilmez temel haklarıysa inanmak ve bir dinin mensubu olmak da aynı vaziyette onların temel insan hakkıdır. İnanma ve inancı uygulama hakkı, onları öğrenme hakkını da doğurmaktadır. Çünkü eğer bir davranış varsa onun nasıl yapılacağı sorusu, dolayısıyla öğrenmeyi gerektirecektir.

Din eğitimi bir yandan evrensel barış kültürüne katkı sağlarken bir yandan da insan hakkı olarak ele alınmaktadır. Din eğitimi talebi bir hak ve özgürlük olarak değerlendirilmektedir (Ürek, 2017: 131-132).

1.7.1. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi

Madde 18: *“Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir”.*

Din, modern demokratik devletlerde ve Avrupa İnsan Hakları sözleşmesini imzalayan ülkelerde yalnız ve tamamen insanın iç dünyasını ilgilendiren bir inançtır. Bireylere tanınmış temel özgürlük vardır. Başkalarının inancını zedelediği şekilde kendi inancını gerçekleştirebilir. Bu gerçekleştirme sırasında, başkalarının dinî inançlarını zedeleme yasağı yanında, kişi demokrasinin

esaslarına aykırı davranmamak ve kamu düzenini bozmamak zorundadır (Özoğlu ve diğerleri, 2005: 55).

1.7.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1 Nolu Ek Protokol, 2. Madde

Türkiye, Protokol'ü 20 Mart 1952 tarihinde imzalamış ve Protokol'ün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle birlikte onaylanması için, 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onay Kanunu çıkarılmıştır. Onay belgeleri, 18 Mayıs 1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne tevdi edilmiş ve Protokol, Türkiye açısından aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Türkiye, bu Protokol'ü onaylarken eğitim hakkını düzenleyen 2. maddeye bir çekince koymuştur. Protokol'ün 2. maddesinin, Tevhidi Tedrisat Kanunu hükümlerine hâlel getirmeyeceğini beyan etmiştir.

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmeye Ek Protokolün eğitim hakkındaki ikinci maddesi şöyledir.

Madde 2- Eğitim hakkı: *Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir (diğer maddeler ekler kısmında verilmiştir).*

Din eğitimi talebi bir hak ve özgürlük olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin dinini ve inancını yalnız veya topluca, özel olarak veya açık bir şekilde öğretme (İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Madde 18), anne babanın dinî ve felsefi inançlarına göre öğretimin yapılmasına saygı gösterilmesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1 Nolu Ek Protokol, 2. Madde) hususları ele alınmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Birliği çerçevesinde düzenlenen sözleşme, rapor ve çalışmalarda din eğitimi konusunda üzerinde durulan hedefler ve standartlar olarak şunlardan söz edilebilir (Akyürek, 2012: 101):

- Okulda din eğitimi teşvik edilmektedir.
- Okuldaki din dersi, din içi ve dinler arası çoğulculuğu yansıtmalıdır.
- Din öğretiminde ebeveynlerin isteklerine aykırı amaç, muhteva ve uygulamalardan kaçınılmalıdır.
- Okuldaki din derslerine yaklaşım, dinî/teolojik değil, pedagojik olmalı ve dinin değil, genel eğitimin parçası olarak görülmelidir.
- Ders, hayatın, dinin farkına vardırılmalı ve öğrenciyi din ve dinler konusunda bilgilendirmelidir.
- İnsan ve toplum hayatında dinin varlığından ve ilişkisini ahlaki davranış kurallarından bahsetmelidir.
- Din dersi genel eğitim ölçütlerine dayanmalıdır.
- Din dersi toplumsal öneme haizdir. Bu öneme münasip tedris edilmeli.

1.7.3. Tevhidi Tedrisat Kanunu

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda eğitim alanında yeni kanunlar çıkarıldı. Eğitimi laikleştirme ve millîleştirme çatısı altında toplamak için adım atıldılar. Eğitim yönetimini tek merkeze toplayıp yönetmeye yönelik kanunlar düzenlendi.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Kanun kabul edilmiştir. Bu öğretim birliği yasasıyla ülkedeki bütün eğitim kurumlarının Maarif Vekâlet'ine bağlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu en önemli kanunlardan biridir. Bu kanunla, eğitimin lâikleşmeye adım atılmış oldu,

medreseler kapatıldı ve çağdaş eğitim kurumları açıldı. Yabancı okulların siyasi amaçlı eğitimin önünü kesmeye bir adım atılmış oldu ve zararlı faaliyetleri önlenmeye çalışıldı (Ayhan, 2014: 51).

3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu maddeleri şöyledir:

“Madde 1. Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2. Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3. Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4. Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasşısı yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.

Madde 5. Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Millîyeye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen ait olduğu Vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. (Ek: 22/4/1341- 637/1 md.) Mektebi Harbiyeden menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolarıyla Müdafaa-i Millîye Vekaletine devrolunmuştur.

Madde 6. İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 7. İşbu kanunun icrayı ahkamına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”

Bu kanunun çıkarılmasıyla ulusal eğitim anlayışına geçilmiştir. Eğitimde birlik ve devlet denetimi altına aldı. Bütün okullarda tarih, Türkçe, coğrafya derslerinin Türkçe okutulması istendi. Medreselerin kapatılmasıyla imam hatip ve ilahiyat fakültesinin açılmasına karar verildi. Karma eğitim sistemine geçiş yapıldı.

1.7.4. Anayasanın 24. Maddesi

Halkoyu ile 1982 yılında yürürlüğe giren Anayasa, din ve ahlak eğitim ve öğretiminin, ilk ve orta öğretim kurumlarında ilk defa mecburi olarak okutulma hükmüne tabi tutulmuştur. Bu hüküm laiklik ilkesine aykırı iddiasını ortadan kaldırmıştır. Aynı şekilde bu hüküm, lâiklikten ne anlaşılıp anlaşılmayacağı konusunda da din eğitimi yönünden temel bir ölçü olmuştur (Cebeci, 2015: 133).

“Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni

temsilcisinin talebine bağlıdır.” (Anayasanın 24. Maddesinin tam metni EKLER kısmında mevcuttur).

1.7.5. Anayasanın 174. Maddesi

Cumhuriyet’in ilk yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu, en önemli devrim kanunlarından biridir. Bu kanun orta ve yüksek eğitim kurumları açmayı Millî Eğitim Bakanlığı’na emretmektedir (Cebeci, 2015: 134). Bu yasayla Tevhid-i Tedrisat Kanunu güvence altındadır.

Anayasanın 174. maddesi İnkılap Kanunlarının Korunması olarak şöyledir:

“Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti’nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz: 1.3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu; ...”

1.7.6. Eğitim ve Öğretimde Lâiklik

Lâiklik cumhuriyetten önce başlayıp günümüze kadar tartışılan konu olmuş ve hâlâ tartışmalar mevcuttur. Özellikle bu konu hukuk, siyaset, eğitim alanında tartışılmaktadır. Eğitim alanındaki lâiklik tartışmalarının üzerinde duralım.

Lâikliği ısrarla savunan yazarlardan birisi olan, Hüseyin Cahid 1924’de Tanin gazetesindeki bir yazısında “Biz, fertler dinî alâkalarını kessinler demiyoruz. Yani herkes dinsiz olsun demiyoruz, dinsizliği meşru ve terviç etmiyoruz. Biz kimsenin, hiçbir ferdin dinine, itikadına karışılmasını diyoruz. Lâik sıfatı ancak hükümete izafe edilebilir. Bir devlet dünya işlerine karışmıyorsa ona lâik denir. Lâik bir fert, siyasette devletin böyle bir hatt-ı harekâtı ittihaz etmesini isteyen adam demektir. Bir fert lâik olur. Fakat pekâlâ dindar bulunabilir. Yalnız din namına icrayı tahakküm etmek sevdasına kalkmaz (Ayhan, 2014: 71).

“Laik eğitim, dinin etkisinde bulunmayan, bireyin dinî inançlarına herhangi bir biçimde karışmayan ve öğretim kurumlarındaki çalışma ile işlerini birbirinden ayrı tutan bir eğitim sistemidir” (Özoğlu ve diğerleri, 2005: 25). Laik eğitim, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller yetiştirmeyi ve düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü engelleyen her türlü dinî etkiden uzak kalmayı esas alır (Özoğlu ve diğerleri, 2005: 25, 37).

Ülkede Anayasa Hukuku açısından din ve lâiklik konusunu müstakil kitap halinde ilk defa ele alıp inceleyen Ali Fuat Başgil’in fikirleri, daha çok dinî çevrelerce büyük bir ilgi ve takdirle karşılanmışken, lâikliği aynı ölçü ve anlayışla benimsemiştir. Başgil kitabında lâiklik kelimesinin terim ve lügat anlamını açıkladıktan sonra “Lâik bize meşrutiyet yıllarında girmiş ve o zaman (Lâ dinî) diye tercüme edilmiştir. Gariptir ki lâik kelimesi, bizde elli senelik bir ömre malik olmasına rağmen, halkımızın büyük ekseriyetince de hâlâ anlaşılmamıştır.” demektedir (Ayhan, 2014: 72).

Tek parti döneminin son Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, eğitimde lâiklik konusunu şöyle yazıyor: “1930 Ankara’da görev almıştım. İnkılaplarda kaynaklarına daha yakın bir tarafından bakmaya başladım. İnkılaplar modern bir devlet kurmak amacının ilerisine geçtikleri noktadan başlayarak manevî değerler sahasına giriyor ve düşündürücü oluyordu. Burada esasa aitlik tek değişiklik hukukta ve eğitim de lâiklikti. “Lâiklik dinsizlik demek değildir.” deniliyordu fakat din başka türlü vasıflandırılıyordu... Din ferdî bir iştir. Böylece o sosyal bir kurum olarak sınırlanmış değil, kenara itilmiş oluyordu (Ayhan, 2014: 73).

1930 yılında Serbest Fırka'nın kapatılması kararının verilmesinden sonra yurt gezisine çıkan Atatürk'ün Ankara-Sivas yolunda trende, reisliğindeki bir toplantıda Altı Ok umdeleri konuşulurken söz lâiklik ilkesine geliyor. Gazi toplantıda bulunanlardan Ahmet Hamdi Başar'a da fikrini soruyor. Başar bu soruya kendi anlatımına göre şu cevabı veriyor:

“Dinin, dedim, dünya işlerine karışmaması Hristiyanlık için bahis mevzuu olur. Çünkü Hristiyanlık, dünya işlerinde karışmayan bir dindir. Esasında böyle olduğu hâlde sonraları papazlar hâkimiyeti ve idareyi ellerine aldılar. Avrupa'da yapılan inkılâplarla işte Hristiyanlığın ilk kuruluşunda olduğu gibi, Kayser'in hakkını Kayser'e, Papa'nın hakkını Papa'ya veren bir iş bölümü yapılmak suretiyle, dünya işleri dinin nüfuzundan kurtuldu. Aslında dikkat edildiğinde lâiklik, Avrupa'da dinsizlik doğurmadı. Kiliseler ve umumiyetle din müesseseleri, hürmet görerek yaşadı. Bugün lâik görülen Avrupa ve Amerika halkı tamamen dindar sayılır” (Ayhan, 2014: 74-75).

1933'den sonra din eğitim ve öğretimi her türlü eğitim kademesinden kaldırırken, dinin alanını içeren tüm konuların ilmî bir yaklaşımla ele alınmasını bile sakıncalı gören, hatta İlahiyat alanındaki konuların bir ilim olup olmadığı bile tartışmalı konu olmuştur. Tüm dünyada öğretim kurumları ve ilimler dine dayanırken, yıllar boyunca her seviyedeki öğretimi din görevlileri yürütmüşken, değişen şartlara rağmen dinin fert ve toplum hayatındaki vazgeçilmezliği açıkça görülürken, aydınlarımızın bazıları bu şekildeki yaklaşımı dikkat çekicidir. Lâiklik ilkesi karşısında öğrenim ve öğretim hürriyeti, Batı ülkelerinde çoktan halledildiği hâlde ülkemizde tartışmalar, 1924'ten itibaren zaman zaman çok yoğun bir şekilde olmak üzere devam etmektedir. Yetişkin kimselerin istediği şeyi öğrenmek hürriyeti vardır. Aile içinde, çocuğuna istediği şeyi öğretebilir, ona istediği öğretmeni tutabilir (Ayhan, 2014: 76). Bir anlamda veli çocuğuna istediği eğitimi yapması serbesttir.

Avrupa ülkelerinde din eğitimi öğretimi uygulamaları, ülkenin tarihî, siyasal ve kültürel birikiminin oluşturduğu kendine özgü koşulları dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu nedenle tek tip bir uygulama mevcut değildir (Özoğlu ve diğerleri, 2005: 48). Türkiye'nin devlet-din ilişkilerinde ve eğitim, öğretimde lâik diğer ülkelere model alamaz. Her lâik ülkenin kendine özgü lâik anlayışı ve farklı dinî inançları vardır. Türkiye'nin de kendi lâik anlayışını kendi şartlarına göre düzenlemesi ve uygulaması gerekir. Lâiklik anlayışı CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) Yedinci Kurultayı'nda Lâiklik ve Din Eğitimi Konularının Müzakeresinde daha açıklık getirecektir ve ilgi çekici boyuta sahiptir.

1.7.7. Cumhuriyet Halk Partisi 7. Kurultayı'nda Lâiklik ve Din Eğitimi Konularının Müzakeresi

Cumhuriyet kurulduğundan 1923'den 1946'ya kadar hâkim olan CHP partisi tek parti döneminde din eğitimi boşluğu oluştu ve topluma olan bedeli büyük oldu. Bu sürede biriken sıkıntılar ve ihtiyaçlar din eğitimi konusunu yeniden gündeme getirmiştir.

CHP 7. Kurultayda din, din eğitimi ve öğretimi meselesi çok yönleriyle tartışılmıştır. O zamana kadar hiçbir vakit memleket münevverleri, bu kurultaydaki kadar memleketin din davasını tanıma lüzumunu hissetmemişlerdi. Belki de bu kurultayda çok partili hayatın sağladığı ortamın etkisiyle, din öğretimi ve eğitimi meselesi çok yönüyle tartışılmış (Kayacan, 2002: 2). Lâiklik kavramı parti programında lâiklik ilkesi ilk şekliyle şöyle ifade edilmiştir:

Madde13: Laiklik, “Partimiz, dinle devlet ve siyaset işlerini biri birinden ayrı tutar. Din anlayışı, vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan korunmuştur. Kanunların izin verdiği çerçeve içinde yaptığı ibadetlerden dolayı hiçbir vatandaşa karışılmaz.

Partimiz, millî dilin ve millî kültürün diyanet yollarıyla yabancı kültürlerin etkilerine karşı korunmasını Türk Milletinin bugünü ve geleceği için gerekli sayar (CHP 7. Kurultay Tutanağı, 1948: 50).

O zamana kadar hiçbir kurultayda ve resmî nitelikli toplantılarda, laiklik, din ve din eğitimi konuları bu kadar geniş kapsamlı olarak ele alınmamıştır. Selâmet Dergisi’ndeki başyazının ifadesiyle “Şimdiye kadar, hiçbir vakit memleket münevverleri bu defa görüldüğü kadar memleketin din davasını tanıma lüzumu hissetmemişlerdi.”

Kurultayda en uzun ve ikna edici konuşmasını yapan İstanbul Milletvekili Hamdullah Tanrıöver olmuştur. Din öğretimi ve eğitiminin ehemmiyetini, hukukî, tarihî, kültürel ve sosyal açıdan fikirleri sürerek savunmuş ve eleştirilere karşı tatmin edici cevaplar verebilmiştir.

Konuşmasının ilk bölümünde bütün İslam ülkelerindeki din devlet uygulamalarından, lâisizm uygulamasının çeşitli tarzlarda İslam ülkelerinde uygulanan örnekler vererek sözü din eğitim ve öğretimine getirmiştir (Ayhan, 2014: 114).

“Lâisizm bizim icadımız mıdır? İlk defa olmak üzere dünyanın bir köşesinde lâik devlet sistemini kuran biz miyiz?... Acaba, millî tarihimizde lâisizme ilk defa mı rast ediyoruz?” diye soruları uzatıyor ve cevabını İslam ve Türk tarihinden örneklerle veriyor.

“İsviçre, lâik bir devlettir, din teşkilatını halk idare ediyor. Kiliseleri mevcut, ibadetler devam ediyor. Kiliselerin hizmeti için, bir İlahiyat fakültesi ile tedrisat yapılıyor, âlim yetiştiriliyor. Bununla beraber İsviçre Devleti lâik bir devlettir... Amerika Birleşik Devletleri lâiktir. Lâik devlet dini nasıl mutalâa sualini Amerika’nın Türkiye işlerine bakan zatı ziyaret ederek sordum. Bana koskoca bir kitap çıkardı. Sayfalarını beraber karıştırdık ve şunu yazdık: Orada 305 tane seminer ve din fakültesi var. Bunun beşi Yahudilerin, doksanı Katolik geri kalanı Protestanların.

Bu fevrandan bir müddet geçtikten sonra 1912’de Paris’i ziyaretimde Notredame Kilisesi’ne de gittim ve orada Fransız milletin ibadet hâlinde seyrettim. İnkilâb zamanında din devletten ayrıldı ve devlet din teşkilâtı bıraktı. Din adamlarını başka memlekete gönderdi. Fakat sonra feyizle çalışan, hepinizin bildiği Paris’te Katolik Üniversite kuruldu ve dünyanın en büyük din adamlarını yetiştirmektedir.”

Avrupa ve Fransa’nı örnek verdikten sonra Rusya’dan bahsediyor. “Fransa ihtilâli gibi Ruslar da ihtilâllerinde dine fevkalâde dine husumet göstermemişlerdir, kiliselerinin bir kısmını yıktıkları gibi papazlara da en ağır cezalar vermiştir. Sen Sinod’u yok etmişlerdir, Patrikhane’yi kapatmışlardır. Fakat son zamanlarda patrikhane iade edildi.

Ulus gazetesinde bir makale okuduk. Fakat bu makalenin sıhhatini tain edemeyiz. 17.000 papaz Stalin riyaset ettiği bir teşkilata vazife görmektedir. Bu aşağı yukarı bizim için meçhul bir şeydir.

Ruslar kendi hudutları içinde koyu milliyetçidir, her çareye başvuran bir milliyetçi Ortodoks milletlerin toprağında dincidir. Slav memleketleri sahasında ırkçıdır. Sefillerin, açların diyarında komünisttir. Safderun kalmış ise onların yanında da demoktrattır. Bunun karşısında

dünyanın bir tahaffuz teşkilâtı vardır. Milletler, milliyet dini ile Rus komünizmine karşı bu şekilde mücadele hâlinindedir.

Aziz arkadaşlarım; acaba biz kendimiz bu noktadan tamamıyla emniyet altında mı hissediyoruz? Acaba, bir milletin efradını birbirine bağlayan bağlar mevzubahis olduğu zaman milletin, yine bizim bin senelik tarihimizi zorlayan akideler mevzubahis midir? Değil midir? Elbette mevzubahistir. O hâlde Türk inkılâbı, ne Rus inkılâbı gibi dini tahribata uğratan bir inkılâp değildir.

İslam hareketımız sırasında ordularımıza el uzattık, Medreseler bunun dışında kaldı. Acaba tababet ordumuz için yaptığımızı din teşkilâtı için yapsaydık meyvelerini almaz mıydık? Mutlaka alırdık.

Avrupa eski üniversitelerini ele alalım: Sorbon'dan başlayarak ki sekiz asırlık bir tarihe maliktir, Cambridge, Oxsford ve dokuz asırlık bir tarihe malik olan Almanya'daki Heidelberg üniversiteleri evvelce birer medrese idi. Bu medreseler harekete ön ayak olmuş, mütemediyen ıslahat yapılarak bugünkü üniversite hâlini almıştır. Onlar bugün dünyanın gençlerini her taraftan çekerek tedrisat yapıyorlar.

Bizim tarihimizde de bu medreselerin ıslahına gidilseydi, dokuz asırlık üniversitelerimiz vardır diye övünebilirdik. Ta Alpaslan'dan başlayarak üniversitelerimiz istihale ede ede, son zamana kadar ilmî hareketleri takip edebilseydi, bugün bu kabil olacaktı. Halbuki biz medreseleri kapattık, imam hatip mekteplerini kapattık... Camilerde, mescitlerde vazife görececek imamlara, hatiplere ihtiyacımız var mıdır, yok mudur? (Var sesleri). Zaten demenin de ihtimali yoktur... En yakın misalini arz edeyim; bu mecliste bir münakaşadan sonra dışarıyı çıktığımda altı tane Meclis Hademesi yanıma geldiler.” Gözleri yaşlı olarak şunları söylediler: “Vallahi billahi altı köyümüzde bir tek imam kaldı. Ölülere nöbet bekliyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer bize imam ve hatip vermezseniz ölülere köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz.”

Tanrıöver kendi katıldığı bir cenazedeki din görevlilerin ve Süleymaniye gibi yerlerdeki din görevlilerin perişan hâlini söyler. “Bükreş'ten geldiğim zaman Tataresko'yu, Titüresko'yu Süleymaniye'ye götürdüm. Medeniyetimizin sanat eserlerinden birini göstermek istedim. Yabancı ile beraber hayranlıkla bakıyorum. Türbeyi gezmek istedik, türbedarı bulduk, pejmürde kıyafetli bir insan. Bunların kıyafeti muazzam mabetle tezat hâlinindedir. İmam ve hatip mekteplerimizi açmazsak, dünyanın bütün üniversitelerinde olduğu gibi, ilim mahiyetinde olarak İstanbul Üniversitemizde İslam Tarihi, İslam Felsefe Tarihi, Mukayeseli Tarihi Edyan okutmazsak ve nihayet bir de yüksek din öğretimi mektep açmazsak, acaba bu zavallı ekalliyetler son müdafaalarını yapmak için muhtaç oldukları adamlar nereden tedarik edilecektir? Mekteplerin dâhilî ihtiyacını değil dışarıda bıraktığımız ekalliyetler için de bu müesseseleri düşünmek mecburiyetindeyiz... Ehliyetli adam olan Şemsettin Günaltay'ın bu yolda neşredilmiş kitapları vardır. Acaba kendisinden rica etsek, ne düşündüğünü bize söylese, hayırlı olmaz mı? (Sürekli alkışlar)” (CHP 7. Kurultay Tutanağı, 1948: 454-459).

Kurultaydaki bütün konuşmaları toparlamaya çalışan Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu olmuştur. “Aziz arkadaşlar; lâikliğe ait maddenin müzakeresinde mevzu dağılmış, yayılmış, genişlemiştir. Bir yandan din tedrisatına, bir yandan umumiyetle din meselesine kadar yayılmıştır. Konuşulmuş olan iş bir toplama çağına gelmiş ve arkadaşlarım yardım ederse ben toparlamak istiyorum... Hamdullah Suphi arkadaşım ile bu meseleyi on aydan beri konuşuyoruz.

Parti divanının bir buçuk ay kadar süren içtimalarından sonra parti grubunda bu mesele uzun boylu münakaşa mevzu oldu. Bütün bu konuşmalardan müspet olarak çıkardığım talepler şunlardır:

1. Din tedrisatı yapılsın,
2. Din müesseseleri bakılsın,
3. Din adamları terfih edilsin.

Diğer arkadaşlarımızın talepleri bunlardır. Hamdullah Suphi arkadaşımızın talepleri de bunlardır. Bu dilekler, bu talepler karşısında bütün arkadaşların aynı duygu içinde olduklarını tahmin ediyorum. Bunları biz müştereken istiyoruz. Mademki bir dinimiz vardır. Bunu öğrenmemiz lazımdır; mademki mabetlerimiz vardır, bunlara bakacağız, bunları güzel ve temiz tutacağız. Mademki mabetlere bakmak için adamlarımız olacak, tabî bunları sefalet içinde bırakmayacağız. Hâl böyle iken bu taleplerin müdafaasında, bizim lâikliğimizin dışına çıkan bazı mütalaalar serdedilmiştir” (CHP 7. Kurultay Tutanağı, 1948: 465-467). Yukarıda alıntılanan 3 öneride şunlar istenmektedir:

1. Okullarda din öğretimi yapılsın.
2. Dinî kurumlar yeniden ele alınsın, bakımı yapılsın, yeni düzenlemeler getirilsin.
3. Din görevlileri maddi ve yasal olarak rahatlatılmalıdır.

Kurultayda lâiklik ve din eğitimi konulu müzakerede Konya Milletvekili Fatih Gökmen son konuşmacı olarak söz almış. Usul hakkında kısaca bahsederek konuşmasına şöyle devam etmiş: “Arkadaşlar, din üç kısımdan ibarettir. Muamelât, diyanet, itikat. Muamelât meselesi tamamıyla kanunî bir şekle sokulmuştur. Ortada itikat ile diyanet meselesi kalmıştır. İtikat ve ibadet bir kanaat-i vicdaniye meselesidir. Bunları siyaset meselesi yapmayalım. Bence, bu meseleleri programdan tamamen kaldırmak lâzımdır. Arkadaşlar, bunlar siyasî meclislerde konuşulmamalıdır. Bu tamamen emr-i vaki olmuş meseledir. Binaenaleyh ortada ibadet ve itikada ait olan ne varsa teşekkül etmiş bulunan Diyanet İşleri Reisliği’ne verilmelidir ve orası daha kuvvetlendirilmelidir. Bu mesele ile artık siyasî partiler alâkadar olmamalıdır” (CHP 7. Kurultay Tutanağı, 1948: 469-470).

CHP 7. kurultaydaki milletvekillerin ve delegelerin konuşmalarındaki görüşlerini özetle şöyle tasnif edilebilir:

- a) Din Meselesini Devlet Meselesi Olarak Görmeyenler,
- b) Din Eğitim ve Öğretimin Özerkleştirilmesini Talep Edenler,
- c) Din Eğitim ve Öğretimin Devlet Bünyesinde Yürütülmesini Talep Edenler.

Laiklik anlayışı, uzun tartışmalardan sonra, çeşitli değişikliklere uğramıştır. İkinci fıkrada ifade edilen “kanunların izin verdiği çerçevede” ifadesi, “kanunların men etmediği” şeklinde değiştirilmiş.

Yine kurultaya sunulan öneride millî dilin diyanet yoluyla, yabancı dil ve kültürlerin etkilerine karşı korumak gibi ifadeler, doğrudan ibadet diliyle ilgili ve müdahaleci bir laiklik anlayışının din ve vicdan hürriyeti ve laiklik anlayışı ile bağdaştırmak mümkün olmadığı için, son şeklinde çıkarılmıştır. “Partimiz, millî dilin ve millî kültürün diyanet yollarıyla yabancı dil ve kültürlerin etkilerine karşı korunmasını, Türk Milletinin bugünü ve geleceği için gerekli sayar” (CHP 7. Kurultay Tutanağı, 1948: 50).

Bu tartişmalarda karşı çıkanlara rağmen 1947’den sonraki gelişmeler, din ğşetimi ve eğitimini çoğunluk olumlu olarak karşılamış. İlk defa sağ, sol, ileri geri tek parti döneminin çoğunlukla yetkilileri, din davasının önemine dair görüş belirtmişlerdir. Kendi aralarındaki farklı bakış açılarına rağmen, konunun üzülmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. O vakte kadar başka kurultaylarda ve resmî toplantılarda, lâiklik, din ve din eğitimi konuları bu kadar geniş kapsamda konuşulmamıştır. Selamet Dergisi’ndeki başyazının ifadesiyle “şimdiye kadar hiçbir vakit memleket münevverleri bu defa görüldüğü kadar memleketin din davasını tanımak lüzumunu hissetmemişlerdir” (Ayhan, 2014: 123).

CHP 7. Kurultayı’nı tez konusu olarak ele alan Fatih Kayacan şu sonuca ulaşmıştır: Din eğitiminin devlet eliyle yapılması önemlidir. Zeki, kabiliyetli öğrencilerin tek taraflı yetiştirilmesi bir tarafın hep eksik kalmasını önleyecek ve memleket için faydalı olacak beyinleri kaybetmesini engelleyecek. Aksi takdirde eğitimin bir kısmında ğrenci ya özel din eğitimine yönelip normal eğitimden mahrum kalacak ya da din ihtiyaç karşılanmamış şekilde tek boyutlu olarak yetiştirilmiş olurdu. şte bu fikir, din eğitiminin devlet eliyle yapılmasını ortaya çıkardı (Kayacan, 2002: 39).

Basında yazarlar, okuyucular, illerdeki parti temsilcileri, halkın istekleri, dergilerin yaptıkları anket çalışmalarının sonuçları, din eğitim ve öğretimin okullarda yapılmasına olan talebin artığını gösteriyordu.

BÖLÜM 2: ÖRGÜN DİN EĞİTİMİ

Okul dönemindeki çocuklara belli seviyede bilgi ve din kültürü vermeyi amaçlayan, ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve seçmeli din dersleriyle yürütülen bir din eğitimidir (Cebeci, 2015: 138). Çocuğun merakının taze ve etkin olduğundan ilk ve ortaöğretimde din eğitimi önemlidir. Çünkü dinî kişiliğin oluşması ve gelişmesi için önemli bir dönemdir.

Cumhuriyetin ilanı ile her alanda inkılâp yapmak için köklü değişikliklere gidildi. Türk devletini yeni bir yapıya ve kimliğe kavuşturmak için ciddi inkılâplar yapılmak isteniyordu. Başka alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da yeni bir arayışa girdiler. Eğitimi *Millî Maarif* olarak millîleştirmeye adını attılar ama ibreler Batıyı gösteriyordu.

Cumhuriyet döneminde din eğitimdeki köklü değişiklikleri anlamak için önceki dönemi gözden geçirmekte fayda vardır. Çünkü “Önceki dönemde eğitimin durumu nasıldı? Niçin değişikliğe gidildi?” gibi soruların cevabını netleştirir.

2.1. Cumhuriyet Öncesi Durum.

İslam dünyasında medreseler, asırlar boyu din ilimlerinin eğitim merkezleri konumundaydı. Orta ve yüksek seviyeli eğitimin düzenlendiği medreseler, örgün eğitim kurumları olarak yetişmiş kaliteli insan gücünün temel kaynağı olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti’nde hukuk sisteminin dine dayalı olması medresenin hukuk tedrisatı alanı ön plana sürüklemiştir. Bundan dolayı medrese mezunlarının istihdam alanları arasında kadılık başta olmak üzere din görevliliği ve öğretim hizmetleri gelmektedir.

Murat Hüdavendigâr zamanında *Enderun mektepleri* kuruldu. Bu mektepler Çelebi Mehmet devrinde idari görevlere eleman yetiştirmeye başladı. Devletin merkezîyetçi yapısı gereği, vaktin geçmesiyle idari görevler tamamen Enderun’dan yetişenlerin eline geçti. Daha ilerleyen süreçte *Mühendishane-i Berr-i Humayun’la* ve *Mühendishane-i Bahr-i Humayun* başlayan Batı tarzındaki okul sistemleri, sultani, idadi, rüştiye adları ile kurulup yayılmaya başladı. Batının gelişmesi ile Osmanlı Devleti’nin gerilemesiyle medrese gittikçe itibar kaybetti. Batıdan gelen modernleşme esintisi toplumu iyice sardı. Eğitimde girilen yenilik hareketleri modernleşmeye yönelmekle birlikte mevcut yapıdan da vazgeçilmiyordu. 1869 yılında çıkartılan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile sıbyan mekteplerin yanında Maarif nezaretine bağlı olarak *Usul-u Cedide Mektebi* ismiyle yeni ilkokulların açılmasıyla iki ayrı durum meydana geldi. Bu ikilem sonraki yıllarda medrese ile yeni mektepler (rüştiyeler, idadiler) arasında çatışma ve nefretleşme boyutuna kadar gidiyordu. Yeni okullarda kültür dersleri öğretmenleri ile medrese kökenli dinî bilgiler öğretmenleri biri birine sanki zıt iki ayrı kültür taşıyıcı davranışlara girmişler, biri birilerini yobazlıkla ve dinsizlikle suçluyorlardı. Aynı hava yüksek Darülfünun’da yükseköğretimde de meydana geliyordu (Cebeci, 2015: 141-142).

II. Meşrutiyet dönemi 1914 yılındaki düzenlemede İstanbul’daki medreselerin bir bölümü *Dâru’l-Hilafeti’l-Âliyye* medresesi adıyla tek çatı altında toplandı. Farklı olarak 1915 yılında *Medresetü’l-Mütehassısîn* adıyla, uzmanlık eğitimin yapıldığı 2 yıl süreli yeni bir kurum açıldı. Medrese eğitimi böylece uzmanlık eğitimi de dâhil, en çok 12 yıl olması planlandı. 1912 yılında *Medresetü’l-Vâizîn*, 1913 yılında da *Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebâ* adları ile ayrı medreselerde açıldı. 1919 yılında *Medresetü’l-Vaizîn ile Medresetü’l-Eimme ve’l-Hutebâlar Medresetü’l-İrşad* adı ile birleştirildi. II. Abdülhamit döneminde 1900 yılında mühim gelişmelerin birisi üniversite (Darülfünûn) içerisinde *Ulûm-ı Âliye-i Dînîye* adıyla din bilimleri, günümüzdeki adıyla İlahiyat

Fakültesi kurulmuş olmasıydı. Medrese haricinde açılan ilk yüksek dereceli din eğitim kurumu olması ve ilahiyat fakültelerinin başlangıç olması açısından önemliydi (Zengin Z. S., 2015: 40-43).

Tanzimat döneminde muhafazakâr tedrisat kurumları olan medreselerin yanında yeni bir anlayışa, sisteme bağlı olarak mektepler de açıldı. Tedrisat sistemindeki bu yeniliği, muhafazakâr olanların tamamen yok edilmesi çabası olarak değil; hayatta kalabilmek ve kurtuluş için yapılan bir çare olarak değerlendirmek daha sıhhatli olacaktır. Tanzimat yıllarında ilköğretim kurumları yanında, özellikle yüksek ve orta derecelerde açılan mekteplerde de din tedrisatına yer verildi. Yüksek din tedrisatı alanında medrese dışında *Darülfünûn'da Ulûm-ı Âliye-i Dînîye* Şubesi kuruldu. Muhafazakâr tedrisat kurumları olan medreselerdeki tedrisatın yenileştirmesi ise II. Meşrutiyet'te gerçekleştirildi. Osmanlının son dönemlerinde orta ve yüksek dereceli din tedrisatı kurumlarında yapılan düzenlemeler, Cumhuriyet döneminde bu alanda yapılan faaliyetlere de örnek olmuş ve alt yapı hazırlamış oldu (Zengin Z. S., 2015: 45).

Osmanlının son döneminde medrese ve mektep adı altında bir çeşit öğretim kurumları mevcuttu. Ama zamanla, insanın kurup geliştirdiği farklı kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi, medreseler de son asırlarda gerileme ve bozulma sürecine girdi.

Osmanlı hududunda yaşayan azınlıklar ve yabancı devletler tarafından da değişik isimler altında birçok mektep/okul açıldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin son döneminde bir çeşit okullar ortaya çıktı (Öcal, 1998: 241).

2.2. Cumhuriyet Dönemi ve Tevhidi Tedrisat (1924-1946)

Osmanlı zamanında mekteb-i ibtidailer (ilkokullar) 6 senelikti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra yapılan değişiklikler sırasında 5 seneye indirildi. 1923'te "Birinci Hey'et-i İlmiye'nin verdiği kararlar ortaokul ve lise derecesindeki okullarda ad düzenlemeleri yapıldı. Orta mektep (ortaokul) ve lise isimleri kullanılmaya başladı. İlkokul programlarında *Malumât-ı Diniyye*, *Ahlak*, *Kur'an-ı Kerim* gibi dersler; lise ve orta seviyeli okulların müfredatında *Arapça*, *Akaid* ve *Fıkıh* gibi dersler dururken, bu dersler yavaş adımlarla okul programından çıkarılmıştır (Öcal, 1998: 244).

Cumhuriyetin kuruluşu tek parti dönem 1924'te tevhidi tedrisat kanunuyla din eğitimi genel eğitiminin içerisine aldı. Bu kanunun ikinci maddesiyle, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti (Bakanlığı) ve özel vakıflar tarafından yönetilen bütün mektep ve medreseler Maarif Vekâletine bağlandı. Kanunun dördüncü maddesinde İlahiyat Fakültesi ile imam ve hatipler yetiştirmesi için mektepler açılması istenilmiştir. Dördüncü madde aynı zamanda Osmanlı'dan kalan bütün medreselerini kapatma anlamını taşıyordu ve kapatılanlar kapatıldı, açılanlar yürütülmedi veya yürütülemedi (Cebeci, 2015: 144-146).

1920-1924 yılları içinde din eğitimi sahasında kökünden değişmelerin gerçekleşmemesinde dinin pragmatik gayeler için kullanılmak istenmesinin etkisi olduğu kadar, Meclis'in o günkü dinî muhafazakâr yapısının da ehemmiyetli bir etkisi olmuştur (Bahçekapılı, 2015: 375).

İlkokul programında din derslerinin "*Kur'an-ı Kerim ve Din Bilgisi*" adıyla 1. sınıfların dışında diğer sınıflara haftada iki saat okutulmasına karar verildi. Lisede ise birinci devre (ortaokullar) müfredatında "*Din Dersleri*" 1 ve 2. sınıflarda haftada birer saattir. Liselerin ikinci devresinde ise din derslerine yer verilmedi. 1927'de ortaokullarda din dersleri kaldırıldı.

İlkokullarda din derslerinin kaldırılması tedricen oldu. 1927 ilkokul programında din dersleri 3. sınıftan itibaren haftada iki saatten bir saate indirildi. Aynı sene dersin adında geçen *Kur'an-ı Kerim* ibaresi kaldırıldı ve bundan sonraki ismi *Din Dersi* oldu. 2012'de uygulanmaya başlayan seçmeli derse kadar Kur'an-ı Kerim dersi bir daha ilk, orta ve lise müfredatında yer almadı (Keskiner, 2018: 50-51). 1929 yılı 30 Kasım Maarif Vekâleti, "ilkokul müfredatındaki din derslerinin görüleceği, fakat öğrencilerin imtihana sorumlu olmayacakları" şeklinde bir karar alındı (Gündüz, 1998: 547). 28 Ekim 1930'da Millî Eğitim Bakanlığı program dışına çıkarmış oldu ve velilerin istemesi durumuyla 5. sınıf öğrencilerinin din derslerini, perşembe günü öğleden sonra otuz dakika düzenleneceği kararlaştırıldı.

1924-1930 bu dönemde ilköğretimde Kur'an öğretme, namaz sureleri, çeşitli dualar ve ilmiyal bilgileri daha çok sınıf öğretmenleri bu göreve üstlenmiştir. Yöntem olarak, ezberleme, anlatma yöntemi kullanılmıştır. Kaynak olarak Ahmet Hamdi Akseki'nin *İslam Dini* kitabı temel kaynak, yanında birkaç kaynak daha kullanılmış. 1931-1932'de öğretim yılından sonra din dersleri şehir ilkokullarında müfredatından çıkartıldı.

Köy okullarında 1927'de bu ders müfredat içine alındı. 1930'da bu okulların müfredatından din dersleri kaldırıldı, fakat perşembe günleri öğleden sonra otuz dakika olarak 3.sınıfta verilmesi kararlaştırıldı ve 1935'e kadar devam etti. 1939'a gelince köy okullarından tamamen din dersleri kaldırıldı.

1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'de ne genel eğitim ve öğretim yaptırılan okullarda dinî bir ders ve ne de bağımsız dinî öğretim yaptırılan okul kalmamıştı (Öcal, 1998: 244). Din dersleri ile ilgili bu uygulamaların neticesinde 1939'dan 1949'a kadar okullarda din eğitimi verilmemişti. Din öğretimin okullarda olmamasının en mühim nedeninin lâiklik anlayışının din dolayısıyla yanlış anlaşılması din eğitim ve öğretimin aksine yorumlanması diyebiliriz.

Din eğitimi yaklaşık çeyrek asır bir kesintiye uğradı. Büyük bir boşluk oluşturdu ve topluma olan fatura bedeli de büyük oldu. Din eğitiminin kesintiye uğraması sırasında ortaya çıkan talepler neticesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu talebine din eğitiminin devlet tarafından kontrollü yürütülmesi düşüncesi ilk olarak 1943'de İkinci Maarif Şura'sında gündeme getirilmiştir. Din eğitimi problemi 24 Aralık 1944'te tekrar gündeme gelmiştir.

Din eğitimine haklı ve mantıklı sebep varken, ne yazık ki bu yapılmamış, yaklaşık çeyrek asır boyu Millî Eğitimde de yer verilmemiş. Halkın din eğitim ihtiyaçlarını gayri nizami, gayri kanuni yollarla çocukların dinî eğitiminde de dinî yaşayışı büyük ölçüde hurafeler ve geleneklerle yürütmekte olan velilere bırakılmıştı (Cebeci, 2015: 150).

Yeni benimsenmiş din algısında dinin sadece vicdani bir mesele olarak anlaşılması hâkimdir. Din vicdani bir mevzu olarak makbul edildiğinde okullarda gerçekleştirecek din dersleri, vicdanlara bir müdahale olarak görülebilecektir. Bu durumdan sakınmak için okullarda din dersi gerek olmadığı, din eğitiminin aile ve çevreden edinebileceği şeklinde bir kanaat da mevcuttu.

2.3. İlkokullara Din Bilgisi Dersi Konulması

1946'da demokrasiye geçiş aşamasında dinî meselelerin yeniden mevzu bahis olmaya başladığı zaman ilkokullara Din Bilgisi dersi düzenlenmesi TBMM gündemine getirilmişti. Gerekçe olarak "Gençliğin anaya babaya saygısızlığı" ve "komünizm tehlikesine karşı bir korunma tedbiri" idi. Bu teklif yaklaşık iki sene tartışıldı (Öcal, 1998: 260). Meclisin 24 Aralık 1946 günkü birleşiminde Halk Partisi milletvekilleri Muhittin Baha Pars ile Hamdullah Suphi Tanrıöver yeniden din öğretiminin kabul edilip devletin okullarında okutulmasını teklif ettiler

(Cebeci, 2015: 150). Yukarıda uzunca bahsi geçen CHP'nin 1947'de 7. Kurultayda kurulan komisyon bu istikamette parti cemiyetine ve hükümete tavsiye kararı aldı.

1 Şubat 1949 tarihinde yayımlanan bir genelge ile ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına program dışında din bilgisi konuldu. Genelgeni kısaca maddeler hâlinde özeti şöyledir:

- 1- Din dersleri, okulların programındaki mevcut ders saatleri azalmayacak, ders saatlerin dışında uygun bir zamanda gerçekleştirilecek.
- 2- Dersler seçmeli olacak, hiçbir öğrenci ve öğretmen bu dersleri okumaya ve okutmaya zorlanmayacak.
- 3- Din dersleri haftada iki saat olmak üzere ilkokulların 4. 5. sınıflarında aynı zamanda okutulacaktır.
- 4- Velilerin din dersini çocuklarına okutmak istiyorsa, velinin yazılı isteği üzerine çocuklar din bilgisine alınabileceklerdir.
- 5- Talim ve Terbiye Kurulu'nca kabul edilen program ve ders kitapları din dersinde okutulacaktır.
- 6- Din dersine girmeyen ve giren öğrencilerin arasında yersiz ihtilaflara girilmeyecektir.
- 7- İlk dereceli Türk hususi okullarında din dersleri yukarıda açıklandığı gibi olacaktır. Azınlık okullarında din derslerine usulünce tanzim edildikleri tarzda devamı sağlanılacaktır (Cebeci, 2015: 150-151).

1947 Temmuz'un başında “*Özel Din Öğretimi Ana Hatları*” kabul edilmiş ancak faaliyete geçirilmemiş. 19 Şubat 1948 tarihinde ilkokulların 4 ve 5. sınıflarına haftada 2 saat olmak üzere yeniden Din Bilgisi dersi konulması kararlaştırılmıştır. Bu derslerin yine okullarda yer alıp almamasıyla alakalı tartışmalara MEB 1 Şubat 1949'de yeni bir boyut getirmiştir. Bunun üzerine o dönemin iktidar partisinin Meclis Cemiyetinde, 19 Şubat 1948 günü Din Bilgisi dersinin ilkokullarda konulması kabul edildi. Kararın olumlu çıkmasına rağmen ders kitapları yazdırmak bahanesiyle bir yıl uzayıp, gecikmiştir. Sonra tekrardan okutulmaya başlamıştır. Ders isteğe bağlı olduğu için çocuğuna Din Bilgisi dersini almak için velinin okul idaresine yazılı başvuru yapılması gerekiyordu. Ama bu şart, 1950 yılında değiştirilerek çocuğuna Din Bilgisi dersini istemeyen velilerin dilekçe vermeleri şartı getirilmiştir (Öcal, 1998: 260; Keskiner, 2018: 51).

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi Talim ve Terbiye Kurulunun 22.05.1974 tarih ve 347 sayılı kararıyla 1974-1975 senesinde sonra ahlak derslerinin mecburi olmasıdır. Daha sonra ahlak dersleri Talim ve Terbiye Kurulunun 18.02.1982 gün ve sayılı kararıyla Din Bilgisi dersi ile birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” adını aldı (Yürük, 2012: 110).

2.4. Öğretmen Okullarında Din Dersleri

İlkokullarda Din Bilgisi dersine sınıf öğretmenleri girecekleri için ve mecburiyet olduğu için Öğretmen Okullarına da bu ders koymak zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı 1953 yılında Öğretmen Okullarının 9. ve 10. (lise 1.2) sınıflarına haftada birer saat ve mecburi olarak Din Bilgisi dersi konulmuştur (Öcal, 1998: 261).

Öğretmen okullarının ikinci devre 1. ve 2. Sınıflarındaki Din Bilgisi derslerine o yıl mezun vermeye başlayan İlahiyat Fakültesi mezunları okutmaya başlamışlardır. 1953 yılında derslerin programı iman, ibadet, ahlak esaslarının yanında öğretim yöntem öğretilecek şekilde tanzim edilmiştir. Önce öğretmenlere kitap olarak Ahmet Hamdi Akseki'nin İslam Dini eseri tavsiye edilmiş. Kitap yazılıncaya kadar bu kitap ders kitabı olarak okutulmuş. Sonra Neda Armaner'in

yazdığı Din Bilgisi 1 ve 2 ile son sınıf öğretim yöntemi dersinde “Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler” adlı kitabı okutulmuştur (Ayhan, 2014: 140).

2.5. Ortaokullara Din Bilgisi Dersi Konulması

İlkokul ve öğretmen okullarına Din Bilgisi dersi konulmasından sonra ortaokula da Din Bilgisi dersi konulması gündeme gelmiştir. 13.08.1956 tarihinde 4-7805 sayılı İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı ile ve MEB 17 Eylül 1956 tarih ve 921 sayılı genelgesi ile ortaokullarla dengi diğer okulların 1. ve 2. sınıflarına (6.ve 7. sınıflara) Din Bilgisi dersleri konulmuştur. Bu derse katılmak istemeyenler velilerinden dilekçe getirip katılmayabiliyorlardı. Konuyla ilgili hazırlanan raporda din dersleri ile ilgili şu tespitler yapılmıştır:

“Ortaokula kadarki dönemde din derslerini bir tasavvuf işi olarak değil, bir eğitim mevzu bahisli olarak ele alıp halletmek gerekir. Bundan öte, daha mezun vermemiş Yüksek İslam Enstitüsü’nden de geniş ölçüde bir yardım beklemek imkansızdır. Zira Diyanet İşleri Başkanlığı da yurt sathında yüksek tahsilli din uzmanlarına ihtiyaç göstermektedir. Bu derslerin saatleri, bütün talebenin istifade edeceği bir zamana konulmalıdır. Bu bağlamda ilk ve son saatler yerine değil, ortada olmak şartıyla programda yer almalıdır...” (Ayhan, 2014: 144).

23.09.1976 gün ve 345 sayılı MEB. Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla Din Bilgisi dersi ortaokulların 3. sınıfına da haftada bir saat olarak yaygınlaştırıldı (Öcal, 1998: 262). 1976’daki ortaokulda Din Bilgisi programında genel olarak İslam dininin temel esaslarını öğretmek amaçlanmaktadır. İlkokullar ve ortaokullarda okutulan din derslerinin saati ve niteliği yetersiz olmasından dolayı bu derslerin liselerde de okutulması gündeme gelmeye başladı.

2.6. Liselere Din Bilgisi Dersi Konulması

16.02.1967 tarihinde zamanın iktidar partisi olan AP adına meclis toplantısında söz alan Konya Milletvekili Ziyaaddin İzerdem şunları söylemiştir: “Din hürriyeti denince ibadetini de öğrenme, dinî bilgiler edinme de dâhildir. Bugün ilk ve orta okullarımızda müfredatı dâhil haftada 1 saatlik ihtiyarî Din Dersi ile dinî bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Binaenaleyh Müslüman Türk çocuklarının dinî bilgileri öğrenebilmek için müfredat programındaki ders adedinin artırılmasını ve meslek dersi olarak din bilgisine vâkıf ehil öğretmenler tarafından okutulmasını zarurî görmekteyiz (Ayhan, 2014: 145-146). İlkokullar ve ortaokullarda okutulan din derslerinin saati ve niteliğinin yetersiz olmasından dolayı bu derslerin liselerde de okutulması gündeme geldi.

Bütün gelişmeler üzerine, velilerden gelen binlerce dilekçe, 200 civarında milletvekilinin imzasını haiz dilekçelerini Millî Eğitim Bakanlığı ölçülendirdi. Ölçülendirmede Talim ve Terbiye Kurulu 21.09. 1967 gün ve 343 sayılı kararıyla bütün lise ve o tür okulların 1. ve 2. sınıflarına da yine birer saat olarak Din Bilgisi dersi koydu. Çocuğun Din Bilgisi dersini almasını istemeyen veli okul idaresine dilekçe verecekti. Bu derslerin bütün sınıflara konulması hakkında istekler devam etmiştir. (Ayhan, 2014: 146).

Aradan 9 yıl geçtikten sonra, 23.09.1976 gün ve 345 sayılı MEB Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ile Din Bilgisi dersleri ortaokulların 3. sınıfları ile liselerin 3. sınıflarına da haftada bir saat ve isteğe bağlı olarak yaygınlaştırıldı (Öcal, 1998: 262).

İlk lise din eğitiminin, 1967 Lise Din Bilgisi Dersi Programı’nda rasyonel temellere dayalı olarak bir anlayışın oluşturmaya çalışıldığı açıklamalar ve içerik bölümüne bakıldığında fark edilmektedir. Dinin bireysel ve toplumsal katkısından yararlanmaya yönelik bir içerik hazırlanmıştır. Bu program öğretmen ve konu merkezli bir programdır. Yine program, manevi ve

millî değerleri bir noktada işlemeye çalışan düşünceye sahiptir. Bu anlayışta programda bireysel ve sosyal değerlerin, bireyler tarafından benimsenmesi ve rasyonel yapının çerçevesinde toplumda görülen bazı yanlış dinî bilgilerin düzeltilmesi amaçlanmıştır. Programda esasici ve daimici yaklaşıma dayalı öğretmen ve konu merkezli yapının devam ettiği fark edilmektedir (Yürük, 2012: 117).

2.7. Örgün Eğitime Ahlak Derslerin Konulması

Eğitim tarihinde I. Ecevit Koalisyon Hükümeti zamanında ilgi çekici gelişme olmuştur. Örgün eğitim kurumunda ahlak öğretimi bir ders olarak mı ya da yurttaşlık bilgisi ve sosyoloji dersleri içinde mi yer alacak konusu II. Millî Eğitim Şûrası'ndan (15-21 Şubat 1943) sonra tartışılmaya başlanmıştır. 1973 yılındaki genel seçimler sonrasında CHP ile Millî Selâmet Partisi arasında koalisyon hükümeti kuruldu. Hükümetin koalisyon protokolünde şu ifadeler yer almıştır:

“Çocuklarımıza töre ve geleneklerimizle millî hasretlerimize uygun ahlak kaidelerinin öğretilmesi gayesiyle ilk ve orta öğretime mecburî ahlak dersleri konulacaktır. Bu dersleri okutacak öğretmenlerin gerekli vasıfları taşımasına özel bir önem verilecektir.” (Ayhan, 2014: 212; Öcal, 1998: 262).

1974 yılının başlarında bu koalisyon hükümeti zamanında, 1974 öğretim yılından sonra, ilkokulların 4. sınıfından başlayıp lise 2. sınıfa kadar 7 sene boyunca haftalık 1 saat ve zorunlu olarak ahlak derslerinin okutulacağı okullara beyan edildi. Bu ders liselerin 3. sınıflarına 1976-1977 öğretim yılından itibaren yaygınlaştırıldı (Öcal, 1998: 263). 1982 yılına kadar ilk ve orta öğretimde ahlak derslerine zorunlu ve bağımsız ders olarak devam edildi.

2.8. Örgün Din Eğitiminin 1980 Sonrası ve DKAB Dersinin Zorunlu Hâle Getirilmesi

Koalisyon hükümetleri sıkı yönetimle geçen 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye'de terör ve anarşik olaylar sınırı aşmaya ulaşmıştı. Yaklaşık her gün olaylarda 10-20 kişi can veriyordu. Çorum, Malatya, Sivas, Kahramanmaraş illerinde iç savaş görüntüsü meydana geldi, birkaç kişi hayatını kaybetti. Fatsa gibi bazı kenar ilçelerin komünistlerce kurtarılmış bölge ilan edilmesi söz konusu olmaya başladı. Toplumda güven sarsılmış, insanlar bunalmıştı ve kargaşa yaşanıyordu. 1980. yılı 12 Eylül'de Türk ordusu yönetime el koydu.

İhtilal sonrasında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı Prof. Dr. Hüseyin Atay, millî bütünlük ve birlik açısından din öğretimi ve eğitiminin yeniden ele alınması adına bir rapor hazırladı. Hazırladığı raporu Millî Güvenlik Konseyi'ne teslim etti (Cebeci, 2015: 153-154). Hazırlanan raporda, din öğretimi konusunda, fikir düşmanlığından uzak, temiz, saf, hakiki dinin öğretilmesinden bahsedilmiş; bütün gençlere eşit bir şekilde dinin öğretilmesi teklifinde bulunulmuştur.

Konsey'in rapor üzerinde bazı farklı profesörlerden de fikir aldığı bilinmektedir. Bunlardan sonra askeri yönetimin lideri Kenan Evren 1981 yazında halka konuşma yapmıştır. Halka hitaben yaptığı konuşmasında din derslerin mecburi hâle getirileceğini ilân etmiştir. O sene Danışma Kurulu'nun hazırladığı yeni anayasa taslağında, din bilgisi derslerinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu okutulmasına ilişkin hüküm yer aldı. Sonra gazetelerden tepkiler geldi. Her darbe sonrasında, dincilerin işine yaradığı yazılıp söylenerek, meselenin ileri boyutuna kadar gidildi. Bu gösterilen tepkiler etkili olmadı. Millî Güvenlik Konseyi'nde yeni anayasa incelenirken din dersinin zorunlu olması hükmü değiştirilmedi (Cebeci, 2015: 154-155).

1982’de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni anayasasının 24. maddesine “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din Kültürü ve Ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” ifadesi konuldu. Böylece isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersiyle, zorunlu olarak okutulan Ahlak Bilgisi dersleri birleştirilerek “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi olarak zorunlu derslerin içerisinde yerini buldu.

Ama anayasadaki hükümde ilkokuldaki derslerin 1. sınıftan başlayarak okutulmasının emredilmesine rağmen, 1982-1983 öğretim yılından sonra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, ilkokulların 4. sınıfından başlayıp lise son 3. sınıfa kadar zorunlu olarak okutulmaya başlandı (Öcal, 1998: 263). İlkokul 4. sınıftan 8. sınıfa kadar haftada 2 saat; lisede ise birer saat olarak uygulanmaya başladı. Günümüzde ise 4+4+4 uygulamasında ilkokulda 4. sınıfında, ortaokul ve liselerin tüm sınıflarında haftada 2 saat zorunlu olarak okutulmaktadır.

Anayasa Komisyonu’nda bulunan Şener Akyol, bu zorunluluktan kastın, kişinin dinî inancını yönlendirmek olmadığı, asıl amacın özellikle dinî cehaletin giderilmesi olduğundan bahsetmiştir. O dönemin hükümet başkanı Kenan Evren’e göre ise devlet eliyle hakiki dinin öğretilmesi ile beraber dinî ve dünyevi eğitim birliğini gerçekleştirmek ve devlet tarafından bir elden kontrol edilmesini sağlamak üzere din dersleri zorunlu derslerin arasına konulmuştur. İlk önce gayrimüslim öğrencilerin de bu derse zorunlu olarak katılması şeklinde bir uygulama yapılmış, daha sonra gayrimüslim olduğunu ispat eden belgeyle başvuran öğrencilere bu dersi almama seçeneği getirilmiştir. (Yürük, 2012: 111-112).

24. maddede olan “*Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisine bağlıdır.*” ifadesinden hareketle okul programlarına isteğe bağlı din derslerinin konulması için yaklaşık 30 yıl geçmiştir.

Din dersinin zorunlu hâle gelmesiyle beraber din eğitiminden ziyade dinî kültürün öğretilmesi şeklinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Dersin yeni ismi olan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” adından da bu durum anlaşılmaktadır. Zorunlu olduğu dönemde 1982, 1988 ve 1992 yılındaki programlar dahil olmak üzere 6 din öğretimi programı uygulanmıştır. 1982 ilkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı’nın büyük oranda 1982 programı ile aynı şekilde olan 1988 ve 1992 programlarında da 1980 ihtilalini yapan askerî hükümetin millî eğitim politikaları göz önünde bulundurulmaktadır (Yürük, 2012: 112). Buradan eğitim programı düzenlenirken o dönemin sosyal ve siyasi durumlardan etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu derste İslam dinine ait bilgiler takriben programın yarısını, diğer yarısını ise başka konulardan oluşmakta. Konu başlıklarına göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarında yer alan bilgilerin dağılımı 13 Nisan 1992 tarih ve 2356 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanan “İlk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programından çıkarılmıştır ve şöyledir (Cebeci, 2015: 157):

Tablo 1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarında yer alan bilgileri konulara göre dağılımı (1992)

N.	Konu başlıkları	Miktarı	%
1	İslam dinine ait bilgiler	180	54.2
2	Gelenekler görgü kuralları	30	9
3	Vatan sevgisine ait bilgiler	25	7.5

4	Ahlaka ait bilgiler	21	6.2
5	Atatürk ve lâiklik	17	5.1
6	Çalışmak – savurganlık	16	4.8
7	Diğer dinlere ait bilgiler	15	4.5
8	Türkler ve Müslümanlık	15	4.5
9	Temizlik	9	2.7
10	Öğretmenlik	4	12
Toplam		332	100

Kaynak: (Cebeci, 2015: 157)

O dönemde din eğitimin amaçlarından biri lâikliğe uygun İslam hakkında temel bilgileri kazandırmaktır. İslam dinin hurafeden uzak, akıl ve bilime verdiği ehemmiyet ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı bu dersin aracılığıyla batıl inanç ve fikirlerden uzak bir tarzda öğrencinin bilimsel bir tutum ve görüş kazanması hedeflenmiştir (Yürük, 2012: 112-113).

2000 yılında geliştirilen, İlköğretim Din Kültürü Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nda din ve dinin anlaşılması ile alakalı olarak daha önceki programlardan farklı bakışları tespit etmek mümkündür. Programda, dinin bireyin kendisiyle, Allah ile toplumla ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu ifade edilmektedir. Öğrencilerin, inançlarını akıl ve eleştirel yaklaşımla araştırmaları, sorgulamaları, hayatı boyunca öğrenmeyi alışkanlık edinmeleri, bir başka ifadeyle inançlarını akılla desteklemeleri beklenmektedir. Başka dinlerin öğretilmesinde ve yorumlanmasında, öğrencinin diğer din mensuplarına saygı, hoş görüşle yaklaşması amaçlanmaktadır. Dindar olmak isteyen dini doğru öğrenmelerini, dindar olmak istemeyene din ile ilgili olan durumlarda doğru davranışta bulunmalarını kazandırmak amaçlanmaktadır ve öğrencilerin kültür ve inanç dünyalarına genişlik kazandırmak istenmektedir. Öbür dinlerin de asıl gayelerinin de iyi insan yetiştirmek olduğunun üzerinde durulmuş ve birkaç dinin tarihini ve temel özelliklerini öğrenmelerine yer verilmiştir. Önceki programa göre bu programın öğrenci merkezli olması bazında öne doğru atılan bir adım olduğunu söyleyebiliriz (Yürük, 2012: 114).

Mecburi Tedrisat Kanunun 9. maddesinde “Ortaokul ve Liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dinî Bilgiler dersleri *isteğe bağlı seçmeli ders* olarak okutulur.” şeklinde yapılan düzenleme ile 2012-2013 öğretim yılından sonra kanunda ismi zikir edilen dersler uygulamada yer bulmuştur (Keskiner, 2018: 53).

Ortaöğretimde 1982 Anayasası'nda din derslerinin mecburi olmasıyla programlarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Temel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarına genel olarak bakıldığında İslam dininin akılcı, canlı, çağdaş ve ilerleme isteyen tarafına vurgu yapılmıştır. İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de başka dinlere saygı, hoşgörü kazandırmak ve öğrencilerin, evrensel değerlerin İslam dininde de olduğunun farkında olmaları istenilmiştir. Vatan, bayrak, millet, Atatürk gibi millî değerlerin benimsetilmesi de hedeflenmiştir.

2018-2019 öğretim yılında 652 sayılı kanun doğrultusunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi İlkokul (4.Sınıf), Dersi (9-12. Sınıflar), İmam Hatip Ortaokullarda (5-8. Sınıflar) öğretim programı güncellenme yapılmıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan üniteler (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (4-8. Sınıflar), 2018: 12-15);

4. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Günlük Hayattaki Dinî İfadeler
- 2) İslam'ı Tanıyalım
- 3) Güzel Ahlak
- 4) Hz. Muhammed'i Tanıyalım
- 5) Din ve Temizlik

5. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Allah İnancı
- 2) Ramazan ve Oruç
- 3) Adap ve Nezaket
- 4) Hz. Muhammed ve Aile Hayatı
- 5) Çevremizde Dinin İzleri

6. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Peygamber ve İlâhi Kitap İnancı
- 2) Namaz
- 3) Zararlı Alışkanlıklar
- 4) Hz. Muhammed'in Hayatı
- 5) Temel Değerlerimiz

7. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Melek ve Ahiret İnancı
- 2) Hac ve Kurban
- 3) Ahlaki Davranışlar
- 4) Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed
- 5) İslam Düşüncesinde Yorumlar

7. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Kader İnancı
- 2) Zekât ve Sadaka
- 3) Din ve Hayat
- 4) Hz. Muhammed'in Örnekliliği

5) Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerin kazanım sayıları, kazanımların işlenişi için ayrılacak yaklaşık süreleri ekler kısmında tablo 2'den bakılabilir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan üniteler (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9-12. Sınıflar), 2018: 12-14);

9. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Bilgi ve İnanç
- 2) Din ve İslam
- 3) İslam ve İbadet
- 4) Gençlik ve Değerler
- 5) Gönül Coğrafyamız

10. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Allah İnsan İlişkisi
- 2) Hz. Muhammed ve Gençlik
- 3) Din ve Hayat
- 4) Ahlaki Tutum ve Davranışlar
- 5) İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar

11. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) Dünya ve Ahiret
- 2) Kur'an'a Göre Hz. Muhammed
- 3) Kur'an'da Bazı Kavramlar
- 4) İnançla İlgili Meseleler
- 5) Yahudilik ve Hristiyanlık

12. Sınıf DKAB dersi üniteleri;

- 1) İslam ve Bilim
- 2) Anadolu'da İslam
- 3) İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar
- 4) Güncel Dinî Meseleler
- 5) Hint ve Çin Dinleri

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan ünitelerin kazanım sayıları, kazanımların işlenişi için ayrılacak yaklaşık süreleri ekler kısmında tablo 3'te mevcuttur.

Günümüzde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 4+4+4 uygulamasında ilkokulda 4. sınıfta, ortaokul ve liselerin tüm sınıflarında haftada 2 saat zorunlu olarak okutulmaktadır.

“Ortaokul ve Liselerde, Kur’an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dinî Bilgiler dersleri isteğe bağlı seçmeli ders olarak devam etmektedir.

2.9. Dünyada ve Türkiye’de Okullardaki Din Dersi Modelleri

Dünyada her ülkede kendine göre din eğitimi alanında çeşitli modeller geliştirilmiştir. Bu başlık altında dünyada ve Türkiye’de din öğretim ve eğitimi alanında kullanılan yaygın modellerin birkaçından kısaca bahsetmekte yarar vardır.

2.9.1. Doktriner/Mezhebî Din Öğretimi

Doktriner din öğretiminin geçmişi eskidir. Başlangıcı Hristiyan Orta çağına kadar dayanır, dinin eğitimin merkezi konumda olmasında örnek bir dönem olduğunu söylenebilir. İslam dininde de yıllarca merkezi konumda olmuştur. Çoğunlukta bir mezhebin veya bir dinin çeşitli mezheplerinin yoğunluklu olarak beraber yaşandığı toplumlarda bu türdeki yaklaşımlarla karşılaşılabilir. Çağımızda Almanya’da Protestan, Katolik mezhepleri, Yunanistan’da Ortodoks mezhebi, İran’da da Şii mezhebi bu yaklaşımın bir neticesidir. Bu yaklaşımda olanlar genellikle her din ve mezheplere göre sınıflar düzenlenir ve her din ve mezhebe göre hocalar derse girer. Derslerin statüsü, toplumların rejim ve devlet anlayış tarzına ve sosyal yapıya göre şekillenir. Dersler isteğe bağlı ve zorunlu olabilmektedir. Avrupa’nın birçok ülkelerinde Kilise okullarında doktriner uygulamalar görülmektedir (Yürük, 2012: 126; Tosun, 2010: 132-133). Mezhebî din öğretiminde temel amaç, öğrencilerin tercih ettiği dini öğrenmeleri, inanmaları, ibadet etmeleridir.

2.9.2. Mezheplerüstü Din Öğretimi

1960’dan sonra özellikle 1980’lerde Katolik ve Protestan Kiliselerinin kendi yayınevlerinde iki mezhebine mensup yazarlar ortaklaşa temel bir din eğitimi el kitabı yayınlamaları, iki mezhebin arasında iş birliği ve diyalog çabalarını beraberinde getirdi. Neticede oluşan diyalog çabalar neticesinde mezhepler üstü din eğitimi ve öğretimi tartışılmaya başlanmıştır. İlk kez İsviçre’de 1969 yılında “Religionskunschap” ifadesi ile kullanılmaya başlanmıştır (Yürük, 2012: 127; Usta Doğan, 2015: 85).

Mezhepler üstü din dersi ile ilgili bir açıklamada, herkesin kendi inancını uyarma amacına yönelik olması şeklindedir. Bunu söyleyen Beyza Bilgin mezhepler üstü yaklaşımın iki yorumundan bahseder: Birinci yoruma göre mezhepler üstü din dersi “birleştirici model”, ikinci yoruma göre ise “çoğulcu model”dir (Usta Doğan, 2015: 89).

Dini öğrenirken diğer mezhep ve dinlere saygı gösterme anlayışı, din içerisindeki farklılıklara dayalı anlayış, yorum ve uygulama farklılıkları öğretime konu edilemez. Bu tarzda bir öğretim aracılığı ile insanların farklı yorum ve uygulamaların aynı kaynaktan çıkmış farklı anlayışlar olduğunu bir alternatif olarak değil, zenginlik olduğunun farkında olmalarını sağlanmaya çalışılmaktadır. Ama bu modelle ilgili dünyadaki ülkelerin uygulamaları tamamen aynı değildir. İngiltere’de yukarıdaki gibi uygulanırken, Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde mezhepler üstü nitelik ön plana çıkmaktadır. Tosun, bu modelin “Kur’an merkezli din eğitimi” anlayışına benzeyen bir yaklaşım olduğunu söylemektedir. (Yürük, 2012: 127). Netice olarak burada amaç, aynı dine mensup olan insanların mezhep, meşrep, tarikat ayırmaksızın aynı öğrenme ortamında dini birlikte öğrenmeleridir.

2.9.3. Dinlerarası/Kültürlerarası Din Öğretimi

Tarihî geçmişleri dolayısıyla ve işçi gücü gibi nedenleriyle çok kültürlü ve dinli bir hayatın ortaya çıkardığı sıkıntılar karşısında din öğretiminden faydalanılmak istenmesi, bu anlayışın temel

çıkış noktası olabilmektedir. Birden fazla din mensubunun yaşadığı ülkeler, devlet okulunda mezhebe bağlı din öğretimi uygulamalarından memnun olmayan ülkelerin arayışları neticesinde dinler arası olarak ifade edilen din öğretimi anlayış ve uygulamalarına ulaşmıştır. Mesela Almanya'nın Hamburg Eyaleti'nde uygulamakta olan "Herkes İçin Din Dersi" ismindeki din dersi. Bu ders tüm din mensuplarının bir arada öğrenim görebileceği bir derstir ve birlikte yaşamaya yardımcı husus olarak hedeflenmektedir. Türkiye'deki mezhepler üstü olarak isimlendirilen DKAB dersinin de hedef, muhteva bakımından, dinlerarası açılımlı din öğretimi niteliği gösterdiği söylenebilir (Yürük, 2012: 129-130).

Dinlerarası din dersleri uluslararası bir anlayışa sahip olmayı geliştirmek için lazımdır. Çünkü diğer dinler hakkında bilgisi olan insan, diğer ülkelerde yaşayan insanların ortak sıkıntılarıyla ilgili bakış açısını öğrenmiş olur. Bundan dolayı din dersleri dinin, sağlık, ekonomi, siyaset, adalet, insan hakları gibi konular üzerindeki etkisiyle alâkalı bilgi verir (Usta Doğan, 2015: 48-49). Özet olarak dine mensup öğrencilerin farklı dersleri almaları yerine, aynı derste dinlerin ortak konuların birlikte işleyerek birbirini anlamalarını sağlamaktır.

2.9.4. Fenomenolojik Din Öğretimi

Fenomenolojik din öğretiminin kullanılması, farklı din anlayışlarının objektif bir şekilde anlaşılmasına imkân tanıyacağı düşüncesi ile başlamıştır. Bu modelin dinler arası eğitimin İngiltere'de denenmiş, somut bir modeli olarak nitelendirebileceği söylenmektedir. İngiltere'de 1960'ların ortalarına kadar, çocukları Hristiyan olarak yetiştirmek, din eğitiminin temel amaçlarındandı ve başarısız oldu. Hatta Hristiyanlıktan uzaklaşanlar da oldu. Bu din eğitimi hedefini değiştirerek, farklı dinlere değer veren bir eğitimle insanları yetiştirmek hedeflendi. Fenomenolojik ya da dinler arası eğitimin, insanların kendi dinlerini öğrenmelerinden sonra veya en azından birlikte olursa anlam taşıyacağı anlaşılr. İngiltere'de, 1980'lerin başlarında, bu tür bir din eğitimi anlayışı karşısında Hristiyanlık vasfını yükseltmek için kanun çıkarılması, bu hâlin bir neticesidir (Yürük, 2012: 131).

Fenomonolojik yaklaşımda ön plana çıkan kavramlardan birisi "empati"dir. "Bir dinin inancına sahip olmadığı durumda karşısındakiyle nasıl anlaşılabilir?" sorusuna empati kurarak dinleri yargılamadan anlamaya çalışılabilir." şeklinde cevap verilmektedir. Fenomonolojik modelin, dinler hakkında tarafsız bir şekilde öğretim yapmak için kullanışlı olduğu söylenebilir. Özellikle, öğretmenlerden ve öğrencilerden kendi dinî duruşlarını açıklamalarının beklenmediği hâller için uygun bir modeldir (Usta Doğan, 2015: 61,65). Bu model din hakkında öğrenmeyle aynıdır. Finlandiya'da ve İngiltere'de uygulanmaktadır. Herhangi bir inancı incelememek esastır. Herhangi bir dinin doğmasıyla eğitim yapılamaz. Dindar birey değil, farklı dinleri anlamaya çalışan birey yetiştirmek hedeftir. Dinler hakkında bilgiler, görüşler verilir. Bir dinin inananı yapılmaz.

2.10. Örgün Din Eğitimin Sorunları

1980 yıllarında din öğretimindeki sorunlardan birisi olarak din bilgisi dersinin amacı konusunda birliğin olmaması olduğunu söyleyen Beyza Bilgin, bu sorunu şöyle izah eder: "Devletin eğitim politikasının belirlediği amaç başkadır, dersi okutan öğretmenin amacı başkadır, dersi okuyan öğrencinin ki başkadır, çocuğunun bu dersi okumasını isteyen velinin ki başkadır." (Keskiner, 2018: 57). Bu sorunun günümüzde tam manasıyla çözüldü diyemeyiz. Onun için birliktelik önemlidir ve olmazsa sağlıklı yürümeyecektir. Herkes meseleye kendi şahsi anlayışıyla yaklaşmaktadır.

Din derslerinin zorunluluk öncesi Din Bilgisi öğretim programlarının konu ve öğretmen merkezli olduğunu söyleyen Tuğrul Yürük, daha sonraki dönemin programlarında daha çok realist ve idealist felsefeye dayanan Daimicilik ve Esasicilik eğitim akımlarının izlerinin olduğunu belirtmektedir (Keskiner, 2018: 59). Bu belirtinin izleri hâlâ günümüzde de rastlanmaktadır.

Yıllardır ilmihal merkezli program uygulanması zorunlu derslere elverişli ise de seçmeli derslere tartışmaya ucu açık bir konudur.

Bu konuyla ilgili bir doktora tezi hazırlayan Mahmut Zengin, yapılandırmacı yaklaşımın felsefî temellerinden ziyade, öğrenci merkezli yaklaşımlara uygun düşen tarafından DKAB programına uyarlamaya çalışıldığını, DKAB öğretmenleriyle gerçekleştirildiği araştırmanın da bu tespiti desteklediğinden bahsetmektedir (Zengin M. , 2010; Keskiner, 2018: 72-73).

Günümüzde de Temel Dinî Bilgiler, Kur'an-ı Kerim adı altında okutulan seçmeli derslerin değişik nedenlerle tartışma konusu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Bahçekapılı, kısa bir sürede hazırlanma zorunluğu sebebiyle, seçmeli derslerin ilk programlarının birey ve toplum ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, merkezî yönetimin oluşturduğu program geliştirme komisyonlarının inisiyatifleriyle hazırlandığı gerçekliğine dikkat çekmiştir (Bahçekapılı, 2012; Keskiner, 2018).

Ekibe dayalı iki önemli araştırma gerçekleştiren Ensar Vakfı ve Değerler Eğitimi Merkezi'nin desteğiyle Kaymakcan ve ekipteki arkadaşları tarafından, ikincisi ise İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE) ve Kültür Derneği (YEKDER) desteğiyle Bahçekapılı tarafından hazırlanan raporlarda ortak olarak dikkat çekilen hususlar; seçmeli derslerin kazanımlarının yoğunluklu olarak bilişsel alana dönük olması, Temel Dinî Bilgiler ve Peygamberimizin Hayatı derslerinin yoğunluklu olarak DKAB derslerinin program içerikleriyle tekrar eden kısımlarının bulunması ve her derse ait ayrı bir ölçme değerlendirmeye ait kısmın bulunmamasıdır (Keskiner, 2018: 73; Bahçekapılı, 2012)

Türkiye'deki din eğitiminin diğer sorunlarından biri de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin ilkokul dördüncü sınıftan başlamasıdır. Bu uygulamanın Anayasa'ya uygun olmasının bilimsel bir dayanağı yoktur. Hâlâ günümüzde de bu dersin dördüncü sınıftan başlanması sorunu devam etmektedir. Onun için en azından ahlak, değerler dersinin ilkokul dördüncü sınıftan önce başlanmasının tartışılması uygun olacaktır.

Ortaokul Temel Dinî Bilgiler derslerinin yeni programına bakıldığında “derslerin genel gayelerinin ve kazanımlarının öğrencilerin... İslam dininin inanç esaslarını benimseyip hayatlarını şekillendirmelerine, amellerini yerine getirme konusunda istekli, duyarlı olmalarına ve ahlaki ilkelerine uygun olarak davranışlarını belirlemelerine yönelik olacak şekilde yeniden belirlemesine ihtiyaç vardır.” şeklinde yapılan önerilerin yeni programda kısmi olsa da dikkate alındığını görülmektedir (Keskiner, 2018). Ama bu kazanımlar ne ölçüde gerçekleşecek onu zaman ve uygulama sonrası araştırmalar gösterecektir.

BÖLÜM 3: MESLEKİ DİN EĞİTİMİ

Mesleki din eğitimi, toplumun ihtiyaç olduğu din görevlilerini yetiştirmeyi, dinî konularda uzmanlığı gaye edinen bir eğitimidir. İmam Hatip Liselerinde, yükseköğretim çapında İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde yürütülmektedir. Mesleki din eğitimi denince ilk akla gelen, dinî bilgilerin meslek bilgisi olarak okutulmasıdır. Bu eğitimleri alanların din hizmet ve din öğretim ve eğitimi faaliyetlerinde görev alacakları yetiştirmek üzere yapılan eğitime mesleki din eğitimi diyoruz (Cebeci, 2015: 138,167).

3.1. Cumhuriyet Öncesi Mesleki Din Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar öğretim kurumları mektep, medreselerdi. 1924 Tevhid-i Tedrisat Yasası öncesi Türkiye'de İmam Hatip Okulu ve yükseköğretim adları altında herhangi bir okul yoktu. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile birlikte, Cumhuriyet dönemi öğretimi alanında gelişmeler başlamıştır.

İmam Hatip Okullarının ve yükseköğretimin ilk misalleri Osmanlı'nın ahir döneminde başlamaktadır. O dönemde genel eğitim yapan medreselerden farklı şekilde Tevcih-i Cihat Nizamnameleriyle Vaizler, imamlar ve hatipler yetiştirmek gayesiyle yeni kurumlar açılmıştır. Yukardaki bölümlerde bahsi geçen Cumhuriyet öncesi duruma kısaca temas edelim.

Medresetü'l Vaizîn: 1911'de yayımlanan bir nizamnâme ile din eğitimi için İslami tebliğciler yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Yükseköğretim özelliği taşıyan bu kurum günümüzde ortaöğretime mukabil gelir. Vaaz dinî kurumlarda halkın aydınlatılması ve dinin gereklerini anlatılması demektir. Bir nevi dini tebliğcilik olan bu görevi yapana da “vaiz” denir. *Medresetü'l Vaizin* de nitelikli vaiz yetiştirmek amacıyla tesis edilmiştir ve öğrenciler bu medreseye sınavla alınmıştır. *Medresetü'l Eimme ve'l Hutaba*: 1913'te kurulan bu kurumun amaçları imam ve müezzin yetiştirmektir. Bu dönemde mevcut imam ve hatip sayısında eksikliğin olması, yeterli nitelikte imam ve hatibin bulunmaması neticesinde daha kaliteli, bilgili, donanımlı imam ve hatip yetiştirmek amacıyla bu kurumlar açılmıştır. *Medresetü'l İrşad*: Vaizlerdeki yetersizliğe son vermek ve kaliteli imam ve müezzinler yetiştirmek amacıyla kurulan bu kurum diğer iki medresenin birleştirmiş hâlidir. Bu medresenin eğitim süresi vaizlik kurumu 3, imam hatiplik kurumu ise 2 yıl olarak belirlenmiştir. 1919'da kurulan bu kurum daha sonra Daru'l İslamiyye'ye bağlanmıştır. *Medresetü'l İrşad* medreselerinin kapatılış tarihi olan 1924'e kadar açık olarak ayakta kalabilmiş ve diğer medreselerle beraber 1924'te kapatılmıştır (Zengin Z. S., 2015: 29-31).

3.2. İmam Hatip Okulları

Osmanlının son döneminde mektep ve medrese adı altında eğitim kurumları mevcuttu. Bu dönemde dinî vasfı ağır basan bir eğitim sistemi vardı. Cumhuriyet ilanından (1923) sonra din eğitim ve öğretimi alanında gelişmeler başlamıştır. Bu dönemde yeni bir eğitim sistemine geçilmiştir. Cumhuriyet ilanından sonra yeni kanunlar çıkmıştır. Bu yasaların evveli tüm eğitim sistemini, özellikle de din öğretimini düzenleyen Tevhidi Tedrisat (1924)yasasıdır. İkincisi ise DİB kuruluş kanunudur. Bu kanunlar ilk yasal düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerle bütün mektepler MEB'e bağlanmıştır ve 29 yerde İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır.

İmam ve Hatip Mekteplerine dair hazırlanan talimatname bu şekildedir:

“*Madde 1- İmam ve Hatip Mektepleri, müdavimelerini bu vazifelerini bihakkın ifâya kâfi derecede malûmat ile mücehhez kılacak tedrisâtı gösterir müesseselerdir.*”

Madde 2- Bu mekteplerdeki tahsil dört seneden ibaret olup, şu dersler okutulmaktadır: Kur'an-ı Kerîm, Gına, Tefsir, Hadis, İlm-i Tevhîd, Coğrafya, Hesap, Hendese, Hayvânât, Nebâtat, Din dersleri, Ruhîyet, Ahlak ve Mâlumât-ı Hıfzıssıhha, Yazı, Terbiye-i Bedeniye, Türk edebiyatı, Hitabet ve İrşad, Arabî, Tarih.

Madde 3- Bu mekteplerde İbtidâiye-i Umumiye Mektepleri mezunlarından en az 12 ve en çok 15 yaşında bulunan efendiler imtihansız kabul olunurlar.

Madde 4- Makâtib-i Husûsiye mezunlarından tâlip olanların Mekâtib-i Umûmiye son sınıfı derslerinden imtihanları icrâ olunur.

Madde 5- Tâli derecede mektep müdavimlerinden tâlip olanlar, birinci sınıftan itibaren müfredât programşarına tevfiikan imtihanları bilâ icrâ lâyük oldukları sınıflara kabul olunurlar.

Madde 6- İmam ve Hatip Mektebi talebesinden tedris ücreti alınmaz...” (Korkucu, 2012: 183).

Toplu olarak elli altı maddeden oluşan bu talimatnamede okullarda eğitim ve öğretim faaliyetlerinin en iyi şekilde yürütebilmesi için gerekli hususları kapsayan maddeler de mevcuttur.

İlk açılan bu İmam Hatip Okulları binaları eğitim yerleri, önceki medrese binalarıydı. Öğrencileri medrese öğrencileri, öğretmenleri ise yine bu medreselerde okuyup hocalardan icazet almış kimselerdi. Bu okulların açılış amacı: aydın din görevlisi yetiştirmektir. Bundan kasıt hem dinî ilimler hem de tecrübi ilimleri bilecek kişiler yetiştirmektir.

Tek parti yönetimi döneminde vatandaşların isteklerinin başında, kendilerinin dinî meselelerde serbestliğe kavuşturulma güdüsü mevcuttu. Çünkü o dönemde din öğretimi ve eğitimi yasaklandığı için vatandaşların cahillik oranı artıyordu. Ezan, 1932’de Türkçe çevrilmiş ve o tarihten sonra Türkçe okunuyordu. Fatiha’yı doğru dürüst okuyacak insan sayısı azalmıştı, nerdeyse yok diyebilecek kadardı. Bazı köylerde cenaze yıkayıp, namazını kıldırarak adamlar kalmamıştı. Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Nadir Nadi’ye göre: artık memlekette “Köyler imamsız, camiler müezzinsiz kalmıştı.” (Öcal, 1998: 245). Bu durum hakkında bilgilere, yukarıdaki CHP’nin 7’ci kurultayında genişçe yer verilmişti.

Sonraki yıllarda 33’e ulaşan İmam ve Hatip Mektepleri öğrenci sayılarındaki düşüş gerekçe gösterilerek her geçen yıl azalmıştı. 1929-30 öğretim yılında ise tamamı kapatılmıştır.

3.2.1. İmam Hatip Mekteplerinin Kapatılışı

Bu okulların kapanmasında o dönemin sosyo-politik hayatın iyi tetkik edilmesi gerekmektedir. Zira o yıllarda toplum ve devlet bazında çok yönlü ve hızlı bir değişim içerisine girilmiş bulunmaktaydı. Zaviyelerin kapatılması, Kılık-Kıyafet Kanunu ve alfabenin değiştirilmesi gibi düzenlemeler her alanı etkilemiştir. Bu sebeplerden dolayı gerek bu okullarda öğrenci olanlar gerekse okul çağındaki evlatları olanlar, güvensizlik dolayısı ile bu kurumları gözden çıkarmışlardır (Cebeci, 2015: 143-144).

İmam-Hatiplerin kapanmasının sebepleri; öğrenci yetersizliği ve öğrencilerin ilgisizliğidir. Öğrencinin ilgisiz olmasının sebebi ise geleneğe bağlı kalınmasıdır. Bu durum, muhafazakar kesimin medreselerin kapanmasına verdiği tepki olarak, çocuklarını imam hatiplerden çekmesinden anlaşılıyor. Bu okullardan mezun olununca herhangi bir istihdam alanının olmaması yani mezunlarına resmî görev verilmemesidir. Ayrıca teknik ve mesleki okulların açılmasıyla

birlikte diğer elemanlarına sağlanan maddi imkanlar ve maişetin de etkisi vardır. Yine bakanlığın maddi yardımı kesmesi, birtakım bahanelerle hocaların görevlerden alınması da diğer etkindir.

İmam ve Hatip Mekteplerin kapanmasındaki etki eden diğer faktör de mezunların iş bulamama kaygıları ve iş sahalarının olmayışıdır. 21 Ocak 1926 tarihinde yayımlanan bir tamimle “ikinci derecedeki din görevliliği kaldırılmış, ayrıca, 15.12.1927 tarihli 846 sayılı “Şurây-ı Devlet” yani Danıştay kararıyla, din görevliliği “memurin” sınıfından ihraç edilmiştir. 4 yıllık bir ortaokul derecesinde tutulup lise kısmı açılmadığından mezun olanların yükseköğretim yapma imkânları olmamıştır (Korkucu, 2012: 185).

Diğer bir sebep ise bu okulların öğrencisiz kalarak yatılı olmaktan çıkartılıp, gündüzlüye çevirmeleri nedeniyle öğrencilerin iâşe ve ibâte sorunu yaşama endişesidir. Öğrenci problemini çözmeye herhangi bir şey yapılmamış olması da bu okulların kapanmasına etkili olmuştur. İlk açıldıkları yıl 2258 öğrenci iken, öbürleri kapandıktan sonra İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mekteplerinde sadece 287 öğrenci kalmıştır (Korkucu, 2012: 185).

Bu dönemde din görevliliği bazı şahıs veya kesimlerce âdeta adi ve süfli bir meslek olarak değerlendirmeye başlanmış, görevlilere elamanlara sosyal ve psikolojik baskılar uygulanmıştır. Birtakım bahanelerle hocalar görevden alınmışlardır. Kapatılma sebeplerine asıl gerekçe yukarıda da ifade edildiği gibi öğrencisizlik idi. En son kalan iki okul Kütahya ve İstanbul İmam ve Hatip Mekteplerinin yeterince öğrenci bulduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen öğrencisizlik gerekçesiyle kapatmışlardır. Çünkü o dönemin idaresi bu okulların yaşatılarak geliştirmesini istememiştir (Öcal, 2015). Kapatılma gerekçesi olarak, öğrencisizlik, kuruluş amacına hizmet etmeme, devlet bütçesine yük olma gibi dayanaktan yoksun iddialar ileri sürülse de aslında temel gerekçe yeni devletin benimsediği lâiklik ilkesinin ürettiği bir netice olmasıdır (Acuner, 2018: 137).

1930’lu yıllarda İmam Hatip Mektepleri tamamen kalkmış ve 1930-1950 arasında Türk eğitim sistemi tamamen dinden ve dinî eğitim ve öğretimden soyutlanmıştır. Bu dönemde insanların dinî ihtiyaçlarını karşılama noktasında başıboş bırakılmaları, bu ihtiyaçların illegal bir şekilde karşılanmaya çalışılmıştır. Tarikat ve cemaatler bu ihtiyacı karşılama çabasına girmişlerdir. Bu yıllarda ailelerde yetersiz din eğitiminin verilmesi ve illegal yollarla din eğitiminin verilmesi toplumdaki din anlayışı farklılaşmalarının oluşmasına ve hurafe anlayışlara zemin hazırlamıştır.

Çok partili döneme geçişle kurulan Demokrat Parti’nin dine daha sabit bir tavır alması dönemde bulunan CHP iktidarını zora sokmuştur. Seçimler yaklaşırken dinî meselelerde bazı adımlar atarak icraatlarda bulunmak durumunda kalmıştır.

3.2.2. İmam Hatip Yetiştirme Kursların Açılması

İmam Hatip Mekteplerinin kapatılmasından sonra yıllar geçtikçe dinî hayat bakımından çok değişik bir durum ortaya çıktı. Çünkü bu dönemde yetişmiş, dinî görevleri ifa edilebilecek durumda olan elamanlar da yaşlarının ilerlemesi veya ölüme kavuşma sebebi ile ister istemez bazıları görevden ayrıldılar. 1940 yılın sonlarına gelindiğinde ülkenin birçok yerinde namaz kıldırarak, ölenlerin cenazesini kıldırarak kimse kalmadı. İşte böyle bir dramatik durumdan dolayı iktidar partisi istemeyerek de olsa politikanın gerektirdiği durumdan bu meseleyle tekrar baştan ilgilenmek mecburiyetinde kaldı (Öcal, 2015: 233). İmam Hatip Okullarının Tekrar Açılması konusu 2 Aralık 1947’de CHP’nin 7. Kurultayında gündeme getirilmişti. Kurultayda birkaç delegeler ısrarla diğerlerini ikna etmeye çalıştı. Kurultayda komisyon kurulup çalışmalar

tamamlandıktan sonra, parti yönetimine bazı görevler yüklendi. Bu kurultay hakkında geniş bir şekilde birinci bölümde yer verilmiştir.

Parti yönetimi imam ve hatip gibi din görevlileri yetiştirmek için üniversitelerde bir “İlahiyat Fakültesi” kurmak, ilkokullarda ise Din Bilgisi Derslerini düzenlemek kararlarını aldı. Baştan beri partinin dinî meselelere, din öğretimine karşı ilgisiz ve soğuk bir tavır sergilemesi, toptan yasaklaması, insanlara işkence ve zulüm yapar tarzında uygulamalarından dolayı kaybettiği oylarını yeni politik partilere kaptırmamaktı. Bir başka söyleyişle kaybettiği oyları yeniden toparlayıp kazanma çabasıydı (Öcal, 1998: 245). Bunun yanında Türkiye’nin doğusunda komünizm tehlikesi ve batısında ortaya çıkan siyasal durumlar da dinî eğitimin, dinî hayatın yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda 10 aylık imam hatip kurslarının açılması, din eğitimin genel eğitim sistemine kabulü ve meşruiyet kazandığı anlamına gelmez. Bu gelişmeyi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın personel ihtiyacını gidermeye yönelik bir yaygın eğitim faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu kursa kabul şartlarında ortaokul mezunu olma ve askerliğini yapmış bulunma şartları vardı (Acuner, 2018: 139).

CHP yönetimindekiler, ilk olarak İmam Hatip Okulu açma meselesini benimsediler. Ama partililerden birkaçının son andaki müdahaleleri neticesi okul, kursa dönüştürüldü. 21 Mayıs 1948 günü Ulus Gazetesi Hükümet tarafından Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı, ortaokul mezunu, askerliğini yapmış elemanların katılabileceği İmam ve Hatip Kursu açılmasının benimsendiği haberini yayınladı. Maarif Vekilliği Millî Talim ve Terbiye Heyetinin 30 Aralık 1948 tarih ve 247 sayılı kararı ile 10 haftalık olarak kurslar başlatıldı (Öcal, 1998: 246).

Kurslarda 5 ay eğitim görecektir ve sınavlarda başarılı olanlara birer vesika verilecektir. Bu belgelere sahip olanlar imamlık ve hatiplik yapmalarına izin verilecektir. Aradan çok süre geçmeden farklı şehirlerde 8 kurs açılmıştır. Bu kurslarda görülen dersler şunlardır: Hadis, Tefsir, Kur’an, İbadet, Akait, Türkçe, Ahlak, Tarih, Hutbe, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisi, Coğrafya (Korkucu, 2012: 186). Lâiklik çatışıyor düşüncesiyle Fıkıh dersine yer verilmemiştir. Programda ayrıca Matematik, Türkçe, Tarih Coğrafya gibi kültür derslerine yer verilmesi dikkat çekicidir. Birkaç sene içinde toplam sayıları 50’ye yükselen kurslara şartlarının zorluğundan ilgi azaldı. Bundan dolayı pek işe yaramaz bir teşebbüs olarak tarihe geçti (Öcal, 1998: 246).

3.2.3. İmam Hatip Okulların Yeniden Açılması

Bir yönden memlekette dinî hayat açısından söz edilen aksiliklerin ortaya çıktığı ve buna çözüm olarak da böylesine göstermelik tedbirlerin alındığı dönemde 1950 siyasi genel seçimler yapıldı. Demokrat Parti iktidara geldi ve hükümet kurduktan sonra din adına ilk icraatı 1932’den beri Türkçe okunan ezanı Arapça aslına döndürmek oldu. Vatandaşların dinî konuda istekleri devam ediyordu. Din görevlisi yetiştirecek okul açılması için hükümete yapılan talepler çoğaldı, baskılar giderek yoğunlaştı. Neticede gerekli çalışmayı yapması için Müdürler Komisyonu’na görev verildi. Ve bu komisyonun yaptığı çalışmalar neticesinde 13 Ekim 1951’de 601 sayılı kararıyla “İmam Hatip Okulu” adıyla din öğretimi ve eğitimi yaptırılacak okullar açılması kararlaştırıldı. Millî Eğitim Bakanı Tevfik bu kararı onayladı. 17 Ekim 1951 tarihinde ilk 7 İmam Hatip Okulu faaliyete başladı (Öcal, 1998: 246).

1951’de İmam Hatip Okulları yeniden açıldı. Böylelikle iki tip imam hatip okulu ortaya çıkmış oldu. İlkokula dayalı 4 yıllık İHO (İmam Hatip Okulu) açıldı. Sayıları yedi olan bu okullar Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş’ta bulunur. 1951-1952 öğretim yılında adları anılan illerde toplam 27 öğretmen ve 876 öğrenci ile bu okullarda öğretime başlanmıştır. Bu

okullar ilk mezunlarını verince üç yıllık ikinci devreleri (lise kısmı) açıldı. Böylece 4+3=7 yıllık eğitim süreli bir meslek okulu hâline getirildi.

İHO'nun ders programının yaklaşık % 40'ı meslek dersleri, % 60'ı ise kültür derslerinden oluşmaktadır. Kültür dersleri, 3 yıllık genel ortaokulun derslerinin tamamına eşit iken, % 40'lık meslek dersleri, onun üzerine ilave olarak programa dâhil edilmiştir. Okulun açılması netleşince, Kur'an-ı Kerim dersinin Latin Harfleri ile okutulma şartlarının konulması da gözden kaçmamıştır. Fakat İstanbul İHO Müdürlüğü'ne getirilen Celalettin Ötken, Kur'an'ın Arapça aslından okutulması konusunda çaba sarf etmiş ve kararı tashih ettirmiştir (Öcal, 2015: 236).

İmam Hatip Okulları kurulduğundan 1958 yılına kadar Özel Okullar Müdürlüğüne bağlı olarak çalışmıştır. 1958 yılında bu okullar 1961 yılına kadar Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak idare edilmiştir. Daha sonra İmam Hatip Okulları sayısı 19'a ulaşmıştır. 7344 sayılı kanunla Yüksek İslam Enstitüleri'nin kurulmasıyla Millî Eğitim Bakanlığında yeni bir yapılanmaya ihtiyaç duyuldu. Bu ihtiyaç çerçevesinde Yüksek İslam Enstitüleri ve İmam Hatip Okullarının işlerini idare etmek ve yürütmek üzere Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmuştur. 1964'te bu müdürlük genel müdürlük seviyesine ulaşmıştır. (Korkucu, 2012: 188)

3.2.4. İmam Hatip Lisesi Dönemi

Bütün meslek okullarının genel eğitim sistemi içinde ele alınması, özellikle yüksek öğretime geçiş meselesi, her zaman tartışmalara ve arayışlara konu olmuştur. VIII. Millî Eğitim Şûrası'nda konuda karar aşamasına gelinmiş ve şöyle karar alınmış:

“Yükseköğretime hazırlama yalnız bir okulun tekelinde bulunmadığına, imkân ve şartları elverişli her ortaöğretim kurumunda yükseköğretime ve hem mesleğe hem de yüksek öğretime hazırlayan programlar düzenlenebileceğine göre, her çeşit ortaöğretim kurumuna “lise” adı verilecektir.” (Ayhan, 2014: 205).

1971'e kadar İmam Hatip Okullarının sayısı artmış. Ortaöğretime dayalı İHL (İmam Hatip Lisesi) adını almış ve üniversiteye geçiş hakkını elde etmiştir. Naim Talu Hükümeti dönemi 1973 yılında Millî Eğitim Temel Kanunu, TBMM'den geçirilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Yasanın 32. maddesinde, İmamlık Hatip Liseleri şöyle tanımlanmıştır: “*İmam Hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur'an Kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır*” (Öcal, 2015: 242).

İHL için hazırlanan ders müfredatında da takriben % 60 kültür ve fen dersler, % 40, meslekî dersler şeklinde düzenlenmiştir (Öcal, 2015: 238-239). İmam Hatip Okullarının gelişme sürecinde başka önemli bir durum, 1971 askeri muhtıra sonrası olmuştur. 1973 yılında yürürlüğe giren 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu bu okullara yönelik önemli yenilikler getirmiştir. Bu yapılan düzenleme ile bu okullar lise statüsüne kavuşmuştur. Yapılan değişiklikler neticesinde bütün diğer mesleki ve teknik liselerin mezunları gibi, İmam Hatip Lisesi mezunları da üniversitelerin birkaç bölümlerine girme imkanları olmuştur.

3.2.5. 1974-1980 Yılları Arasında İHL'lerinde Görülen Gelişmeler

1974-1975 öğretim yılında 29 İmam Hatip Lisesi açılmıştır. 1980 yılına kadar toplam 272 okul daha öğretime başlamıştır. 1974-1975 öğretim yılından sonra düzenlenen İHL Lise kısım haftalık ders dağıtım çizelgesi ekler kısmında tablo 2'de verilmiştir.

Ecevit Hükümeti döneminde İmam Hatip Orta Okullarının ders müfredatında zorunlu seçmeli olarak Kur'an-ı Kerim ve Arapça dersler konuldu. Bu gelişme ile İmam Hatip Liseleri; 3+4=7 yıllık bir okul hâline dönüşerek yeniden bütünleşti. Daha sonra önce ortaokul halinde bırakılan okulların lise kısımlarının açılması sağlandı (Öcal, 2015: 243)

Politik yelpazedeki değişikliklerle 1974 yılında başlayan koalisyon hükümeti dönemlerinde İmam Hatip Liselerinin sayıları artarak 1980-1981 öğretim yılında 374'e ulaştı. Ancak 33 adeti yalnız orta öğretim olarak öğretime devam ediyordu (Cebeci, 2015: 180). Bunlardan 33'ü Ecevit, 269'u Demirel hükümetleri dönemlerine aittir. Bu dönemde İHL sayısıyla beraber öğrenci sayısında da artış gösterdi. Orta ve lise kısmında 1973-1974'te toplam olarak 34.482 olan öğrenci sayısı, 1980-1981 öğretim yılında gelindiğinde ise 201.004'e ulaştı (Öcal, 2015: 246).

3.2.6. 1980-1997 Yılları Arasında İHL'lerinde Görülen Gelişmeler

12 Eylül 1980 Darbesi sonrası TBMM feshedilmiş, siyasi partiler kapatılarak ordu yönetime el koymuştur. 21 Eylül Bülent Ulusu tarafından kurulan hükümet döneminde, 16.6.1983 tarih ve 2842 sayılı kanunun 10. maddesi ile Millî Eğitim Temel Kanunun 31. Maddesinde yapılan değişiklikle, "Lise veya o tür okullarda mezun olanlar yükseköğretim kurumlarına girmek için aday olmaya hak kazanır." hükmü getirilmiştir. İmam Hatip Liseleri dâhil, meslek liselerinin üniversiteye girişindeki engeller ortadan kalkmıştır (Korkucu, 2012: 190). Askeri harekâtta sonra yeni İmam Hatip Lisesi açılmasına duraklatılmıştır. Bu defa ancak var olan okullar valiliklerin onayı ile şubeler açarak farklı taraftan gelişmeye başlamıştır (Öcal, 1998: 247).

1963-1964 öğretim yılından sonra bu okullara parasız yatılı statüsünde öğrenci alınması, böylece fakir ve köy çocuklarına okuma imkanları sunulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Görevleri Hakkındaki Yasalar hükümleriyle İmam Hatip Lisesi mezunlarına iş alanları açılmıştır (Korkucu, 2012: 191).

İmam Hatip Liseleriyle ilgili olarak önemli gelişmelerden biri Turgut Özal'ın kurduğu ilk hükümet döneminde, 1985-1986 öğretim yılında İstanbul Kartal'da müstakil müdürlük hâlinde ilk Anadolu İmam Hatip Lisesi açılmıştır (Korkucu, 2012: 191). Bu okul Almanya'daki işçilerin çocukları için tasarlanmış ve Almanca eğitime başlamıştır. (Öcal, 2015: 247). 1989-1990 öğretim yılında İngilizce şubesi de açılmıştır. (Korkucu, 2012). Kartal AİHL ilk mezunları 1993 yılında okulu bitirmişlerdir. 1994 yılında verdiği ikinci mezunlarından bir öğrenci, ÖSYM tarafından düzenlediği üniversiteye alım sınavında fen dalında Türkiye birincisi olmuştur. Sonraki senelerde de Türkiye birinci, ikincilerin çıkması iyi netice göstergesi olmuştur. Ve bu durum okulun herkesin dikkatini çekmesine sebep olmuştur. AİHL'ler, bağımsız müdürlükler hâline getirebilme mücadelesi başlamıştır. İlk olarak Bursa ve Konya'daki AİHL, 1992-1993 öğretim yılı itibarıyla bağımsız müdürlük hâline dönüştürülmüştür. Sonra dört merkezdeki AİHL'ler bağımsızlaştırılmış, sayı 7'ye ulaşmıştır. Daha sonra 2000 yılına kadar İHL bünyesindeki AİHL sayısı 100'ü bulmuş, bağımsız müdürlük hâlindekilerle toplam 107'ye ulaşmıştır (Öcal, 2015: 247-248).

3.2.7. Meslek Lisesi Mezunlarının Liseye Geçiş ve Üniversiteye Girişleri

Diyanet İşleri Başkanlığının 1997 istatistiklerine göre, "en az İmam Hatip Lisesi mezunu olma" şartına bağlı imamlık, müezzinlik, vaizlik, müftülük gibi kadroların tamamı bu durum okul ve İlahiyat Fakültesi mezunları ile doldurulmuştur. Bunların genel sayısı 58.321 (% 71,57)'tir. İmam Hatip Lisesi mezunları ilgi duymadığı için kadro olduğu hâlde on binlerce mezun görev

almak için sırada beklemektedir (Öcal, 1998: 249). İmam Hatip Lisesi mezunlarından İlahiyat Fakültelerine girenlerin sayısı yıldan yıla değişmektedir.

“Hangi yükseköğretim kurumlarına, hangi müfredatı bitirenlerin nasıl girecekleri, giriş şartları Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği yapılarak Yüksek Öğretim Kurulu tarafından tespit edilir.” şeklinde Anayasanın 42. Maddesi’nde geçmektedir. Bu anayasaya rağmen Yüksek Öğretim Kurulu Millî eğitimi saf dışı bırakarak veya beraber anlaşılarak bütün teknik ve mesleki liselerin önünü kesecek kararlar almıştır. 1999 yılında alınan kararla; lise mezunlarının orta öğretim başarı puanları (OBP) 0.5 ile, mesleki ve teknik liseler ile birlikte İHL mezunlarının 0.2 ile çarpılarak belirlenmiştir. Bu uygulama meslek lisesi mezunlarının aleyhine 25-30 puanlık bir fark oluşturmuştur. Bu zorluklara rağmen İHL mezunları çaba göstererek üniversitelerin bazı bölümlerine girmeye başara bilmişlerdir. Böylece bu uygulama 2010 yılına kadar devam etmiştir (Öcal, 2015: 252).

3.2.8. Kesintisiz Sekiz Yıllık Eğitimle Birlikte 28 Şubat 1997 Süreci ve Sonrası İHL ve AİHL

Necmettin Erbakan hükümeti döneminden itibaren Türkiye yeni bir döneme girmiştir diyebiliriz. 28 Şubat süreci olarak anılacak olan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında, irticayla alakalı tezahür eden görüşler yıllarca tartışma konusu olarak tüm toplumu tesir altında bırakmıştır. Kuruluş yıllarından beri İHL’lerinde 27 Mayıs 1960 ihtilâli, 12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 ihtilâli dönemlerinde görülen kısa süreli duraklamalar dönemi hariç, fasılasız devam eden olumlu gelişmeler, bu kararlardan sonra olumsuz gelişme sürecine girmiştir (Öcal, 2015: 248-249).

Mesleki din eğitim kurumlarındaki yapısal değişiklikler, 3-7 Mayıs 1996 tarihleri arasında gerçekleştirilen 15. Millî Eğitim Şurasında 5+3=8 yıllık kesintili zorunlu eğitim teklifine karşılık, çok tartışmalı bir şekilde kabul edilen 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim kararı alınmıştır. 18.8.1997 tarihinde ve 4306 sayılı kanunda değişiklik olmuştur. Bu kanun ile ilk öğretim zorunlu ve kesintisiz olarak 8 yıla çıkartılmıştır (Korkucu, 2012: 192-193). Yasanın yürürlüğe girmesinden itibaren İHL’deki uygulamaların gelişmesi özetle şöyle olmuştur:

“15 Eylül 1997 Pazartesi günü okullar 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yaptırmak üzere öğretime açıldı. İmam Hatip Liseleri, orta kısımlarına artık yeni kayıt yapamadan öğretime başladılar. Millî Eğitim Bakanlığınca, İHL’nin orta 2. ve 3. sınıflarına geçmiş bulunan öğrencilere, öğrenimlerini bu okullarda tamamlama zorunluluğu getirdi. Orta kısımlar son mezunlarını 1998-1999 öğretim yılı sonunda verdiler ve tarihe mal oldular. Mezuniyetten sonra isteyen İHL’ne isteyen başka okullara kayıt yaptırarak ortaöğrenimlerine devam etti. Anadolu Liseleri, Anadolu Meslek Liseleri ile Anadolu İHL’ler ise son defa 1997-1998 öğretim yılında orta 1. (6.) sınıfa kayıt yaptırdılar ve son mezunlarını 1999-2000 öğretim yılı sonunda verdiler.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye kurulunun 1998’de aldığı bir kararla, İmam Hatip Liseleri’ne hazırlık sınıfı getirilerek (1) +3=4 yıllık bir lise hâline dönüştürülmüştür. Bu son düzenleme ile İmam Hatip Liseleri Arapça ve Kur’an-ı Kerim ağırlıklı, Anadolu İmam Hatip Liseleri ise Yabancı Dil (İngilizce, Almanca) ve Kur’an -ı Kerim ağırlıklı bir hazırlık sınıfından sonra 3 yıllık bir lise eğitimi yaptırmaya başlamıştır” (Öcal, 2015: 249-250).

1998 yılında İmam Hatip Liselerine Arapça öğretmeni olarak İlahiyat Fakültesi mezunları değil, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ile Fen-Edebiyat Fakültelerinin Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunları görevlendirmeye başlamıştır (Öcal, 2015: 249-250).

Adalet, Kalkınma Partisi döneminde 2002 yılında, özellikle ikinci hükümet döneminde (2007-2011) meslek, teknik liselerini alakadar eden üniversiteye girişte talep edilen katsayı konusu uzun süre tartışma söz konusu oldu ve bu sorun Aralık 2011 tarihinde çözüldü.

İHL birçok İslam ülkelerine model olmuş ve Asya'dan Avrupa'ya, Kafkaslardan Afrika'ya kadar dünyanın birçok ülkesinde İHL'nin benzeri açılmaya başlamıştır. 2006-2007 öğretim yılında, Kayseri Mustafa Germirli AİHL, 2011-2012 öğretim yılından itibaren de İstanbul Fatih'teki eski Darüşşafaka binasında öğretime başlayan Fatih Sultan Mehmet AİHL'lerinde yabancı ülkelere öğrenci getirilerek okutulmuştur. 2011-2012 yılında Kayseri Mustafa Germirli AİHL'nde, 45 ülkeden olmak üzere çoğunluğu Afrika ülkeleri olmak üzere eğitim görmüşlerdir. Fatih Sultan Mehmet AİHL'nde ise 30 ülkeden 152 öğrenci öğrenim görmeye başlamıştır. Bunların 30'u ise Türk öğrencilerden oluşmaktadır. Her iki okulun masraflarını Türkiye Diyanet Vakfı karşılamaktadır (Öcal, 2015: 252-253).

Anadolu İmam Hatip Liselerinde öğrencilerin ilgi, istidat ve kabiliyetleri bağlamında yetiştirmelerine imkân oluşturmak için “Program Çeşitliliği”ne gidilmiştir. Bu proje okullarında, program çeşitliliği ile fen bilimleri, sosyal bilimler, ilahiyat, hafızlık, dil, sanat veya spor alanlarında üniversiteye devam etmek isteyen öğrencilerin gerekli koşullarını ve hazırlıklarını sağlamaktır. Bu hedefle Anadolu İmam Hatip Liseleri'nin yanı sıra (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü: 3);

1. Hazırlık Sınıfı ile Dil Projesi Uygulayan Anadolu İmam Hatip Liseleri,
2. Fen ve Sosyal Bilimler Programı/Projesi Uygulayan AİHL,
3. Hafız Öğrencilerin Eğitim Gördüğü AİHL,
4. Klasik/Çağdaş Sanatlar, Mûsikî ve Spor Programı/Projesi Uygulayan AİHL,
5. Uluslararası AİHL açılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığımızın hazırladığı “2023 Vizyon Belgesi” bağlamında desteklenen program çeşitliliği, 2014 yılından beri imam hatip okullarında uygulanmaktadır. Bugün yaklaşık 400 okulda program çeşitliliği bulunmaktadır (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü: 3).

2018'de İmam Hatip Okulları sayısı 4 bin 340 idi, 2019'a gelince 13 Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi (İHL) 311'i sınavla öğrenci alan Proje Anadolu İHL, 1590 Anadolu İHL, 3 bin 535 imam hatip ortaokuluyla beraber komple 5 bin 138'e çıkmıştır (MEB'in TBMM'ye Gönderdiği 2020 Yılı Bütçe Raporu).

3.3. Yükseköğretimde Din Eğitimi

2 Aralık 1947'de CHP 7. Kurultayında oluşan komisyonunu hükümete yaptığı tekliflerden biri şöyleydi: İmam Hatip Okullarından farklı olarak yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek üzere üniversitede İlahiyat Fakültesi kurulması gerekli görülmüş ve makbul edilmiştir (Öcal, 1998: 250).

3.3.1. İlahiyat Fakültelerinin Açılışı ve Kapanışı

1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Yasasıyla medreseler Maarif Vekaletine (MEB) bağlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile beraber ilk defa Darülfünuna bağlı olarak bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Eğitim süresi üç yıl olan fakültede Tasavvuf, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam, İslam Tarihi, Dinler Tarihi, Felsefe Tarihi, Türk Dinî Tarihi, Arapça, Ahlak Din Psikolojisi, Dinî İctimaiyyat gibi dersler okutulmuştur.

İlk açılan İlahiyat Fakültesi programı, zihniyeti vb. bakımlardan eleştiriye uğramıştır. İslami İlimlerin haricindeki derslere sayı ve saat olarak daha çok yoğunluk gösterildiği söz edilmiştir. Fıkıh Usulü ve Kelam derslerin yeterli olmadığı ve bu derslerin verimli olması için sarf, nahiv, belagat gibi derslerin okutulması gerektiği ifade edilmiştir. Esaslı fakülte olabilmesi için din âlimi yetiştirecek şekilde programın düzenlenmesi istenmiştir (Öcal, 2015: 271-272).

1933'te Darülfünuna bağlı fakülteler kapanınca İlahiyat Fakültesi de kapanmış oldu. Fakültenin kapatılma nedeni olarak mezunlarına bir maişet vasıtası vaat edilmemesi ve öğrenci yetersizliğinin olması gösterilmiştir. Bunun yerine Edebiyat Fakültesi kapsamında İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur. Öğrenciler, öğretmenler bu fakülteye nakledildi. Fakat yeni talebe alınmadı ve görevli öğretim elemanları ölenler ya da emekli olanların yerine başkaları atanamadığından 1941 yılında Enstitü kapanmıştır.

Darülfünün İlahiyat Fakültesinin kapatılmasının üzerinden yıllar geçmiş, 1930-1949 tarihleri arasında yasaklanmış, uzun yıllardır herhangi bir okulda dinî ihtisas alan elamanlar yetişmemiştir. Bu nedenle bu alanda büyük boşluklar oluştu. Bunlardan dolayı giderek artan din hizmetlisi ihtiyacının karşılanması için yeniden düzenlemeler getirilmiştir.

3.3.2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Açılışı

Yukarda bahsedilen CHP 7. Kurultaydaki teklifler o dönemdeki parti iktidarınca ve hükümetçe benimsenmiştir. Alt hazırlıklardan sonra Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından; görüşerek karara bağlanmak üzere 3 Mayıs 1949 günü İlahiyat Fakültesi kurulmasıyla ilgili tasarı TBMM başkanlığına sunulmuştur. Mecliste sunulan tasarinin gerekçesi şöyleydi:

“Din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, meslekî bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesinin kurulması” Kanun 9 Mayıs'ta kabul edilmiştir. 1949 öğretim yılında Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi 85 öğrencisiyle başlamıştır. (Öcal, 1998: 250-251).

İlk kurulduğunda öğretim süresi 4 yıldır, daha sonra daha iyi niteliğe sahip, kaliteli, donanımlı, çok araştırma imkanına kavuşturulmuş elamanlar yetiştirmek için öğretim süresini 5 yıla çıkarılmıştır (Öcal, 1998: 251).

3.3.3. Yüksek İslam Enstitülerin (YİE) Açılışı

İlk açılan İmam Hatip Okulları 1957-1958'de ilk mezunlarını vermeye başladı. Mezunlar için devlette kadro bekleniyorsa da belli bir yüksek ihtisas yapmak istiyorlardı ve onların gideceği yükseköğretim yoktu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İmam Hatip Lisesi mezunu öğrenci almıyordu. İmam Hatip mezunlarını sadece İlahiyata değil farklı fakültelere de almıyorlardı. Onların eğitimini derinleştirmek için gideceği yükseköğretimin kapısı açık olması gerekiyordu.

1951' de açılan İmam Hatip Okullarına meslek dersleri öğretmeni, Diyanet İşleri Başkanlığı'na din görevlisi gerekiyordu. 1953-1954 öğretim yılında Öğretmen Okullarına, 1956'daysa ortaokullara getirilen Din Bilgisi dersleri için de yetiştirilmesi gerekiyordu. Belli bir sayıda aldığı öğrenci ve verdiği mezunları ile ihtiyacı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin karşılaması mümkün değildi. İşte bu sebeplerden dolayı “Yüksek İslam Enstitüsü” denilecek yeni bir yüksek öğretimin açılması düşüncesi gündeme geldi (Öcal, 1998: 252).

Bu sebeplerden dolayı Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak ilk Yüksek İslam Enstitüsü 1959-1960 öğretim yılında İstanbul'da açılmış oldu. Sonra sırasıyla şunlar açılmıştır:

1962-1963 yıllarında Konya’da,
1965-1966 yıllarında Kayseri’de
1966-1967 yıllarında İzmir’de
1969-1970 yıllarında Erzurum’da
1975-1976 yıllarında Bursa’da
1976-1977 yıllarında Samsun’da

1979-1980 yıllarında Yozgat’ta birer olarak Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır. 4 Yıl süreli yüksekokul statüsündeki bu okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlıydı ve kendileri ile ilgili yönetmelikte şöylece tanımlanıyordu (Cebeci, 2015: 194-195).

“Yüksek İslam Enstitüsü, İslam dininin esaslarına sadık kalarak müspet ilmin ışıǵı altında İslam ilimleri öğretmek İmam Hatip Okullarıyla ilköğretim okulları ve diğer ortaöğretim müesseselerine öğretmen yetiştirmek ve aynı okullardaki din dersi öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardım etmek suretiyle Millî Eğitim Bakanlığı’nca kurulmuş bir yüksekokuldur. Bu müessese Millî Eğitim Bakanlığı’nun ihtiyaçları dışında Diyanet İşleri Teşkilâtına müftü, vaiz vb. din elemanları yetiştirmekle de vazifelidir.”

Yozgat’ta açılan Yüksek İslam Enstitüsü ancak 1 sene öğretime devam edebilmiş. 1980-1981 öğretim yılı sonunda kapanmıştır. Öğrenciler ve öğretmenler başka Yüksek İslam Enstitülerine gönderilmiştir.

3.3.4. İslamî İlimler Fakültesinin Açılışı

Atatürk Üniversitesi Senatosunca 12.02.1971 yılında, üniversiteye bağlı olarak “İslamî İlimler Fakültesi” adıyla Erzurum’da fakülte açılmasını kararlaştırmasıyla gerçekleşti. Fakültenin kuruluşu ile ilgili 22 Ağustos 1971’de yönetmelik hazırlanarak yayımlandı (Öcal, 1998: 253). Böylece öğretim süresi 5 yıl olan bir İslamî İlimler Fakültesi açılmış oldu. Yüksek İslam Enstitüleri sadece İmam Hatip Lisesi mezunlarını alıyordu, İslamî İlimler Fakültesi ise lise mezunlarını da kabul ediyordu. Bu fakülteler ülkede uzun müddet İmam Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni ve din dersi öğretmeni ihtiyacını karşılamışlar ama dinî konularda bilimsel araştırma yapma imkânı bulamamışlardır. (Cebeci, 2015: 195).

3.3.4. Yüksek Din Öğretimi Kurumlarında Yeni Düzenlemelerin Başlaması

1982’de 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanununun geçici 28. maddesi gereğince ülkedeki tüm yüksek din öğretimi kurumları ilahiyat fakültelerine dönüştürülmüştür. Ne kadar bu amaçlar yazılı şekilde yönetmelikte yer almasa da fakülteler öğretmen yetiştirmeye devam etmiş, öğrencilerinin, öğretmenlik meslek bilgisi derslerinin almalarının yanı sıra öğretmenlik uygulamasına da imkân vermiştir (Ev, 2015: 281).

Bu 2547 sayılı Kanun Hükmünde Kararname daha sonra, 1983 yılının ilk aylarında Danışma Meclisinde görüşüldü ve kabul edildi. Bu kanunla 8 yeni üniversite kurularak sayısı 27’ye ulaştı. Tüm fakülte, akademi ve yüksek okullar üniversitelere bağlandılar. Yüksek İslam Enstitüleri ve Erzurum’daki İslamî İlimler Fakültesi de İlahiyat Fakültesine dönüştürüldü ve bunlar üniversitelere bağlandı. İlahiyat Fakülteleri şu şekilde üniversitelere bağlandı:

Atatürk İlahiyat Fakültesi; Atatürk Üniversitesine,
İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü; Marmara Üniversitesine,

Konya Yüksek İslam Enstitüsü; Selçuk Üniversitesine,
Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü; Erciyes Üniversitesine,
İzmir Yüksek İslam Enstitüsü; Dokuz Eylül Üniversitesine,
Bursa Yüksek İslam Enstitüsü; Uludağ Üniversitesine,

Samsun Yüksek İslam Enstitüsü; On Dokuz Mayıs Üniversitesine “İlahiyat Fakültesi” olarak bağlandı. Erzurum Atatürk İslamî İlimler Fakültesi ile o ildeki Yüksek İslam Enstitüsü birleştirilerek İlahiyat Üniversitesi olarak adı değiştirildi ve yine Atatürk Üniversitesine bağlandı. 1982-1983’tan sonra toplam 8 İlahiyat Fakültesi eğitim öğretim faaliyetlerine devam etti (Ev, 2015: 524).

3.3.5. İlahiyat Fakültelerinin Öğretim Süresi ve Giriş Şartları

İlahiyat fakülteleri ilk açılışında bir yıl hazırlıktan sonra dört yıl lisans eğitimi olarak düzenlenmiştir. Bu yeni açılan İlahiyat Fakültelerine İmam Hatip Lisesinde bitirenlerle beraber liseyi bitirenleri de alınmaya başladı. Bu farklı ortaöğretimden gelen aynı programa uyumunu sağlamaları için öğrenci eğitim seviye belirtme sınavı yapılıyordu. Bu sınavı başaran öğrenciler hazırlık okumadan direk birinci sınıfta, başarısız olanlar ise hazırlık sınıfında okuyordu. Belli bir seviyede olan öğrenciler hazırlık sınıfında zaman kaybetmelerinden önlem alınmış oluyordu (Cebeci, 2015: 196).

Hazırlık sınıflarında 20 saat Arapça, 2 saat İslam Dini ve Esasları, 5 saat Kur’an-ı Kerim dersleri düzenlenmiştir. Diğer lisans sınıflarında derslerin yaklaşık % 60’ı meslekî dersler, % 30’u genel kültür, % 10’nu pedagojik formasyon derslerine ayrılmıştır. Meslekî derslerin 5’i mecburi, asgari olarak en az 2 tane seçmeli olmak şartıyla komple kredisi 21’den aşağı olmamak üzere öğretmenliğe hazırlayan Pedagojik dersleridir. Mezunlar şu üç alanda görev alabiliyorlardı:

1. İmam Hatip liselerinde meslek dersleri öğretmenliği,
2. Ortaöğretim kurumlarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği,
3. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din hizmeti ve idari görevler (Cebeci, 2015: 196; Öcal, 1998: 255).

3.3.6. İlahiyat Meslek Yüksek Okulları (İMYO)

“İlahiyat Meslek Yüksek Okulu” adı ile ilk defa 1987 yılında Samsun’da yapılan bir sempozyumda İlahiyat Fakültelerinin yanına ikinci bir yükseköğretim kurumu olarak açılmasından bahsedilmiştir. Sonra ikinci defa Ankara’da yapılan Din Öğretim ve Hizmetleri Semineri’nde 1988 yılında tekrar gündeme gelmiştir. Sonradan Diyanet İşleri Başkanlığı ile Yüksek Öğretim Kurulu arasında gerekli ön görüşme ve yazışma yapılmıştır. YÖK Yürütme Kurulu, 29.12.1988 yılında toplantıda İstanbul, Marmara, Ankara, Uludağ, Dokuz Eylül Üniversiteleri İlahiyat Fakülteleri Dekanlıklarına bağlı öğretim süresi 2 yıl olarak 4 İlahiyat Meslek Yüksek Okulu açılmasını kararlaştırmıştır. Ancak ilk defa açılacaklar listesinde yer alan ve onay çıkan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki İlahiyat Meslek Yüksek Okulu açılmamıştır (Öcal, 1998: 259-260).

İlahiyat Meslek Yüksek Okulları 1989-1990 yılında ilk olarak İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi ile İstanbul Marmara Üniversitesinde açıldı. İki yüksekokula 50’şer kontenjan belirlendi. Bu okula girmek için; Diyanet İşleri Başkanlığında iki yıl görev yapmış ve İmam Hatip Lisesi mezun olma şartı koyulmuştur. Mevcut din görevlilerinin meslekî öğrenim durumunu ve

dinî seviyesini yükseltmek amacıyla açılmıştır. Üniversitelerin İlahiyat Fakültelerine bağlı olarak açılan İlahiyat Meslek Yüksek Okullarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Marmara İMYO 1989-1990 yıllar arasında,
2. Dokuz Eylül İMYO 1989-1990 yıllar arasında,
3. Erzincan İMYO 1991-1992 yıllar arasında,
4. Uludağ İMYO 1992-1993 yıllar arasında,
5. Karadeniz İMYO 1994-1995 yıllar arasında,
6. Yüzüncü İMYO 1994-1995 yıllar arasında

açılmıştır. Böylece İlahiyat Meslek Yüksek Okullarının sayısı 6'ya ulaşmıştır.

Bu yüksekokulların açılma gayesinde programlar ağırlıklı olarak din bilimlerine ve din hizmetlerine yönelik olması gerekirdi. Oysa programlarda genel kültür dersleri, alan dersleri ve pedagojik formasyon derslerinden oluşan üç kategorideki dersler yer almaktaydı. Bu durum bu okulların görevlerini yerine getirmelerine yeterince müsait değildi (Cebeci, 2015: 200). Bu okullara her İmam Hatip Lisesi mezunu öğrencileri giremiyordu ve bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da azdı. Çünkü bu okula girebilmeleri için Diyanette iki yıl görev yapma şartı vardı. Sonra bu okullar öğrencisiz kalma ihtimaline karşı giriş şartından Diyanette iki yıl görev yapma maddesi kaldırılınca, onun dışındaki öğrenciler kabul edilmeye başlanınca açılma gayesinden uzaklaşmış oldu. Diyanette alt yapının tam olarak hazırlanmamış olmasından da pek verimli olamamış olabilir.

Yaklaşık on sene öğretim faaliyeti gösterdikten sonra 1997 yılında İlahiyat Fakültelerinde yeni düzenlemeler yapıldı. 1997 yılından itibaren bu okullara öğrenci alımı durduruldu ve mevcut öğrencilerini mezun ettikten sonra kapatıldı (Cebeci, 2015: 200).

3.3.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı

1998-1999 yıllarından sonra İlahiyat Fakültelerinde İlköğretim DKAB Öğretmenliği Müfredatı ve İlahiyat Lisans Müfredatı olmak üzere bu iki program faaliyete geçmeye başladı. İlköğretim DKAB Öğretmenliği Programını uygulamaya takip eden öğrenciler, ilköğretim okullarında DKAB öğretmenliği olacak şekilde yetiştirilirken; ikinci programı bitirenler ise Diyanette çeşitli görevler dışında İmam Hatip Liselerinde ve ortaöğretimde öğretmen olabileceklerdir. Fakat öğretmen olabilmeleri için ilahiyatta lisansını tamamladıktan sonra sadece Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde önceleri yarıyıl olarak uygulanan ama daha sonra iki yarıyıla değiştirilen pedagojik formasyon eğitimin verileceği bir tezsiz yüksek lisans programından sorumlu tutulmuşlardır (Aşıkoğlu, 2012: 221). Önemli bir adım olan tezsiz yüksek lisans programı, kısıtlı öğrenci kontenjanı gibi bazı nedenlerle kapatılmıştır. Onun yerine 2009 yılında öğretmenlik formasyonu, üniversitelerde YÖK'ün belirlediği şartlar ve kontenjanlarla uygulamaya konulmuş ve bitirenlere sertifika verilmeye başlanmıştır.

DKAB Öğretmenliği Müfredatı 2006 yılında Eğitim Fakültelerine *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği* adıyla aktarılması ile yeni bir döneme girilmiştir. Sonradan İlahiyat Fakültesi mezunlarının öğretmenlik formasyon eğitimi alabilmeleri için Atatürk Üniversitesinin dışında da tezsiz yüksek lisans programı izni verilmeye başlanmıştır. İlahiyat Lisans Tamamlama programı adıyla iki yıllık İlahiyat Meslek Yüksek Okulu ve İlahiyat önlisans mezunlarına İlahiyat Lisans Diplomasına yönelik üniversitelerde programlar açılmaya başlanmış (Ev, 2015: 284) ve Dünya Dinleri, Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları, Uluslararası İlahiyat, Arapça İlahiyat, İngilizce İlahiyat programları da açılmıştır (Nazıroğlu, 2018: 182).

27 Temmuz 2010 yılında Yükseköğretim Yürütme Kurulu toplantısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü'nün adı, yine İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü olarak değiştirilmiştir. YÖK'ün bu programında sadece isim değişikliği değil, program değişikliği de yapmıştır (Nazıroğlu, 2018: 179).

3.3.7. İlahiyat Önlisans, Açık Öğretim ve İLİTAM Programları

1998-1999 öğretim döneminde İlahiyat Meslek Yüksek Okulu uygulamaları sona erince, bunun yanında Atatürk İlahiyat Fakültesiyle Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültelerine bağlı olarak İlahiyat Önlisans Programı (İÖP) açılmıştır (Aşıkoğlu, 2012: 220). O günlerde sayıları 50 bin civarında olan din görevlilerinin “hayat boyu eğitim” anlayışında bir gerekçesi olarak İlahiyat alanında iki yıllık önlisans eğitim görmeleri ve böylece daha kaliteli hizmet göstermeleri amaçlanmıştır (Ev, 2015: 285).

Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Önlisansını bitirenlere lisans tamamlama eğitimi vermek amacıyla ilk başta Ankara Üniversitesinde daha sonra İstanbul, Marmara, Samsun, Sivas, Elazığ ve Sakarya Üniversiteleri İlahiyat Fakültelerinde İLİTAM (Uzaktan İlahiyat Lisans Tamamlama) programı faaliyet göstermeye başlamıştır. Aynı eğitim döneminde Erzurum Atatürk Üniversitesinde 4 yıllık Açık Öğretim İlahiyat programı faaliyet göstermeye başlamıştır (Aşıkoğlu, 2012: 221).

3.3.8. İlahiyat Fakültelerinin 2011'den Sonraki Durumu

2011 yılında İlahiyat Fakülteleriyle ilgili bazı gelişmeler olmuştur. Bazı vakıf üniversitelerinin İlahiyat Fakültelerinde benzer gayeleri olan farklı bir isimle fakültelerin açılmasına izin verilmiştir. Öğretim dili Arapça olarak Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde *İslami İlimler Fakültesi* açılmıştır. Ayrıca yurt dışında iş birliği ile Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelerde İlahiyat Fakülteleri açılmıştır. Kıbrıs'ta Yakın Doğu Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılmış ve Açıköğretim Fakültesi Önlisans Programı da açılmıştır. Tezsiz yüksek lisans programları iptal edilmiştir. Öğrenciler formasyon için Eğitim Fakültelerindeki sertifika programına devam edebilme imkânı olmuştur. (Ev, 2015: 286).

Daha önce 2006 yılında İDKAB programı eğitim fakültelerine aktarılmıştı. Bu durumu ilahiyat fakültedekiler hoş karşılamamıştı. Bu bölümle ilgili eğitim fakültesinde öğretim üyesi yetersizliği en büyük sıkıntılardan biri olmuştur. Bu konuda YÖK ile eğitim fakülteleri yeterli adım atamamışlar. Kendi az öğretim kadrosu ve ilahiyat fakültelerin öğretim kadrosundan destek alarak ayakta durmaya çalışmışlardır. 10 Mayıs 2012 yılında YÖK Genel Kurulu toplantı kararıyla, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü tekrar eğitim fakültelerinden ilahiyat fakültelerine aktarılmıştır (Nazıroğlu, 2018: 179).

2014'de 17 Nisan'da YÖK Genel Kurulunda İlahiyat Fakültelerindeki İDKAB Eğitimi Bölümü 2014'ten itibaren öğrenci almamaya başladı. Böylece bölümün kapatılmasına karar verildi. En son 2013- 2014 öğretim yılında bu bölümde eğitime başlayan öğrenciler 2017-2018 öğretim yılında mezun oldular ve tamamen lisans programı kapanmış oldu. 2013- 2014 öğretim yılında bu bölümü kazanıp belli bir sebeplerden dolayı öğretimini donduranlar sorun yaşadılar. Onlar bir sene sonra gelince bölüme yeni öğrenci alınmadığı için ilahiyat bölümüyle derslerini uyum sağlamak için çalıştırıldı. Derslerin çoğunu ilahiyat bölümünden almak zorunda kaldılar ve böylece kredilerini ilahiyattan doldurarak mezun oldular.

3.3.9. İlahiyat Fakültelerine Pedagojik Formasyon Derslerinin Konulması

İlahiyattan gelen teklif ve talepler bağlamında, YÖK pedagojik formasyon derslerinin yeniden lisans eğitimi içerisinde verilmesine karar almıştır. YÖK'ün dağıtım yerlerine göndermiş olduğu “İlahiyat Formasyon Programları” kararı şöyledir:

“İlahiyat/İslami İlimler/İslam ve Din Bilimleri Fakülteleri, 04.07.1989 tarihli ve 20215 Sayılı Kanun'da öğretmen yetiştiren kurumlar kapsamında görülüp ilgili kanunun 4. maddesinde "Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştiren Yükseköğretim Kurumları, Eğitim Yüksekokullarını, Sanat Eğitimi Yüksekokullarını, Eğitim Fakültelerini, Mesleki ve Teknik Eğitim Fakültelerini, İlahiyat Fakültelerini ve Eğitim Bilimleri Fakültelerini ifade eder." şeklindedir. Zira söz konusu fakültelerden mezun olanlar, diğer din hizmetleri yanında başta Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmak üzere çeşitli kurumlarda öğretici ve eğitici olarak görev yapabildikleri gibi Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim-öğretim kurumlarında da öteden beri öğretmen olarak istihdam edilebilmektedir.”

Adı geçen fakülteler, 2001 yılına kadar öğretmen adayı yetiştiren kurumlar kapsamında görülüp lisans programları içinde pedagojik formasyon dersleri de yer almaktaydı. Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programlarının uygulanmasına son verilip 1997-1998 öğretim yılından itibaren Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programlarının uygulamaya başlanmasıyla birlikte söz konusu fakülteler de alan fakültesi kapsamında görülmüştür. Daha sonra Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programlarının 2009 yılında kapatılarak fakültelerinin öğrenci ve mezunları için yeniden Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programlarının açılmasıyla birlikte, bu fakültelerin öğrenci ve mezunları da söz konusu sertifika programlarına katılmak zorunda kalmıştır. Adı geçen fakültelerden, fakültelerinin işlevinin ve lisans programlarının tekrar eski statüsüne kavuşturulması yönündeki yoğun talepleri de dikkate alınarak 07.06.2017 tarihli Yükseköğretim Yürütme Kurulu toplantısında şu kararlar alınmıştır (YÖK kararı, 23/06/2017, Sayı: 75850160-104.01.07.01-43446):

a. İlgili fakültelerin mevcut lisans programlarının toplam yerel kredilerinin ilgili kurullarca maksimum 150 kredi olarak belirlenmesine, lisans programı içine minimum 25 kredi tutarında pedagojik formasyon derslerinin yerleştirilmesine, böylece toplamda 175 krediyi geçmemek kaydıyla gerekli koşulları sağlayan fakültelerde, söz konusu uygulamanın yapılabilmesi için düzenlenecek kredi miktarını gösteren lisans programlarının, Yükseköğretim Kurulu'na gönderilerek onay alınması ve 2017-2018 öğretim yılından itibaren de yeni lisans programlarının uygulanmasına,

b. Hâlen adı geçen fakültelerde lisans eğitimine devam eden hazırlık sınıfı ve 1. sınıf öğrencileri için de programa eklenen yeni pedagojik formasyon derslerini alabilecekleri düzenlemelerin yapılabilmesine, ancak bunlar için ayrıca düzenlenecek ders programının Yükseköğretim Kurulu'na gönderilerek onay alınması gerektiğine karar verilmiştir.” (YÖK kararı, 23/06/2017, Sayı: 75850160-104.01.07.01-43446).

İlahiyat fakültelerinde son sınıf öğrencilerine pedagojik formasyon derslerinin verilmesi aşamasında birtakım sıkıntılar oluşmuştur. 2017-2018 öğretim yılında “Pedagojik formasyon dersleri ilahiyat müfredatındaki seçmeli derslerin yerine geçerli mi yoksa onun dışında ekstra olarak alınır mı?” gibi sorunlar oldu. Yabancı uyruklu öğrencilerden bu dersleri biz almayacağız, dönemin diğer seçmeli derslerden alacağız diye şikayetler oldu. Çift anadal yapan son sınıf mezun olacak öğrenciler, ders seçim esnasında formasyon derslerine kredileri yetmeyince, eğitim

fakültesinden almak zorunda kaldılar. Son sınıf öğrencileri, normalde bir dönemde 10 ders almak gerekiyorsa, formasyon dersleri ile birlikte 15 ders aldılar. Fakültedeki derslerin sayısı çok olduğu için formasyon uygulama derslerinin programını ayarlamakta birtakım sıkıntılar oldu. Son sınıfların dışında genel olarak bakıldığında formasyon dersleri her döneme dağıldığı için onlara uyumluydu.

3.3.10. İlahiyat Fakültelerinin Günümüzdeki Durumu

Günümüzde İlahiyat Fakültelerindeki akademik bölümler ve onların içindeki anabilim dalların dağılımı şöyledir:

- 1- Temel İslam Bilimleri Bölümü'ndeki Anabilim Dalları;
 1. Kelam
 2. Hadis
 3. Tefsir
 4. İslam Hukuku
 5. Tasavvuf
 6. Arap Dili ve Belagatı
 7. İslam Mezhepleri
- 2- Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'ndeki Anabilim Dalları;
 1. İslam Felsefesi
 2. Felsefe Tarihi
 3. Din Felsefesi
 4. Dinler Tarihi
 5. Mantık
 6. Din Eğitimi
 7. Din Psikolojisi
 8. Din Sosyolojisi
- 3- İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü'ndeki Anabilim Dalları;
 1. İslam Tarihi
 2. Türk İslam Tarihi
 3. Türk Din Musikisi
 4. Türk İslam Edebiyatı

Günümüzde ilahiyat fakültesi ve ona genel olarak eş değer ve bazı küçük program farklılıkları olan İslami İlimler, İslam ve Din Bilimleri Fakülteleriyle beraber sayısı 105'e ulaşmış durumdadır. Bu fakültelerin küçük farklılıklarına gelince, İlahiyat Fakültelerinin öğretim dili kısmen Türkçe ve Arapça iken bazı İslami İlimler Fakültelerinin öğretim dili tamamen Arapçadır. İlahiyat Fakültelerinde geniş çapta Felsefe ve Din Bilimleri derslerine yer verilirken, İslami İlimler Fakültelerinde Temel İslam Bilimleri derslerine geniş çapta yer verilmektedir (Gözler, 2019).

2019 yılındaki verilerine göre Türkiye'de 5'i pasif olmak üzere 92 adet devlet üniversitesi İlahiyat fakültesi (İlahiyat fakültesi, İslami ilimler fakültesi, uluslararası İslam ve din bilimleri fakültesi) ve 1'i pasif olmak üzere 6 adet vakıf üniversitesi ilahiyat fakültesi vardır. Türkiye'deki ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerin birim adı, hangi üniversitede mevcut olduğu, açılış tarihi, türü, bulunduğu il ve durum listeleri ekler kısmında 3. tabloda yer almıştır (Gözler, 2019):

3.4. Meslekî Din Eğitiminin Sorunları

a) İmam Hatip Okulların Sorunları

İmam Hatip Okullarının Türkiye'nin eski eğitim sisteminden kaynaklanan pek çok sorunu mevcuttu, günümüzde onların belli bir kısmı çözülmüştür. Öğretmen sorunu, bina, araç ve gereç sorunu da ciddi anlamda çözüme gitmektedir. Daha önce yaşanan “öğrenci bulma sorunu” da artık belli bir oranda çözümlenmiş durumdadır (Özyılmaz, 2021).

İmam Hatip Okulları “Niçin mevcuttur, ne üretir?” gibi misyon ve vizyon belirlemeye yönelik sorunun hangi yaklaşımın gölgesinde şekilleneceğini belirlemek önemlidir. Genel olarak laik kesim bu okulların aslında Cumhuriyetin temel kanunlarının bir ürünü olduğunu görmezden gelerek bu okullar hakkında olumsuz bir siyaset geliştirmektedirler. Muhafazakâr kesim ise bu okulların lâik seküler bir eğitim sisteminin bir kalıntısı olduğunu göz ardı etmektedir. Aslında bu hâl, iki tarafıyla bir açmazı doğurmakta ve bu okullara yönelik ortaya konulan politikalar gerçekçi olmamaktadır. (Acuner, 2018: 148). İmam Hatip Okullarının misyon ve vizyonlarını belirlerken genel eğitim ilkeleri ve amaçlarının dışına çıkılamayıp sınırlı kalınmaktadır. Ayrıyeten tam manada bugüne ve yarına uygun bir vizyon-misyon ve buna uygun bir program geliştirilmemiştir, denilebilir.

İmam Hatip Okulları var diye genel eğitimde yeri olan din eğitimi öğretim programları ve seçmeli dersler üzerinde düşünmek ve gerekli önlemleri almamak da ciddi bir ihmal olarak değerlendirilebilir (Acuner, 2018: 151).

Öğretmen, eğitimin vazgeçilmez en önemli unsurudur. Öğretmen yetiştirmede yaşanan sorunlar, eğitimde kalite sorununun önemli sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. İmam Hatip Okulları için öğretmen kalitesinden bahsettiğimizde “meslek dersleri” öğretmenleri ve bunların kalitesi öncelikli olarak anlaşılmaktadır. Acuner tarafından yapılan araştırmada İmam Hatip Okullarının öğretmen kalitesi bağlamında daha çok meslek dersleri öğretmenlerinin nitelikleri ve öğretmen yetiştirme sistemi üzerindeki sorunlardan söz edildiği görülmüştür (Acuner, 2018: 153).

Din eğitimi söz konusu olduğunda öğrenci niteliği daha da önem arz etmektedir. İslam eğitimcileri öğrencide bulunması gereken özelliklerden, arkadaş ilişkilerine, beslenme tarzından, elbisesinin rengi ve biçimine kadar birçok konudan bahsettikleri, bu alanda yazılan eserler incelendiğinde görülür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de İmam Hatip Okullarının öğrencileri göz önünde olmaktadır. Tarihî süreci göz önüne alarak bugün İmam Hatip Okullarının öğrenci kalitesinin değerlendirilmesinin daha doğru bir yol olduğu kanaatindeyiz. 1951 yılında yeniden açılan İmam Hatip Okullarının mensupları yıllardır ötekileştirilmiştir ve ona rağmen o günlerde başarıya odaklanmışlardır. Bu okul öğrencilerinin, diğer öğrencilere göre ahlaki ve kültürel özelliklerinin olduğu, döneme tanıklık edenler tarafından söz edilmektedir. Bu dönem içinde İmam Hatip Okulu öğrencileri “ötekileştirilen” olarak eğitim sisteminde kalmıştır. Bu dönemde bu öğrenciler üniversiteye girmek için 1739 sayılı Mili Eğitim Temel Kanun kapsamında lise statüsünü elde etmek için fark derslerini verip lise diplomasını alarak üniversiteye girme imkânı bulmuşlardır (Acuner, 2018: 155-156).

Ülke genelinde olduğu gibi bu okullarda da öğrenciyi pasifize eden 'öğretme modelinden' (ezberci model) 'araştırma, inceleme ve öğrenme modeline' (aktif öğrenme modeline) geçilememiş olması ve öğretim modelleri gibi pek çok temel sorunlar vardır (Özyılmaz, 2021). Bunların içinden öğretim programını geliştirme modellerine bakıldığında öncelikle “amaçların” ve “ihtiyaçların” belirlenmesi gerektiği söz edilir. Bu açıdan İmam Hatip Okullarının programlarına yönelik belirsizlik olduğunu söylemek mümkündür. Bu belirsizlik Türkiye'deki din eğitiminin genel eğitim içindeki konumundan kaynaklandığından, din eğitimi ihtiyacı genel eğitim içinde yeterli karşılanmadığı düşüncesi olan veliler, çocuklarını İmam Hatip Okullarına yönlendirme

yapmaktadırlar. Aynı anda veliler bu okulun çocuklarına kazandıracakları diploma yeterliği açısından bir meslek sahibi olmalarını da istemektedirler (Acuner, 2018: 158). İmam Hatip Okulları bireylerin din eğitimi ihtiyacını karşılamaya yönelik amaç edinmişse içerik bu olmalı, ya da meslek kazandırmaya yönelik olursa ona göre amaç, içerik olmalıdır. Bu bağlamda eğitim felsefesi açısından öncelikle hedeflerin ne olacağına karar vermek gerekir.

Özyılmaz'ın tespit ettiği İmam Hatip Okullarındaki sorunlarının bir kısmı şunlardır (Özyılmaz, 2021):

1) İmam Hatip Okullarındaki yöneticilerin çağdaş yönetim, yöneticilik ve liderlik anlayışını içselleştirememiş olması.

2) Bazı yönetici ve öğretmenlerinden, personelinden kaynaklanan sorunların giderilememiş olması.

3) Program geliştirme yöntemine uygun bir şekilde, meslek ve kültürel ders programlarının bugüne ve yarına göre güncellenememiş olması.

İmam Hatip Okullarında farklı boyutlarda bazı sorunların olduğu anlaşılmaktadır. Bunların bir kısmı genel eğitim sisteminden kaynaklanan, bir kısmı farklı okullardaki olduğu gibi, bir kısmı geçmişten günümüze getirilen, bir kısmıysa günümüzdeki sorunlardır. Günümüzde okul ve öğrenci sayılarının artmasıyla birlikte kalite sorunu ortaya çıkmıştır. Öğrenci seçiminde belli bir ölçüt olması gerekir.

Veliler açısından İmam Hatip Okulları eğitim sistemindeki kaliteli okullardandır. Buradaki kaliteden kasıt mesleki yeterlik kazanmadan daha çok yükseköğretime kazandırma anlaşılmaktadır. Bu okulların kazandırması gereken mesleki donanımı yükseköğretimde ilahiyat fakültelerine havale edilmektedir (Acuner, 2018: 159-160).

İmam Hatip Okullarında öğrenci kabul şartlarında bu okulların misyon ve vizyonunu taşıyabilecek, mesleki ve kültürel alandaki dersleri kaldırabilecek öğrencinin seçimini yapacağı bir seçme sistemi getirilmesi gerekir. Ortaöğretime giriş için yapılacak Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavının yanında ayrıyeten İmam Hatip Okullarına giriş için bu okullara özgü kazanımların ölçüldüğü bir sınavın yapılmasının birçok kalite problemini çözülebileceği söylenebilir (Acuner, 2018: 160).

İmam Hatip Okullarında genel eğitimden kaynaklanan sorunlar da vardır. Son sınıflarda ve mezun olacak öğrencilerin derslere ilgisinin azaldığı tespitleri mevcuttur. İlahiyata gideceklerde bile aynı durumu yaşayan öğrenciler vardır. Bunun bir sebebi bu derslerin ilahiyata girişi etkilememesidir. Aslında ilahiyattaki öğrenci kalite sorunlarından biri de imam hatiplerde mesleki derslerde yeterince yetişip gelmemesinden de kaynaklanmaktadır. İlahiyata alınacak imam hatiplilere Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) sonrası meslek derslerindeki başarılarını ölçmek için ayrı bir sınav yapılabilir.

b) Yükseköğretimde din eğitiminin sorunları

İlahiyat fakültelerinin en önemli sorunlarından olan Pedagojik Formasyon, İLİTAM ve Açık Öğretim meselelerini yukarıda bu bölümün içinde ele aldığımız için burada bu konuya yer verilmeyecektir.

Türkiye’de istihdam alanlarında ilahiyat fakülteleri, yapısal olarak hem Diyanet’e hem Millî Eğitim’e ihtiyaç duyduğu hizmeti yerine getirme potansiyeli yeterli nicelikte meslek elemanı

yetiştirmektedir. Bu bağlamda nicelik bakımından ihtiyacın karşılandığını söyleyebiliriz ama nitelik bakımından tam manada karşılandığı konusunda kuşkular bulunmaktadır. Diyanet ve Millî Eğitimdeki din görevlilerinin niteliğı bağlamında ilahiyat fakültelerinin sorgulanması meseleye bütüncül yaklaşım olacaktır.

İlahiyat fakültelerinden beklenen, çağın sorunlarına çözüm üreten, sağlam dayanakları olan yeni bir İslami bilgi üretmek veya var olan bilgiyi duyguya ve söze dayalı olmaktan çıkarıp metin ve düşünce temelli sağlam delile dayalı hâle getirmek; böylece mezkûr birikimi, ön kabul ve ön yargıdan bağımsız bir şekilde eleştiri süzgecinden geçirip bilimselleştirmek olmalıdır (Nazıroğlu, 2018: 184-185).

1924 yılında kullanılmaya başlanılan “ilahiyat” kavramı, 1982 yılında farklı alternatif isimleri ortadan kaldırılarak bu alanda tek isim durumuna gelmişti. 2000’li yıllardan sonra yeni açılan yüksek din öğretim kurumlarına farklı isimler verilmeye başlanmıştır. Bu gelişme daha sonra mevcut tüm kurumları “İslami İlimler” ismine dönüştürölmesiyle yeniden tek tipleştirmeye evirilmışti. 2013 yılındaki bu girişim başarılı olamasa da ondan sonra yeni açılan fakültelere sadece İslami İlimler isminin verilme sürecini başlatmış oldu. Böylelikle günümüzde din bilimleri, dinî ilimler gibi birkaç farklı ismin dışında ana kitleyi ilahiyat ve İslami ilimlerin etrafında oluşturduğı bir yüksek din öğretilimi ortaya çıkmış oldu (Nazıroğlu, 2018: 186). Burada yapılması lazım olan, yüksek din öğretilimi alanlarında farklı isimlere açık olmak ve bu açıklığı sadece isimde değıl, içerikte de düzenlemektir.

İlahiyat fakültelerinin başka bir sorunu da meşruiyet sorunudur. İlahiyatın devletin gözü önünde müstakil bir konumu yoktur. Devlet, kendini yöneten iktidarın politik tercihinine göre bazı zamanlar tehdit olarak görmüş, bazı zamanlarda kendi politikasının meşruiyet kaynağı olarak telakki etmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda 28 Şubat süreci sonrasında devlet ile ilahiyat fakülteleri arasındaki krizler şiddetlenmiştir. İlahiyat fakültelerinin meşruiyet sorunlarını çözmek, görüldüğü kadar kolay bir görev sayılmaz. Bu sorunların bazıları kendilerinden kaynaklanmaktadır, daha çoğı dışardaki meşruiyet odaklarının beklentilerin bilim dışılığından ve bireyselliğinden neşvünema bulmaktadır. Bu beklentileri karşılamaya çalışırsa, ilahiyat için belki resmî ve toplumsal meşruiyeti bir dereceye kadar sağlanabilir, ama bu durumda bilimsel zemin yitirilebilir (Nazıroğlu, 2018: 193-197).

İlahiyat fakültelerinin son yıllarda sayılarının artmasıyla beraber kalite sorunu ortaya çıkmaktadır. Öğrenci niteliğine gelince genel olarak bakıldığında her ilde yaklaşık bir tane ilahiyat fakültesi açılması, çok sayıda kontenjanların verilmesi, o da yetmemiş gibi ikinci öğretimlerin açılması kaliteyi olumsuz yönden çok etkilemektedir. Yeni açılan ilahiyat fakültelerinde öğrenci niceliğı, niteliğı düşürmektedir. Ayrıca bunlar da yetmez gibi yukarıda bahsi geçen açık öğretimde İLİTAM’larda öğrenci sayısının çoğalması kalite sorununu doğurmaktadır.

Müfredattaki sorunlara gelince hazırlıkta okutulan Arap dili sorunudur. Hâli hazırda genel olarak kaliteli Arapça dil eğitimi tam manasıyla verilmektedir diyemeyiz. Müfredatta diğeri bir sorun hedefsizliktir. İlahiyatta bölümler olmadığı için hâli hazırda net hedefler bulunmamaktadır.

BÖLÜM 4: YAYGIN DİN EĞİTİMİ

Eğitim insanın doğuşuyla başlamıştır ve genel kabule göre iki çeşidi vardır. Örgün (formal) ve yaygın (informal) olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye’de örgün din eğitimi belli yaştaki öğrencilere belli bir zaman diliminde ve belli bir müfredat bazında okullarda yapılmaktadır. Yaygın din eğitimi faaliyetleriyse örgün din eğitime girmiş veya girmemiş, örgün eğitimde devam etmekte olan, bitiren ya da ayrılan değişik yaş grubundaki öğrencilere belli ve kısa süreli müfredat bazında gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de yaygın din eğitimi resmi ve sistemli olarak Diyanet İşleri tarafından yürütülmektedir.

Yaygın din eğitimi: Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan, her yaştaki insanlara din kültürünü, temel dinî bilgileri, ahlaki değerleri kazandırmayı amaçlayan hutbe, vaaz, kurs, konferans, seminer, medya ve basın-yayın kanalıyla yapılan eğitim faaliyetleridir (Cebeci, 2015: 138).

4.1. Yaygın Din Eğitimin Cumhuriyetten Önceki Durumu

İslam toplumunda yaygın din eğitimin tarihi Kur’an öğretimi tarihiyle başlar. Kur’an öğrenmenin tarihi Hz. Muhammed’e (sav) ilk gelen vahiyle başlar. “Oku (ikro)!” hitabı ile başlamıştır. Hz. Muhammed’e vahiyle gelen ayetleri etrafındaki insanlara tebliğ, talim etmiş. Bu tebliği benimseyen Sahabeler bu ayeti öğrenerek hayatlarında uygulamaya çalışmışlar. Dinî, Kur’an’ı öğrenmek, öğretmek, anlayıp anlatmak, öğrendiği bilgilerle ibadet etmek dinî bir görev kabul edilmiştir. “*Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir*” hadisi Kur’an’ın önemini vurgular. Ayrıca Kur’an’da Yusuf suresinin 111. ayetinde Had suresinin 9. ayetinde Kur’an’ın hidayet rehberi ve rahmet olduğu vurgulanmıştır.

İslam’ın ilk yıllarından itibaren İslam toplumlarında Kur’an’ın öğrenilmesine, öğretilmesine, ezberlenmesine gayret gösterilmiştir. Kur’an son ilahi kitap ve dinin temel kaynağıdır. İslam’ın ilk dönemlerinde *Dar’ul Kurra*, *Küttab*, *Daru’l Küttab*, *Daru’ul Kur’an*, *Mektab* veya başka yerlerde ve hafız yetiştiren *Dar’ul Huffaz*’larda süregelen Kur’an eğitimi İslam dünyasında özel bir alaka görmüştür. Selçuklu ve Osmanlı dönemine gelince yaygın din eğitimi faaliyetlerine önem verilmiştir. Bu faaliyetler evlerde, mescitlerde, tekkelerde, kütaplarda ve medreselerde sürdürülmüştür.

4.2. Kur’an Kursları

Kur’an kursları, öğrenim çağında olan çocuklardan ilk öğretim mezunları, yaşı büyük ve nispeten ilerlemiş vatandaşlardan okur yazar olanların alınıp Kur’an okumanın, temel dinî bilgilerin, namaz sure ve dualarının öğretildiği, hafızlık yaptırıldığı düzenli birer öğretim kurumlarıdır (Cebeci, 2015: 218).

Cumhuriyetin ilk kuruluşuyla beraber yaşanan değişimler eğitim siyasetini mühim bir ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda Kur’an öğretimi yeniden gündeme getirilip ele alınmıştır.

Cumhuriyet döneminde Kur’an kursları adı altında kurumlar oluşturmaya başlamıştır. Başlangıçta tamamen hafız yetiştirmeyi hedeflemişlerdir ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Kur’an kursları için *Daru’l Kur’an* veya *Daru’l Huffaz* ismiyle kurulan eski medreseler öğretim yeri olarak kullanılmıştır.

4.2.1. Kur'an Kursları 1924-1950 Yıllarında

1924 yılındaki Tevhid-i Tedrisat yasasıyla tüm öğretim kurumları Maarif vekaletine aktarılmış ve daha sonra medreselerin tamamı kapanmıştır. Eğitimde birliği sağlamak amacıyla 1924'te iki kanun çıkarıldı.

1. Tevhidi Tedrisat kanunu ile bütün ilim ve öğretim kurumları MEB'a bağlanmıştır.
2. Şeriye fukaha yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında mekteplerin programlarında Malumat-ı dinîye ve Kur'an öğretimi dersleri verilmiştir. Ancak iki yıl sonra Kur'an öğretimiyle alakalı konular çıkartılmıştır (Korkmaz, 2012: 343). Örgün eğitimi kurumlarında 1924-1926 yıllarında yalnızca ilk okulların müfredatında görülen Kur'an dersleri daha sonraki dönemlerde ne ilk ne de orta ve yüksek öğretim müfredatında yer almıştır. Kur'an Kursları, ilk olarak 1925 yılında TBMM'de bakılmış ve o yıl DİB'in bünyesinde 9 tane yeniden açılmıştır (Koç, 2015: 379). Medreseler kapatıldıktan sonra din alanındakileri yetiştirmek için Darülfünun İlahiyat Fakültesi, 29 yerde İmam Hatip Mektebi açılıp sonradan kapatılınca, resmi olarak Kur'an öğretimini yapan sadece Kur'an kursları kalmıştır.

1928'deki Harf İnkılabında Arap harfleriyle okuma yazma yasaklanmıştır. Aslında bakarsak harf inkılabıyla, Kur'an öğrenme, okuma, yazma değil, Arap harfleriyle Türkçe yazmak ve okumak yasaklandığı durumda, bu bahaneyle o dönemin sayısını belli olmadığı ve bilemediğimiz Kur'an kursları kapatılmıştır (Öcal, 1998: 264). Bu yasaklama döneminde halk evlerde, kırlarda, mağaralarda veya başka yerlerde Kur'anı gizli okumaya devam etmişler. Bu durum devletle halk arasında açılım oluşturmuştur.

Yasaklardan bir yıl geçince 1930'da İstanbul'da birkaç hocaya yeniden kurs açarak sadece Kur'an okutma, namaz sürelerini ve dualarını öğretmede izin verilmiştir. Kursu 12 yaş altındakiler alınmayacak ve öğretim sıkı kontroller altında yapılacaktır. İstanbul'un dışında Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bazı hocalara resmi olarak izin verilmiştir. Türkiye genelinde bir yabancı uyruklu araştırmacının bulgularınca 1932-1937 yılları arasında 16 tane açılabilmiştir. Daha başka bir yabancı araştırmacıya göre, 1924- 1940 yılları arasında 30'u kız, 257'si olarak, komple 287 öğrenci Kur'an Kurslarından belge alabilmişlerdir (Öcal, 1998: 265).

1941-1942'de Kur'an kursların sayısı 65'e ulaşmıştır. 1943-1944'te sayının 38'e indirilmiştir, 1944-1945'te ise yine tekrar 46'ya çıkarılmıştır. Demokrasiye geçişin başlamasında 1945-1946'da kursa sayısı 61'e, 1947-1948'de 99'a, 1949-1950'de siyasette iktidar el değiştirdikten sonra kurs sayısı çoğalmaya başlamıştır (Öcal, 1998: 265). Din eğitiminin kesintiye uğradığında Kur'an kurslarındaki sayısal gelişmeler ekler kısmındaki tablo 6'da verilmiştir.

Açıldığından bu yana sıkıntılar, kısıtlamalar söz konusu olmakla beraber, Kur'an kursları yaygın din eğitimi alanındaki faaliyetin günümüze kadar şöyle ya da böyle sürdürmüştür (Ayhan, 2014: 474). Kur'an kursları çok sıkıntılı şartlarda ve kısıtlı imkanlarla olabildiği kadar az bir öğretmenle daha çok ferdi, gönüllülük, fedakarlıklarla faaliyete devam etmiştir. 1950'ye kadar tek parti dönemi din-devlet çerçevesinde din eğitimi ve Kur'an öğretiminin tek resmi kurumu Kur'an kursları olmuştur.

4.2.2. 1950'den Günümüze Kur'an Kursları

Din öğretimi konusunda devletin destek olmadığı zamanlarda halk bu ihtiyacı karşılamak için farklı arayışlara yöneldi. Bu ihtiyaçları karşılamada kaçınan veya ihmal eden devlet, ortaya çıkan sorunlarla boğuşmak, zararlarını telafi etmek zorunda kaldı (Korkmaz, 2012: 345).

1950 yıllarında din öğretimi üzerinde idarenin ve siyasetin baskılarının azalmasından sonra halkın ilgi alaka ve çabasıyla siyasi partilerin çoğalmasıyla birlikte resmi ve Fahri Kur'an Kurslarının kurs öğretici ve öğrenci sayılarında artış olmuştur. Şehirde, kasabalarda ve köylerde kurs binalarını halk kendileri yaptı. Sene geçtikçe kurs sayısı giderek arttı.

Bu durum ilerleyen yıllarda kurslarla ilgili yönetim, denetim, uygulama birliğinin olmaması ve başka sorunları beraber getirdi. Sonraki yıllarda bu kurumların bazıları yurt adı altında bu faaliyete devam etti (Korkmaz, 2012: 345).

1965'te Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat yasası çıkıncaya kadar Kur'an Kurslarının idaresi DİB genelgeleriyle yürütülmüştür. 1965'te DİB kuruluş ve görevler hakkındaki kanun ile 1971'de DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği'nin çıkartılmasıyla kursların amaçları, işleyiş ve programları belirginlik göstermiştir. Kur'an kursları yönetmeliği ile Kur'an kursları açılması öğretim yönetim ve denetim açısından daha programlı bir yapıya gidilmiştir.

Kur'an kursların sayısı, 1970'lerin başında 750'ye, 1980'li yılların başında 2610'a, 1990'lı yılların ortasında 5949'a ulaşmıştır (Korkmaz, 2012: 325). Zorunlu ilköğretimi kesintisiz hale getiren örgün din eğitimi bölümünde bahsi geçen 4306 kanunun çıkmasından önce bu kurslara beş yıllık ilkokul mezunları alınıyordu. Kesintisiz 8 yıllık zorunlu uygulamasının başlamasıyla beraber 1998 yılından itibaren Kur'an kurslarına ilköğretim bitirenler alınmaya başlandı (Cebeci, 2015: 219).

1998 ve sonrası süreçte ise, Kur'an kurslarında asıl köklü değişiklik ve gelişmeler ilköğretimin kesintisiz 8 yıla çıkarılmasından sonra meydana gelmiştir. İlköğretimin kesintisiz 8 yıla çıkarılması Kur'an kurslarını olumsuz etkilemiştir. Alınacak öğrencilerin yaşlarının yükselmesinden öğrencilerin ilgisi ve sayısı azalmıştır. Özellikle bu programa ilgi azalmıştır. Bazı kurslar öğrencisizlikten kapanmıştır. 2000 yılına gelindiğinde Kur'an kurslarının sayısı 3119'a düşmüştür.

2000'li ve 2003'lü yıllarında Kur'an kurslarında yeniden düzenlemeler ve yapılandırmalar başlamıştır. 2003 yılı sonuna doğru, Kur'an kursları çok hararetli tartışmaların, seviyesi olabildiğince düşürülmüş ve Kur'an Kursları Yönetmenliğinde birkaç değişiklik yapılmıştır (Aydın Ş. , 2008: 5). İlköğretimin beşinci sınıfını bitirenler için yaz tatillerinde yaz Kur'an kursları açılır. Kurslar kurs binaları, camiler ve müftülükçe uygun görülen başka yerlerde açılır. Kurslar 2 saat Kur'an ve meali, 1 saat inanç, ibadet, siyer ve ahlak dersleri olmak şartıyla 3 saat öğretim yapılır, şeklinde programlanmıştır.

Yeni eğitim programa göre ağırlık verilmiş, ders kitapları yanında görsel-işitsel materyal setleri hazırlanmış ve kursların teknik imkanlarında iyileştirmeler yapılmıştır. 2012 yılına gelindiğinde genel olarak kursların sayısı 11.000'i, öğrenci sayısı ise 412.000'i aşmıştır. Bu öğrencilerin yaklaşık 390.000'i yüzünden okuma, 20.000'i hafızlık programına devam etmiştir (Koç, 2015: 381). 2013 yılına gelindiğinde kurs sayısı 13000'lere ulaşmıştır. Diyanetin resmi internet sitesinde yer alan istatistiklere göre, 31.12.2017 tarihinde, eğitime açık olan Kur'an kursu sayısı 15.796'dır (Korkmaz, 2012: 325).

2019-2020 Öğretim Yılında Başkanlığın Kur'an kurslarında 26.120 kadrolu ve sözleşmeli öğretmen görev yapmıştır, 200.711 erkek, 679.621 kadın olmak üzere toplam 880.332 öğrenci eğitim görmüştür (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 92).

4.2.3. Uzun Süreli, İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları

Okulların öğretime açık olduğu aylarda faaliyet gösteren bu kurslarda temel dinî bilgiler ile Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma eğitimi verilmektedir. Uzun yıllar sistematik program olmadan tecrübeye dayalı olarak sürdürülmüştür. 2005 yılında "Uzun Süreli Kur'an Kursları Öğretim Programı" uygulanmaya başlanmıştır. Bu programda İtikat, İbadet, Kur'an-ı Kerim, Ahlak, Siyer alanlarına göre konuların dağılımına yer verilmiştir. Bu kurslarda haftada; 1 saat İtikat, 3 saat İbadet, 18 saat Kur'an-ı Kerim, 1 saat Siyer, 1 saat Ahlak olarak toplam 24 saat ders yapılmıştır (Korkmaz, 2012: 351).

Bu programa başlamasından 5 yıl sonra, hafta içinde işlerde çalışanların, uzun süre bu kurslardan yararlanamamaları, ev hanımlığı veya başka farklı durumda olan kursiyerlerin derslere devam sorunu yaşamaları, öğreticilerin ve öğrencilerin motivasyonunu etkilemesi veya başka sorunlar nedeniyle, kursların programlarında yeni düzenlemelere ihtiyaç duymuştur.

Eğitimi birleşik iki dönem (8 ay) süren "Uzun Süreli Kur'an Kurslarında" 2010-2012 yıllarındaki pilot uygulamalarından sonra, "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları" adı altında "Temel Öğretim Programları" ve "Ek Öğretim Programları" adıyla iki ayrı program uygulamaya konulmuştur. Temel Öğretim Programları eskiden farklı olarak 9'ar haftalık sabit dört dönemden oluşmaktadır. Programda haftalık ders saatleri; 14 saat Kur'an-ı Kerim, 1 saat İtikat, 1 saat İbadet, 1 saat Ahlak, 1 saat Siyer dersi, toplam 18 saat olarak düzenlenmiştir. "Ek Öğretim Programları" ise temel öğretim programına ek olarak konulmuştur. Bu program haftada 6 saat olarak kurgulanan zaman açısından esnek bir yapıya sahiptir. Gerekli ortamlar sağlanmak şartıyla, bu programlar öğleden önce veya sonra, akşam, hafta sonları açılabilir şekilde esnek olarak planlanmıştır (Korkmaz, 2012: 351-352; Korkmaz, 2018: 327).

Bu program hâlen uygulamaya devam etmektedir. 2019-2020 Eğitim-Öğretim Yılında 17.775 kursta, 14.965 kadrolu, 6.764 geçici olmak üzere toplam 21.759 öğretici görev yapmış ve bu kurslarda 58.352 erkek ve 553.247 kadın olmak üzere toplam 611.599 öğrenci eğitim görmüştür (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 93).

4.2.4. Hafızlık Kur'an Kursları

Kur'an kursu denilince ilk akla gelen hafızlıktır. İslam Eğitim Tarihinde müstakil olarak hafız yetiştirmeye yönelik "*Dar'ul-Huffaz*" adlı bir eğitim kurumunun varlığı bilinmektedir. Hafızlık eğitimi köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen bilimsel temelleri yeterince oluşturulamamış bir faaliyet alanıdır. Türkiye'de uzun yıllar belli bir eğitim programı olmadan, bireysel tecrübelerle, hocaların kendi kişisel uygulamaları ile gerçekleştirilmiştir (Korkmaz, 2012: 355).

Kur'an kurslarında yürütülen etkinliklerin en ehemmiyetlisi biri hafızlık eğitimidir. Hafızlık eğitimi gözden geçirilmiş ve yeni bir "Hafızlık Eğitim Programı" hazırlanarak 2010-2011 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Programda günümüz şartları dikkate alınarak, hafızlık geleneğinin sürdürülmesi, geliştirilmesi ve öğrenci kabiliyetine bağlı olarak hafızlığı en kısa sürede tamamlaması, usulüne uygun olarak okuma ve ezberleme, Kur'an merkezli temel dinî bilgileri kazandırma, motivasyon ve sosyal becerilerini artırma hedeflenmiştir (Koç, 2015: 387).

Bu eğitim programı Kur'an-ı Kerim, Dinî Bilgiler ve Sosyal Etkinlik ve Rehberlik alanlarından oluşmaktadır. Bu programda hafızlık eğitimi, *hazırlık* (4 ay), *ezberleme* (4x4=16 ay) ve *pekiştirme* (4 ay) olmak üzere üç dönemden oluşmaktadır. Hafızlık eğitiminin azami 24 ayda

tamamlanması hedeflenmiştir. Ancak ihtiyaç hâlinde çalışan öğrencilerin hafızlığını tamamlayabilmesi için ezberleme ve pekiştirme dönemlerine süre ilave edilebilme imkanları vardır (Korkmaz, 2012: 355-356).

Hafızlık Programının genel amaçları, program kitapçığında şöyle açıklanmıştır (Koç, 2015: 387-388):

Hafızlık Programını başarı ile bitiren öğrenci;

- a) İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun okur.
- b) Kur'an-ı Kerim hafızı olur.
- c) Kur'an-ı Kerim okuyuş usullerini bilir ve uygular.
- d) Kur'an-ı Kerim'den belli bölümleri (aşır, mihrabiye) cemaat önünde tahkik usulüne uygun olarak okur.
- e) Kur'an-ı Kerim'i Ramazan'da mukabele olarak cemaat huzurunda okur.
- f) Kur'an-ı Kerim'in ana konuları hakkında bilgi sahibi olur.
- g) İslam dininin inanç, ibadet, ahlak esaslarını bilir.
- h) Peygamberimizin hayatını (Siyer) bilir.
- ı) İbadetlerle ilgili bilgi ve becerileri kazanır.
- i) Kur'an-ı Kerim mealı okuma ve anlama alışkanlığı kazanır
- j) Din hizmetinin gerektirdiği temel bilgi ve becerilere sahip olur.
- k) Özgüvenini, iletişim ve sosyal katılım becerilerini geliştirir.
- l) Demokratik değerlere ve insan haklarına saygılı bir birey olur.

Yukarıdaki programı başarıyla bitiren ve hafızlığını tamamlayana hafızlık belgesi verilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen komisyonunla hafızlık sınavı yapılmakta sınavı kazananlar hafızlık belgesi verilmektedir. Türkiye'de 1981-2010 yılları arasında takriben 80.000 hafızlık sertifikası alınmıştır.

2020 yılında Hafızlık Öğretim Programlarında 3.043 kadın, 3.737 erkek olmak üzere toplamda 6.780 öğretici görev yapmış; 41.579 erkek, 32.387 kadın olmak üzere 73.966 öğrenci eğitim görmüştür. 2020 yılında Ocak, Temmuz ve Eylül dönemlerinde yapılan Hafızlık Tespit Sınavlarına toplamda 20.329 müracaat olmuş ve söz konusu sınavlarda başarılı olan toplamda 11.905 kişi hafızlık belgesi almıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 117).

4.2.5. Yaz Kur'an Kursları

Yaz Kur'an kursların tanımı yönetmelikte şöyle geçiyor: Okulların tatil olduğu zaman diliminde, kendi isteklerine, küçüklerin kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve birkaç ayetin mealini öğrenmeleri, dinî bağlamda sosyal ve kültürel faaliyetlerden yararlanmaları gayesiyle camilerde, Kur'an kurslarında ve müftülükçe uygun görülecek yerlerde açılan kurslardır.

Okulların tatil olduğu yaz döneminde açılan bu kurslar, ilköğretim çağındaki pek çok çocuğun Kur'an-ı Kerim'le, cami ile, Kur'an kursuyla, imamla ve öğreticiyle tanıştığı, caminin havasını teneffüs ettiği, ibadetlere ilişkin deneyim yaşadığı önemli bir kurum olma özelliğine

sahiptir. Birçok öğrenci gerek okul döneminde ve gerekse okul sonrası hayatlarında böyle bir imkân bulamayabilir (Korkmaz, 2012: 359).

Yaz Kur'an kurslarında Diyanet İşleri Başkanlığı 2005 yılından sonra yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. Bu kursların programına göre, haftada 10 saat Kur'an-ı Kerim, 1 Saat İbadet, 1 Saat, İtikat, 1 saat Ahlak, 1 saat Siyer dersi olmak üzere toplam 14 saat ders işlenmektedir. Eğitim "kur" sistemine göre, 3 dönem olarak düzenlenmiştir. Her bir kurun süresi 3'er haftalık olarak tertiplenmiştir. I. Kur başlangıç seviyesidir. Bu kur, Elif-ba öğretimi, kısa sure ve duaların ezberlenmesi, temel düzeyde dinî bilgilerin öğretimi gibi konuları içermektedir. II. Kur, Kur'an'ı güzel ve doğru okuma, dua, sure ezberlerini, ikinci seviyede dinî bilgileri içermektedir. III. Kur'da yine Kur'an'ı güzel ve doğru okuma, dua, sure ezberler, üçüncü seviye dinî bilgileri kapsamaktadır (Korkmaz, 2018: 330).

2020 yılında yaz Kur'an kursları Covid-19 salgını nedeniyle yüz yüze gerçekleştirilememiş olup Diyanet TV ve zoom vb. sosyal medya aracılığıyla uzaktan eğitim yoluyla yapılmıştır. Söz konusu eğitime elektronik sistemden 418.795 öğrenci kayıt yaptırmıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 93).

4.2.6. 4-6 Yaş Göre Yönelik Okul Öncesi Kur'an Kursları

Halktan gelen yoğun talep neticesinde, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013 yılından itibaren, okul öncesindeki çocuklara yönelik 4-6 yaş Kur'an kursu uygulamasını başlattı. Ankara, İstanbul, Kayseri, İzmir, Gaziantep, Diyarbakır, Samsun, Adana, Rize ve Erzincan illerinde, 2013-2014 yılında pilot olarak uygulamaya başlatılan bu programlar 2014-2015 yılından sonra Türkiye çapında yayıldı (Korkmaz, 2018: 327). Pilot uygulamanın başladığı 2013-2014 eğitim öğretim yılında kurslarda 4 bin 723 öğrenci eğitim almıştır. Türkiye çapında 2014-2015 yılında başlayan kurslara bu dönem 15 bin 265, 2015-2016 yıllarında ise 55 bin 361 öğrenci katılmış. Türkiye genelinde Ocak 2017 tarihi itibarıyla 4-6 yaş grubu Kur'an kursu sayısı 2 bin 607, öğretici sayısı 4 bin 84 ve öğrenci sayısı ise 67 bin 956 olarak tespit edilmiş (www.dinibulten.com, 2020).

Toplam 4 seviye şeklinde ayarlanan programda haftalık 18 saatin; 12 saatinde Dinî Bilgiler, 6 saatindeyse Kur'an dersi yapılması ön görülerek düzenlenmiştir. Bu programın temel mantığında okul öncesi çocuklara, başlangıç seviyesinde Kur'an-ı Kerimi yüzünden okuma becerisi kazandırmak, bazı kısa duaları öğretme, temel bazı dinî bilgilerle ahlaki değerlerin kazandırılması amaçlanmıştır (Korkmaz, 2018: 327-328).

2019-2020 Öğretim yılında 4-6 yaş grubunda 5.575 kursta; 6.749 kadrolu, 3.347 geçici olmak üzere toplam 10.096 öğretici görev yapmış, bu kurslarda 90.657 erkek, 91.151 kız olmak üzere toplam 181.808 öğrenci eğitim görmüştür. Covid-19 salgını nedeniyle 2020 yılı Mart ayında yüz yüze eğitime ara verildiğinden eğitimin sekteye uğramaması adına Kur'an kurslarına yönelik uzaktan eğitim faaliyetleri planlanıp uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda Nisan ve Mayıs aylarında ihtiyaç odaklı programı öğrencileri ile 4-6 yaş grubu programı öğretici ve velilerine yönelik Diyanet TV'de hafta içi sabah 10.30-11.45 saatleri arasında, 4-6 yaş grubu öğrencilerine ise hafta içi, akşam 17.00-18.00 saatleri arasında programlar düzenlenmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 92-93).

4.3. Camilerde Din Eğitimi

Camiler, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren, çok amaçlı olarak kullanılan dinî kurumlardır. Bu kurumlar, İslam dini ile bütünleşmiş ve İslam dininin insan ve dünya ile ilgili temel yaklaşımın sonucu oluşturulmuştur. Müslümanların topluca ibadet etmelerini sağlayan bir

kurum olurken, diğer taraftan İslam dininin geleceği ile ilgili plan ve stratejilerin yapıldığı toplantı merkezi olmuştur (Keyifli, 2015: 349).

Camilerin asli işlevlerinden biri de eğitim ve öğretimdir. Çünkü Allah'ın insanlar için gönderdiği dinin, insanlara bilişsel, duyuşsal ve devinsel boyutlarıyla insanlara kazandırılması, anlaşılması ve içselleştirmesi sürecini ancak eğitimle gerçekleştirmek mümkündür (Dam, 2018: 282-283).

Eğitim öğretim için ayrılan *suffa* olmak üzere üç bölümden oluşan Mescid-i Nebi, İslam tarih ve medeniyetinin başlangıç noktasını, dinî ve sosyal hayatın merkezini oluşturmuş ve günümüze kadar önemini ve işlevselliğini devam ettirmiştir. Tarih boyunca camiler, İslam toplumunda inanç ve kültürel varlığın bir simgesi olmuş, fethedilen bölgelerde, Müslümanların yaşadıkları mahalle ve köylerde mescit ya da cami yapmak gelenek hâline gelmiştir (Dam, 2018: 279).

4.3.1. Eğitim Merkezi Olarak Cami

Camiler eğitim ve öğretim ile Müslümanların dinî bakımından yetişmesini sağlamışlardır. Camilerde verilen vaaz ve hutbeler yoluyla, Müslümanlar dinî konulardaki ihtiyaçlarını gidererek kendilerini dinî bakımından daha yeterli hâle getirmişlerdir. Camilerin başlangıçtan itibaren getirdikleri iki görevi vardır: İbadet ve eğitim. Bu özelliğini tarih boyunca kaybetmemiştir. Bu açıdan, inanç, ibadet ve ahlak gibi dinin temel konularının öğretildiği mekanlar olmuştur (Keyifli, 2015: 352-353).

“Ben muallim olarak gönderildim.” (İbn Mace, Mukaddime, 17) buyuran Hz. Peygamber, mescide bir gün girdiğinde cemaatin bir grubu dua ve zikirle, diğer bir grubu ilimle uğraştığını görüp, onların yanına oturması ve mescide hayrı öğrenmek ve öğretmek amacıyla gelenlerin Allah yolunda cihad edenler derecesinde olduğunu ifade etmesi (İbni Mace, İman, 17), mescidin eğitim alanındaki işlevini göstermesi açısından yeterlidir (Dam, 2018: 283).

Tarihsel sürecine baktığımızda camiler, din ilimleriyle birlikte her nevi eğitimin ve ilmin yapıldığı merkez konumunda olmuştur. Toplum içinde pek çok insan camilerden almış olduğu dinî ve ahlaki kazanımlar sayesinde dinî hayatına devam etmektedir. Bu bakımlardan önceden olduğu gibi asrımızda da bir cami eğitiminden bahsetmek mümkündür. Bugün de camilerin, en temel işlevlerinden olan eğitim merkezi hâline getirilmesi, camilerdeki en önemli faaliyetlerdendir (Dam, 2018: 284; Keyifli, 2015: 353).

4.3.2. Cami Merkezli Din Eğitiminin Özellikleri

Camilerde verilen din eğitimin özelliklerine bakıldığında, birden fazla unsurun olduğu görülür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

a) *Gönüllülük*: İnsanlar, camiye istekleriyle geldikleri gibi, camilerde yapılan eğitimi de yine kendi istekleri ile alırlar. Cami eğitiminde zorlama olmadığı gibi, mecburiyet de yoktur.

b) *Açıklık*: Cami merkezli eğitimi kurumsal eğitim özelliğine sahip olup herkese açıktır. Camilerde verilecek olan dinî mesajların toplumun her kesimine hitap edecek ve onların benimseyebilecekleri evrensel mesajları içermesi anlamına gelir. Hz. Peygamber'in Medine'de Mescid-i Nebi'de yapmış olduğu, eğitim içerikli mesajlar, başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlara yöneliktir.

c) *Yaygın Eğitim:* İnsanların ihtiyaç duydukları her sahada ilgili eğitim imkânı sunması bakımından yaygın din eğitimi oldukça geniş amaç kitlesi olan bir eğitim faaliyetidir. Cami eğitimi, dinî eğitimini herhangi bir sebepten dolayı örgün eğitimden alamayanlar için bir fırsat eğitimidir.

d) *Öğreticilik:* Cami eğitimi, bireyin istek ve ilgisi doğrultusunda verilen bir öğretimdir. Çocuklara olan yaz Kur'an kursları ile yetişkinlere yönelik cami dersleri, bu çerçevede yapılan öğretimlerdir. Ayrıca camide yapılan haftalık vaaz ve hutbeler yoluyla da öğretim yapılmaktadır.

e) *Süreklilik:* Hayat boyu eğitim kapsamında ele alınan cami eğitimi, sürekliliği olan, kesintisiz bir eğitimidir. İslam kültüründe var olan "beşikten mezara kadar ilim öğrenme" anlayışının uygulandığı yerlerden biri olan camiler, sürekli olarak eğitim alınabilmeye fırsat sağlayan eğitim alanlarındandır. Camilerde yapılan dinî içerikli eğitim, günlük ve haftalık olmak üzere sürekli devam etmektedir (Keyifli, 2015: 354-355).

4.3.3. Cami Eğitimi Yürütenler

Toplumun camiler aracılığıyla din konusunda aydınlatılması görevi, yasal bir kurum olan DİB tarafından yürütülmektedir. Cami merkezli din eğitimi; vaiz, müftü, murakıp, din hizmetleri uzmanı, imam hatip ve müezzin gibi görevlilerin sorumluluğunda gerçekleştirilen hutbe, vaaz, yaz kursları, sohbet ve isteyen yetişkinlere yönelik akşam kurslarından oluşmaktadır (Yılmaz, 2012: 321).

Cami merkezli din eğitimini yürüten görevlilerin bazı niteliklere sahip olması önemlidir. Bu nitelikler şunlardır:

a. Kişisel Nitelikleri

1. İhlâslı olma
2. Sabırlı olma
3. Sevgi, saygı, adalet ve hoşgörü sahibi olma
4. Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoş sohbetli olma
5. Tevazu sahibi olma
6. İnsanlara karşı empati kurabilme
7. Eğitsel faaliyetlerde gayretli ve iyimser olma
8. Eleştirilerden yararlanabilme
9. Dış görüntüsü ve davranışlarıyla örnek olabilme

b. Genel Kültür Nitelikleri

1. Toplumun dinî, sosyal ve kültürel özelliklerini tanıma
2. İnsan psikolojisinden anlama
3. Dinî konuları diğer bilimlerle ilişkilendirebilme
4. Gündemi ve gelişmeleri takip edebilme
5. Öğrenmeye ve kendini yenilemeye istekli olma

6. İletişim becerisine sahip olma.

c. Mesleki Nitelikleri

1. Psikolojik yapısı mesleğine uygun olma ve mesleğini sevmek
2. Mesleği ile yasal hükümleri bilme
3. Kur'an-ı Kerimi düzgün okuyabilme
4. Kur'an ve sünnet kültürüne sahip olma
5. İlmihal bilgisine sahip olma
6. Hz. Peygamber ve diğer İslam büyüklerinden örnek davranışlar bilme
7. Cemaat üzerinde manevi otorite kurabilme

d. Eğitim Öğretim Nitelikleri

1. Pedagojik formasyon sahibi olma
2. Muhatapları tanıma
3. Hutbe ve vaaz hazırlayabilip sunabilme
4. Cami eğitimini bir plan ve program dâhilinde yürütebilme
5. Materyal geliştirebilme ve geliştirdiği materyalleri cami merkezli din eğitimi etkinlikleri yansıtabilme
6. Cemaate rehberlik yapabilme
7. Kolaylaştırıcı ve yumuşak üslup sahibi olma
8. Cami eğitimi etkinliklerini değerlendirebilme (Yılmaz, 2012: 321-322)

4.3.4. Hutbeler

Hutbe, cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve merasimlerin icrası esnasında topluluğa hitaben yapılan konuşma demektir (Başkı, 1998: 425).

İslam eğitim tarihinde hutbeler, değişik içerikli kullanımı olmakla birlikte, daha çok cami içi bir eğitim süreci olarak işlev görmüştür. Hutbeler, ilk defa bir dinî iletişim olarak Hz. Peygamber tarafından başlatılmıştır. Hz. Peygamber, kendisine peygamber görevi verildikten sonra Allah'tan almış olduğu vahiyleri öncelikle yakınlarından başlamak üzere, aşamalarla tüm insanlara ulaştırmıştır. Hutbelerin siyasi anlamda görev icra etmesi, Hz. Peygamber zamanında uygulanmamıştır. Hz. Peygamberin vefatından sonra, Hz. Ebubekir halife seçildiği zaman, hilafetiyle ilgili ilk açıklamaları ve takip edeceği temel ilkeleri hutbede açıklamıştır (Keyifli, 2015: 358).

DİB Taşra Teşkilâtı Görev ve Çalışma Yönergesinin 65. maddesinde “İmam hatipler, cuma, bayram hutbelerinde şu hususlara dikkat ve riayet ederler:” denilerek 7 madde sıralanmaktadır. Bunlardan hutbelerin keyfiyeti ile ilgili maddeler şöyledir:

- 1) Günün ve toplumun ihtiyaç ve şartları dikkate alınarak bir konu seçilir.
- 5) Hutbeler samimi, duygulu, dinî heyecan verici, ölçülü, uyarıcı, yapıcı, eğitici, sevindirici, müjdeleyici, dinî yasaklardan sakındırıcı, yanlış inançları düzeltici ve düşündürücü olur (Cebeci, 2015: 212-213).

Bu hususlar çerçevesinde gerçekleştirilen hutbeler, imamların düzenli bir yürütülen eğitim faaliyeti olarak bakılmaktadır. Hiçbir vaaz, sohbet ve dinî program, hutbenin hedef kitlesi kadar yoğun bir halk kitlesine yönelik olmamaktadır. Bu tarafıyla da farklı bir hususu olan hutbe, ehemmiyetli bir yaygın din eğitim aracıdır (Dam, 2018: 289). Bir yaygın din eğitimi olan hutbenin önemi tarihte olduğu gibi bugün de devam etmektedir.

Günümüzdeki hutbelere gelince, 2020 yılı içerisinde Başkanlıkça 53 hutbe metni hazırlanmıştır. Mezkur hutbelerden 38'i ülke genelindeki tüm camilerde okunmuştur. 10 hutbe koronavirüs tedbirleri kapsamında ülkenin genelinde tek bir camide kılınan cuma namazında okunmuş, 5 hutbe ise 29 Mayıs 2020 tarihinden itibaren ülke genelinde cuma namazı kılınan mekanlarda okunmak üzere müftülöklere gönderilmiştir. Söz konusu hutbelere ilişkin konular ve bilgileri ekler kısmında tablo 7'de 2020 yılında hazırlanan hutbelerden görebilirsiniz (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 64-66).

Hazırlanan hutbelerin ana konularına bakıldığında “itikat, ibadet, ahlak, insan, ilim, dinî ve millî gün ve haftalar, toplumsal hayat, aile, çalışma ve ekonomik hayat,” konuları olduğu anlaşılmaktadır. Başkanlıkça düzenlenen hutbelerin Türkçe dilin haricinde Arapça, İngilizce Almanca ve Rusça dillerindeki tercümeleleri de her hafta düzenli olarak DİB'in web sitesinde yayımlanmaktadır.

4.3.5. Vaazlar

Sözlükte “öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak” anlamındaki vaaz “bir topluluğa dinî ve ahlaki konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak” şeklinde tanımlanır (Cirit, 2012: 404). Arapçada öğüt vermek, nasihat etmek, birisinin kalbini yumuşatacak şeyleri söylemek, kötü sonuçları hatırlatmak, uyarmak ve sakındırmak anlamlarına gelir (Keyifli, 2015: 356). Dinî konularda toplumu aydınlatmak amacıyla yetkili görevliler tarafından cami, mescit ve topluca ibadet edilen diğer mekanlarda ibadet öncesi veya sonrasında yapılan nasihat nitelikli konuşmadır. Vaazın amacı aydınlatmaktır (Yılmaz, 2012: 328).

Vaaz, Hz. Peygamberden beri uygulaması olan bir faaliyettir. Hz. Peygamber, vahyi insanlara aktarmak ve onlarda dinî tutum ve davranışlar geliştirmek için, bir eğitim ve bilgilendirme aracı olarak, bugünkü vaaz benzeri bir yöntemle insanlara hitap etmiştir (Keyifli, 2015: 356). Vaaz edene de vaiz denmektedir. Vaizlik, kaynağını Kur'an'dan ve hadislerden alan geleneksel meslektir. Vaaz Kur'an'da *mev'iza* olarak geçmektedir. Mev'iza, nasihat ve öğüt anlamına gelmektedir. Mev'iza aynı zamanda Kur'an'ın bir sıfatıdır ve Kur'an'ın kendisini bir öğüt ve uyarı olarak nitelendirmektedir (Dam, 2018: 289).

“Onlara öğüt ver, onlara kendileri hakkında tesirli sözler söyle.” (Nisa, 4/63)

“Öğüt ver; doğrusu öğüt müminlere fayda verir.” (Zariyat, 51/55)

Dini tebliğ etmek açısından Kur'an ve sünnetin tavsiyeleri dini sürekli anlatacak bir kurumsal alanın bulunmasını gerekli hâle getirmiştir (Keyifli, 2015: 357).

Hadis ve ayetlerde (Âl-i İmrân 3/104, 114, Lokmân 31/17, Ebu Davud: 4944, Tirmizi: 1926) geçen insanların iyiyi ve kötüyü fark edip iyiliklere yaklaşmak kötülüklerden de kaçınmakla ilgili bilinçliliğin canlı tutulmasını sağlamak için, kültürümüzde, vaizlik kurumu tezahür edilmiştir. İslam'ın ilk yıllardan beri camilerde Müslümanlara dinin öngördüğü şekilde iyilik ve kötülük ile ilgili uyarıcı bilgiler verilmektedir (Keyifli, 2015: 357).

Vaazın amaçlarına gelince, şunları sıralayabiliriz:

- a) İnsanlara nasihat etmek.
- b) İyiliğe güzelliğe teşvik etmek.
- c) Dinî konuda aydınlatmak.
- d) Dinî ve dünyevi işlerinde doğru olan davranışlara yönlendirmek.
- e) İbadetlerini eksiksiz ve yanlışsız bir şekilde yapabilmelerini sağlamak.
- f) Kötülüklerle ve kusurlara karşı onları yumuşak bir şekilde uyarmak.
- g) Allah'ın nimetleri karşısında onlardaki şükür duygusunu geliştirmektir (Dam, 2018: 289).

Günümüzde halkı dinî açıdan aydınlatmak için kadrolu resmi vaizler vardır. Görevli vaizler cuma ve haftanın belli günlerinde, Ramazan'da her gün teravihten önce ve nikah günlerinde, kandil geceleri, dinî törenlerde, ölüm veya başka vesilelerle vaazlar verilmektedir. Cuma günü bazı küçük camilerde o bölgenin merkezî bir camisinden yapılan vaazlar, ses iletim sistemleri kanalıyla aynı zamanda bütün camilerde dinlenilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görevli toplam merkez ve cezaevi vaizi sayısı 1988 yılında 759, 1994 yılında 575 iken, 2000 yılında 491'e düşmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığınca ceza ve tutuk evlerine, istekte bulunan iş yerlerine vaizler görevlendirilebilmektedir (Cebeci, 2015: 214). Vaazları Başkanlığa bağlı camilerde vaizlik kadrosuna atanmış vaizler, müftüler, kaliteli yetişmiş imamlar ve dinî konuda vaaz verebilme yeterliğine sahip kişiler tarafından verilmektedir.

31 Aralık 2019 tarihine göre 881 kadın ve 2.033 erkek olmak üzere toplam 2.914 personel, vaiz kadrolarında görev yapmıştır. Unvanlarına göre dağılımı ise 37 Başkanlık vaizi, 35 başvaiz, 126 uzman vaiz, 2.310 vaiz ve 406 cezaevi vaizi olduğu görülmektedir. Arasından dinî yüksek ihtisas eğitimi alan vaiz sayısı, 1.173'tür. Vaazlar, Başkanlığın mevzuatına münasip hazırlanmaktadır. Taşra teşkilatı vasıtasıyla uygulanan vaaz programları üç kısımdan oluşmaktadır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 21-22):

1. Üçer Aylık Vaaz ve İrşat Programları: Bu programlarda, Genel Müdürlüğünce belirlenen, İl İrşat Kurulunca detaylandırılan konularda vaaz etmek üzere müftüler ve vaizler ile Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nde belirtilen vaaz etme ehliyet ve niteliğine haiz görevliler yer almaktadır.

2. İl Özel İrşat Ekipleri: İl müftülüklerince ilgili genelgede belirlenen esaslar dâhilinde, il özel irşat ekipleri oluşturularak irşat programları uygulanmaktadır.

3. Ramazan Ayı Özel İrşat Programı: Bu program, il ve ilçe müftülükleri tarafından hazırlanıp uygulanmaktadır.

Vaaz programları, uygulanmadan önce DİBBYS (Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi) programı içinde yer alan Din Hizmetleri Yönetim Sistemi (DHYS) modülüne kaydedilmektedir.

Günümüze gelince, 2020 yılı için Başkanlıkça vaaz konuları ile alt başlıkları belirlenmiş, müftülüklerin vaaz ve irşat programlarında ilgili konuları ele alıp işlemleri istenmiştir. Bu kapsamda:

- Birinci üç ayda "Dünyevileşme",
- İkinci üç ayda "Ahiret Bilinci, Sağlık, Temizlik",

- Üçüncü üç ayda “İbadet, Sağlık ve Temizlik”,
- Dördüncü üç ayda “Cami ve İlim” ile “Peygamberimiz ve Çocuk”,
- Ramazan ayında ise “Ramazan ve Sorumluluk Bilinci” vaaz konusu olarak belirlenmiştir.

Korona virüs salgını nedeniyle Radyo-TV, dijital mecralar ve sosyal medya vasıtasıyla yürütülmesine dair Başkanlık talimatı 16 Nisan 2020 tarihinde 81 il müftülüğüne gönderilmiştir. Talimat ekinde vaaz irşat konuları da yer almıştır. Ramazan ayı irşat hizmetlerinde Diyanet TV’den 30 günlük bir vaaz programı hazırlanarak Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü ile koordineli bir şekilde program çekimleri tamamlanmış, “Ramazan Sohbetleri” adıyla Ramazan ayı boyunca Diyanet TV ekranlarından yayımlanmıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 63).

2020 ve 2021 yıllarındaki vaazların ana konuları “İbadet, İtikat, Ahlak, Dinî Millî Özel Gün ve Haftalar, Din İstismarıyla Mücadele, Kadın, Çocuk ve Genç, İnsan, İlim, Aile, Helaller, Haramlar, Sağlık, Temizlik, Toplumsal Hayat, Çalışma ve Ekonomik Hayat” konu başlıklarından oluşmaktadır.

4.3.6. Cami Dersleri

H.z. Peygamber zamanında camide Kur’an öğretimine önem verilmekteydi. Cami, gece gündüz Kur’an okuyup dinleyenlerle dolmaktaydı. Bu durum Ebu’l Kamra rivayet ettiği şu hadisten anlaşılmaktadır. *“H.z Peygamber yanımıza gelerek halkalara şöyle bir göz attı. Sonra Kur’an okuyanların halkasına oturup; ‘Bu halkaya oturmakla emrolundum.’ buyurdu.”* (İbn Hacer, 1970: 160) Kur’an halkalarında eğitim alanlar eğitimde önemli rol oynamış ve sonraki nesillere aktarmışlardır. O dönemlerden bugüne camilerde din, Kur’an öğretimi devam edegelmiştir. Kur’an öğretimi konusuna bu bölümde, Kur’an Kursları konu başlığı altında genişçe yer verilmiştir.

Günümüzde, Kur’an-ı Kerim’i okuma ve dinî bilgiler öğrenme açısından önemli olan cami dersleri, yetişkin on kişinin din görevlisine başvurması hâlinde valilik onayı ile açıla bilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının konuyla ilgili genelgesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

“Cami görevlilerimize, Kur’an öğrenmek veya abdest, namaz, basit ilmihâl bilgileri gibi konularda eksikliklerini tamamlamak üzere başvuranlara ihtiyaçları ölçüsünde yardımcı olunacak, vatandaşlarımız bu konuda illegal yollara başvurmak zorunda bırakılmayacak.” (Yılmaz, 2012: 330)

Kur’an okumayı öğrenmek ve dinî bilgi eksikliklerini gidermek isteyen her yaş ve eğitim düzeyinden insanlar cami derslerine katılabilmektedirler. Kurslarda, katılanların ihtiyaçlarına göre her gün üç saat ders verilmektedir (Yılmaz, 2012: 332). Okulda ve ailede ilmihal bilgilerini öğrenmeyen herhangi birisi bu eksikliği giderip öğrenmesi için cami dersleri çok iyi bir imkandır. Böylece camideki hutbe ve vaazların anlaşılmadığı yerleri sorması ve ilmihal derslerini uygulamalı olarak öğrenmesi için büyük bir fırsattır.

Cami derslerinin verimli ve işlevsel olabilmesi için şu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır:

- a. Her şeyden önce cami derslerinin toplumu din konusunda aydınlatmaya yönelik önemli bir etkinlik olduğu bilinmelidir.
- b. Derse katılmak isteyenlerin yaş, meslek, bilgi düzeyi ve sağlık durumları dikkate alınarak çeşitli ders grupları oluşturulabilir.

- c. Cami derslerinde işlenecek konuların ve uygulanacak yöntemin seçiminde derse katılanların genelinin durumunu dikkate almak gerekir.
- d. Camide işlenecek konuların, insanlara pratikte fayda sağlayıcı nitelikte olması önemlidir.
- e. Derslerde kolaylaştırıcılık ilkesine uyularak, katılanların öğrenme ve hazır bulunuşluk seviyesine ağır gelen konular cami derslerinde işlenmeyebilir.
- f. Derslerde akademik bilgi gerektiren ihtilâflı konulardan kaçınılmalı, katılanların kolaylıkla anlayabilecekleri konulara ağırlık verilmelidir.
- g. Dersleri sadece anlatma (takrir) yöntemiyle işlemek yerine, başta soru cevap ve münazara olmak üzere değişik yöntemler kullanılabilir. Böylece konuların daha canlı bir şekilde işlenmesi sağlanacaktır.
- h. Birlikte ilahiler söylenerek, cami dersleri daha zevkli hâle getirilebilir.
- i. Cami dersleri için belirlenen sürenin sonunda bir değerlendirme raporu hazırlanarak, belirlenen amaçlara ulaşp ulaşmadığı, verilen bilgilerin ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı ve katılımın hangi düzeyde gerçekleştiği tespit edilir. Yapılan değerlendirme sonucunda varsa eksiklik ve yanlışlıklar giderilmeye çalışılır.
- j. Ödev verilerek derse katılanların dinî konularda araştırma yapmaları özendirilebilir.
- k. Derslerin işleneceği zamanın tespitinde katılımcıların durumunu dikkate almak gerekir (Yılmaz, 2012: 333).

Cami derslerinde etkinlikleri zenginleştirmek için yeni teknolojik imkanlar kullanılabilir. Yenilik olarak camilerde projeksiyon aleti, bilgisayar, internet gibi çağımızın teknoloji imkanlarından faydalanmak dersleri etkili hâle getirebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı vatandaşlara yönelik Kur'an öğretiminin Kur'an kurslarının yanı sıra gerektiğinde camilerde de uygulanabilir bir şekilde yürütülebilmesi hedefiyle "Camilerde Kur'an Öğretimi Projesini" başlatmıştır. 2009 yılında pilot olarak uygulanmaya başlanan bu proje 11 Ocak 2010 tarihinden sonra Türkiye genelinde uygulanmaya başlanmıştır. 2020 yılında Camilerde Kur'an Öğretimi Programı kapsamında 6.396 kurs açılmış, 6.979 öğretici görev yapmış ve 111.000 öğrenci öğretim görmüştür (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 94).

4.4. Sosyal Hizmet Alanlarında Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Din, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri, toplumdaki dinî hayatın düzeni ve istikrarı yönünden önemi giderek artan bir faaliyet alanıdır. Bu hizmetler, şehir merkezlerinden kenar mahallelere ve köylere kadar ülkenin her köşesini kaplamaktadır. Tek olarak camilerin yönetimi ve ibadetlerin yürütülmesiyle sınırlı kalmayan bu çalışmalar, toplumu dinî yönden aydınlatma, dinî yaşayış ve davranışlara rehberlik etme faaliyetlerini de içermektedir (Cebeci, 2018: 13).

"Dinî Sosyal Hizmet Alanı" DİB'in hizmet alanlarından biridir. Sosyal Hizmetlerde iletişim, dinî rehberlik ve danışmanlığın yoğun bir şekilde kullanıldığı alanları kapsamaktadır. Bu sahada verilecek din eğitim hizmetleri "Dini Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" amaçlı ve yoğunluklu olmaktadır (Özdemir S. , 2012: 395). Bu başlıkta, Sosyal Hizmet Alanlarından Cezaevleri, Huzurevleri, Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, SHÇEK'e (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na) bağlı Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtları'na, engellilere, gençlere yönelik çalışmalardan bahsedeceğiz.

Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin ilkeleri:

1. İnsana saygı,
2. Danışan merkezli yaklaşım,
3. Yeni fikirlere açıklık,
4. Mahremiyete özen gösterme,
5. Kurum çalışanlarıyla koordinasyon,
6. Uzman kuruma yönlendirme,
7. Kendini koruma (Ayten ve Düzgüner, 2020: 58-60).

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Görevleri; 633 sayılı Kanunun 7/1-a ile 703 sayılı KHK'nin 141. maddesine göre şunlardır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 32-33).

- 1) Cami ve mescitleri ibadete açmak, yönetmek, ibadet ve irşat hizmetlerini yürütmek.
- 2) Cami ve mescit dışındaki yerlerde panel, konferans, seminer, sempozyum ve benzeri dinî programlar ile ilmî toplantılar düzenlemek.
- 3) (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.) Öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde iş birliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmeti sunmak.
- 4) (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.) Yazılı, görsel, işitsel ve dijital medya vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak.
- 5) Dinî gün ve gecelerde programlar düzenlemek.
- 5) (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.) Göçmen, engelli, bağımlı gibi desteğe muhtaç kesimlere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri yürütmek.
- 6) Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak.
- 7) (Değişik: 2/7/2018 – KHK/703/141 md.) Kurban ibadetinin usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi amacıyla gerekli tedbirleri almak, vekaletle kurban organizasyonu gerçekleştiren kurum ve kuruluşların bu kapsamdaki hizmet ve faaliyetlerini denetlemek.

4.4.1. Cezaevlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Suç, insan yaratıldığından beri tarih boyunca var olan ve kıyamete kadar devam eden bir olgudur. Suç toplumun düzenini etkilemektedir ve bozmaktadır. Türkiye’de suç işleyenlerin sayısı her sene gittikçe artmaktadır.

Suç işlemenin ilk nedeni, failin genetik, kişilik ve çevre faktörleridir. Suç işleyen şahısları, ilk olarak bütün özellikleriyle tanımak gerekir ve suç işlemelerinde psikolojik durumlarını ve etkili olan nedenleri araştırmadan cezalandırmamalıdır. Suçu meydana getiren faktör ortadan kaldırılmazsa problemler daha da artabilir ve içinden çıkılmaz hâle gelir (Özdemir Ş. , 2012: 419-420). Cezaevlerinde problemlerin çözümündeki öncelikler; mahkumların güzelce eğitilmesi, işledikleri suçtan pişmanlık duyup tövbe etmeleri olmalıdır. Mahkumların eğitimi konusunda sadece ceza ile yetinilmemelidir. Gerçekçi olarak bakarsak, mahkumların eğitimi, cezalandırmak mahkûm etmekle değil, irşat ve sorumluluk duygusunu kazandırıcı eğitimi verebilmekle mümkündür (Özdemir Ş. , 2015: 272).

4.4.1.1. Cezaevlerinde Din ve Ahlak Bilgisi Dersi (1950-1983)

Türkiye’de cezaevlerinde din eğitiminin geçmişi eskilere dayanmamaktadır. 1950 yıllarında Adalet Bakanlığıyla DİB arasında anlaşmalar yapılmıştır (Özdemir Ş. , 2012: 421).

Anlaşmada tutukluların işledikleri suçlardan pişmanlık duymaları ve topluma kazandırma amacıyla haftada en az bir defa cezaevlerinde vaaz verilmesi istenmiştir.

Tekrar 1960 yılında ceza evlerinde görevlendirme konusu gündeme gelmiş. Diyanet İşleri Başkanlığı 7 Haziran 1963 tarihli 15848 sayılı genelgeyi müftülüklerle göndermiştir. Bu genelgede cezaevlerinde ahlaki kapsamındaki konferansları öncelikli olarak vaizlerin yapmasını, vaizi mevcut olmayan yerlerde müftülerin kendileri görev almasını, hitap ederken yumuşak ve nazik bir üslub kullanılması ve onların ıslahına odaklanmasını istenmiştir (Özdemir Ş. , 2015: 273). Adalet Bakanlığı bu çalışmalardan olumlu sonuçlar aldığını belirtmiştir.

Diyanet İşleri Bakanlığı, 1 Nisan 1964 tarihi 8118 sayılı genelgede cezaevlerinde verilen vaaz ve konferansların Adalet Bakanlığı’nın takdir ettiğini duyurmuş ve verimli bir şekilde devam etmesini istemiştir. 1964 yılı Vaizler Semineri’nin sonunda düzenlenen törene katılan o dönemin Adalet Bakanı Vedat Çumralı cezaevlerinde çalışan vaizlere teşekkür etmiş ve özetle şöyle demiştir: “Türkiye’deki cezaevlerinde toplam 40 bin mahkûm bulunmaktadır. Fakat bunların yüzde onu bile potansiyel suçlu değildir. Yani demek istiyor ki potansiyel suçlu değildirler ve suçu meslek olarak edinmemişlerdir (Vaizler Semineri, 1964: 8-9)”.

1975 yılında Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan tamimin 27/2 maddesinde: Bu tamimle Adalet Bakanlığı cezaevlerinde din eğitimi için gerekli olan tüm araç temini ve finansını üstlenmiş ve “Cezaevlerinde Eğitim ve Manevi Kalkınma” adı altında din hizmetleri ile ilgili tutumunu şu şekilde ortaya koymuştur:

“Hükümlü ve tutukluların moralmen kalkınmalarını sağlamak, onlardaki nedamet duygularını artırmak amacıyla, Cumhuriyet savcıları ve cezaevi müdürlerinin her türlü vasıttan yararlanmaya büyük gayret sarf etmeleri icap etmektedir. Yine hükümlü ve tutukluların moralmen kalkınmaları için, sinema makinası bulunan cezaevlerinde eğitici ve öğretici kültür filmlerinin temini suretiyle gösterilmesi ve ayrıca, Bakanlıktan gönderilecek kitapların dışında halk eğitim merkezleri ve diğer kuruluşlarla temasa geçilerek onlara yararlı kitap ve eserlerin mahallen sağlanmasında büyük faydalar olduğu aşıkardır (Işık ve Demir, 2012: 30)”.

1980 yılında “Ceza ve Tevfik Evleri”ni birer “Eğitim Yuvası” hâline getirmek gayesiyle 1981 yılında öğretim ve eğitim faaliyetleri başlatılır. 22.04.1981 tarihinde “Ceza ve Tevfik Evleri Genel Müdürlüğü Eğitim Birimi kurulur. Birimin amaçlarına gelince şunlardır:

- a) Hükümlü ve tutukluların eğitim öğretimi,
- b) Manevi kalkınmalarının sağlanması ve ıslah edilmeleri konusunda ilgili icra planlarını yapmak,
- c) Öğretim programları hazırlamak,
- d) Eğitim ve öğretim çalışmalarını sevk ve idare etmek, denetleyip sonuçlandırmak, takip edip yönlendirmek,
- e) Tüm kamu kuruluşları ile işbirliği yapmak,
- f) Gerekli yönetmelikleri hazırlamak ve bu sahada her türlü çalışmaları yürütmektir (Özdemir Ş. , 2015: 275-276).

Sonradan içerisinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin de yer verildiği genel kültür derslerinden oluşturulan eğitim programını cezaevlerinde uygulanmasına başlatılması için karar verilmiştir. Bu programdaki dersler:

- a) Tarih ve Türk İnkılâp Tarihi,
- b) Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı,
- c) Türk Sanatı ve Medeniyeti Tarihi,
- d) Yurttaşlık ve Medeni Bilgiler,
- e) Psikoloji,
- f) Sosyoloji,
- g) Din ve Ahlak Bilgisi,
- h) Müzik, Resim İş,
- i) İş ve Meslek Eğitimi,
- j) Beden Eğitimi.

4.4.1.2. Kararlar ve Mutabakatlar Dönemi (1983-2001) ve Sonrası

23.8.1983 tarihinde 6991 sayılı Bakanlar Kurulu bir karar almıştır. Adalet Bakanlığı Ders ve Ek Ders Ücretlerine İlişkin Karar'da, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi okutmakla görevlendirilecek yüksek öğrenimli Diyanet İşleri Başkanlığı personeline haftada 24 saate kadar ek ders ücreti ödeneceği hükmü yer bulmuştur. Yine o sene 14.09.1983 tarihinde 7114 sayılı Bakanlar Kurulu karar almıştır. O kararnameyle 214 adet cezaevi vaizi kadrosu Diyanet İşleri Başkanlığı emrinde kullanılmak üzere ihdas edilmiştir ve cezaevi vaizleri haftada 6 saat maaş karşılığı görev yapmaya başlamışlardır (Işık ve Demir, 2012: 32).

1986 yılında vaizlerin cezaevlerindeki statüleriyle ilgili tespit edilen müşterek esaslar:

a) Cezaevi vaizlerine, cezaevi idaresince görev yaptığı cezaevinde mahkûm ve tutuklularla ferdî görüşmeler yapmak, derse hazırlanmak amacıyla, masa ve sandalye gibi lüzumlu eşyası bulunan müstakil bir çalışma odası tahsis edilir.

b) Cezaevi vaizlerine Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili mevzuatına göre maaş karşılığı olarak çalışmak zorunda oldukları saatten fazla çalışmalarına karşılık, 13.10.1983 tarihli Adalet Bakanlığı Ders ve Ek Ders Ücretlerine İlişkin Kararname hükümlerine göre ek ders ücreti ödenir. Ayrıca, personelin hizmet içi eğitim çalışmalarında öğretim görevlisi olarak da görev verilebilir. Bu görev karşılığı ücret, Bütçe Kanunu'nun ilgili maddesinden karşılanır.

c) Cezaevi vaizleri, Cumhuriyet Savcılığı ve müftünün cezaevi vaizi ile birlikte hazırladıkları program çerçevesinde görev yaparlar. Bu programda;

1. Vaaza,
2. Konferansa,
3. Derse,
4. Ferdî görüşmelere yer verilir.

d) Cezaevi vaizleri, cezaevlerinde görev yaparlar. Ancak, cuma günleri müftülükçe programlanan camilerde vaaz ederler. Bunlar haftada 6 saat maaş karşılığı görev yaparlar. Diğer saatler için ilgili kararnameye göre ek ders ücreti alabilirler. İzinleri, çalıştıkları cezaevi Cumhuriyet Savcılığı'nın olumlu görüşü üzerine müftülükçe verilir. (Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi, 1986)

Cezaevlerinde programa konulan ahlak bilgisi ve din dersleri, diğer genel kültür dersleriyle birlikte 1981-1991 yılları arasında tutukluların hepsi ve hükümlüler katılacak şekilde yürütülmüştür. Din ve ahlak bilgisi dersleriyle birlikte okutulan genel kültür dersleri 1991 yılında programdan kaldırılmıştır. Böylece cezaevlerinde eğitim programından sadece Din ve Ahlak Bilgisi dersi 1991 yılından itibaren isteğe bağlı olarak devam etmiştir (Işık ve Demir, 2012: 31).

2001 yılındaysa Adalet Bakanlığıyla “Hükümlü ve Tutukluların Dinî ve Ahlaki Yönlerini Sağlamaya Yönelik Protokol” imzalanmış ve 2011 yılına gelince protokol güncellenmiştir. 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının hükümlülere yönelik *Ceza İnfaz Kurumları Rehberi* ile 2014 yılındaysa *Ceza Evlerinde Sıkça Sorulan Sorular* isimli kitaplar yayınlanmıştır. (Ayten ve Düzgüner, 2020: 62). Sonraki başlıklarda 2015 yılında güncellenmiş olarak yayınlanan *Ceza Evlerinde Sıkça Sorulan Sorular* kitabının ana konularını ve birkaç başlığına temas edeceğiz.

Ceza İnfaz Kurumları ve Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde yapılan derslerin 2019 verileri kısaca şöyle özetlenebilir: Ceza infaz kurumlarında cezaevi vaizleri, denetimli serbestlik müdürlüklerinde koordinatörler aracılığıyla bağımlılıkla mücadele faaliyetleri yürütülmektedir. Bu kapsamda, 2019 yılı içerisinde belirtilen mekânlarda yapılan 1.226 programa, 48.940 kişi katılmıştır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 210).

2019 yılı itibarıyla Türkiye’de, 253 kapalı, 147 açık, 9 kadın kapalı, 8 kadın açık, 7 çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve 4 çocuk eğitim evi olmak üzere toplam 418 ceza infaz kurumunda yaklaşık 300 bin tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere yönelik din hizmetleri ve manevi danışmanlık etkinlikleri, 343 cezaevi vaizi, 119 vaiz, 90 imam hatip, 28 Kur’an kursu öğreticisi ve 169’u da din hizmetleri uzmanı, müezzin kayyım vb. farklı unvanlardaki toplam 649 personel aracılığıyla yürütülmüştür (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 201).

2020 yılından sonra ceza infaz kurumlarında din hizmetleri ve manevi danışmanlık faaliyetleri 293 cezaevi vaizi, 160 vaiz, 325 imam-hatip, 50 Kur’an kursu öğreticisi, 23 din hizmetleri uzmanı, 79 müezzin-kayyım ve 40 farklı unvanla olmak üzere toplam 970 personel aracılığıyla yürütülmüştür (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 89).

4.4.1.3. Adalet Bakanlığı’nın ve DİB’in Görev ve Yükümlülükleri

DİB’in yaygın din eğitimi alanında cezaevlerindeki din eğitimi önemli yer tutmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanunları uygular. Bu, Anayasa’nın 136. maddesinde şöylece belirtilir:

“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilenleri yerine getirir.” Diyanet İşleri Başkanlığı İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda cemiyeti aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek ile görevlendirilmiştir (22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun, Madde:1). ”

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın din eğitimi olan cezaevlerinde din eğitimi görevini de üstlenmekte ve din eğitimi ve danışmanlığı hizmetlerini yürüten ve görevli hazırlayan da kurumdur. Cezaevlerinde vaizlerin din eğitiminde yapacakları işler, kanunda şöyle belirtilmektedir.

“Din adamı, hükümlü ve tutuklulara vaaz etmek, dinî eğitim ve telkinde bulunmak, manevi yönden kalkınmaları için çalışmakla görevlidir (2/8/1983 tarih ve 83/6920 Sayılı Kanun, Madde:36/A).

Din adamı, hükümlünün manevi kalkınma yönünden gösterdiği gelişmeyi, sicil ve müşahade fişinin din durumu bölümüne kaydeder (2/8/1983 tarih ve 83/6920 Sayılı Kanun, Madde:36/B).”

Adalet Bakanlığı ile DİB’ğı Arasındaki Ceza İnfaz Kurumları ile ilgili iş birliği protokolünde Adalet Bakanlığın ve DİB’ğın görevleri Ek 5 ve 6’da verilmiştir.

4.4.1.4. Cezaevlerindeki Din ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçları

15.05.2001 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu İş birliği Protokolünde yeni bir öğretim programı hazırlanmıştır ve 26.09.2002 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Din ve Ahlak Bilgisi Dersinin Amaçları şöyle belirlenmiştir (Din ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programı, 2002: 1):

1- Ceza ve tutuk evlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin ruh derinliklerine inilerek manevi yönden onları yükseltmek, pişmanlık duygularını geliştirmek ve yeniden topluma kazandırmalarını sağlamak,

2- Tutuklu ve hükümlüleri din konusunda aydınlatmak, eksik bilgilerini tamamlamak, yanlış bilgilerini düzeltmek, dinî duygu ve düşüncelerini geliştirerek insan, aile, millet ve vatan sevgisi ile millî birlik ve bütünlük şuuru aşılama,

3- Genel anlamda “Din”, özel anlamda “İslam, Mümin ve Müslüman” kavramları ile bunlara bağlı diğer dinî terimleri, bilgi, düşünce ve davranış açısından kazandırmak,

4- İnsanı üstün varlık bilincine erdirmek ve bunun yüklediği sorumlulukları öğretmek, insanın ve diğer canlıların hayatını korumanın önemini benimsetmek.

5- İnsanın dine olan ihtiyacını öğretmek,

6- İslam’ın en son din olduğunu kavratmak,

7- İslam dininin, iman, ibadet ve ahlak esaslarını öğretmek; bu esasların davranış hâline dönüştürmesine yardımcı olmak,

8- Dinî geleneklerimizi tanıtarak benimsetmek,

9- İslam dininin hurafe ve batıl inanışlardan uzak, toplumda birlik ve ahengi sağlayıcı bir din olduğu gerçeğini kavratmak,

10- Tutuklu ve hükümlülerin, dengeli ve uyumlu bir kişilik kazanmalarını sağlamak,

11- İsteyenlere ibadetleri yerine getirme ve Kur’an okuma gibi becerileri sağlamak,

12- Örnek bir insan olarak Peygamberimizin hayatını, güzel ahlakını ve bu konudaki öğütlerini öğretmek.

4.4.1.5. Ceza İnfaz Kurumlarında Tutuklu ve Hükümlülere Yönelik Hizmetler

Ceza infaz kurumlarında tutuklu ve hükümlülere yönelik hizmetler şunlardır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 202-203):

1. *Kur’an-ı Kerim Dersleri*: Hükümlü ve tutukluların en çok rağbet ettikleri hem Kur’an öğrendikleri hem de gerekli dinî bilgileri de edinerek hayatlarında ciddi dönüşümlere vesile olan Kur’an-ı Kerim dersleridir. Bu hizmet kapsamında, Kur’an-ı Kerimi yüzünden okumayı

öğretmenin yanında kabiliyeti ve talebi olan hükümlülere hafızlık çalışmalarında da destek verilmektedir. Kurumlarda hafızlığını tamamlamış ve tamamlama aşamasında birçok hükümlü mevcuttur. 2019 yılı itibari ile hafızlığa çalışan yaklaşık 100'ün üzerinde hükümlü vardır.

2. *Koşu Sohbetleri*: DİB'in personeli, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklularıyla koşuhalde devamlı bir araya gelerek dinimizin hayat veren mesajlarını, sahih dinî bilgiler ışığında onlara aktarmaktadırlar. Söz konusu çalışma bütün zorluğuna rağmen yürütülmektedir.

3. *Bireysel Görüşmeler*: Hükümlü ve tutukluların talebi hâlinde manevi danışmanlık esaslarına göre yapılan ve etkili sonuçların alındığı bir uygulamadır.

4. *Konferans*: Kurumlarda en az ayda bir defa olmak üzere belirlenen konular, konferans şeklinde hedef kitleye sunulmaktadır. Söz konusu konferansları cezaevi vaizleri verebildiği gibi, ihtiyaç duyulması halinde kurum dışından uzmanlar da davet edilebilmektedir.

5. *Sosyal Kültürel Etkinlikler*: Bu kapsamda dinî içerikli bilgi yarışmaları, tiyatro çalışmaları gibi faaliyetler düzenlenmektedir.

6. *Din İstismarıyla Mücadele Seminerleri*: Başkanlığımızca DEAŞ, FETÖ gibi dini istismar eden ve terör örgütleriyle mücadele kapsamında, Kur'an ve hadise dayalı sahih dinî bilgiyle toplumumu aydınlatmak gayesiyle düzenlenen bilgilendirme seminerleri, 2019 yılı aralık ayı seminer programları çerçevesinde bütün kurumlarda gerçekleştirilmiştir.

Bunlara ilave olarak *hatim okuma*, imkânı olan kurumlarda *teravih namazı* kıldırma gibi etkinlikler ile manevi bir atmosfer içinde hem bilgilendirme yapılmakta hem de moral motivasyon desteği sağlanmaktadır.

4.4.1.6. Cezaevlerinde Din Eğitimin Sorunları ve Öneriler

Cezaevlerinde din eğitimini ters yönden etkileyen birkaç etken vardır. Bunların birkaçını Şuayip Özdemir'in araştırmalarını dikkate alarak, özetle maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz (Özdemir Ş. , 2015: 290-295):

1) *Ders saatinin yetersizliği*: İki saatte Kur'an, Namaz, İlmihal bilgilerini ve farklı rehberlik konularını aynı anda yeterli seviyede öğretilmesi zordur. 1995-1998 yıllarındaki 450 hükümlü üzerinde yaptığı araştırmasında, yarısından fazlası (%55,1) din derslerin saat sayısı yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada cezaevi din görevlilerin %52'si, cezaevi idarecilerinin %54'ü din derslerinin saatinin yetersiz olduğunu belirtiyorlar. Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Bakanlığı bir yolunu bulup cezaevlerindeki din dersi saatlerini artırma çalışmalarında bulunmalıdırlar.

2) *Din ve Ahlak Bilgisi Dersinin Koşuhalde İşlenmesi*: Yer darlığı, suçluların çoğalması ve güvenlik gerekçelerinden dolayı koşu ve oda ortamında ders yapılmaktadır. Bunlardan dolayı cezaevi din dersleri faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı kategorideki suçlulara eğitim öğretime göre sınıflar hazırlanmalıdır. Eğitimde mekân ve çevre etkileyici hususlardandır.

3) *Cezaevi Vaizlerinin Kadrolu Görev Yapmıyışı*: Cezaevi vaizleri, cezaevi kadrosunda olmadıkları için Diyanet'ten kadrolu vaizler ders işlemektedir. Belli bir süre sonra Diyanet'teki kadrolu vaizleri il ya da yurt dışına görevlendirdikleri için belli bir aşama aksaklıklar olmaktadır. Cezaevindeki vaizler cezaevinde belli günler değil sürekli bulunmalıdırlar. Vaizler cezaevinde kadrolu ve tüm gün şeklinde görev yapmalıdırlar.

4) *Cezaevi Vaizlerinin Sürekli Takip Edecek Belli Bir Ders Kitaplarının Olmaması:* Cezaevinde ders işlerken vaizlerin sürekli takip ettiği belli bir kitap yoktur. Vaizler Din ve Ahlak Bilgisi öğretim programı konularını esas alarak kendileri kaynak bulup çalışarak ders işlemektedirler. Ders kitabı öğretimde ortam oluşturan önemli gerekçelerdendir. Din ve Ahlak Bilgisi dersinde ders kitabından yararlanılmaması dersin öğretimi açısından dezavantajdır. Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK ve Millî Eğitim Bakanlığı kendi aralarında ortak çalışma düzenleyip ders kitabı yazılmalıdır.

5) *Dersin İsteğe Bağlı Olmasından Dolayı Katılımın Sınırlı Kalması ve Yeterli Düzeyde Teşvik Edilmemesi:* Dersler zorunlu olmayıp isteğe bağlı olduğu için sınırlı sayıda mahkum derse katılmaktadır. Vaizler ve cezaevi yönetimi derse fazla mahkumların katılması için şu önlemleri almalıdır:

- Cezaevi vaizleri mahkumlara değer vermelidir.
- Cezaevi mahkumları ile özel olarak ilgilenmelidir.
- Cezaevi yönetimi ve vaizler derse teşvik etmelidirler.
- Cezaevi vaizleri bazen güncel konulara yer vererek derse ilgi çekmelidir.
- Dersi mahkumların yattığı koğuşlarda değil, sınıf ortamında yapmalıdır.
- Derse düzenli gelenleri ödüllendirmelidir.
- Cezaevi din görevlileri, tutukluların cezaevindeki ruhi durumları, psikolojik durumları dikkat edilmeli.

6) *Cezaevi Din Görevlilerinin Dersi İşlemede Gönülsüz Davranmaları:* Bazı vaizler dersi işlemede gönülsüz davranmaktadır. Bazen cezaevi vaizlerinin kendini emniyetsiz hissetmesi, ders ücretinin düşük oluşu, bazı cezaevlerinde tam ders ortamının sağlanmaması, mahkumlarla yeterli iletişim kuramaması, derse girmeleri için yeterince eğitim görmemesi, vaizlerin tam formasyona sahip olmaması, vaizlerin görev yaparken isteksizlik duymalarında önemli rol oynamaktadır.

7) *Bazı Cezaevlerinde Mescit Olmaması:* Cezaevlerinde mescit, mahkumların ibadet etmeleri, Kur'an ve kitap okumaları, dinî sohbetlerde bulunmaları ve dinî faaliyetleri düzenlemek için önemli rolü vardır. Bazı ceza evlerinde mescit olmaması büyük bir eksikliklerdir. Cezaevi yöneticileri dinî faaliyeti gerçekleştirecek çok işlevli mekân olarak düzenlenmelidir.

8) *Bazı Mescitlerde Tuvalet, Banyo Şartlarının Uygun Olmaması:* 1995-1998 senelerinde yapılan araştırmada banyo ve tuvalet gibi şartların sağlıksız olduğu tespit edilmiştir. Mahkumların ibadetlerini yerine getirmeleri için banyo ve tuvalet önemlidir. Vaizler cezaevi idarecileriyle beraber mahkumlar için dinî çerçevede temizlik için banyo yapma ortamı sağlanmalıdır.

9) *Bazı Cezaevi İdarecilerinin Din Derslerine Gereken İlgiyi Göstermemesi ve Gereken Ortamı Sağlamaması:* Bazı cezaevi idarecileri, dinî gün ve gecelerde, mevlit vb. dinî etkinlikler düzenlemeyi önemsiz görmekte, ders ortamını gerektiği gibi sağlamamakta ve bazen dersin yapılacağı gün ve saatleri değiştirmekte veya ders süresini azaltmaktadırlar. Bu durum cezaevindeki din derslerini olumsuz etkilemektedir. Cezaevi idarecileri din dersinin işleyişine gereken ilgiyi göstermeli ve bu durumu en iyi şekilde değerlendirmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında düzenlenen protokole uyulmalıdır.

10) *Cezaevi Vaizi Sayısının Yeterli Olmaması:* Vaizler sadece din dersiyle sınırlı kalmayıp isteyenlere Kur'an öğretmekte ve din ile alakalı çeşitli sorulara cevap vermektedir. Cezaevi

vaizleri, kalabalık olduğu için mahkumların hepsine ulaşmakta, rehberlik etmekte ve önemli günlerinde dinî faaliyetleri düzenlemekte olduğu için zorluk yaşamaktadırlar. Bunlardan dolayı daha fazla vaiz tayin etmek gerekir.

11) *Cezaevi Vaizlerine Ait Oda Ayarlanmaması*: Bazı cezaevlerinde vaize ait oda ayarlanmamaktadır. Vaizin kendine ait odası olmadığı için mahkumlarla birebir şahsi ve ailevi meseleleri görüşülememekte ve manevi danışmanlık da yapılamamaktadır. Diyanet görevlilerine çalışma ortamının düzenlenmemesi nedeniyle tam sağlıklı hizmet verilememektedir.

12) *Öğretim Programı*: 1981 yılında yürürlüğe giren program eksik olduğundan, 2001 yılında yeniden program hazırlanmıştır. 2001 yılındaki program, örgün eğitim esas alınarak hazırlanması sebebiyle, ihtiyaçlara tam cevap verememektedir. Mahkumların çeşitli problemlerini ele alıp çözüm öneren, işledikleri suçlardan pişmanlık duymalarını sağlayan, eğitsel bir zenginlik katacak öğretim programı gerekir.

Ceza evinde sıkça sorulan soruların ana konu ve başlıkların şunlar olduğu anlaşılmaktadır:

- 1) Kader
- 2) Abdest, Gusül,
- 3) Teyemmüm,
- 4) Namaz,
- 5) Cuma Namazı
- 6) Oruç,
- 7) Zekat,
- 8) Nikah ve Boşanma,
- 9) Yemin,
- 10) Affetme,
- 11) Dua,
- 12) Tövbe,
- 13) Suç ve Ceza,
- 14) Katl,
- 15) Zina,
- 16) Haram Para,
- 17) Ahlak,
- 18) Farklı Konularda Sorular (Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular, 2015).

4.5.2. Aile ve Dinî Rehberlik Büroları

Aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün sürekliliğini sağlayan, belirli kurallarla karşılıklı ilişkilerin belirlendiği, sosyalleşme sürecinin ilk olarak ortaya çıktığı, maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran biyolojik, sosyolojik, psikolojik, hukuki ve ekonomik olan bir toplumsal kurumdur (Yorulmaz, 2017: 111).

Aile ne kadar sağlam olursa toplumu oluşturmada çok etkiler ve toplumda sağlam olur. Ailenin sağlam olması komşularla ilişkilerde ve mahalle ile ilişkilerde sağlam olmasını getirir. Çocuk ilk temel eğitimini ailede alır. Ailede alınan temel eğitim kişinin benlik kazanmasını çok etkiler. Daha sonra hayatında öğrendiği bilgileri ilk aldığı bilgilerin üzerine bina ederek ilerler.

Toplumsal yapının temel bel kemiği olan ailenin varlığını devam ettirme konusunda DİB'ı kurumsal olarak kanun çerçevesinde konuya duyarsız kalmamıştır. DİB'ı toplumun alt yapısını

oluşturan ailenin iyileştirmesi, muhafazası ve rehabilitasyonu gayesiyle birkaç adımları atmıştır (Özdemir S. , 2012: 396).

Gittikçe yoğunlaşan aile sorunları nedeniyle başvuruların artması üzerine aile kurumunun kuvvetlendirilmesi gerektiği kanaatine varan DİB’ı 15 Nisan 2002 tarih ve 199 sayılı olurla İl Müftülükleri bağlamında bir danışma bürosu olarak “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları”nın açılmasına karar verilmiş ve hizmete açılmıştır. 2003 yılında ilk başlangıç olarak 6 ilde “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” açılmıştır. Daha üç sene geçtikten sonra 2006 yılında 18, 2007 yılında 11, 2008 yılında 14, 2009 yılında 3, 2010 yılında 15 ilde ve bazı büyük ilçelerde açılan bürolarla birlikte yaklaşık 100 sayısına ulaşmıştır (Özdemir S. , 2012: 396; Peker, 2015: 301). 2003 yılında kurulan *Aile İrşat ve Rehberlik Büroları* sonradan *Aile ve Dinî Rehberlik Büroları* isim değişikliği yapılmıştır. (Ayten ve Düzgüner, 2020: 63).

Aile ve dinî rehberlik büroları, kurulduğu 2003 yılından 2019 yılına kadar 81 il ve 407 ilçe müftülüğü bünyesinde; kadın erkek, yaşlı genç ayrımı yapmadan toplumun her kesimine hizmet sunmaya devam etmektedir (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 114). 2020 yılı 31 Aralıktan itibaren 81 il ve 349 ilçede; 420’si büro, 10’u merkez olmak üzere toplam 430 noktada bulunan Aile ve Dinî Rehberlik Büro/Merkezinde 1.474 erkek ve 2.093 kadından oluşan vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur’an kursu öğreticisi, imam hatip ve müezzin kayyım unvanlarındaki 3.567 personel ile hizmet verilmektedir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 79).

4.5.2.1. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Amaç ve Görevleri

İl ve ilçe bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığın açmış olduğu bu büroları 633 sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun çerçevesinde hazırlanan yönergede şu şekilde düzenlenmiştir. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının amacına gelince yönergenin 5. Maddesinde şunlar belirtilmektedir:

- a) Toplumun aile hakkında dinî bağlamda doğru bilgilenmesini sağlamak,
- b) Aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak,
- c) Gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve il Sivil Toplum Örgütleriyle (STÖ) ortak çalışmalar yapmak.

Büroda görev yapacak personel, sadece başvuranların suallerini çözmeye kendini sınırlandırmayacak; oranın bölgesel, sosyal, muhafazakar, kültürel aile yapılarını araştırarak, başka yapılan araştırmaları da takip edecek ve ona göre etkinlikleri düzenleyecektir.

Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunda görevlendirilecek personelin şu alanlarda yeterli bilgi ve becerilere sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır:

1. İslami kaynaklardan yararlanabilme ve yorum yapabilecek seviyede dinî bilgiye ve beceriye sahip olmak,
2. Kur’an-ı Kerim, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Kelam, İslam Tarihi, Siyer gibi temel alanların günümüze yönelik mesajlarını iyi okuyup ve başkalarına aktarabilme yeteneğine sahip olmak,
3. Aile danışmanlığı ve rehberliği alanında uzman olmak,
4. Yine rehberlik ve psikolojik danışmanlık bilgisine sahip olmak,
5. Etkili iletişim bilgi ve becerisi kazanmış olmak,
6. Aile meselesinde psikolojik, sosyolojik, antropolojik bilgileri edinecek,

7. Dinî esaslardan din kaynaklı sorunların çözümünde veya rehberlik ve danışmanlık yapmada kullanabilmek,

8. Olumlu kişilik özelliklerine sahip olmak (Peker, 2015: 311-312; Özdemir S. , 2012: 398-399).

4.5.2.2. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına Başvuranların Soru, Sorunları

Bu bürolara başvuranların sorunları ve sorularına bakıldığında oldukça çeşitlidir. Bu konuları sınıflandırma yapmak zor olduğu için hangi konular olduğunu belirterek bazılarını örnekleriyle beraber vereceğiz.

Konular ve bazı sorulmuş örnekler şunlardır:

1. Mehir tespiti ve ödenmesi,
2. Resmen boşanıp dinî nikahla devam etmenin hükmü,
3. Telefonda ve yüz yüze, hanıma üç kez “Sen boşsun.” demenin hükmü,

“Ben eşimi önce bir ortamda iki kişiyi şahit tutarak boşadım. Eşim de o ortamdaydı. Sonra eve geldik, evde onu tekrar boşadım. Sonra o şehri terk ederek İstanbul’a kardeşimin yanına gittim. Orada da resmen boşanmak için mahkemeye başvurdum ve boşandık. Şimdi eşim, boşanmayalım tekrar evlenelim diyor. Ben artık ona bizim bir birlikteliğimizin olamayacağını söylüyorum. Biz dinen tamamen boşanmış olduk mu?”

4. Kadının boşama hakkının olup olmadığı,
5. Nikah tazeleme,
6. Resmen boşandıktan sonra tekrar evlenip evlenemeyeceği,
7. Resmen boşanıp nikahla evliliğe devam etmenin hükmü,

“Arkadaşımın kocası geçen yıl iflas etti. Dört çocukları var. Maddi durumları çok kötü. Babasının maaşını almak için mahkeme kararıyla boşandılar. Resmen boşanan bu çift dinen de boşanmış olur mu?”

8. Eşler arasındaki çeşitli konularda şiddetli tartışma,
9. Erkeğin şiddet uygulaması,
10. Eşinden habersiz karşı cinsle chat yapma,
11. Cünüp olduğu hâlde yapmak zorunda kaldığı bazı işlerin dinî sorumluluğu,
12. Hamile kalmamak için korunmanın hükmü,
13. Çocuk aldırmanın hükmü,

“Eşim hamile olduğunu bilmeyerek hamileliğin ilk zamanlarında film çekti. Şu an 2,5-3 aylık hamile. Sakat olma ihtimali var. Çocuğu aldırma caiz midir?”

14. Eşcinsel ilişkiler,
15. Kısmet kapanması,
16. Muska ve büyüün etkisi,
18. Olumsuz davranışları olan çocuklara karşı nasıl davranılması gerektiği,

19. Çocukların evliliğine karşı çıkma,
20. Evlenmesine karşı çıkan anne babasını dinlemesi gerekip gerekmediği,
21. Gelin, kaynana, kayınpeder soğukluğu,
22. Aşırı ölüm korkusu,
23. İntihar etmeyi düşünme,

“Geri dönüşü olamayan bir yola girdim. İntihar edenin ebediyen cehennemden çıkamayacağını öğrendim. Bu doğru mu? Ben ancak ölmekle bu durumdan kurtulabilirim. Zira yaşadığım sürece zaten cehenneme gidecek olan insanların hayatını yaşayacağım. Tek kurtuluş benim için ölüm.”

24. Evi terk etme,
25. Ekonomik problem,
26. Nazardan korunmanın yolu,
27. Vesvese ve takıntılar (Obsesif kompulsif rahatsızlıklar),

“Hocam daha önce de size gelmiştim, hatırladıysanız. Ellerimi fazlaca yıkamakla başlayan temizlik hastalığım var. Psikiyatriste gittim, ilaç kullandım. Vesvesemden kurtulmak için Euzû’yu, Felak, Nâs sûrelerini de çokça okudum. El yıkamam biraz azaldı. Ama başka sıkıntılarım başladı. Çamaşır makinesinin ayarını yapamıyorum (makine tuşlarını kirli zannettiğim için). Çamaşırları da asamıyorum. Bütün bunlar için ağabeyin hanımından yardım istiyorum. Ne yapmalıyım?” (Peker, 2015: 305-309).

4.5.2.3. Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri Tarafından Yapılan Etkinlikler

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları/Merkezleri, ailenin kurulması, korunması ve kuvvetlendirilmesine yönelik faaliyetler düzenlemektedir. Ailenin önemini benimsetmek ve farkındalık oluşturmak gayesiyle panel, seminer, konferans vb. programlarla topluma, aile bilincini kazandırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının/Merkezlerinin rehberlik ve eğitim faaliyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Nişanlılara ve evlilik öncesinde gençlere yönelik seminerler,
2. Müftülük din görevlileri, din görevli eşleri ve halka yönelik aile okulu seminerleri,
3. Çocuklara, gençlere değerler eğitimi,
4. Ayrılma süreç yönetimi konusunda dinî hizmet,

5. Bölgesel aile problemlerine yönelik çözüm merkezli bölgesel ve yerel projeler. Bu faaliyetlerin yanı sıra toplumumuzun her kesimine ulaşarak aile konusunda bir duyarlılık ve farkındalık oluşturmayı amaçlayan dinî, sosyokültürel içerikli faaliyetler de yapılmaktadır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 122).

2017 yılında 32.504, 2018 yılında 53.540 faaliyet gerçekleştirilmiş iken 2019 yılında bu sayının 69.066’ya çıktığı görülmüştür. 2019 yılında bürolarca/merkezlerce yapılan ana konularına göre faaliyet verileri; % 26’sı “Aile”, % 15’i “Ahlak”, % 9’u “İbadet”, % 8’i “İtikat”, % 8’i “Sosyal Hayat”, % 6’sı “Dinî/Millî/Özel Gün ve Haftalar”, % 6’sı “Çocuk”, % 6’sı “İlim ve Eğitim”, % 5’i “Genç”, % 4’ü “İnsan”, % 3’ü “Kadın”, % 2’si “Helaller ve Haramlar”, % 1’i “Sağlık” ve kalan

% 1'i de "Çalışma ve Ekonomik Hayat" ana konu başlıklarındadır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 123).

Günümüze gelince 2020 yılındaki aileye yönelik düzenlenen eğitim etkinlikleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir:

Tablo 8. 2020 Yılında Aileye Yönelik Düzenlenen Eğitim Etkinlikleri

S. No	Eğitimin adı	Tarih	Hedef Kitle	Seminer Sayısı	Katılımcı Sayısı
1	Evliliğe İlk Adım Seminerleri	1.01.2020-31.12.2020	Nişanlı ve Evli Çiftle	671	7.907
2	Temel Aile Bilinci Eğitimler	16.03.2020-31.12. 2020	Din Görevlisi	980	72.298
3	Temel Aile Bilinci Eğitimleri	15.10.2020-31.12. 2020	Cami Cemaati	---	4.225.668
GENEL TOPLAM				1.651	4.305.873

Kaynak: (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 123).

Tablo 9. Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri Etkinlikleri

S. No	Hizmetin adı	Tarih	Hedef Kitle	Seminer Sayısı	Yararlanan Kişi Sayısı
1	Eğitim ve Farkındalık Faaliyetleri	1.01.2020-31.12.2020	Aileler ve Aile Bireyleri	53.733	2.267.152
2	Manevi Danışmanlık ve Dinî Rehberlik Hizmeti	1.01.2020-31.12.2020	Toplumun Kesimleri	Tüm ---	19.021
3	Gerçekleştirilen Projeler	1.01.2020-31.12.2020	Toplumun Kesimleri	Tüm 189	---
GENEL TOPLAM				53.922	2.286.173

Kaynak: (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 123).

01 Ocak ile 31 Aralık 2020 tarihleri arasında Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri tarafından ailenin muhafazası, kurulması, güçlendirilmesi kapsamındaki düzenlenen 53.733 seminer, konferans, sohbet vb. etkinlikleriyle sosyal medya üzerinden yapılan programlar aracılığıyla 2.267.152 vatandaşa ulaşılmıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 80).

4.5.2.4. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Sorunları ve Öneriler

Türkiye’de dinî inançları dolayısıyla evlilik konusunda bazı uygulamaların ne kadar doğru uygulandığını öğrenmek için aile konusunda güvendiği din görevlisinin önerilerinden yararlanıp rehberlik ve danışmanlık hizmeti almak için ülke genelinde çok sayıda insanların aile ve dinî rehberlik bürolarına başvurduğu anlaşılmaktadır. Telefon veya başka internet iletişimi araçlarıyla da sorularını ulaştırıp cevabını alabilmektedirler. Bu bürolarda daha etkin bir hizmet verebilmek için sorunları ele alıp birkaç öneride bulunacağız:

1. Aile İrşat ve Rehberlik Büroları görevliliğine ilahiyat fakültesi mezunları arasından atama yapılmaktadır. Ama ilahiyat fakültelerin müfredatlarında Aile İrşat ve Rehberlik Merkezlerinde görev yapacak elamanlara yönelik dersler bulunmamaktadır. İlahiyat fakültelerinin ders programları güncellenmelidir. Fakülte mezunlarının en azından Aile İrşat ve Rehberlik Büroları özelliklerine yönelik seçmeli olarak ders alabilme imkânı sağlanmalıdır.

2. DİB'ı Aile İrşat ve Rehberlik Merkezlerine görevli atarken yapılacak görevlerin özelliğini dikkate alarak kriterler geliştirmeli ve bu bürolara, uygun atamalar yapılmalıdır.

3. Atama aşamasında atanacak personelde bazı eksiklikler ve formasyon olması kanaatine varılıyorsa, öncelikli olarak bir hizmet içi programına alınmalıdır. Hizmet içi programını başarıyla tamamlayanlar bu göreve atanabilmelidirler.

4. Bu bürolara atamada acele edilmemelidir. Mutlaka kaliteli personel sağlanmalıdır.

5. Diyanet İşleri Başkanlığı, aile ve dinî rehberlik bürolarındaki personellere yönelik düzenlendiği seminerlerine katılanlar, seminerlerin yararlı olduğu ancak yeterli olmadığını söylemektedir. Bu seminerlerde özellikle sorulardan ve sorunlardan hareketle nasıl bir süreç ve yöntemin takip edilmesi gerektiği üzerinde durulmasının daha yararlı olacağı belirtilmektedir.

6. Evlilik ve aile danışmanlığı bir süreçtir ve sorun hakkında yeterli bilgi almadan cevap vermeye çalışmak doğru değildir. Özellikle internet, e-mail, telefon yoluyla sorulan sorulara cevap vermeden önce, soran kişinin büroya gelmesini isteyerek yüz yüze konuşmasını sağlamak daha faydalı olabilir.

7. Diyanet İşleri Başkanlığı aile bürolarına başvuran bireylerin aile ve evlilik ile ilgili sordukları soruların cevaplarını da içerecek şekilde, günümüzün bilimsel gelişmeleri, sosyolojik, kültürel, psikolojik etkenlere de dikkat ederek hazırlatılacak yayınlarla, bu bürodaki görevlilere yardımcı olunmalı ve böylelikle verilecek cevaplarda da birlik sağlanmalıdır.

8. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının daha yeni olması nedeniyle birçok vatandaş bilmemektedir. Bu bürolara çoğunlukla bayanların başvurusu, erkeklerin gelmemesi ayrıca bir problemdir. Bununla alakalı Müftülüklerce ailenin önemini ve aile problemlerin çözümünde yardımcı olunabileceğini belirten broşür dağıtılmalı, yılda birkaç kez vaaz ve hutbeler düzenlenmelidir (Özdemir S. , 2012: 398-399; Peker, 2015: 312-313). Yine yukarıdaki içerikte video, posterler yapılıp televizyon, internet ve sosyal medyada paylaşılmalıdır.

4.5.3. Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Önemli sosyal hizmet alanlarından birisi de Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezleridir (ÇÖDEM). Türkiye’de geçmişten bugüne, bakıma ve korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili sorunlar ve buna dönük çözümler sürekli geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu alanın tam olarak sorunsuz bir alan hâline geldiğini hiçbir zaman söyleyemeyiz (Özdemir S. , 2012: 399). Çünkü tarihte ailevi sorunlar hep olmuştur, günümüze kadar devam etmektedir. Sosyal hizmet alanlarında kendine has birtakım kavramlar vardır ve onlara kısaca değinmekte bir yarar vardır:

a) Korunmaya Muhtaç Çocuk

Korunmaya ihtiyacı olan çocuk; fiziksel, bilişsel, ahlaki, duygusal ve sosyal gelişimi açısından kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk olarak tanımlanmaktadır. Ruh, beden ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup;

1. Anne ya da babasız, ana babasız,
2. Anne ya da babası ya da her ikisi de belli değil,
3. Anne ya da babası ya da her ikisi de terk eden,

4. Anne ya da babası tarafından ihmal edilip; fuhuş, dilencilik, içki veya uyuşturucu madde kullanma gibi her türlü toplumsal tehlikelere karşı bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklar, olarak tanımlanmaktadır (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 13; Özdemir S. , 2012: 401).

b) Çocuk Evler ve Çocuk Evleri Sitesi

Çocuk evleri; her ilin sosyal, kültürel ve fiziksel yapısı çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde, tercihen il merkezlerinde, okullara ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil dairelerde 0-18 yaş grubu, 5-8 çocuğun bir ev ortamı oluşturularak bakıldığı hizmet modelidir. Çocuk evinde kalan çocuklar aşağıdaki hususlar dikkate alınarak belirlenmektedir:

1. Koruyucu aile ve evlat edindirme hizmetinden yararlanılamayacak çocuklara öncelik verilir.

2. Çocuklar arasında cinsiyet, yaş ve kardeş olma durumu değerlendirilir.

3. Aynı evde kalması uygun bulunan en küçük yaş ve en büyük çocuk arasındaki yaş farkının en fazla üç yaş olmasına dikkat edilir. Seçilecek çocukların kardeş olması durumundaysa yaş farklılığı aranmaz (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 14-15).

c) Çocuk Destek Merkezi (ÇÖDEM)

Çocuk Destek Merkezi (ÇÖDEM), suç mağduru, suça sürüklenen ve sokakta ya da risk altında yaşayan çocukların temel gereksinimlerini karşılamak üzere, psikolojik, fiziksel, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak gerekli müdahaleleri gerçekleştiren, aile ve yakın çevreye dönmelerini veya diğer sosyal hizmet modellerine hazır hâle gelmelerini sağlayan kız ve erkek ayrı olarak yapılandırılmış yatılı hizmet kuruluşlarıdır. Bu merkezler suç mağduru, suça sürüklenme, madde bağımlılığı, gebelik ve sokakta yaşama gibi alanlarda yaş gruplarına (11-14 ve 15-18 yaş) ve cinsiyetlerine göre ihtisaslaştırılmaktadır (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 15)

4.5.3.1. Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve ÇÖDEM’de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sisteminin İşleyişi

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile, Çalışma ve Sosyal Politikler Bakanlığı arasındaki protokol ile ailenin kurulması ve bunların gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılması için kurumlar arası iş birliği yapılmıştır. Ve bu bağlamda belirlenen ortak hedefler şunlardır:

1. Ailenin güçlendirilmesi,
2. Aile içinde ve dışında aileyi tehdit eden sorunlar hakkında toplumun duyarlı kılınması
3. Çocuk, genç, kadın, yaşlı aile, engelli bireylerle toplumun sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan diğer kesimlerin yaşadıkları sorunlara ve bu kapsamda sunulan koruyucu ve önleyici hizmetlere yönelik bilinç ve farkındalığın artırılması,
4. Sosyal ve manevi destek hizmetlerinin güçlendirilmeye yönelik ortak çalışma yapılarak problemlerin çözümüne katkı sağlanması (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 17-18).

4.5.3.2. Korunmaya Muhtaç Çocukların Manevi İhtiyaçları

Manevi danışman, öncelikli olarak kuruma yeni gelmiş, psikolojik ve sosyal açıdan adaptasyon sürecinde olan çocuklara destek olmalıdır. Bu çerçevede, Korunmaya Muhtaç Çocukların Manevi İhtiyaçları kısaca maddeler hâlinde şöyledir:

1. Sevgi ve bağlanma ihtiyacı: Manevi danışmada ehemmiyetli aşama, güven duygusu yeterince yerleşmemiş çocuk, gençler ile emniyet bağı oluşturmaktır. Bunlara manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulurken düzenli periyotlarla ergenlere destek olmak, güvenli bağı oluşturmak için çok önemli bir aşamadır.

2. Yakın arkadaş ve duygusal destek ihtiyacı: Başarısız sosyalleşme beraberinde manevi boşluk ve huzursuzluk duygularını da getirir. Bu nedenle manevi danışman, ergenin yaşama gücü bulduğu ve hayatına anlam yüklediği temel unsurlardan birinin, arkadaş çevresi olduğunu bilmelidir.

3. Olumlu benlik ihtiyacı,

4. Dini yükleme ihtiyacı,

5. Dinî başa çıkma ihtiyacı (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 37-44).

4.5.3.3. Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve ÇÖDEM'e Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Dikkat Edecek Hususlar

1. Temel pedagoji bilgisine sahip olmak,

2. Aile içi dinamikleri anlayabilmek,

3. Çocuk dilinden anlayabilmek ve konuşabilmek, güvenilir olmak,

4. Oyun bilgisine sahip olmak,

5. Etkili iletişim kurabilmek, tecrübeli olmak,

6. İyi gözlem yapabilmek,

7. Çözüm odaklı ve çocuğun yaş grubuna uygun yaklaşım sergileyebilmek,

8. Mesleki sınırlılıklarını bilmek,

9. Diğer meslek uzmanları ile iş birliği yapabilmek,

10. Manevi danışmanlık ve rehberlik konusunda güncel yayınları takip etmek ve gerekli eğitimlere katılmak,

11. Güven vermek,

12. İlgi göstermek,

13. Dürüst olmak,

14. Vakit ayırmak,

15. Ciddiye almak,

16. Sözsüz iletişimi anlamak (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 45-47).

Koruma altındaki çocukların dinî konulardaki sorunlarına karşı şöylece tutum sergilemelidir: Koruma altındaki çocuk ve ergenlerin bazı soruları öğrenme amacından çok

manevi danışmanla iletişim kurmaya yöneliktir. Manevi danışman, bunları fark etmeli ve ardındaki sebebe odaklanmalıdır (Göktepe ve Coşkunsever, 2020: 67).

4.5.4. Gençlere Yönelik Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Gençlik, insanın kendisini, evreni ve yüce Yaratıcıyı anlamlandırmaya, çevreyle iletişim kurmaya çalıştığı, kimliğin inşa edildiği; sosyal, fizyolojik, psikolojik, manevi değişimin yaşandığı hayatın ergenlikle orta yaş arasındaki dönemdir (Türk Dil Kurumu, 2021). Ergenlik ise biyolojik, zihinsel ve sosyal olgunlaşma hazırlığı ile başlayan ve bireyin bağımsızlığını, hüviyet duygusunu, sosyal üretkenliğini edinmesi ile biten çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamasıdır (Demirbaş, 2017: 108). Bebeklik ve çocukluğun ardından gelen gençlik, yetişkinliğe kadar devam eden dönemdir. Gençlik, bireyin çeşitli fizyolojik, psikolojik sosyal ve manevi değişimler yaşadığı dönemdir. Ve çeşitli güçlüklerle beraber büyük bir potansiyel ve fırsatları da içinde barındıran bir hayat çağıdır. Bu dönemlerde gençlere peygamber yöntemiyle yaklaşarak onları anlayıp değer vermek, onlarla dost olmak, vakit geçirmek, hayatı paylaşmak, ufuk açıcı rehberlik etmek son derece önemlidir (Soykök ve Düzgüner, 2020: 8-13).

Bu kapsamda, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, gençlere yönelik hizmetlerin koordinasyon içerisinde planlanması, yürütülmesi, takip edilmesi ve sonuçlandırması için her il ve ilçede erkek ve kadın gençlik koordinatörleri görevlendirilmiş bulunmaktadır. Bu amaçla “Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi” açılmıştır. 2019 yılında “Gençliğe Değer” projesiyle hizmetlerin yaygın hâle getirilmesi amacıyla Kur’an kursu, imam hatip ve müezzin kayyım, her bir din elamanının asgari olarak 10 gençle birebir iletişim hâlinde olması; sohbet, kitap günleri gibi dinî, sanatsal, sportif, sosyal etkinlikler ve gençlik kampları düzenlenmesi uygulanmaya konmuştur. 2019 yılında “Yazımda Kardeşlik Var” projesi kapsamında düzenlenen kış kampına 2500, yaz kampına 1200 öğrenci katılmış ve olumlu dönüşler alınmıştır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 9-10).

Lise; dört yıl ilkokul ve dört yıl ortaokuldan sonra yine dört yıl zorunlu olarak okunan eğitim kademesidir. Lise öğrencileri genellikle 14-18 yaş aralığındadır. Türkiye’de hâlen 18 108 000 lise öğrencisi, öğretime devam etmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020).

Üniversite yaşı ve üniversite ortamı, gencin ergenlikten yetişkinliğe adım attığı devredir. Bu süreçte üniversite öğrencisi, kendi kimliğini bulma, kendi ayakları üzerinde durma, bağımsızlık ve sorumluluk dengesini kurma gibi konularda kendini geliştirmek durumundadır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 15).

Başkanlık, gençlik çalışmalarında iki temel çalışma alanına sahiptir. Bunlardan birincisi, Başkanlığın gençlere yönelik direkt hizmetidir. İkincisi ise Başkanlığın, Gençlik ve Spor Bakanlığı başta olmak üzere, ilgili kurumlarla iş birliği içerisinde vermiş olduğu hizmetlerdir. Başkanlık gerek kendi bünyesinde gerekse iş birliği yaptığı kurumlar bünyesinde manevi danışman görevlendirmeleri yapılmaktadır. Dolayısı ile gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, kurum içi ve kurum dışında eş zamanlı olarak yürütülmektedir (Soykök ve Düzgüner, 2020: 15-22). Anayasayı esas alarak kurumlar arası anlaşma yapıldığı protokol ve kararlarla bu hizmetler yürütülmektedir.

2015 yılında DİB ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında düzenlenen protokol, gençlere yönelik hizmetlerde yeni bir boyut kazandı. Bu çerçevede 569 Başkanlık personeli, Kredi Yurtlar Kurumu üniversite öğrenci yurtlarına “manevi rehber” olarak görevlendirilmiştir. Ayrıca il ve ilçe müftülüklerinde gençlik koordinatörlükleri kurulmuştur (Ayten ve Düzgüner, 2020: 65).

12 Temmuz 2019’da DİB ile Gençlik ve Spor Bakanlığı ortaklaşa protokol imzalanmış oldu. Bu protokolde Başkanlık personeli, “Bakanlığa bağlı gençlik merkezlerinde, yurtlarda, kamplarda ve spor tesislerinde ihtiyaç görülen manevi danışmanlık hizmetini ve eğitim faaliyetlerinden Din ve Değerler Eğitimi, Kur’an-ı Kerim, Arapça, Osmanlıca vb. kurs aktivite ve atölye çalışmalarını gerçekleştirmek” üzere görevlendirilmiştir (Ayten ve Düzgüner, 2020: 65).

4.5.4.1. Diyanet Gençlik Çalışma Merkezleri

DİB’in gençlik çalışmalarının düzenli bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamak gayesiyle 633 sayılı Kanun çerçevesinde gençlik çalışmaları merkezleri açılmaktadır. Bu merkezlerde ders ve etüt salonu, kütüphane, çok amaçlı spor salonu, görüşme odası, mescit, mutfak ve ıslak zemin bulunuyorsa Diyanet Gençlik Merkezi olarak isimlendirilir. Bu şartları taşımıyorsa Diyanet Genç Ofisi veya Diyanet Okuma Salonu olarak açılır ve hizmet verir (Soykök ve Düzgüner, 2020: 24-25).

Diyanet Okuma Salonu, okul, üniversite öğrencilerine yönelik belirli bir çalışma planı kapsamında etkinlikte bulunmak üzere cami müstemilatı içerisinde oluşturulmuş olup Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezinde bulunması belirli şartları taşımayan mekânları ifade eder. Genç Ofislerine gelince, gençleri Başkanlık hizmetleriyle tanıştırmak, gerektiğinde manevi danışmanlık ve rehberlik etkinliklerinde kullanılmak gayesiyle öğrenci yurdu, kampüs alanı, otogar, Alışveriş Merkezi veya başka yerlerde oluşturulmuş hizmet alanıdır. Başkanlık 2019 yılından itibaren Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezlerine manevi danışman görevlendirmeye başlamıştır. Mesai saatleri, gençlerin Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezlerini veya Diyanet okuma salonunu yoğun olarak kullandığı saatler dikkate alınarak müftülüklerce belirlenir (Soykök ve Düzgüner, 2020: 25).

2020 yılından sonra Başkanlığın, 256’sı Diyanet Gençlik Merkezi, 456’sı Diyanet Okuma Salonu, 12’si Genç Ofis olmak üzere toplam 724 merkezde gençliğe yönelik çalışmalarını gençlik koordinatörleri aracılığıyla icra etmektedir. Bu kapsamda 42 Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezinde gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmuştur. Gelecek yıllarda bütün illerde, ilçelerde gençlik merkezleri açılması planlanmaktadır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 85).

4.5.4.2. Türkiye Diyanet Vakfı Öğrenci Yurtları ve Öğrenci Evleri

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yurtlar, Sosyal Tesisler İktisadi İşletmesine bağlı olarak gençliğin barınma ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla açılan ve Başkanlıkça manevi danışmanlık rehberlik hizmeti verilen öğrenci yurtları “TDV Öğrenci Yurdu”; yine bu kapsamda TDV şube barınma destek programı çerçevesinde TDV şubeleri ve müftülüklerce desteklenen evler de “Diyanet Öğrenci Evi” olarak isimlendirilir (Soykök ve Düzgüner, 2020: 27).

Öğrenci yurtlarında yürütülecek manevi danışmanlık hizmetleri için danışmanlık görevlisine görüşme ve sohbet odası oluşturulur, Başkanlıkça haftalık çalışma programları hazırlanır. Yapılan çalışmalarla alakalı rapor aylık olarak Din Hizmetleri Yönetim Sistemi (DHYS) üzerinden elektronik haberleşme üzerinden Başkanlığa ulaştırılmaktadır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 28). Diyanet öğrenci evlerine Başkanlık tarafından ev sorunları belirlenip aralıklarla ziyaretler düzenlenir. Manevi danışmanlık hizmetinden hariç öğrencilerin kendi derslerinde başarılı olmasında yardımcı olunur.

2020 yılı itibarıyla günümüzde 25 Diyanet Vakfı Öğrenci Yurdunda gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmaktadır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 85).

4.5.4.3. Gençliğe Değer Projesi ve Kamp Programları

Gençler için hizmetlerin yaygın hâle getirilmesi açısından, Kur'an kursu, İmam Hatip ve müezzin kayyım gibi her bir din görevlisinin gençlerle birebir iletişim hâlinde olması arzu edilmektedir ve 2019 yılında "Gençliğe Değer" projesi yürürlüğe konulmuştur. Sohbet, kitap günleri gibi dinî, sanatsal, sportif, sosyal etkinlikler ve gençlik kampları gerçekleştirilmelidir. Tatil dönemlerini değerlendirmek ve Başkanlık gençlik çalışmalarına devamlık sağlamak amacıyla pek çok etkinlik müftülüklerce gençlik koordinatörlükleri aracılığıyla uygulamaya konulmalıdır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 28).

Gençlerin boş vakitlerinde farklı sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerle bulunmalarını sağlayıp manevi hâllerini desteklemek gayesiyle, manevi danışmanlık ve rehberlik etkinlik kapsamında kamplar yapılmaktadır. DİB'nca gençler için iki çeşit kamp programı düzenlenmektedir. "Gençliğe Değer Kamp Programı" her ilde düzenlenmekte olup gençleri bir araya getirmektedir. 2016 yılından bu yana başta Türkiye Diyanet Vakfı olmak üzere belediye ve valilikler de destek sağlamaktadır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 29).

2020 yılında gerçekleştirilen kamplar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10. Gençlik Kampları Çalışmaları (2020)

S. No	KAMP TÜRÜ	KAMP SAYISI	GÖREVLİ SAYISI	GENÇ SAYISI
1	Kış	55	125	2.507
2	Yaz	15	20	395
3	Ara Dönem Kampları	38	132	1.740
TOPLAM		108	277	4.642

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 86).

Kur'an kursu öğretmeni, İmam Hatip ve müezzin, kayyım unvanlarında görev yapan her din vazifelilerinin en az 10 gençle iletişimde olma temeline dayanan "Gençliğe Değer Projesi" bağlamında, 2020 yılında din görevlilerinin aracılığıyla 415.442 erkek, 156.437 kız olmak üzere komple 571.879 gence ulaşılmış durumdadır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 86).

4.5.4.4. Kredi Yurtlar Kurumu Öğrenci Yurtları

Kredi ve Yurtlar Kurumu, sosyal devlet anlayışı ve insan odaklı yaklaşımlarla yükseköğrenim talebelerinin öğrenimlerine destekçi olmak ve şahsi gelişimlerine katkı yapmak bağlamında barınma, beslenme hizmetleriyle kültürel, burs, sosyal ve sportif etkinlikleri vermek üzere Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı olarak faaliyet yürüten bir kurumdur. 2019-2020 öğretim dönemi itibarıyla, 773 öğrenci yurdunda 618.381 öğrenci kapasiteli barınma imkânı sunmakla beraber öğrencilerin yükseköğrenimini kolaylaştırmaktadır (Ayten ve Düzgüner, 2020: 36-37).

Gençlik ve Spor Bakanlığıyla ortak imzalanan iş birliği protokolü kapsamında, 2015 yılından bugüne Kredi ve Yurtlar Kurumu öğrenci yurtlarında kalan öğrencilere din, manevi

danışmanlık ve dinî rehberlik yapmak üzere Başkanlıkça personel görevlendirilmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 58).

Kredi ve Yurtlarda görevlendirilen manevi danışmanlar ve hizmetin işleyişini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Manevi danışman, özlük hakları itibarıyla müftülüğe bağlı olarak çalışmaktadır.
2. Haftanın 4 günü yurtlarda, 1 günü de müftülüğün münasip bulduğu yerlerde olmak üzere haftada 5 gün çalışır.
3. Müftülük, manevi danışmana gençlik çalışmaları dışında sadece cuma günleri görev verir.
4. Öğrenci yurdunda yürütülecek manevi danışmanlık hizmetinin günlük asgari süresi, mahallindeki mülki amirlerce belirlenir.
5. Çalışma süreleri talebelerin yurtda yoğun olarak bulundukları zamanlar ve programlara katılım durumları dikkate alınarak ihtiyaç doğrultusunda planlanmalıdır.
6. Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurt Müdürlüğü, imkânlar ölçüsünde manevi danışmanlık görevlisi için görüşme ve sohbet odası oluşturur.
7. Öğrenci yurtlarında yürütülecek manevi danışmanlık hizmetleri için Başkanlıkça haftalık çalışma programı hazırlanır.
8. Yapılan çalışmalara dair rapor, aylık olarak Din Hizmetleri Yönetim Sistemi üzerinden elektronik ortamda Başkanlığa ulaştırılır.
9. Manevi danışmanlık görevlisi 6 aylık görevlendirme zaman içerisinde manevi danışmanlık sahası ile ilgili hazırlayacağı akademik bir çalışmayı; özeti, makale, proje vb. materyali Din Hizmetleri Genel Müdürlüğüne ulaştırır.
10. Öğrenci yurtlarında yürütülen manevi danışmanlık faaliyetine dair denetim ve rehberlik Başkanlıkça, müftülüklerce yapılır (Soykök ve Düzgüner, 2020: 37-38).

Bu kapsamda, 2020 yılı itibarıyla Kredi Yurtlar Kurumunda 855 Öğrenci Yurdunda gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulmuştur (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 85).

4.5.4.5. Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlıkta Nelere Dikkat Edilmelidir?

a) Manevi Danışmanlık Hizmetlerine Öncelikli Olarak İhtiyaç Duyabilecek Gençler Kimlerdir ve Nelerdir?

1. Yurda yeni kayıt olan talebe,
2. Ağlayan talebe,
3. Hasta talebe,
4. Engelli talebe,
5. Aile sorunları olan talebe,
6. Okul problemleri olan öğrenci (Soykök ve Düzgüner, 2020: 68-74).

b) Gençlerin İhtiyaçları Nelerdir?

1. Hayatı anlamlandırma ihtiyacı,
2. Değer görme ihtiyacı,
3. Şehir, üniversite ve yurt ortamına uyum ihtiyacı,
4. Sosyalleşme ve aidiyet ihtiyacı,
5. Zamanın iyi değerlendirme ve kendini geliştirme ihtiyacı,
6. Değerleri benimseme ihtiyacı,
7. Dinî içselleştirme ihtiyacı (Soykök ve Düzgüner, 2020: 74-79).

b) Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlıkta Nelere Dikkat Edilmelidir?

Manevi danışmanlık ve rehberlikte iki tane uygulama alanı vardır. Diğer kurumlarda daha çok manevi açıdan problem yaşayan kişiyi destekleme öne çıkarken, gençlere yönelik hizmetlerde manevi açıdan iyilik hâlini destekleme öne çıkmaktadır. Kaliteli hizmet sunabilmek için şu hususlara dikkat etmek gerekir:

1. Gencin potansiyelini görme,
2. Gence değer verme,
3. Gencin şartlarını bilme,
4. İnternetin etkisinin farkında olma,
5. Gençlerin gündemini takip etme,
6. Gencin anlam dünyasını keşfetme,
7. Yeni fikirlere açık olma,
8. Tecrübe odaklı olma (Soykök ve Düzgüner, 2020: 79-96).

4.5.5. Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Günümüzde hayat boyu eğitim anlayışının ön plana çıkması ve konuya hayat boyu din eğitimi tarafından bakılınca, insanın her gelişim çağına din eğitimi açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz. Genelde çocukluk ve gençlik çağında, dinî inançlar, tutumlar ve değerlerin benimsendiği ve elde edildiği bir dönemdir. Genç ve orta yetişkinlik aşaması da bu inanç, tutum ve değerlerin geliştirildiği ve güçlendirildiği bir çağdır. Yaşlılık çağına gelince de dinin birey üzerindeki neticelerin yoğun olarak görüldüğü bir çağdır. Bundan dolayı din eğitimi sadece çocukluk ve gençliğin ilk zamanlarında gerçekleşmesi gereken bir süreç değil, yaşlılığı da içine barındıran uzun bir süreç olması gerekmektedir. İslam dini, öğrenebilir konumundaki herkese bilginin ulaştırılması ve dinin tebliğ edilmesi ilkesini benimsemiştir (Kalem, 2006). Bu çerçeveden İslam'da ilim, beşikten mezara kadar devamlık sağlayan bir merhale olduğunu ve hayat boyu eğitim anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. Hayat boyu eğitim anlayışının bir parçasını yaşlılık dönemi oluşturmaktadır ve yaşlıların kaldığı huzurevi de din eğitimi açısından önem arz etmektedir.

Yaşlılık, bedensel ve zihinsel zayıflıkların baş göstermesine bağlı çok hastalığın ortaya çıktığı gelişimsel bir evredir (Göktepe, 2017: 233). Huzurevi ise bu evredeki yaşlanmış kimselerin bakımlarının yapıldığı ve barındığı kurumdur (Türk Dil Kurumu, 2021). 60 yaş ve yukarısındaki

yaşlıları huzurlu bir ortamda muhafaza etmek, bakmak ve bu bireylerin sosyal ve psikolojik durumlarını karşılamak, sürekli bakım ve rehabilitasyon hizmeti vermekle görevli olan kurumlardır (Özdemir S. , 2012: 413). Evde bakım imkânı olmayan; hastaneye yatma durumunda da olmayan, yaşlıların kaldıkları yerdir (Adora Huzurevi, 2021). Bakımevlerinin huzurevlerinden ayırt edildiği nokta huzurevlerinin aktif yaşlılara, bakımevlerinin ise öz bakımlarını yapamayan, bakıma muhtaç yaşlılara yönelik olmasıdır (Telek ve Düzgüner, 2020: 18).

Bakanlıkça yaşlılara verilen kurum hizmetleri, yönetmelik hükümleri gereğince yatalak olmayan, sürekli tıbbi tedavi gerektirmeyen, günlük ihtiyaçlarını kendi kendine karşılayabilen, akli dengesi yerinde, 60 yaş ve daha yukarı yaşlardaki yaşlıların bakımını sağlamayı hedeflemektedir (Kalem, 2006: 30).

4.5.5.1. Tarihçesi

Türkiye, tarihî boyunca çocukların ve yaşlıların korunmasına önem veren bir ülke olmuştur. Yaşlıları koruma hizmeti veren ilk kurum, Selçuklular döneminde 12. yüzyılda Sivas'ta kurulmuştur. 1100 yılında Reha Oğulları tarafından Daru'l- Raha (huzurevi) inşa edilmiştir. Aynı dönemde, Musul'da Erbil Atabeyi Muzaffereddin Ebu Said tarafından, Gökbörü tesisleri imar edilmiştir ve bu tesiste, yaşlılar için dört adet daru'l-aceze, dullar için bir adet barınma ve bakım yurdu, küçük yaştaki yetim çocuklar için bir adet yetimhane ve sokaktan toplanan ve evsiz kalmış çocuklar için bir adet bakım yurdu yer almaktaydı. (Kalem, 2006: 30-31).

Osmanlılar döneminde çeşitli hayır cemiyetleri ve vakıflar, diğer yardıma muhtaç gruplarla birlikte yaşlılara yönelik hizmetler vermişlerdir. Sosyal hizmetler 19. yüzyıla kadar vakıflar tarafından verilmekteydi. Bu alanda hizmet veren kamu kuruluşları ve hayır kurumları 19. yüzyılda kurulmaya başlanmıştır. Bunların arasında 1868 yılında kurulan Kızılay Derneği ve 1895 yılında kurulmuş olan Daru'l-Aceze, Osmanlılar döneminde kurulmuş (Kalem, 2006: 31-32) ve günümüzde de yaşayan kurumlardan olarak sayılır.

Cumhuriyet döneminde, 1930 yılında çıkarılan Belediyeler Kanunu'nun 34 ve 35. maddeleri gereğince yaşlılara bakım ve yardım görevi belediyelere devredilmiştir. Böylece belediyeler düşkünler ve yaşlılara yaptıkları diğer tüm yardımların yanı sıra bunları barındıracak huzurevleri açmaya başlamışlardır. Belediyelerin haricinde yaşlılara yardım amaçlı çeşitli dernekler de kurulup faaliyete geçmiştir. 1963 yılında çıkarılan bir kanunla birlikte SSYB'na bağlanmıştır. Bundan sonra yaşlılarla alakalı hizmetleri programlama, düzenleme ve yürütme görevini direkt olarak devlet üstlenmiş oldu. 1968 yılında çıkarılan 1005 sayılı kanunla, istiklal madalyasına sahip yaşlılara aylık bağlanmıştır, 2022 sayılı kanunla da 65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz vatandaşlara aylık bağlanması kabul edilmiştir (Kalem, 2006: 33).

Türkiye'de huzurevlerinin %63'ü 1975 yılından sonra açılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda çoğu endüstrileşmenin yoğun olduğu ve çekirdek aile tipinin yaşandığı büyük şehirlerde açılmıştır. 2006 yılı verilerine göre ülkemizde yaşlılara hizmet veren kurumların sayısı 206'dır. Bu kurumların bağlı bulundukları yerlere göre dağılımları ekler kısmında tablo 11'de yer almıştır (Kalem, 2006: 34-35):

26 Ekim 2011 tarihinde Başkanlıkla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ortaklığında çocuk, genç, aile, kadın, yaşlı ve engellilere yönelik eğitim, danışmanlık ve sosyal hizmet modelleri geliştirmesi ve uygulamasına yönelik materyal hazırlamak amacıyla imzalanan iş birliği protokolü, huzurevleri için önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Bu kapsamda müftülüklerce görevlendirilen personeller haftalık düzenli yapılan ziyaretlerde sohbetler, talebe

göre Kur'an öğretimi ve ibadetle ilgili rehberlik faaliyetleri yapmaya başlamıştır. Ramazan'da "Büyükler Küçüklerle İftar Ediyor" adıyla iftar programları, Mevlid-i Nebî ve Yaşlılar Haftası, dinî gün ve gecelerde programlar yapılmaktadır (Telek ve Düzgüner, 2020: 10).

Yukarda bahsi geçen protokolün belli bir süreç içinde kurumların işleyişi ve yapısı, Başkanlığın mevzuatı ve hizmet perspektifinde değişiklikler sonucunda güncellenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda 13 Kasım 2018'de "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıyla DİB İş birliği Protokolü" imzalanmış. Böylelikle hizmetler yeni döneme girmiştir. 2019 yılında Bakanlık görevlileri bu alanla ilgili çalışması olan akademisyenler ve huzurevindeki tecrübeli personellerin katılımıyla gerçekleştirilen çalıştay sonucunda "Huzurevleri Çalışma Usul ve Esasları" ve "Huzurevleri Müfredat Programı" hazırlanmıştır (Telek ve Düzgüner, 2020: 10-11). Türkiye'de Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın – Yaşlı ve Engelli Hizmetleri Genel Müdürlüğü- Aralık 2018 yılındaki verileri aşağıdaki tablolarda verilmiştir (Telek ve Düzgüner, 2020: 20-21).

Tablo 12. Türkiye'de Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü- Aralık 2018 Verileri

Yatılı Bakım Huzurevleri	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Boş Yatak Sayısı	Bakılan Yaşlı Sayısı
Bakanlığa Bağlı Huzurevleri	146	14.967	962	13.888
Bakanlığa Bağlı Dârülaceze (yaşlı)	1	503	45	458
Diğer Kamu Kuruluşlarına Bağlı Huzurevleri	23	3.468	1.021	2.447
Özel Huzurevleri	227	14.234	3.898	9.702
Toplam	397	33.172	5.926	26.495
Bakanlığa Bağlı Huzurevleri Kapasitesine Dahil olan Yaşlı Bakımevleri	41	161	13	148
Bakanlığa Bağlı Huzurevlerinde Gündüzlü Bakım Hizmetleri	Merkez Sayısı	Üye Sayısı		
	2	40		

Huzurevlerinde Bakılan Mevcut Yaşlı Sayısı				
Huzurevi Birimi		Sürekli Bakım		Toplam
K	E	K	E	13.888
3.118	5.194	3.067	2.509	

Resmî Huzurelerinde Ücretli Bakılan Yaşlı Sayısı	Resmî Huzurelerinde Ücretsiz Toplam Bakılan Yaşlı Sayısı			
K	E	K	E	13.888
4.416	4.723	1.769	2.980	

Yaşlı Sayısı ve Ülke Nüfusuna Oranı	%	Toplam
60-65 yaş arası yaşlı	4.17	3.371.258
65 yaş üstü yaşlı	8.5	6.895.385

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 81)

2021 yılında Türkiye kapsamında 81 ilde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı olarak 425 huzurevi ve Yaşlı Rehabilitasyon Merkezi'nde toplam 27 bin 454 yaşlı, bakım ve sağlık hizmeti alıyor. Bu kişilerin yüzde 50'si 80 yaşın üstünde, 95 yaşın üzerinde de 238 kişi bulunuyor (tr.euronews.com, 2021). Buradaki 81 ildeki huzurevi sakinlerine yönelik 30 Ekim 2020 yılında “Mevlid-i Nebi Haftası” kapsamında DİB ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ortaklaşa Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne ait resmî sosyal medya vasıtasıyla “Peygamberimiz ve İnsan Sevgisi” isimli program gerçekleştirilmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 81).

4.5.5.2. Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerine Giriş Şartları

Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti verenler, SHÇEK'e bağlı, Belediyelere ait olanlar, vakıf ve derneklere ait olanlar, özel statüde olanlar ve azınlıklara ait olan huzurevleri gibi farklı statülerde bulunmaktadır (Özdemir S. , 2012: 206-207).

Türkiye’de Huzurevlerine Giriş Koşulları SHÇEK’e bağlı huzurevlerinin işlevlerine göre huzurevleri ve huzurevi yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

İki kuruma kabul edilme arasındaki fark ise belirtilen koşullarda hemen göze çarpmaktadır. Huzurevlerine kabul edilecek yaşlılarda, kendi ihtiyaçlarını yine yaşlıların kendilerinin yapabilmeleri aranırken; yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine kabul edilecek yaşlılarda böyle bir şart aranmamaktadır (Kalem, 2006: 36). Aksine onların süreli ya da sürekli olarak bakıma muhtaç olmaları şartı karşımıza çıkmaktadır.

4.5.5.3. Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Amaçlı Din Hizmetleri

Huzurevlerinde din hizmetleriyle ilgili dinî sohbet, konferans ve her türlü etkinlik SHÇEK ile DİB arasında yapılan protokoller çerçevesinde yapılmaktadır. Ancak SHÇEK ve DİB arasında yapılan protokollerde genelde huzurevi kavramı çok fazla telaffuz edilmemektedir. Genel olarak SHÇEK kavramı kullanılmaktadır. SHÇEK içerisinde kurum bünyesindeki tüm kuruluşlar kastedilmektedir. Dolayısıyla huzurevlerinde din hizmetleri veya dinî danışmanlık hizmetlerinin hukuki dayanakları SHÇEK ile ilgili tüm protokoller ve genelgeler çerçevesinde anlaşılmalıdır. Bu hâl, SHÇEK’e bağlı huzurevleri için geçerli olan bir durumdur. Farklı statülerdeki huzurevleri için benzer şeyler söz konusu olamaz (Özdemir S. , 2012: 206-207).

DİB'ı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Yaşlılara Yönelik Hizmetleri şu şekilde geçmektedir:

MADDE 31 – 1. Yaşlıların psikolojik, sosyal yeterlilik ve üretkenliklerini artırmaya yönelik olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulacak; yaşam kalitelerini ve genel sağlıklarını muhafazaya yönelik geliştirilen siyaset ve programlara katkı sağlanacaktır.

2. Yaşlılara yönelik dinî, sosyal ve kültürel içerikli program, projeler geliştirilecektir.

3. Yaşlılara ilgi, saygının artmasına yönelik toplumda farkındalık oluşturacak ve örnek teşkil edecek çalışmalar yapılacaktır.

4. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Başkanlık arasında imzalanan iş birliği protokolü çerçevesinde huzurevlerinde manevi danışmanlık hizmeti sunulacaktır (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi, 2020).

Bu kurumda çalışacak olan din görevlisinde bulunması gereken nitelikler;

1. Bu kurumda görev yapacak tüm personel özellikle yaşlı psikolojisi konusunda formasyon sahibi olmalıdır.

2. Alanlaşmanın ön plana çıktığı çağımızda, yaşlılara hizmet meselesinde de uzmanlaşmaya gidilmelidir. Okullarda sınıf öğretmeni, branş öğretmeni görev yapıyorsa yaşlılara hizmet konusunda da o önem gösterilmelidir.

3. Bu kurumda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinde bulunacak din görevlinin öğrenimleri sırasında; temel ilahiyat bilgileri, sosyal hizmetler ve genel kültür ayrıca formasyon almış, ayrıyeten sosyal hizmet başlığı altında yaşlılar doğrultusunda bilgi ve tecrübe sağlayıcı ders ve uygulamalara yer verilmelidir (Özdemir S. , 2015: 235).

4.5.6. Hastanelerde Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Hastanelerde gerek yatarak gerekse ayakta tedavi gören vatandaşlara yönelik verilen hizmetlerin hukuki boyutu, Avrupa ülkelerinde hasta hakları çerçevesinde sorunsuz bir şekilde uygulanmaktadır. Türkiye’de ise henüz hukukî açıdan bir açıklık söz konusu değildir. Çünkü verilen hizmet Avrupa’da şahsi bir hak olarak değerlendirilirken, Türkiye’de olaya, bu çerçevede bakılmamaktadır (Özdemir S. , 2012: 202).

4.5.6.1. Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerin Tarihçesi

Türkiye’de 1994 yılında bütçe görüşmeleri sırasında verilen bir teklifle gündeme gelen din hizmetleri, Hastanelerde Dinî Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri adıyla kısa bir deneme şansı olmuştur. 1994 yılında hastanelerde başlayan bu uygulama, 1995 yılında “Hastane Din ve Moral Hizmetleri” uygulaması adı altında devam ederken 12.12.1995 yılında Ankara Tabip Odasının, uygulamanın iptali ve yürütmeyi durdurma talebiyle açtığı dava Danıştay 5. Dairesinin 12.04.1996 tarih ve 1995/3612 sayılı kararıyla durduruldu. Yürütmeyi durdurmaya yapılan itirazı da Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, 18.08.1996 tarih ve 1996/131 sayılı kararıyla reddetmiştir. Böylece kısa süreli uygulama, Sağlık Bakanlığı’nın 07.06.1996 tarih ve 9124 sayılı yazısıyla resmî olarak sonlandırılmıştır (Ayten ve Özkan, 2020: 9; Özdemir S. , 2012: 202). Fakat yürürlükten kaldırılan uygulamanın, insan hakları, uluslararası hukuk, hasta hakları, sözleşmelere aykırı olduğunu belirtebiliriz.

Her ne kadar uygulama 1996 yılında sona ermişse de DİB ileriki senelerde yayımladığı genelgelerde sağlık kuruluşlarında yapılacak din hizmetlerine dair yaklaşımını söz etmeyi ihmal

etmemiştir. Başkanlık Hizmetleri konulu 06/08/2007 tarihli Genelge 2007 genelgesinde her ne kadar hastaneler DİB'in cami dışı hizmetleri olarak tanımladığı alanlar içerisinde sayılmamışsa da Genelgenin diğer maddeleri hastanelerdeki din hizmetlerine alakalı ipuçları olmuştur. Mesela İrşat ve Vaaz Kurulları tanımlanırken (madde. 8) il ve ilçe vaizlerinin çocuk ıslah evleriyle ceza ve tutukevlerinde ders vermelerinin yanı sıra huzurevi, hastane gibi yerlerdeki hasta ve yaşlıları mümkünse bir grup hâlinde belli sürelerle uygun zamanlarda ziyaret etmeleri istenmiştir (Er, Furat, ve Bağdatlı: 232).

2009'a gelindiğindeyse DİB ile Sağlık Bakanlığı ortaklaşa iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde DİB'in camide sürdürdüğü hizmetlerde ana çocuk sağlığı ve üreme konusunda farkındalık oluşturmak için din görevlilerine Bakanlık personeline bilinçlendirme ve bilgilendirme etkinlikleri yapılmasına karar alınmıştır.

DİB ile Sağlık Bakanlığı ortaklaşa hastanelerde manevi destek hizmete yönelik iş birliği protokolü, 07 Ocak 2015 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Protokole göre, "Söz konusu hizmetler, dinî referanslardan hareketle, insanların acılı, sıkıntılı, üzüntülü, korkulu hâllerinde, yalnızlık ve ümitsizlik duygularına kapıldıklarında, ani değişmelerle gelen kriz durumlarında; maruz kaldıkları yeni duruma uyum sağlayıp baş edebilme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmayı, varsa sorularını cevaplamayı, hayatlarına yeni bir anlam vermelerine eşlik ederek onlara moral kazandırmayı amaçlamakta ve talep eden hasta, hasta yakını ve sağlık personeline sunulmaktadır" (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 212). Bu protokol günümüzdeki hastanelerde devam ettirilen din hizmetleri etkinliklerinin kapsamında belirleyici temel metindir. DİB'in 633 sayılı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa ile 1998'de yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliğinin 28. maddesini kendisine dayanakça olarak kabul edilen protokole (madde. 4), söz konusu hizmet, faaliyet alanına ilişkin ayrıntıları net bir şekilde beyan edilmiştir (Er, Furat, ve Bağdatlı: 33). Bu protokolün maddeleri Ek: 9'da verilmiştir.

Türkiye genelinde manevi danışmanlık, 12 sağlık tesisinde faaliyet göstermeye başlanmış ve 27 Temmuz ile 18 Aralık 2015 yılları içinde takriben 6000 hasta, hasta yakını ve hastane görevlisine manevi destek hizmeti sunulmuştur. Bu konuda kısıtlı sayıda ilmi çalışma bulunduğu için asrımızda faaliyet göstermeye devam eden bu çalışmanın hangi düzeyde yaygınlık kazandığına dair bir ölçülendirmede bulunmak imkânsız görünmektedir (Er, Furat, ve Bağdatlı: 234).

2015 yılındaki protokol gereği sağlık tesislerinde; hasta yakını, hasta ve hastane personeline, talepleri doğrultusunda ve bulundukları hususi şartlara dikkat edilerek manevi danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Sağlık Tesislerinde Manevi Destek Hizmetleri Pilot Uygulama Değerlendirme Toplantısında görevlendirme süreleri 27 Nisan 2016 'ya kadar devam etmesi planlanan on beş manevi destek görevlisi 28 Nisan 2016'dan itibaren tekrar 6 ay süreyle görevlendirmiştir. Bu amaçla 6 pilot il dışında daha sonra 14 ilde sürdürülmesi planlanmıştır (Özkan, 2017: 65; Din Hizmetleri Raporu, 2019: 212).

Bu bağlamlarda 2019 yılında gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır: 2015 yılında, 6 ilde 12 sağlık tesisinde 20 personel ile başlayan manevi danışmanlık hizmetlerine, 2019 yılı itibariyle 38 ilde 108 sağlık tesisinde, 131 personel marifetiyle devam edilmiştir. Sağlık tesislerinde ilk defa görevlendirilmesi planlanan 72 din hizmetleri uzmanına, 04-29 Kasım 2019 tarihleri arasında, Ankara Rıfat Börekçi Eğitim Merkezi'nde, alanında uzman eğitimciler tarafından 200 saatlik hizmet içi eğitim semineri gerçekleştirilmiştir (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 212). Ama illerdeki açılanların sayısı ve görevlilere yönelik hizmet içi eğitim saati yine de yeterli derecede diyemeyiz.

Çünkü okuldaki derslerde her alanda branş öğretmeni olduğu gibi bu alanda da uzmanlaştırılmalı ve illerdeki hastane kapasitelerine göre daha çok personel görevlendirilmelidir.

2019 yılında sağlık tesislerinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 13. 2019'da Sağlık Tesislerinde Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Dair Veriler

ETKİNLİK TÜRÜ	ULAŞILAN KİŞİ SAYISI
Hasta ile Görüşme	61.266
Hasta Yakını ile Görüşme	47.781
Personel ile Görüşme	23.701
Palyatif Bakım Servisindeki Hasta ile Görüşme	13.887
Onkoloji Servisindeki Hasta ile Görüşme	9.663
TOPLAM	156.298

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 90)

2015 Protokolünün imzalanmasından sonra tespit edilmiş personellere Sağlık Bakanlığı ile birlikte belirlenen bir program çerçevesinde hizmet içi semineri düzenlenmiştir. Hizmet içi eğitimi başarıyla bitirenler ve uygun görülen 20 personel marifetiyle Ankara, İstanbul, Kayseri, Samsun, Erzurum ve Ordu illerinde 12 sağlık tesisinde pilot uygulama başlatılmıştır. 2020 yılına gelince 46 ilde, 122'si Sağlık Bakanlığı kapsamında hastane, 3'ü üniversite araştırma hastanesi olmak üzere 125 sağlık tesisinde 157 görevli sayesiyle manevi danışmanlık etkinliği devam edilmiştir. 2020 yıl genelinde takriben 47 bin hasta yakını, hasta, sağlık görevlisi manevi destek faaliyeti gösterilmiştir (Ayten ve Özkan, 2020: 9-10; 2020: 90).

4.5.6.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi

DİB'ı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi'nde sağlık alanına yönelik hizmetler MADDE 34:

1. Başkanlıkla Sağlık Bakanlığı ortaklaşa imzalanan iş birliği protokolü, ilgili mevzuat çerçevesinde görevlendirilen personel tarafından sağlık kurumlarındaki hasta yakınları, hasta, hastane görevlilerine, talepleri çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyeti yapılacaktır.

2. Alana yönelik eğitim almayan personel manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinde görevlendirilmeyecektir.

3. Taburcu olan hastalar ile hasta yakınlarına, Alkol ve Madde Bağımlılık Tedavi Merkezi (AMATEM), Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM), Toplum Ruh Sağlığı Merkezi (TRSM) ve rehabilitasyon merkezindeki hastalar ve manevi desteğe muhtaç kesimlere, bunların yakınlarına ve ilgili kurum çalışanlarına talep etmeleri durumunda imkanlar ölçüsünde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulacaktır.

4. Sağlık tesislerinde bulunan cami ve mescitlerin erişilebilirliği, düzen ve temizliği, kitap, takvim vb. yayınların Başkanlıkça temin edilmesi hususlarında ilgili sağlık kuruluşlarına rehberlik edilecektir.

5. Kişisel verilerin gizliliğini ve bu husustaki ilgili mevzuat hükümlerini ihlal etmeyecek şekilde bireysel görüşmeler ve hasta odası ziyaretleri ile diğer faaliyetler manevi danışmanlar tarafından düzenli olarak DHYS'ye işlenecektir (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi, 2020).

4.5.6.3. Hastalık ve Manevi Danışmanlıkla İlgili Hususlar

a) Hastaların Manevi Gelişim Açısından Özellikleri;

1. Hastalık döneminde hastalığın ve hayatın anlamının sorgulanması,
2. Hastalık döneminde dinî inanç ve değerlerin başa çıkma sürecinin desteklenmesi,
3. Hastalığın bireyin gelişimine destek olma imkânı,
4. Bireyin hastalık algısının başa çıkma tarzını etkilemesi (Ayten ve Özkan, 2020: 27-31).

b) Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Öncelikli Olarak İhtiyaç Duyabilecek hastalar;

1. Beden imajı bozulan hastalar,
2. Yatalak hastalar,
3. Terminal dönem ve palyatif bakım hastalar,
4. Kanser hastaları (Ayten ve Özkan, 2020: 32-35).

c) Hastalık Döneminde Hastalar ve Yakınlarının Manevi İhtiyaçları;

1. Hastalığı anlamlandırma ihtiyacı,
2. Hastalık süreci devam ederken anlam ihtiyacı,
3. Manevi inançlarına saygı gösterildiğini ve desteklendiğini görme ihtiyacı,
4. Zihnin hastalıktan farklı konulara yoğunlaşma ihtiyacı,
5. Kontrolü sağlama ve kontrolden vazgeçme ihtiyacı,
6. Ölümü kabul etme ve bulunla başa çıkma ihtiyacı,
7. Affetme ve affedilme ihtiyacı,
8. Hastalığı yaşama sürecinde şükretme ihtiyacı,
9. Umut hissetme ihtiyacı,
10. Sosyal destek ihtiyacı (Ayten ve Özkan, 2020: 36-41).

d) Hastaların Dinî Konulardaki Sorularına Karşı Nasıl Tutum Sergilenmelidir?

1. Görevin sadece dinî bilgilendirme olmadığını farkında olma,
2. Dinî konulardaki bilgileri hastaya aktarırken son kararı hastaya bırakma,
3. Dinî bilgi verirken hasta ve hasta yakınının yaşadığı durumu göz önünde bulundurma,

4. Hastalık sürecinin bireyin manevi gelişimine destek olacak şekilde dönüştürülmesine rehberlik etme (Ayten ve Özkan, 2020: 61-64).

4.5.7. Engellilere Yönelik Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çerçevesinde Diyanette hizmet sunulan kesimlerden biri de engelli kardeşlerimiz ve aileleridir. İslam dinimizde engelli ya da engelsiz her insan değerlidir ve insan olması sebebiyle saygıya layıktır. Dinimizde asıl mühim olan, insanın, zihninin, gönlünün ve sahip olduğu imkanların Allah'ın emaneti düşüncesiyle kendisi, toplumu ve insanlığın hayrına değerlendirebilmesidir. Her engelli kardeşimiz, öncelikli olarak eşref-i mahlukat olarak saygı gösterilmeyi, toplumun kıymetli parçası olarak da hizmet almayı hak eder (Kula ve Sel, 2020: 9).

Başkanlıkça toplumda engellilere yönelik var olan bilinç, farkındalık, duyarlılığı artırmak; engelli kardeşlerin dinî vazifelerini kolay bir şekilde yerine getirebilmelerine yardımda bulunmak ve din hizmetlerinden daha fazla yararlanabilmelerini temin etmek gayesiyle çalışmalar yapılmaktadır (Kula ve Sel, 2020: 9)

Bu çerçevede engellilerin ve ailelerinin manevi gelişimlerine katkı yapmak için eğitim öğretime teşvik edilmeleri, dinî vecibelerini uygulayabilme noktasında motivasyonlarının artırılması, hayat şartlarının kolaylaştırılarak toplum içerisinde huzurlu, aktif, etkin bir şekilde rol almalarını sağlayacak çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Camilerin ve Kur'an kurslarının erişilebilir ve ulaşılabilir imkanların sunulması, işaret dili ile hutbe okunması, görsel, işitsel has yayınların hazırlanması vb. çalışmalar, Başkanlığın engellilere sunduğu hizmetler arasında yer almaktadır (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 204; Kula ve Sel, 2020: 10).

2019 yılında engellilere yönelik hizmetler, her il müftülüğü bünyesinde bir kadın ve bir erkek olmak üzere görevlendirilen toplam 161 koordinatör rehberliğinde yürütülmüştür. Yıl genelinde, ülkedeki engelli vatandaşlara ve yakınlarına sunulan hizmetler şu şekilde özetlenebilir (Din Hizmetleri Raporu, 2019: 204-206):

A. Bilgilendirmeye Yönelik Etkinlikler

Vatandaşlara, personellere, engellilere ve ailelerine yönelik yürütülen bilgilendirme çalışmalarını dört başlık altında ele almak mümkündür:

1. Vaaz ve İrşat Programları Vaaz ve Hutbe Hizmetleri,

Başkanlığın vatandaşlara yaygın olarak ulaştığı bir alan olması sebebiyle bu kapsamda yapılan çalışmalar ayrıca önem arz etmektedir. Vaaz ve hutbe hizmetlerinden, engellilerin de istifade etmesi amacıyla ülke genelinde 6.717 vaaz ve hutbe işaret diline çevrilerek sunulmuştur. Yine her cuma vaazı ve hutbesi, Diyanet TV ekranlarında işaret diline çevrilmektedir. Ayrıca görme engelli vatandaşların istedikleri takdirde hutbeleri dinleyebilmeleri için Kasım ayı itibariyle sesli hutbe arşivi uygulamasına geçilmiştir. Başkanlıkça hazırlanan hutbeler seslendirilerek Genel Müdürlüğün web sayfasında yayımlanmaktadır.

2. Halka Yönelik Eğitim, Seminer Radyo/TV Programları

İl ve ilçe müftülüklerinin koordinesinde engellilik konusunda toplumsal farkındalık oluşturmak amacıyla farklı temalarda, 23.611 konferans ve seminer; yerel basınla iş birliği içerisinde engellilik konusunu ele alan 170 Radyo ve TV programı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu

programlar ilgili kamu, sivil toplum kurumlarının ile iş birliği, koordinasyon içerisinde icra edilmiştir.

3. Din Görevlilerine Yönelik Eğitim, Seminer vb. Etkinlikler

Müftülükler bünyesinde çeşitli kadrolarda görev yapan personelin engellilere yönelik farkındalıklarını, bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik 537 farklı eğitim ve seminer etkinliği gerçekleştirilmiştir.

4. Rehabilitasyon Merkezlerinde Gerçekleştirilen Faaliyetler

Ülke genelinde engellilere hizmet sunan rehabilitasyon merkezlerinde, engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kapsamında, toplam 1.304 faaliyet, engelli koordinatörleri ve alana dair eğitim almış diğer personelin marifetiyle gerçekleştirilmiştir.

B. Sosyal ve Kültürel İçerikli Etkinlikler

Başkanlıkça geçmiş yıllarda olduğu gibi 2019 yılında da Kur'an kurslarımızda eğitim gören görme ve işitme engellilere yönelik, Kur'an ve Dinî Bilgiler yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışta, her ilden dereceye giren işitme, görme engelliler ile refakatçilerinden oluşan toplam 180 kişiye, 14-26 Aralık ve 19-30 Aralık 2019 tarihleri arasında 10-12 günlük ücretsiz umre programı düzenlenmiştir. Ayrıca 10-16 Mayıs Engelliler Haftası faaliyetleri kapsamında, merkez teşkilatında görevli engelli personel, Kur'an kurslarında eğitim gören engelli öğrenciler ve STK temsilcilerinden oluşan 350 kişi Başkanlık yemekhanesinde iftar programında misafir edilmiştir.

İl ve ilçe müftülükleri ile engelli koordinatörler tarafından yıl boyunca farklı engel gruplarına yönelik, 17.696 adet gezi, yarışma vb. sosyal ve kültürel içerikli etkinlik gerçekleştirilmiştir. Engellilere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri kapsamında, 2019 yılında doğrudan hizmet sunulan engelli vatandaş sayısı 22.611, aile sayısı ise 34.243 olarak kaydedilmiştir.

C. Mevzuat Çalışmaları

Engelli vatandaşlara yönelik hizmetlerin etkinlik ve verimliliğini artırmak ve daha fazla engelli kardeşlere hizmet ulaştırmak amacıyla mevzuat düzenlemesi ve hizmet planlaması hususunda çalışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda, engellilere yönelik yürütülecek hizmetlerde gözetilecek ilkeler, hizmet perspektifi, il/ilçe müftülüğü engelli koordinatörlerinin görev ve sorumluluklarının ayrıntılarını muhtevi "DİB'ı Engellilere Doğrultusundaki Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi", 28.06.2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir (DİB Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi). Bununla ilgili maddeler ek: verilmiştir

2020 yılına gelince engellilere yönelik şu faaliyetler gerçekleştirilmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 89-90).

1) 161'i il, 214'ü ilçe olmak üzere toplam 375 engelli koordinatörü rehberliğinde engellilere ve ailelerine yönelik manevi danışmanlık ve din hizmetlerinin yürütülmesine devam edilmiştir.

2) 10-16 Mayıs 2020 "Engelliler Haftası" dolayısıyla 81 ilde bulunan 1.743 engelli personele ve 161 il engelli koordinatörüne Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali ERBAŞ'ın mektubu ile birlikte toplamda 5.712 hediye kitap gönderilmiştir.

3) Engelli koordinatörü olarak görev yapan personele kılavuz olarak istifade etmesi amacıyla hazırlanan "Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri" isimli

kitap “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri” kılavuz kitap serisi içerisinde yayınlanmıştır.

4) 04 Ekim 2020 tarihinde il ve ilçe engelli koordinatörlerine “Sorulu Cevaplı Engelliler İlimihali” ve görme engellilere eğitim veren Kur’an Kurslarına “Braille Kitap Seti” gönderilmiştir.

5) 15 Aralık 2020 tarihinde farklı illerden 53 il engelli koordinatörünün katılımıyla “Salgın Döneminde Engellilere Sunulan Hizmetlerin Değerlendirilmesi” konulu çevrim içi bir çalıştay gerçekleştirilmiştir.

Engellilerde sıkça sorulan sorulara gelince, işitme, görme, ortopedik, ruhsal ve zihinsel engellilerde ilk sırada gelen ve ortak soruları temizliktir. Daha sonra genel olarak inanç, ahlak, ibadet ve sosyal hayat ve farklı konularla ilgili sorular olduğu anlaşılmaktadır (Kumaş, Yaman ve Özdemir, 2020).

4.5. Dinî Yayınlar

DİB’in, toplumu din konusunda aydınlatma görevini gerçekleştirmek için önemli imkânlarından biri de yayın hizmetleridir. DİB’in, milletçe dayanışma ve bütünlüşmeyi ve toplumu din konusunda sağıh kaynaklara ve sağılam bilgiye dayalı olarak aydınlatmaya çalışırken; gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamakta, hazırlatmakta ve yayınlamakta, süreli yayınlar yapmakta ve gerektiğinde bazı zamanlarda ücretsiz yayınlar yapıp dağıtımını yapmaktadır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

4.5.1. Dinî Yayınların Tarihçesi

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu ilk senelerinden itibaren yayın hizmetlerine önem vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 21 Şubat 1925 tarihinde aldığı bir kararla Diyanet İşleri Reisliği’nce Kur’an-ı Kerim’in Türkçe tefsiri ve hadis tercümelerinin yaptırılmasını ve bu yayın faaliyetinin yapılması için devlet bütçesinden özel ödenek ayrılmasını kararlaştırmıştır. Bu karar kapsamında Elmalılı Hamdi Yazır tarafından “*Hak Dini Kur’an Dili*” adıyla dokuz ciltlik tefsir hazırlanmış ve bu eser 1935 yılından itibaren yayınlanmaya başlamıştır. Hadis kitabı olarak da *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih* olarak tercüme edilmiştir. İlk üç cildi Ahmet Naim, dokuz cildi de Kamil Miras tarafından tercüme edilmiştir. Yine TBMM ve Başvekâletin kararı üzerine, Diyanet İşleri Reisliği, yaklaşık bir yıl içinde, 51 adet hutbe tertipleyip bunları bir kitap hâlinde “*Türkçe Hutbe*” adıyla ve Başkanlığın ilk yayınlarından biri olarak 1927’de Osmanlıca olarak basılmış ve din görevlilerinin istifadesine sunulmuştur (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

Başkanlığın yayın hizmetleri 1924 yılından 1950 yılına kadar Zât İşleri Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. 29.4.1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 Sayılı Kanun ile de Yayın Müdürlüğü kurulmuştur. Yayın hizmetlerinin basım, satış ve dağıtım işlemlerini hızlandırmak için 9.7.1951 tarihindeyse Dinî Yayınlar Döner Sermaye Saymanlığı teşekkül ettirilmiştir. Özellikle 1950’den itibaren yayın hizmetleri yeni bir statü kazanmıştır. Bizzat Ahmet Hamdi Akseki tarafından hedef kitle gözetilerek hazırlanan “*İslam Dini*”, “*Köylüye Din Dersleri*”, “*Askere Din Kitabı*” ve “*Yavrularımıza Din Dersleri*” adlı eserler yayınlanarak vatandaşların dinî bilgi edinmede önemli fonksiyonlar icra etmiştir (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021). Bu çalışmalarda din eğitim ve öğretim açısından Ahmet Hamdi Akseki’nin yeteri kadar olmasa da katkısı olmuştur.

Başkanlık 1962'de "Diyanet" adlı süreli yayın ve 1968 yılında "Diyanet Gazetesi"nin yayını başlatmış, bunları 1979 yılında *Diyanet Çocuk Dergisi*, 1992 yılında *Diyanet Aylık Dergisi* ve 1999 yılında da *Diyanet Avrupa Dergisi* ile yayınlarına devam etmiştir. 2013 yılından itibaren ise 2 ayda bir çıkan *Aile Dergisi*ni yayınlamıştır. Aile Dergisi, 2014 yılı ocak ayından itibaren de her ay yayınlanmaktadır. Süreli yayın olarak günümüzde Diyanet İlmî Dergi, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet Çocuk Dergisi ve Haber Bülteni olarak yayın hayatına devam etmektedir (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

1965 yılında 633 sayılı teşkilat kanunuyla *Din Hizmetleri ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi* kurulmuştur. Kurulan bu daire bünyesinde Derleme ve Yayın Müdürlüğü teşekkül ettirilmiştir. Yayın hizmetlerinin verimlik ve etkinliğini artırmak amacıyla 1966 yılında Dinî Yayınlar Döner Sermaye Saymanlığı ve Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı, Derleme ve Yayın Müdürlüğü'ne bağlanmışlardır. 24.02.1978 tarihinde *Kütüphane ve Arşiv Müdürlüğü* kurulmuştur. Daha sonra Mushafları İnceleme Kurulu Başkanlığı, Derleme ve Yayın Müdürlüğü'nden ayrılmış ve ayrı olarak müstakil daire hâlini almıştır. 17.07.1984 tarihli 84/8360 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Başkanlığın ana hizmet birimlerinden biri olarak *Dinî Yayınlar Daire Başkanlığı* kurulmuştur. Bu daireye bağlı olarak *Derleme ve Yayın Şube Müdürlüğü*, *Süreli Yayınlar Şube Müdürlüğü*, *Kütüphane Şube Müdürlükleri* oluşturulmuştur. 1995 yılında *Sesli ve Görüntülü Yayınlar Şubesi Müdürlüğü* kurulmuş ve müdürlük sayısı 4'e ulaşmıştır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

01.07.2010 tarihindeki 6002 sayılı "DİB'in kuruluş ve görevleri hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun gerekçesi" ile Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021):

1. Gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyip yayımlamak,
2. Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda radyo ve televizyon yayını yapmak,
3. Radyo ve televizyonlarda yayınlanmak üzere programlar hazırlamak ve hazırlatmak, bu konularda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve diğer yayın kuruluşları ile iş birliği yapmak,
4. Yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve İslam dinine mensup topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak, hazırlatmak ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmak,
5. Süreli yayınlar yapmak,
6. Gerektiğinde yurt içinde de ücretsiz kitap dağıtmak.

Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü, Başkanlığın "toplumu din konusunda aydınlatma, bilgilendirme" görevi bağlamında, gelişen dünya şartları, toplumun ve ülkenin bugünkü ve gelecekteki dinî yayın ihtiyaç ve beklentisini dikkate alarak yayın çerçevesini gözden geçirmiş olup temel ilke ve hedeflerini şöyle belirlemiştir (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021). Bu temel ilke ve hedefler Ek: 11'de verilmiştir.

Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü bünyesinde; *Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı* *Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı*, *Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı* ve *Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanlığı* kurulmuş oldu.

Başkanlık, Türkçe eserler yanında yabancı dillerde ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde yaşayan soydaşlara yönelik farklı lehçelerde eserler basmıştır. Özellikle 2003-2017 yılları arasında çocuklar, gençler, halk ve aydınlar olmak üzere toplumun değişik kesimlerine hitap eden yayınlara ağırlık verilmiş, yayınlarda içerik ve görsellik kalitesi artırılmış, 10 ayrı serideki yayın çeşitliliği 856'ya ulaşmıştır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı'na gelince, günümüzde *Diyanet TV*, *Diyanet Radyo*, *Diyanet Kur'an Radyo*, *Diyanet Risalet Radyo* 'lar yayınlarına devam etmektedir. Böylece günümüzde Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü kanunla kendisine yüklenen görevler çerçevesinde günümüzün dinî yayın hizmetlerini yürütmeye devam etmektedir.

4.5.2. Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler

DİB Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı görevleri, toplumu din konusunda aydınlatmak, Başkanlık personelinin mesleki açıdan gelişmesine katkı sağlamak, okul öncesi ve okul çağındaki çocukları bilgilendirmek, yurt içi ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın dinî ve millî kimliklerini koruyabilmelerine destek olmak ve Başkanlık faaliyetlerini tanıtmak amacıyla periyodik olarak dinî, ilmi, edebi, ahlaki, kültürel ve benzeri konularda yazı, fotoğraf ve resimlerin yer aldığı süreli yayınlar hazırlamak (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021). Diğer görevlerin tam metni Ek: 12'de verilmiştir.

4.5.2.1. Süreli Yayınlar

Dinî içerikli dergiler din eğitimi ve öğretiminde önemli bir kanaldır ve kısmi olarak katkı payı vardır. Bu alanda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından muhataba göre dergi çalışmaları yapıp yayınlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayınlanan ve yayına devam eden dergiler şunlardır:

- 1) Diyanet Aylık Dergi,
- 2) Diyanet Aile Dergi,
- 3) Diyanet İlmi Dergi,
- 4) Diyanet Çocuk Dergi,
- 5) Diyanet Arapça İlmi Dergi,

Diyanette dergilerin kurulduğundan 2020 yılına kadar ve o yıl içerisinde yayınlanan dergi sayılarının basımları şu şekildedir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 137);

- Diyanet Aylık Dergi'nin 349 ile 360 arasındaki sayılarının basımları yapılmıştır.
- Diyanet Aile Dergisi'nin 13 ile 24. arasındaki sayılarının basımları yapılmıştır.
- Diyanet İlmi Dergi'nin 56/1, 56/2, 56/3 ve 56/4. sayılarının basımları yapılmıştır.
- Diyanet Çocuk Dergisi'nin 474 ile 485 arasındaki sayılarının basımları yapılmıştır.

Haziran 2020/479. sayısı ile birlikte "Tatil Arkadaşım 16", Ağustos 2020/481. sayısı ile birlikte Defter Etiketleri, 2020/483, 484, 485. sayılar ile birlikte "Cim" Çocuk Dergisi eki ve 2020/485. sayısı ile beraber de 12 yapraklı "2021 Yılı Çocuk Duvar Takvimi" hediye edilmiştir. Diyanet Arapça İlmi Dergi'nin 2020 yılı 2/1. sayısının basımı yapılmıştır.

- Geçerken Dergisi'nin 1, 2 ve 3. sayılarının basımı yapılmıştır.
- Süreli yayınlar için 89 dergiye abone olunmuştur.

4.5.2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi

Kütüphane hizmetlerinin, Başkanlığın 1924 yılı 3 Mart'ta kuruluşuyla beraber başladığı söylenilebilir. DİB'in 1928 yılı sermayesinde bir adet "Kütüphane Memuru" kadrosu ihdas edilmek suretiyle kütüphane faaliyetlerinin başladığı anlaşılmaktadır. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti Tetkikat ve Telifat-ı İslamiye Heyeti Kütüphanesinin Diyanet İşleri Reisliği'ne intikal etmiş olduğu da tahmin edilmektedir. 12 Eylül 1933 tarih ve 206 sayılı Müşavere Heyeti kararında "Reislik Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü"nden bahsedilmesi, 1934'te Reislik Kütüphanesi kayıt defterlerinden bahsedilmesi de bunu göstermektedir. Kaynaklarda kütüphaneden bahsedilirken bazı yerlerde Reislik Kütüphanesi, çoğunlukta da Müşavere Heyeti Kütüphanesi tarzında zikredilmektedir (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

Başkanlık kütüphane kurma çalışmalarında Ahmet Hamdi Akseki'nin özel bir çabası vardır. Kuruluşundan sonra onun bu bağlamdaki çabaları, Riyaset makamına gelişiyile beraber daha da yoğunluk kazanmıştır. Ahmet Hamdi Akseki, 3.000 eserden meydana gelen kendi özel koleksiyonunu da Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesine bağışlamıştır. Bağışlanan eserlerden özel koleksiyonun, onun Doğu'da ve Batı'da yayınlanan İslami eserleri takip ettiğini, bunların önemlilerini kendinin satın aldığı ve Başkanlık Kütüphanesine kazandırdığı anlaşılmaktadır (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

1997 Diyanet verilerine göre Başkanlık Kütüphanesi'nde dinî, sosyal içerikli Türkçe, Osmanlıca, Arapça ve Batı dillerinden 60.000 cildi geçen matbu eserle 5.000'den fazla el yazma eser bulunduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Kütüphaneye bilgisayarlı mikrofilm ünitesi kurularak el yazması eserlerin muhafazası sağlanmış ve halkın kullanımına sunulmuştur. 11 Ekim 2000 tarihinden sonra kütüphane koleksiyonunda 33.368 sayıda matbu eser, 5.726 sayıda el yazması, 1.724 sayıda süreli yayın, 1.317 sayıda resmî yayın mevcuttur (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

DİB Kütüphanesi 1965'te yayımlanan yönergeyle Derleme ve Yayın Müdürlüğüne devredilmiştir. 2010 yılındaki yeni teşkilatlanma ile kütüphane, Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü bağlamında Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı şeklinde yapılandırılmıştır. Başkanlık, merkezi Ankara Kocatepe'de iken oluşturulan yayın külliyatını korumak, öğrencilerin, araştırmacıların, görevlilerin hizmetine sunmak gayesiyle 60 kişi kapasiteli okuma salonu kütüphane yapılmıştır. Kocatepe Şube Kütüphanesi'nde 2016 yılında tadilat yapılmış, 135 kişilik okuma, çalışma alanı oluşturulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığının Eskişehir Yolu üzerindeki yeni yerine taşınmasıyla beraber burada da kütüphane yapılmıştır (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

Başkanlık Merkez ve Kocatepe Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunan matbu, taşbaskı ve yazma eserlerin, veri analizi, belgeleme, veri güncelleme, eşleştirme, kataloglama ve kütüphane otomasyon sistemi için 27.06.2014 tarihi itibarıyla çalışma başlatılmış ve tamamlanmıştır. Bu çalışmayla Başkanlık Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan yaklaşık 100.000 eserin bibliyografik künyeleri kütüphanecilik standartlarından AACR2 (Anglo-Amerikan Cataloging Record-2 ve Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları-2) kurallarına ve MARC'ın (Machine Readable Cataloging record ve Makinece Okunabilir Kataloglama Kaydı) en güncel versiyonuna uygun olarak elektronik ortamda hazırlanmıştır. Bu proje kapsamında; Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunan matbu, taşbaskı ve yazma eserlerin, uluslararası kurallara uygun şekilde kataloglama işleri yapılmıştır. Bununla beraber kütüphanecilik kuralları

kapsamında hazırlanan veriler, kütüphane otomasyon sistemine aktararak, açık raf sistemine göre kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

Başkanlığın Merkez kampüsünde ayrı bir yerde 5 katlı olarak planlanan yeni kütüphane 26 Temmuz 2017 tarihinde faaliyete geçmiştir. Zemin, 1 ve 2. katlarda çalışma odaları, sunum odaları, farklı dillerde yazılan eserler dâhil Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’in hayatı hakkında eserlerin yer aldığı hususi bölüm, konferans salonu, çalışma ve okuma salonları mevcuttur. 3. katta nadir eserlerin yer aldığı kısımdır. Bunların dışında arşiv katı da mevcuttur (www.kutuphane.diyamet.gov.tr, 2021).

Başkanlığın 2020 yılı faaliyet raporu, kütüphane hizmetleriyle ilgili şu çalışmaların yapıldığını beyan etmektedir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 138);

- İslam araştırmalarını kapsayan, 81 süreli yayından oluşan Almanhal Veri Tabanına 2021 yılına abonelik güncellenmiştir.

- “Din ve Felsefe” konulu 1922-2018 tarihleri içinde yayımlanan 2.312 Springer Nature e-Kitap veri tabanı kütüphane için süresiz temin edilerek araştırmacı ve okuyucuların hizmetine verilmiştir.

- Brill Encyclopaedia of Islam Online 2. baskı (“EI2”) ve 3. baskıların (“EI3”) yayımlanan ve bütün sayılarını kapsayan elektronik veri tabanı üyeliği 2021 yılı için yapılmıştır.

- Başkanlık Kütüphanesine 1.920 kalem Türkçe, 323 kalem Arapça, 106 kalem İngilizce kitap alımı gerçekleştirilmiştir.

- 2020 yılında komple restore yapılan yazma eser sayısı 21, varak adetiyle 2.694’tür.

4.5.3. Basılı Yayınlar

DİB Basılı Yayın Faaliyetleri Türkçe, yabancı dil, lehçelerde eserlerin basımı, dijital, sesli, görüntülü yayın alımıyla kütüphaneye kaynak eser alımı veya başka faaliyetler yapılmaktadır. (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020). İslam Tarihinde kitapların, din eğitimi ve öğretiminde ayrı bir önemli yeri vardır ve günümüzde de devam etmektedir. Müslümanlar için Kur’an-ı Kerim mukaddes kitaptır. Kur’an-ı Kerim sadece iki kapak ortasında sıkışıp kalmamış, yaşayan canlı kitaptır. Din eğitimi açısından dinî içerikli basılı yayınlar önemlidir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı *Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı* kurulmuştur. DİB Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı’nın görevleri Ek: 13’te verilmiştir.

4.5.4.1. Birinci ve Mükerrer Baskısı Yapılan Eserler

2020 yılında DİB tarafından 98 adet eserin birinci baskısı, 40 adet eserin ise tekrar baskısı basılmıştır. Yapıldığından bugüne kadar yayın bağlamında basımı yapılan eser adeti 1.934’e ulaşmış durumdadır. 2020 yılında Ücretsiz Eser Dağıtımında 2.676.373 sayıda eserin ücretsiz dağıtımı yapılmıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 123). Genel olarak din eğitimi konusunda hangi kitapların basılıp yayınlandığını ve eser listeleri ile yabancı dil ve lehçelerdeki ve dijital yayınları ekler kısmındaki tablo 14 ve 15’te verilmiştir.

4.5.4.2. Diyanet Takvimi

Diyanet takvimi, dinî, millî ve kültürel içeriklerle özel olarak hazırlanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda namaz vakitlerini belirlemek ve aynı zamanda dinî beraberlik, bütünlüğe, sosyal kaynaşmaya ve mutluluğa katkı sağlamak gayesiyle hazırlanmaktadır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021). Diyanet

takvimi din eğitimi ve öğretimi açısından önemli bir kanaldır. Diyanet takviminde ayet, hadis vb. dinî içerikli bilgiler yer almaktadır.

Diyanet takvimleri, 2021 yılında duvar takvimi, çocuk takvimi, hatlı takvim, masa takvimi ve 12 yapraklı üçgen masa takvimi tarzında 5 çeşit olarak hazırlanmıştır. Toplumun dinî, millî, sosyal yapısı dikkate alınarak baskısı tamamlanan Diyanet takvimi, yurt içinde 39 bölgeye hitap edecek şekilde ayrı ayrı hazırlanarak bütün Diyanet Vakfı Satış Merkezlerine, İl ve İlçe Müftülüklerine ve Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü satış yerlerine ulaştırılmıştır. Ayrıca yurt dışında yaşayan soydaş ve vatandaşlara ulaştırılmak üzere 20 bölge olarak hazırlanan Diyanet takvimleri de her yıl olduğu gibi bu yıl da yurt dışına gönderilmiştir (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

Tablo 16. 2021 Yılı Baskıya Hazırlanan Takvimlerin Listesi

S. N.	TAKVİM ADI	BASKI ADEDİ
1	Diyanet Takvimi	3.250.000
2	Diyanet Çocuk Takvimi	100.000
3	Duvar Takvimi (Hat)	17.500
4	Masa Takvimi	25.000
5	Üçgen Takvim	10.000
6	13 Yapraklı Üçgen Masa Takvimi (Kitap tanıtımları için)	17.500
TOPLAM		3.420.000

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 132)

4.5.4. Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar

DİB Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanlığı'nın görevleri hakkında bilgi Ek:15'te verilmiştir. Yabancı Dil ve Lehçelerde Basılı Yayın Hizmetleri tarafından, 85 eserin ilk baskısı, 7 eserinse tekrar baskısı gerçekleştirilmiş olup komple 92 eserden 517.500 sayıda yapılmıştır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 132). Ücretsiz dağıtılmakta olan ilk baskısı gerçekleştirilen yabancı dil ve lehçelerdeki eserlerin listesi ekler kısmında Tablo 17'de verilmiştir. Tablo 18'de TDV iş birliğiyle bütçe dışı kaynaklı ücretsiz dağıtılmak üzere baskısı yapılan yabancı dil ve lehçelerde basılı eserlerin listesi verilmiştir.

Tablo 18. TDV İş Birliğiyle Bütçe Dışı Kaynaklı Ücretsiz Dağıtılmak Üzere Baskısı Yapılan Yabancı Dil ve Lehçelerde Basılı Eserlerin Listesi

N.	ESER ADI	DİL	BASKI ADEDİ	SERİ
1	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Romence	5.000	Hediyem Kur'an Olsun
2	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Portekizce	3.000	Hediyem Kur'an Olsun

3	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Kazakça	1.000	Hediyem Kur'an Olsun
4	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Tatarca	1.000	Hediyem Kur'an Olsun
5	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Ermenice (Batı Lehçesi)	1.000	Hediyem Kur'an Olsun
6	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Ermenice (Doğu Lehçesi)	1.000	Hediyem Kur'an Olsun
7	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	Azerice	5.000	Hediyem Kur'an Olsun
TOPLAM			17.000	

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 137).

4.5.5. Dijital Yayınlar

DİB Dijital Yayınlar Daire Başkanlığının Görevleri (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021):

- 1) Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda; insanları din konularında bilgilendirmek, millî beraberliğe katkıda bulunmak amacıyla ihtiyaç duyulan eserleri dijital mecralara aktarmak, özgün dijital eserler hazırlamak/hazırlatmak ve gerektiğinde hizmet satın almak.
- 2) Başkanlığın dijital yayın faaliyetlerine yönelik kısa, orta, geniş süreli plan ve projeler yapmak, dijital yayıncılık ile ilgili gelişmeleri takip ederek ilgili kurumlarla iş birliği içerisinde verimliliği ve çeşitliliği artırmaya yönelik çalışmalar yapmak.
- 3) Başkanlığın Türkçe ve yabancı dillerde basılı, vadeli, sesli ve görüntülü yayınlarını dijital mecralara aktarmak ve tanıtımıyla alakalı işleri yapmak.
- 4) Dijital ortamda yayımlanma talebiyle DİB'na gönderilen eserleri komisyonla incelemek; dinî bağlamda ayrıntılı incelenmesi lüzumlu olan eserleri Din İşleri Yüksek Kuruluna, dijital ortama aktarılacak olan Kur'an-ı Kerim metin ve ses dosyalarını Mushafları İnceleme ve Kıraat Kuruluna iletmek ve yayımlanması ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 5) Doğru, sağlam kaynaklara dayalı doğru bilgiyle çocuk, genç, aile, kadın, engelli vatandaşlar, yurtdışındaki soydaşlar ve toplumun tüm tabakalarına ihtiyaçlarına yönelik dinî, tarihî, sosyal, millî, kültürel içerikler hazırlayarak uygun mecralarda yayımlamak.
- 6) Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda mobil uygulamalar hazırlamak/hazırlatmak ve bu uygulama ve içerikleri güncel tutmak.
- 7) Genel Müdürlükçe uygun görülen ulusal/uluslararası bilişim/yayıncılık fuarlarına katılmak.
- 8) Dijital yayıncılık alanındaki gelişmeler doğrultusunda daire personelinin yetkinliğini arttırmak.
- 9) Halkın istifadesine sunmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na yayımlanmış eserlerin erişime açık dijital bir arşivini oluşturmak.
- 10) Çalışma sahasıyla alakalı konularda verilen diğer görevleri de yerine getirmek.

DİB Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı’nın dijital ortamda halkın istifadesine sunulan ve indirmesine açık olan eserler ekler kısmında Tablo 19’da yer almıştır.

DİB Dinî Yayınların dijital uygulamaları şunlardır (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021):

- 1) Kur’an-ı Kerim Mealler ve Tefsiri,
- 2) Kur’an Öğreniyorum Elif-Ba,
- 3) Hadislerle İslam,
- 4) Tecrid-i Sarih,
- 5) Süreli Yayınlar; Arapça İlmî Dergi, Aile Dergisi, Aylık Dergi, Çocuk Dergisi, İlmî Dergi,
- 6) Mobil Uygulamalar; DİB Mobil Hizmetleri, Kur’an Akademi, Elif Ba, Namaz Vaktim, Sure ve Dualar,
- 7) Hadis Portalı; Riyâzü's-Sâlihîn, Hadislerle İslam, 40 Hadis 40 Yorum, Video Galerisi, Serlevha Hadisler, Hadis Kartelaları,
- 8) Dinî Sorular,
- 9) Namaz; Namaz Kılıyorum, Abdest Alıyorum, Sureler ve Dualar, Cami Adabı, Namaz Kitaplığı, Çocuk ve Namaz, Namaz Huzurdur Erteleme, Namaz Diriliştir Üşenme, Namaz Aşktır Vazgeçme,
- 10) Dua,
- 11) Hac ve Umre,
- 12) İslam Ansiklopedisi.

Çeşitli türlerde 295 eser ücretsiz dijital ortamda halkın kullanılmasına sunulmuştur. Dijital yayınlar 2020 yılında 1.750.000 kez indirilmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 147).

4.5.6. Televizyon ve Radyo

Toplumu din konusunda bilgilendirmek ve aydınlatmak için en önemli imkânlardan biri de radyo ve televizyon hizmetleridir. Milletçe dayanışma ve birleşmeye ve insanları din meselesinde doğru kaynaklara ve sağlam, sahih bilgiye dayalı şekilde bilgilendirmek ve aydınlatmak için sesli ve görüntülü eserler hazırlanıp yayınlanması önemlidir. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için başlangıçta 2012-2013’te TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) ile Diyanet İşleri Başkanlığı ortaklığıyla Diyanet TV ve Diyanet Radyoları yayınlara başlamıştır. 5-6 yıl sonra Diyanet TV ve Diyanet Radyo, TRT’den ayrılarak tamamen Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bünyesine geçmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı bunların haricinde Diyanet Kur’an Radyosu ile Diyanet Risalet Radyosu açmıştır.

Günümüzde bunların tümünün yayınları devam etmektedir. Bu yayın görevine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü’nün Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı yürütmektedir. Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı görevleri *şunlardır* (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021):

- 1) Cemiyeti din konusunda aydınlatmak, millî beraberliğe katkı sağlamak, Başkanlık etkinliklerini tanıtmak ve Başkanlık görevlilerinin eğitimine katkıda sağlamak 12/52 gayesiyle

televizyon, radyo yayını yapmak, çeşitli sesli ve görüntülü yayın ve program hazırlamak/hazırlatmak; ihtiyaç durumunda bunları ücretsiz dağıtmak, gerektiğinde hizmet satın almak ile ilgili işlemleri gerçekleştirmek.

2) Başkanlık tarafından hazırlattırılan ya da yayınlanması talebiyle Başkanlığa gönderilen sesli ve görüntülü eserleri komisyon marifetiyle gözden geçirmek, yayınlanmasıyla alakalı işlemleri gerçekleştirmek, dinî açıdan daha detaylı incelenmesi lazım eserlerin Din İşleri Yüksek Kuruluna sevkini sağlamak.

3) Başkanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan sesli ve görüntülü yayınların radyo ve televizyonlarda yayınlanmasıyla alakalı işleri yapmak.

4) Cemiyeti dinî konularda aydınlatmak, millî beraberliğe katkı sağlamak için radyo ve televizyonlarda yayınlanacak olan belgesel, drama, çizgi film ve benzeri programların hazırlanması, kayıt ve çekimlerinin yapılmasında lüzumlu çeşitli çalışmayı yapmak ve bu konuda TRT ve diğer yayın kuruluşlarıyla iş birliği yapmak.

5) Sesli ve görüntülü dinî yayıncılık sahasındaki gelişmeleri takip etmek, Diyanet Radyo ve Televizyonunun ve Başkanlığın sesli ve görüntülü yayınları için kısa, orta ve geniş süreli hedef ve projeler hazırlamak.

6) Diyanet Radyo ve Televizyonu ile sesli ve görüntülü yayınlarda arşiv oluşturmak.

7) Diyanet Radyo ve Televizyonunda sahips kaynaklara dayalı doğru bilgi ile çocuklar, gençler, aile, kadın, engelli vatandaşlar, yurtdışındaki soydaşlar ve cemiyetin tüm tabakalarına ihtiyaçlarına yönelik dinî, tarihî, aktüel ve sosyal, kültürel programları hazırlayıp yayınlamak.

8) Dinî eğitim kurumlarına rehberlik yapacak program, projeler yapmak ve yayınlamak.

9) Uluslararası sesli ve görüntülü fuarlara katılmak suretiyle, dünyada uygulanan en son ses ve görüntü teknolojisini takip etmek.

10) Radyo ve Televizyon ile alakalı teknik çalışmaları yapmak ve bu konuda TRT ve diğer televizyon kurumlarıyla iş birliğinde bulunmak.

11) Görev sahasıyla alakalı meselelerde verilen diğer görevleri de yerine getirmek.

2020 yılında “*Türk Kültür Varlığını Koruma ve Tanıtma Faaliyetleri Projesi*” bağlamında belgesel, drama ve çizgi filmler hazırlanmıştır. 2020’ye kadar ve o yıl içinde yapılanlar Ek: 15’te verilmiştir (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 138-139).

4.5.6.1. Diyanet Radyoları

Diyanet Radyo TRT ve Türkiye Cumhuriyeti DİB iş birliğiyle 9 Temmuz 2013’te yayın hayatına başlamıştır. 2018 yılında TRT ortaklığından ayrılıp Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesine geçmiştir.

Günümüzde 80 il ve 10 ilçede yayını bulunan Diyanet Radyo, Balkanlar ve Türk Cumhuriyetleri’nde de yayın yapmayı planlamaktadır. Türkiye karayollarında yolcu durumundayken dinlenen Diyanet Radyonun kesintisiz dinlenebilmesi için kesintisiz yayın ağı amaçlanmaktadır. Ayrıyeten sanatçıları destekleyerek bu sahada özgün çalışmaların yapılmasını sağlamaya çalışılmaktadır (www.diyanetradyo.com, 2021). Diyanet Radyolarının ilkeleri için Ek: 16’ya bakılabilir

Diyanet Radyonun açıldığı günden 2020 yılına kadar ve o yıl içerisinde yayınlanan programlar ve bölüm sayıları ekler kısmında Tablo 20’de verilmiştir. 2020 Yılı Diyanet Radyo Ramazan Özel Programları ve bölüm sayılarına Tablo 21’den bakılabilir.

Diyanet Kur’an Radyo, Diyanet Radyo’dan ayrı olarak Kur’anı Kerim yayınları yoğunluklu olarak, yayın çizgisi daha çok Kur’anı Kerim ve Türkçe Meali’nden müteşekkil radyo kanalıdır ve DİB bünyesinde olup genel merkezi Ankara’dadır. 2015 Yılı Ramazan Ayının birinci günü yayına başlamıştır. Karasal frekanslardan Türkiye genelinde uydu aracılığıyla Asya, Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinden takip edilmektedir. Türkiye’de ilk defa 24 saat Kur’an-ı Kerim tilaveti, meal ve tefsiri yayınlayan Kur’an Radyosudur. Diyanet Kur’an Radyonun açıldığı günden 2020 yılına kadar ve o yıl içerisinde yayınlanan programlar, bölüm sayıları aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 22. Diyanet Kur’an Radyo Program ve Bölüm Sayıları

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Kur’an-ı Kerim Hatmi	366
2	Sebeb-i Nüzul	91
3	Kur’an’da Kur’an	366
4	Kur’an-ı Kerim Meali	366
5	Kur’anî Kavramlar	274
6	Aşr-ı Şerif	366
7	Esmâ-i Hüsnâ	366
8	Kur’an Dostları	274
9	Bir’den Bize	91
10	Kur’an’dan Dualar	91
11	Vaktin Çağrısı, Ezan	366
12	Kur’an Tefsiri	366
13	Ayetlerin Hikmetleri	92
14	Kur’an Hocası	366
TOPLAM		3.841

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 145-146)

Topluma İslam’ın rahmet mesajını anlatabilmek için önce Diyanet Radyosu açıldı. Sonra, Türkiye’de ilk kez 24 saat Kur’an-ı Kerim tilaveti, meal ve tefsirinin yayınlandığı Kur’an Radyosu ile devam edildi. Diyanet İşleri Başkanlığı üçüncü olarak radyo çalışmasında Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’in (s.a.s) hayatını, öğütlerini anlatacak olan *Risalet Radyosu* için 2016 yılında yayına başlandı. Bu çalışmada, 24 saat boyunca radyoda Hz. Muhammed’in (s.a.s) İslam’ı

yaşayış tarzı, sünnetleri halka doğru ve anlaşılır bir uslupla anlatılması planlandı (Diyanet TV, 2021) ve Risalet Radyo 2017 yılı 23 Nisanda açılıp yayın hayatına başladı (www.risalet radyo.com, 2021).

Çok ilde dinlenilmekte olan radyo, Tüm Türkiye, Kıbrıs, Balkanlar ve Türk Cumhuriyetlerinde de yayın yapmayı planlamaktadır. Türkiye karayollarında seyir hâlinde dinlenen Diyanet Risalet Radyo'nun kesintisiz yayın ağı hedeflenmektedir. Ayrıyeten sanatçılara destek olarak bu sahada özgün çalışmaların yapılmasını sağlamaya çalışmaktadır (www.risalet radyo.com, 2021).

Diyanet Risalet Radyonun açıldığı günden 2020 yılına kadar ve o yıl içerisinde yayınlanan programlar ve bölüm sayıları aşağıdaki tablodadır (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 146);

Tablo 23. Diyanet Risalet Radyo program ve bölüm sayıları

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Hadis Kartelaları	366
2	Hikmetin 40 Kapısı	366
3	40 Hadis 40 Yorum	366
4	Riyazu's-Salihin	366
5	Mevlit Makaleleri	60
6	Peygamber İkliminden	366
7	Yıldızların İzinde	366
8	Kitaplar Onu Söyler	60
9	İslam Tarihi	366
10	Hadislerle İslam	366
11	Hadislerde Kavramlar	366
12	Sesli Kitap	60
13	Hadis Şerhi	274
14	İlmi Hadis	366
15	Bir Hadis Bir Yorum	92
TOPLAM		4.206

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 146)

4.5.6.2. Diyanet TV

Kamu hizmeti yayıncısı TRT'de "Din ve Ahlak Programları" televizyon yayıncılığı Türkiye'de 31 Ocak 1968 tarihinde kamu hizmeti anlayışıyla başlamıştır. Ancak 6 yıla kadar

“dinî” temalı program yapılmadığı bilinmektedir. Kuruluşundan 6 yıl sonra 1974 yılında TRT tarihinde televizyonda ilk kez, Kadir gecesinde İstanbul’daki Maltepe Camii’nden naklen yayın yapılmıştır. Yine aynı yılda dinî içerikli bir yayın olarak “hac” naklen yayını gerçekleştirilmiştir.

TRT, kamu hizmeti yayıncılığını yaparken program türlerini “eğitim” ve “kültür” programları çerçevesinde hazırlamış, bu sınıflandırmalar yayın planlarını belirlemiştir. Bu programlardan biri olan “din ve ahlak” programları TRT’de 1974 yılında başlamıştır, 1975 yılında ise sohbet programlarıyla yeni bir sürece girilmiş, 1980’lerde başlayan ve sohbet formatındaki türler başta olmak üzere din ve ahlak programları günümüze kadar yayınlanmıştır. (Çuhadar, 2019: 239, 259).

1987’den itibaren dinî temalı görsel işitsel yayınlar hazırlayan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın TRT ile iş birliği adımları 1980’lerde başlamıştır. 1992 yılında haftalık olarak 2 saat 20 dakikalık bir süre zarfında “Gönül Sohbetleri”, “Merhaba Çocuklar” isimleriyle programlar yayınlanmış ve ramazan, bayram ve mübarek gecelerde dinî programlar ekrana taşınmıştır. 1993 yılında haftalık olarak “İnanç Dünyası”, “Dinî Sohbet” programları, ramazanda her gün “İftara Doğru”, “Sahur Özel” programları ve özel günlerde “kandil” programları yayınlanmıştır. 1997 yılındaysa “Diyanet Saati”; 2006 yılından itibaren de “İslam’ın Aydınlığında” programları, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanarak TRT kanallarında yayınlanmıştır. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı, kendi bünyesinde bir televizyon kanalına sahip olma talebini 1990’lı yıllardan itibaren belli bir zamanlarda kamuoyunda dile getirmiştir (Çuhadar, 2019: 241-242, 259).

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılan ilk sesli ve görüntülü yayın olarak arşivde bulunan “Emre” isimli çizgi filmin yapım tarihi 1987’dir ve ticari televizyonlar ortaya çıkana kadar yaptırılan televizyon programları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 24. Diyanet İşleri Başkanlığının 1987-1993 Yılları Arasında Hazırladığı TV Programlarının Adları, Türleri, Bölüm Sayıları ve Yapım Yılları

N.S.	Yapım Adı	Türü	Bölümü	Yapım Yılı
1	Emre	Çizgi Film	8	1987
2	Yusufçuk	Dizi Film	8	1988
3	İnsanlar Yaşadıkça	Dizi Film	8	1989
4	Süleyman Çelebi ve Mevlid	Dramatik Belgesel	1	1989
5	Öncüler	Belgesel	8	1991
6	Ne Diyorlar?	Röportaj	8	1991
7	Yunus Emre’den	TV Programı	8	1991
8	Kur’an-ı Kerim Tilaveti	TV Programı	13	1991
9	Kur’an ve Çağ- 1	Sohbet	8	1991
10	Kur’an ve Çağ- 2	Sohbet	13	1992
11	Kur’an ve Çağ- 3	Sohbet	13	1992

12	Hurafeler ve Batıl İnanışlar	Sohbet	13	1992
13	Dinî Musıkî Klipleri (Na't ve Kasideli Zikir İlahileri)	Müzik	17	1993
14	Dinî Musıkî Klipleri (Klasik Teşihler)	Müzik	12	1993
15	Dinî Musıkî Klipleri (Besteli Na'tlar)	Müzik	4	1993
16	Dinî Musıkî Klipleri (Belli Günlere Mahsus İlahiler)	Müzik	13	1993
17	Türk İslam Dünyasından Çizgiler	Belgesel	13	1993
18	İslam ve Ekoloji	Belgesel	13	1993
19	Hüzün Gezegeni	Çizgi Film	1	1993
20	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993
21	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993
22	Sorular ve Cevaplar (DİYK Üyelerinin Cevapları)	Sohbet	13	1993

Kaynak: (Çuhadar, 2019: 251-252)

2009 yılında Ankara Televizyon Müdürlüğü tarafından yapılan programların içerisinde “Eğitim Kültür” programları kategorisinde “Din Ahlak” programları bulunmaktadır. Bu programların yayın süreleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 25. 2009 Yılı TRT’de Din ve Ahlak Programları

N.S.	Programın Adı	Bölüm Sayısı	Yayın Süresi	Yayın Kanalı
1	Ramazan Sevinci	30	180’	TRT 1, TÜRK
2	Sahur Zamanı	30	180’	TRT 1, TÜRK
3	Mevlit Kandili	1	270’	TRT 1
4	Miraç Kandili	1	110’	TRT 1
5	Gönül Dünyamızdan	30	30’	TRT 1
6	Regaip Kandili	1	110’	TRT 1
7	Kadir Gecesi	1	90’	TRT 1
8	Berat Kandili	1	110’	TRT 1
9	Bayram Sabahı	1	110’	TRT 1
10	Bayram Sabahı Namazı	1	45’	TRT 1
11	Anadolu’da Ramazan	30	10’	TRT 1
Toplam		11 Program	Bölüm * Süre	12. 845’

Kaynak: (Çuhadar, 31.12. 2019: 247-248)

TRT 1 kanalı, 24 saat yayın yapmakta, buna göre 12 aylık zaman diliminde yıllık 8.724 saat yayın yapıldığını görebiliriz. Bu bakımdan, 2009 yılında TRT 1’de yıllık zaman dilimi içerisinde 214 saatin din ve ahlak programlarına ayrıldığı görülmektedir (Çuhadar, 2019: 248).

Diyanet TV, TRT ve Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı ortaklaşa 2012’de kurulmuş olan bir televizyon kanalıdır. 2012 yılının oruç ayında test yayınına başlamıştır. İlk başladığı 1 yıl süresince TRT Anadolu kanalı ile dönüşümlü yayın yapmıştır. Fakat 2018 yılının ramazan ayı ile birlikte logo değişikliğine gidildi ve sonunda 24 saat kesintisiz yayına geçebildi. Kanalın yayına başlamasının akabinde TRT Anadolu’nun yayın hayatına son verildi. 4 Nisan 2018 yılında HD yayına geçti. Kanalın 7 Ağustos 2018 TRT ile ortaklığı sona ermiştir.

16 Eylül 2018 tarihinde kanalın “TRT Diyanet”ten “Diyanet TV” ye dönüşümüyle ilgili özel bir program yapılmış, kanalın “Diyanet TV” adıyla yayınına TRT frekanslarından yaklaşık 4 aya yakın süre boyunca devam edilmiştir. 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren “Diyanet TV” ismiyle, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yönetilen bir televizyon kanalı hizmet vermeye başlamıştır (Çuhadar, 2019: 259). Başkanlığın bünyesine geçtikten sonra ilk töreninde Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş “Diyanet TV 2012’den itibaren Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nun çok büyük desteğini gördük ve bundan sonra da desteklerini bekleriz.” demiştir (www.diyamet.gov.tr, 2021).

Diyanet TV’de 2020 yılına kadar ve o yıl içerisinde yayınlanan programlar ve bölüm sayılarına ekler kısmında Tablo 26 ve 27’den bakılabilir. Diyanet TV’deki programlar yukardaki tablolarda belirtildiği gibi günümüzde de yoğunluklu olarak dinî içerikli programları üretmeye devam etmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İnsan, dünyaya geldiğinden itibaren hayatını anlamlandırmak için nereden gelip nereye gideceği, niçin dünyaya gönderildiği ile alakalı sorulara cevap aramaktadır. Bu olgunun varlığını kabul ettiğinde yapılması gereken ilk iş onu temellendirmedir. Onun için din eğitimi ve öğretiminin bireysel, toplumsal, evrensel, felsefi, kültürel, hukuki temelleri önemlidir ve niçin din eğitimi sualine cevap aramaktadır.

İslam dini, insanların itikat, ibadet, muamelat ve ahlak esasları çerçevesinde davranışlarını biçimlendirmeyi hedeflemiştir. Bir dinin sahih kaynaklarla temel esaslarının öğrenilmesi, o dinin varlığının sürdürebilmesinin teminatıdır. Bu bağlamda ilk vahyin gelmesiyle eğitim, irşat ve tebliğ çalışmaları başlamıştır. Mekke döneminde eğitim, yoğunluklu olarak evlerde yapılırken Medine döneminde mescit merkezli yapılmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinde mescit önemli bir eğitim merkezi konumunda olmuştur. Mescitler aynı anda ibadet merkezi olduğu için belli bir dönemden sonra içinde yapılan öğretim faaliyetleri, ibadete gelenlere rahatsızlık vermeye başlamıştır. Öğrencilerin rahat bir ortamda, barınma, yeme içme imkanları da göze alındığında medreselerin ortaya çıkması doğaldır.

Selçuklu döneminde Sultan Alparslan'ın Bağdat'ı ziyareti esnasında caminin etrafında üstü başı perişan olarak kalabalık gençler dikkatini çeker. Onların ilim talebesi olduğunu öğrenince, öğrencilerin ve hocaların yeme içme barınma, ders görme mekân ihtiyaçlarının karşılanması için veziri Nizamülmülk'e emreder. Veziri devlet okulu gibi bir medrese açmıştır. Daru'l-Hadis ve Daru'l Hikme medreseleri bilimsel bir ortamda tartışılıp öğrenme ortamı sağlamıştır. Daha sonra bu medreseler, kurucusu Nizamülmülk'ün adından hareketle Nizamiye medreseleri diye yayılmıştır.

Selçuklu döneminde zemini hazırlanan medreseler, Osmanlı döneminde devlet tarafından geliştirilmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti kadılık, müftülük dâhil bütün kamu görevlilerini medresede yetiştiriyordu. Osmanlı döneminde hukuk sisteminin dine dayalı olması medreselerde hukuk eğitiminin önemini artırmıştır. Osmanlı medreseleri bugünkü anlamdaki sadece din öğretimi kurumu olmasının yanında, fen ve sosyal bilgilerin de verildiği genel eğitim kurumlarıydı. Medreseler asırlar boyu İslam eğitim merkezleri olmuştur. Tanzimat döneminde Batıdan gelen modernleşme esintileri toplumu sarmıştır. Medreselere paralel olarak yeni bir eğitim sistemine uygun mektepler açılmıştır. Bu paralel eğitim, toplumsal, kültürel ve ideolojik alanlarda toplumun bütünlüğünü tehlikeye sokmuştur. Mekteplilerle medreseliler, birbirilerini düşman gibi görüyorlardı. Osmanlı'nın son döneminde mekteplerin çoğalmaya başlaması Cumhuriyet dönemine zemin hazırlamıştır.

Osmanlı'nın yıkılışından sonra 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından İmam Hatip Mektebi adıyla resmî dinî okullar açılmıştır. 3 Mart 1924 yılındaki Tevhid-i Tedrisat yasası ile tüm eğitim kurumları Maarif Vekaletine Bakanlığına bağlanmıştır. Yine o senede kabul edilen kanunla Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Kanunun uygulanış biçimi ve din eğitimi, o dönemin iktidarının siyasi anlayışına göre şekillenmiştir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra tek parti döneminde din dersleri şehir ilkokullarında 1931-1932 öğretim yılına kadar devam etmiş. Köy okullarında ise 1939 yılına kadar devam etmiş ve bu yıllardan sonra 1949 yılına kadar din dersleri yapılmamıştır. Ortaokullarda ise din dersleri, 1927 yılına kadar devam etmiş, 1927 yılından 1956 yılına kadar ise hiç yer verilmemiştir.

1921-1950 yılları arasındaki süreçte Kur'an Kursları çok zor şartlarda ve sınırlı imkanlarla, az bir öğretmen kadrosu ile daha çok gönüllülük, fedakarlıklarla hizmet etmişlerdir. 1950 yılına kadar tek parti döneminde din eğitimi ve Kur'an öğretiminin yapıldığı tek resmî kurum Kur'an Kursları olmuştur. Ancak Kur'an Kursları çok sınırlı imkanlarla çalışmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren her dönemde, din eğitimi ve öğretimi veren kurumlar, birtakım sorunlar yaşamış ama yine de gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Tek partili yönetim döneminde planlı, sistemli bir tarzda din eğitimi ve öğretimi büyük ölçüde yasaklanmıştı ancak çok partili demokrasiye geçişle beraber canlanma ve gelişmeler başlamıştı. Bu konudaki ilk çalışma, 1947 yılı sonlarında toplanan CHP 7. Kurultayında din eğitim ve öğretiminin tartışılmasıyla başlamıştır. Bu uzunca yapılan tartışmaların sonunda din eğitim ve öğretimiyle ilgili alınacak olan kararları Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu tartışmaları toparlayarak önerileri şöyle sıralamıştır:

- 1) Okullarda din öğretimi yapılsın.
- 2) Dinî kurumlar yeniden ele alınsın, bakımı yapılsın, yeni düzenlemeler getirilsin.
- 3) Din görevlileri maddi ve yasal olarak rahatlatılsın.

Bu gelişmeler neticesinde din eğitiminin devlet eliyle yürütülmesi fikri ortaya çıkmış ve bu fikir fazla zaman geçmeden halk ve iktidar tarafından kabul görmüştür. 1949 yılında ilkokullara, 1956 yılında ortaokullara, 1967 yılında da isteğe bağlı olarak liselere din dersleri konulmuştur. Diğer bir yandan 1951 yılında ilkokula dayalı 7 yıl süreli İmam Hatip Okulları açılmaya başlandı. Bu okullar ilk defa mezunlarını verince üç yıllık ikinci devreleri olan lise kısmı açıldı. Böylelikle dört artı üç, toplam yedi yıllık eğitim süreli bir meslek okulu durumuna getirildi. 1959 yılında ise Yüksek İslam Enstitüleri açılmaya başlandı. Bu süreçte din öğretimi devlet eliyle yürütüldü ve özel kurumlara din öğretimi kurumları açma izni verilmedi.

Mesleki din eğitiminde İmam Hatip Okullarının açılması, İlahiyat Fakültelerinin kurulması, okullara Din Bilgisi derslerinin getirilmesi, yaygın din eğitiminde Kur'an Kurslarının yaygınlaşmaya başlaması, ülkede çeyrek asırda ortaya çıkan eksik ve boşluktan oluşan batıl inançların ve hurafelerin azalmasına vesile oldu.

19 Kasım 1959 yılında ilki İstanbul'da olmak üzere Yüksek İslam Enstitüleri açılmaya başlanmış ve 1980 yılına gelinceye kadar sayıları 8'e ulaşmıştır. Bunların yanında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 1971-1972 öğretim yılında Atatürk Üniversitesi'ne bağlı olarak açılan İslâmî İlimler Fakültesiyle birlikte, yüksek din öğretimi kurumlarının sayısı 10 olmuştur.

430 Sayılı Eğitimde Birlik Kanunu'nun 4. Maddesinde Millî Eğitim Bakanlığının İlahiyat Fakültesi ile dinî görevlere eleman yetiştirmek üzere İmam Hatip Okulu açması hükme bağlanmıştır. Daha sonra ismi İmam Hatip Lisesi olarak değiştirilen liselerin eğitim sistemi içindeki yeri ve statüsü 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 32. Maddesinde şu şekilde yer almaktadır (Cebeci, 2014: 29-30):

“Madde-32. İmam Hatip Liseleri, imamlık hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elamanları yetiştirmek üzere, Millî Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır.”

1973 yılından önce İmam Hatip Okulları mezunları İlahiyat Fakültesi de dâhil olmak üzere hiçbir fakülteye giremiyorlardı. Sadece 1959 yılında İstanbul’da açılan ve MEB’e bağlı dört yıl öğretim süreci olan Yüksek İslam Enstitülerinde öğrenim görebiliyorlardı. 1971 muhtırası sonrası hükümetler zamanında hazırlanan kanunla bu tür meslek okullarından mezun olanlar, 1973-1983 yılları arasında lise edebiyat kolu mezunlarının başvurabildiği tüm fakültelere girme hakkı kazanmışlardır. 16 Haziran 1983’te yapılan Milli Eğitim Temel Kanunundaki değişiklikle tüm meslek liseleri gibi İHL mezunları da üniversiteye girme hakkı kazanmıştır.

1998’de kesintisiz 8 yıllık ilköğretim kanunun kabulü ile üniversiteye girişte katsayı uygulamasının olması İmam Hatip Liselerini olumsuz etkilemiştir. İmam Hatip Lisesi mezunlarının üniversiteye girişinin engellenmesi için başvuru bu iki yöntemle imam hatip liselerinin önü kesilmiş oldu ve duraklama ve gerilemesine yol açtı. 2005’ten sonra iktidara Ak Parti hükümeti döneminde 37 yeni İmam Hatip Lisesi açıldı. Üniversiteye girişte, İHL mezunlarının aleyhine olan katsayı engelinin kaldırılması için çalışmalar yapıldı ve kaldırıldı. 2012’de 4+4+4 kademeli eğitim kanunuyla tekrardan İmam Hatip Ortaokulları açılmaya başladı. Bu yasaya göre her iki ortaokuldan mezun olanlar istedikleri liseye girme hakkına sahip oldular.

2019 yılındaki verilere göre Türkiye’de 5’i pasif olmak üzere 92 adet devlet üniversitesinde ilahiyat fakültesi (ilahiyat fakültesi, İslami ilimler fakültesi, uluslararası İslam ve din bilimleri fakültesi) ve 1’i pasif olmak üzere 6 adet vakıf üniversitesi ilahiyat fakültesi vardır. Türkiye’deki ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerin birim adı, hangi üniversitede mevcut olduğu, açılış tarihi, türü, bulunduğu il ve durum listeleri ekler kısmında 3. Tabloda yer almıştır.

1951’den itibaren din eğitimi faaliyetleri başladı ama eğitim, öğretici, ders materyali ve öğretim yöntemleri eksikliği sebebiyle sağlıklı olamadı. 1974 yılında ilk ve orta dereceli okullara ahlak dersi konuldu. 1980 yılına kadar çeşitli değişikliklerle din dersleri devam etti. 1982 yılına kadar ilk ve orta öğretimde zorunlu ahlak ve isteğe bağlı Din Bilgisi dersleri devam etti. 12 Eylül 1980 sonrası Din ve Ahlak Dersleri tartışılmaya başlandı. Uzun tartışmalar sonunda din eğitimi devletin eliyle yürütmenin faydalı olacağı kanaatine ulaşıncaya, Anayasa ve yasalarda bununla alakalı düzenlemeler yapıldı. 1982 yılında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası halk oylamasıyla kabul edildi. Anayasanın 24. maddesinde din eğitimi ve öğretimiyle alakalı şu hüküm yer aldı (Cebeci, 2014: 29):

“Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.”

Bu 24. madde, Anayasada “Kişinin Hakları ve Ödevleri” başlığı altında “Din ve Vicdan Hürriyeti” özel başlığıyla yer almaktadır. Böylelikle Anayasada, din eğitim ve öğretiminin bir özgürlük alanı ve aynı zamanda birey için bir hak ve devlet için de görev olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 12. maddesinde din eğitimi ve öğretimi şöyle geçmektedir: *“Türk Milli Eğitiminde laiklik esastır. Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi, ilkokul ve ortaokullar ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır...”*

Bu dersin adının tarihî gelişimi özetle şöyledir:

- Tek partili dönemde “Din Dersi”
- Çok partili dönemde “Din Bilgisi”

- 1974-1982 yılları arası “Ahlak Bilgisi”
- 1982 sonrası “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi”

Türkiye’de yaygın din eğitimi ve öğretimi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, her yaştaki insanlara din kültürünü, temel dinî bilgileri, ahlaki değerleri kazandırmayı amaçlayan hutbe, vaaz, kurs, konferans, seminer, medya ve basın yayın kanalıyla eğitim faaliyetleri ile yapılmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca Kur’an kursları hep açık kalmıştır. Uzun süre sayıları az olan kursların sayısı yavaş yavaş artmıştır. Kur’an kurslarında köklü değişiklik ve gelişmeler 1998’de ilköğretimin kesintisiz 8 yıla çıkarılmasında sonra meydana gelmiştir. İlköğretimin kesintisiz 8 yıla çıkarılması Kur’an kurslarını olumsuz yönden etkilemiştir. Kur’an kurslarında öğrenci sayısı azalmıştır. Özellikle hafızlık programına ilgi azalmıştır. 2000’li ve 2003’lü yıllarda Kur’an Kursları için yeniden düzenlemeler ve yapılanmalar başlamıştır. Buna göre ilköğretim beşinci sınıfını bitirenler için yaz tatillerinde yaz Kur’an kursları açılmıştır. Kurslar, kurs binaları, camiler ve müftülükçe uygun görülen mekanlarda açılmaya devam etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013 yılından itibaren, okul öncesindeki çocuklara yönelik 4-6 yaş Kur’an kursu uygulamasını başlatmıştır. 2020 yılı itibariyle beş binden fazla kursta okulöncesi çocuklarına din öğretimi hizmeti verilmektedir.

Dinî danışmanlık ve rehberlik Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hizmet alanlarından biridir. Dinî Sosyal Hizmetler iletişim, rehberlik ve danışmanlığın yoğun bir şekilde kullanıldığı alanlarını kapsamaktadır. Bu alanda verilecek olan din eğitim hizmetleri “Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” amaçlı ve yoğunluklu olmaktadır. Günümüzde dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri; Cezaevlerinde, Huzurevlerinde, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında, SHÇEK’e bağlı Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtlarında, Diyanet Gençlik Çalışma Merkezlerinde, Türkiye Diyanet Vakfı Öğrenci Yurtları ve Öğrenci Evlerinde, Kredi Yurtlar Kurumu Öğrenci Yurtlarında, Hastanelerde, Kadın Konukevlerinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca engellilere, bağımlılara, göçmelere yönelik de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmetleri yapılmaktadır.

İlk başta cezaevlerinde başlanan din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, toplumdaki dinî hayatın düzeni, istikrarı yönünden önemi giderek artan bir faaliyet alanıdır. Tek olarak camilerin yönetimi ve ibadetlerin yürütülmesiyle sınırlı kalmayan bu hizmetler, toplumu dinî yönden aydınlatmak ve dinî yaşayış ve davranışlara rehberlik etme faaliyetlerini gerçekleştirmek için şehir merkezlerinden kenar mahallelere ve köylere kadar ülkenin her köşesini kaplamaya devam etmektedir.

DİB’nin, halkı din konusunda bilgilendirme görevini gerçekleştirmek için mühim ve etkili imkânlarından biri de yayın hizmetleridir. DİB milletçe dayanışma, birleşme, halkı din konusunda doğru kaynaklara ve sahih/sağlam bilgiye dayalı olarak aydınlatmaya çalışırken; gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler, süreli yayınlar hazırlamaya, yayınlamaya çalışmaktadır. Teknolojinin hızla gelişmeye devam ettiği asrımızda din eğitiminde özellikle medyanın etkisi büyüktür. Din eğitiminde devletin eli ve kontrolü altında kitle iletişim araçlarından iyi bir şekilde istifade edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de üniversitelerde genelde lisansta sahip oldukları akademik bölümlerin her birinde okuyan öğrencilere alanlara göre ayrı diploma vermektedir. Ama tıp ve ilahiyat gibi fakültelerde alanlara göre farklı akademik bölümler olmasına rağmen, lisans seviyesinde sadece bir diploma verilmektedir. İlahiyatta camide din görevlisi, üniversitede din araştırmacısı, okulda din eğitimcisi yetiştirmekle beraber hepsine sadece bir diploma vermekle yetinmektedir. Bu

durumda ilahiyat hangi alanlarda uzman yetiştireceği konusunda kafa yormalı ve bölümlere ayırma konusu tartışılmalıdır.

İlahiyat fakültelerinde lisans eğitiminde birkaç bölüm olabilir. Bir sene yoğun bir şekilde sadece Arapça dersleri görüldükten sonra, ikinci sene yoğun bir şekilde sadece temel İslam dersleriyle beraber peygamberler ve İslam tarihi dersleri düzenlenmelidir. Toplam üç sene (3 sınıf) bittikten sonra ön lisans seviyesinde diploma verilmelidir. Eğer öğrenci isterse ön lisans bitirdiği üniversitede sınavsız üçüncü sınıfa devam edebilmelidir. Üçüncü sınıfta uzmanlaşmaya gidilmelidir. Diyanette imam olmak isteyenlere ayrı bölüm, okullarda öğretmen olmak isteyenlere ayrı, sosyal hizmet alanlarında manevi danışmanlık ve rehberlik görevini üstlenmek isteyenlere ayrı, araştırmacı ve akademisyen olmak isteyenlere ayrı, dinî yayınlarda (medya, televizyon, sinema, radyo veya başka kitle iletişim araçlarında) çalışmak isteyenlere ayrı bölümler olmalıdır. Günümüzde kamu kuruluşlarında ve başka kurumlarda ilahiyatçı yöneticilerin sayısı artmaktadır. Eğer gerekirse ilahiyat ön lisanstan sonra iktisadi idari bilimler fakültesiyle ortaklaşa ilahiyatçı yönetici yetiştirmek için ayrı bölüm açılmalıdır.

İlk senede Arapça dersleri okunurken hazırlık sınıfı diye ayırmadan birinci sınıf olarak sayılmalıdır. Çünkü ilahiyatı 5 sene, 5 sınıf okuduktan sonra ileride akademisyen olmak isteyenler beşinci sınıfta ileride hangi alanda akademisyen olmak isterse, o alana göre isteğe bağlı tez alıp, savunduktan sonra, mezun olduğunda direkt yüksek lisans yapmadan doktora geçebilme imkânı olmalıdır. İlahiyat ön lisansta mezun olduktan sonra başka üniversitede devam etmek için YÖK tarafından özel sınava tabi tutulmalıdır. Bu sınavın içeriği sadece ön lisansta gördüğü temel İslam derslerinden ibaret olmalıdır. Çünkü ön lisansta okurken mezun olduktan sonra farklı üniversiteye gitmek için sınava hazırlanmak için odaklanmaktadırlar. O esnada derslerden uzak kalmaması için, aksine birbirini tamamlayıcı olup derslerine odaklanacaklardır. Her üniversite ilahiyat ön lisanstan sonra eğitimine devam etmek için ilahiyatın her bölümünü açmamalıdır, bölümlerde uzmanlaşmaya gidilmelidir. Çünkü her üniversite ilahiyatta yukarıda bahsi geçen tüm bölümleri açarsa kalite sorununu tezahür eder. Günümüzde ilahiyat fakülteleri çoğalmaktadır, ayrıca öğrenci alım kontenjanları da çok fazladır. Bunlardan dolayı ileride mutlaka kalite ve işsizlik sorunu ortaya çıkacaktır. Onun için kontenjanları sınırlayıp yeni bölümleri açarak uzmanlaşmaya gidilirse farklı alanlarda yeni iş imkanları olacaktır.

Türkiye’de eğitimin son asırlık tarihi boyunca din eğitimi ve öğretimi alanında şu tecrübeleri çıkartabildiğini söyleyebiliriz:

- 1- Toplumun din eğitimi asla ihmal edilmemelidir.
- 2- Bütün din eğitimi faaliyetleri, devlet eliyle bir devlet görevi olarak yürütülmelidir. Özel kişi ve kuruluşlara bırakılmamalıdır.
- 3- Din eğitimi bilimsel yöntemlerle, tartışmaya açık şeffaf bir şekilde verilmelidir. Herkese açık tartışılabilir programlar uygulanmalıdır.
- 4- Dinî muhtevaya devlet müdahale etmemeli, muhtevanın belirlenmesi din uzmanlarına bırakılmalıdır.
- 5- Din eğitimi herhangi bir dinî grubun veya cemaatin etkisinde olmamalıdır.
- 6- Din eğitiminde kitle iletişim araçlarından dikkatli, kaliteli bir şekilde istifade edilmelidir ve geliştirilmeye devam edilmelidir. Bu alanda uzmanlar yetiştirilmelidir.

7- Sosyal hizmet alanlarında din, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çalışmaları ihmal edilmemeli, geliştirmeye devam edilmelidir. Bu alanda uzmanlar yetiştirilmelidir.

8- Din eğitiminin temel insan haklarından kabul edilip devletin din eğitimi faaliyetlerini yürütmesi, laikliğe aykırı görülmemelidir.

KAYNAKÇA

- Keskiner, E. (2018). Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri ve Sorunları. M. Köylü içinde, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları* (s. 83-130). İstanbul: Dem.
- Acuner, Y. (2018). İmam Hatip Okullarında Din Eğitimi ve Sorunları. M. Köylü içinde, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları* (131-167). İstanbul: Dem.
- Adora Huzurevi. (2021, 04 05). www.adorahuzurevi.com: <https://www.adorahuzurevi.com/huzurevi-nedir-neden-onemlidir/> adresinden alındı
- Akyürek, S. (2012). İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve. R. Doğan, ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi El Kitabı* (81-104). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2012). Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi. R. Ege, ve R. Doğan içinde, *Din Eğitimi El Kitabı* (215-231). Ankara: Grafiker.
- Aydın, M. Z. (2015). *Ailede Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, Ş. (2008). *Bir Din Eğitimi Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ayten, A., ve Düzgüner, S. (2020). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Ayten, A., ve Özkan, A. (2020). *Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Bahçekapılı, M. (2012). Türkiye'de Din Eğitiminin Dönüşümü (1997-2012). İstanbul, Türkiye/İstanbul.
- Bahçekapılı, M. (2015). Türkiye'de Din Eğitimin Politik Tarihi. A. Gümüş içinde, *Türkiye'de Eğitim Politikaları* (371-403). Ankara: Nobel Yayınları.
- Başkır, M. (1998). Hutbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi. C.18* (s. 425). içinde İstanbul: TDV yayınları.
- Cebeci, S. (2014). *Kırgızistan'da Dini Durum ve Din Eğitimi*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Cebeci, S. (2015). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebeci, S. (2018). *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim*. Ankara: Bilay Araştırma Yayınları.
- Ceylan, Y. (2017). Din Eğitiminde Felsefi Temellendirme Problemi ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar Üzerine Bazı Değerlendirmeler Cilt:15, Sayı: 3. *MCBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 129-144.
- Cezaevlerinde Sıkça Sorulan Sorular*. (2015). Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı.
- (1948). *CHP 7. Kurultay Tutanağı*. Ankara: T.C. Yüksek Öğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi.
- Cirit, H. (2012). Vaaz. *TDV İslâm Ansiklopedisi 12. Cilt* (404-407). içinde İstanbul: TDV yayını.
- Colaliev, C. (2018). Din Öğretimi Temelleri: Kırgızistan Örneği. *Manas Sosyal Araştırma Dergisi 7(3)*, (281-294).

- Çuhadar, M. (2019). Türkiye’de Kamu Hizmeti Yayıncılığı Açısından Dinî Temalı TV Programları ve Diyanet TV Program Türleri Üzerine Bir İnceleme. *MEDİAD (Media ve Din Araştırmalar Dergisi)* (2. Sayı), (237-266).
- Dam, H. (2018). Camilerde Din Eğitimi ve Sorunları. M. Köylü içinde, *Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları* (275-318). Ankara: Ensar Neşriyat.
- Demirbaş, S. (2017). Ergenlik Döneminde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik. A. Ayten içinde, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları* (103-106). İstanbul : Dem.
- (2020). *DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı.
- (2020). *DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü*. (2021, 04 10). Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü: <https://diniyayinlar.diyabet.gov.tr/> adresinden alındı
- (tarih yok). *DİB Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- DİB Strateji Geliştirme*. (2020, 11 31). DİB Strateji Geliştirme: <https://stratejigelistirme.diyabet.gov.tr> adresinden alındı
- (2019). *Din Hizmetleri Raporu*. Ankara: Diyanet İşler Bakanlığı.
- (2018). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (4-8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- (2018). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9-12. Sınıflar)*. Ankara: T.C Millî Eğitim Bakanlığı.
- Din Öğretimi Genel Müdürlüğü. (tarih yok). *Anadolu İmam Hatip Liselerinde Program Çeşitliliği*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü.
- (2002). *Din ve Ahlak Bilgisi Müfredat Programı*. Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Diyanet TV*. (2021, 04 17). Diyanet TV: <https://www.diyabet.tv> adresinden alındı
- Doğan, R., Altaş, N., ve Yılmaz, R. (2005). Din Eğitimi Bilimi. C. Tosun içinde, *Din Bilimleri 1* (174-198). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Er, H., Furat, A. Z., ve Bağdatlı, M. I. (tarih yok). *Din Hizmetlerinde İletişim ve Rehberlik*. İstanbul, Türkiye.
- Ev, H. (2015). Yüksek Öğretimde Din Eğitimi. M. Küylü ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (268-308). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Göktepe, A. K. (2017). Yaşlılara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Yeni Bir Model Önerisi. A. Ayten içinde, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları* (233-274). İstanbul: Dem.
- Göktepe, A. K., ve Coşkunsever, A. (2020). *Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

- Gözler, K. (2019, 11 7). *İlahiyat Nereye Gidiyor? Hukukun Sefaleti ve İlahiyatın Zenginliği Üzerine Gözlemler*. <https://www.anayasa.gen.tr>: <https://www.anayasa.gen.tr/hukuk-ilahiyat.htm> adresinden alındı
- Gündüz, T. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (543-557).
- Işık, H., ve Demir, A. (2012). *Ceza İnfaz Kurumları*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Kalem, M. R. (2006). Yaşlıların Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Problem ve Beklentileri. Bursa, Türkiye.
- Kayacan, F. (2002). *1947 C.H.P. 7. Kurultay Din Eğitimi Müzakereleri ve Sonuçları*. İstanbul.
- Kayacan, F. (2002). 1947 CHP 7. Kurultayı Din Eğitimi Müzakereleri ve Sonuçları. İstanbul: T.C. Yüksek Öğretim Kurulu Dokümantasyon Merkezi.
- Keyifli, Ş. (2015). Camilerde Din Eğitimi. M. Köylü, ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (349-374). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kızılabdullah, Y., ve Yürük, T. (2015). Din Eğitimi ve Öğretimin Temelleri. M. Köylü, ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (81-103). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Koç, A. (2015). Kur'an Kurslarında Din Eğitimi. M. Köylü ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (375-400). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Korkmaz, M. (2012). Kur'an Kurslarında Din Eğitimi. R. Doğan ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi El Kitabı* (340-368). Ankara: Grafiker.
- Korkmaz, M. (2018). Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Sorunları. M. Köylü içinde, *Türkiyede Din Eğitimi ve Sorunları* (319-368). İstanbul: Dem.
- Korkucu, A. (2012). İmam Hatip Liseleri. R. Ege ve R. Doğan içinde, *Din Eğitimi* (181-211). Ankara: Grafiker.
- Köylü, M. (2018). *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları*. İstanbul: Dem.
- Kula, M. N. ve Sel, S. (2020). *Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kumaş, A., Yaman, A. ve Özdemir, M. (2020). *Sorulu Cevaplı Engelliler İlmihali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- MEB'in TBMM'ye Gönderdiği 2020 Yılı Bütçe Raporu. (2020, 10 2020). Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr> adresinden alındı
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020). *Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- (1976). *Mütalaa ve Tamimler*. Ankara: Yarı Açık Cezaevi.
- Nazıroğlu, B. (2018). İlahiyat Fakültelerinde Din Eğitimi ve Sorunları. M. Köylü içinde, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları* (196-208). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (1998). Cumhuriyet Döneminde Türkiyede Din Eğitimi ve Öğretimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 241-268.

- Öcal, M. (2015). İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi. M. Köylü ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (224-261). İstanbul: Ensar.
- Osmanlıca Türkçe Sözlük*. (2019). <http://www.osmanlicaturkce.com/>: <http://www.osmanlicaturkce.com/> adresinden alındı
- Özdemir, Ş. (2012). Cezaevlerinde Dinî İletişim ve Rehberlik. R. Doğan ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi* (421-438). Ankara: Grafiker.
- Özdemir, S. (2012). Dinî Sosyal Hizmet Alanları. R. Doğan ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi* (395-415). Ankara: Grafiker Yayıncılığı.
- Özdemir, S. (2012). Dinî Sosyal Hizmetlerin Temelleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (125-138).
- Özdemir, Ş. (2015). Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dinî Danışmanlık. N. Altaş içinde, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (271-296). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Özdemir, S. (2015). Sosyal Hizmetlerde Dinî Danışmanlık ve Rehberlik. M. Köylü, ve N. Altaş içinde, *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (208-237). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Özkan, A. (2017). Hastanelerde Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Bir Araştırma. A. Ayten içinde, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları* (61-102). İstanbul: Dem.
- Özoğlu, S., Eşme, İ., Selçuk, M., Akçamete, G., Zümrüt, O., Dindar, B., . . . Aksu, M. (2005). *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*. Malatya: T.C İnönü Üniversitesi.
- Özyılmaz, Ö. (2021, 04 30). *İmam Hatip Liseleri, Bazı Sorunları ve Çözüm Önerleri*. Eğitimle Diriliş: <https://egitimledirilis.com/mobil/?egitim-ilkelerimiz/imam-hatip-liseleri-bazi-sorunlari-ve-cozum-onerileri-1102h.htm> adresinden alındı
- Peker, H. (2015). N. Altaş ve M. Köylü içinde, *Dinî Danışmanlık ve Din Hizmetleri* (301-313). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Risalet Radyo*. (2021, 04 17). Risalet Radyo: <https://www.risaletradio.com> adresinden alındı
- Soykök, M., ve Düzgüner, S. (2020). *Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ankara: T.C Diyanet İşler Başkanlığı.
- T.C DİB Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü*. (2020, 04 10). Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü: <https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/> adresinden alındı
- (1986). *Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi*. Ankara: Diyanet.
- Telek, S., ve Düzgüner, S. (2020). *Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Tosun, C. (2010). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem.
- tr.euronews.com*. (2021, 04 04). Euro News Türkiye: <https://tr.euronews.com> adresinden alındı

- Türk Dil Kurumu. (2021, 03 27). *Güncel Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı
- Ürek, İ. (2017). *Din Eğitimi*. Dicle: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Usta Doğan, P. (2015). *DİN ÖĞRETİMİ MODELLERİ VE MEZHEPLER ÜSTÜ BİR PROGRAM TASARIMININ NİTELİKLERİ*. Ankara.
- Vaizler Semineri. (1964). *Diyanet Dergisi*, 198-203.
- www.dinibulten.com. (2020, 02 11). Dini Bülten: <http://www.dinibulten.com> adresinden alındı
- www.diyaret.gov.tr. (2021, 04 18). T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://www.diyaret.gov.tr/> adresinden alındı
- www.diyaretradyo.com. (2021, 04 17). Diyanet Radyo: <https://www.diyaretradyo.com> adresinden alındı
- [www.kutuphane.diyaret.gov.tr](https://kutuphane.diyaret.gov.tr). (2021, 04 10). Diyanet İşleri Başkanlığın Kütüphanesi: <https://kutuphane.diyaret.gov.tr/> adresinden alındı
- [www.risaletradyo.com](https://risaletradyo.com). (2021, 04 17). Diyanet Risalet Radyo: <https://risaletradyo.com> adresinden alındı
- [www.tr.wikipedia.org](https://tr.wikipedia.org). (2021, 04 04). Wikipedia: <https://tr.wikipedia.org> adresinden alındı
- Yıldız, K., ve Tuğrul, Y. (2017). Din Eğitimi ve Öğretimin Temelleri. N. Altaş ve M. Köylü içinde, *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, H. (2012). Cami Eksenli Din Eğitimi. R. Doğan, ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi* (340-356). Ankara: Grafiker.
- Yorulmaz, B. (2017). *Ailede Değerler Eğitimi*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Yürük, T. (2012). İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi Din Dersleri. R. Doğan, ve R. Ege içinde, *Din Eğitimi El Kitabı* (105-131). Ankara: Grafiker.
- Zengin, M. (2010). *Yapılandırmacılık Ve Din Eğitimi İlköğretim Dkab Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi ve Öğretmen Görüşleri Açısından Etkililiği* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Zengin, Z. S. (2015). Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi. M. Köylü, ve N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (23-47). İstanbul: Ensar Neşriyat.

EKLER

EK. 1

İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞME'YE EK PROTOKOL

1 Numaralı Protokol, 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzalanmış ve 6. madde uygun olarak 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Ek Protokol'ü 20 Mart 1952 tarihinde imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde onaylamıştır. 6366 Sayılı Onay Kanunu 19 Mart 1954 gün ve 8662 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır.

Bu Protokol'ü imzalayan Avrupa Konseyi üyesi hükümetler, Roma'da 4 Kasım 1950 tarihinde imza edilmiş bulunan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Sözleşme'nin (aşağıda "Sözleşme" diye anılmıştır) birinci bölümünde belirtilenler dışında bazı hak ve özgürlüklerin ortak güvenceye bağlanmasını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almayı kararlaştırarak, aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

Madde 1- Mülkiyetin korunması

Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez.

Madde 2- Eğitim hakkı

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir. 349 AİHS'ne Ek Protokol

Madde 3- Serbest seçim hakkı

Yüksek Sözleşmeciler, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde, makul aralıklarla, gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler.

Madde 4- Ülkesel uygulama

Her Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu Protokol'ün imzası veya onaylanması sırasında ya da daha sonra herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne yapacağı bir bildirimle, uluslararası ilişkilerinden sorumlu olduğu ve sözü geçen bildirimde belirttiği ülkelerde bu Protokol hükümlerinin ne ölçüde uygulanacağını taahhüt ettiğini açıklayabilir.

Yukarıdaki fıkra uyarınca bir bildirimde bulunmuş olan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, zaman zaman yapacağı yeni bildirimlerle daha önceki beyanlarının koşullarını değiştirebilir veya bu Protokol hükümlerinin bu tür herhangi bir ülkede uygulanmasına son verildiğini bildirebilir.

Bu madde uyarınca yapılmış olan bir bildirim, Sözleşme'nin 56. maddesinin 1. fıkrasına uygun olarak yapılmış sayılır.

Madde 5- Sözleşme ile bağlantı

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu Protokolün 1, 2, 3 ve 4. maddelerini Sözleşmeye ek maddeler olarak kabul ederler ve Sözleşme'nin bütün hükümleri buna göre uygulanır.

Madde 6- İmza ve onay

Bu Protokol, Sözleşmeyi imza eden Avrupa Konseyi Üyeleri'nin imzalarına açıktır. Bu Protokol, Sözleşme ile birlikte veya ondan sonra onaylanacaktır. Protokol on onaylama belgesinin verilmesinden sonra yürürlüğe girecektir. Daha sonra onaylayan imzacı devletler bakımından Protokol, onaylama belgesinin verildiği tarihten itibaren yürürlüğe girer.

Onaylama belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne verilecek, o da onaylayan devletlerin adlarını bütün üyelerine bildirecektir.

Bu Protokol, Avrupa Konseyi arşivlerinde saklanmak ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere Fransızca ve İngilizce tek bir nüsha halinde 20 Mart 1952'de Paris'te düzenlenmiştir. Genel Sekreter bunun tasdikli örneklerini imza eden bütün devletlere gönderecektir.

TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU

Kanun Numarası: 430

Kabul Tarihi: 3/3/1340

Yayımlandığı R. Gazete: Tarih: 6/3/1340 Sayı: 63

Yayımlandığı Düstur: Tertip: 3 Cilt: 5 Sayfa: 322

Madde 1 – Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 – Şer’iye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 – Şer’iye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4 – Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi içinde ayrı mektepler küşat edecektir.

Madde 5 – Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaai Millîyeye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen ait olduğu Vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. (Ek: 22/4/1341 - 637/1 md.) Mektebi Harbiyeden menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolarıyla Müdafaai Millîye Vekaletine devrolunmuştur.

Madde 6 – İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 7 – İşbu kanunun icrayı ahkamına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI 24. Madde

VI. Din ve Vicdan Hürriyeti

Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI 174. Madde

I. İnkılap Kanunlarının Korunması

Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkam'ın Kabulü Hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;
8. 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- Kurumların büyüklüğü ve niteliği göz önüne alınarak, kurumlara “Dinî Danışman” olarak müftülük personelinin görevlendirmek,

2- Müftülük personeline, tutuklu ve hükümlülere dinî ve ahlaki bilgiler vermek, bu konulardaki yanlış bilgilerini düzeltmek, dinî duygu ve düşüncelerini geliştirerek, insan, aile, millet ve vatan sevgisini aşılama,

Bunu sağlamak için kurumlarda haftada en az iki gün Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersi ve dinî sohbetler ile ayda bir kez konferans vermek üzere, “Din ve Moral Hizmetleri” görevini yürütmek,

Sosyal ve kültürel faaliyetler kapsamında, istek hâlinde Kur'an-ı Kerim öğretimi ve dinî vecibelerin yerine getirilmesini sağlamak,

3- Ders verecek olan müftülük personelinin, ünite alt başlıklarını ayrıntılı olarak hazırlayarak, kurum idaresine iletilmesini temin etmek,

4- Ders konularının seçimini, hükümlü ve tutukluların özellikleri, Adalet Bakanlığı'nın Müfredat Programı ve Millî Güvenlik Kurulu'nun Tavsiye Kararlarını da dikkate alarak yapmak,

5- İdareye verilecek dilekçelerle, hükümlü ve tutukluların dinî konulardaki özel görüşme taleplerini karşılamak,

6- Kurumlarda görevlendirilen müftülük personelinin denetimlerinin yapılarak, düzenlenen raporlardan bir örneğini Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğüne ulaştırmak,

7- Kurumların yayın seçici kurullarında, müftülük personelinin de görev almasını, kütüphanede bulunan dinî kitapların gözden geçirilmesini ve bağış yoluyla kuruma alınan dinî kitapların bu görevliler tarafından incelenmesini sağlamak,

8- Başkanlık ve Diyanet Vakfı yayınları ile Adalet Bakanlığı kütüphanelerini imkânlar ölçüsünde ücretsiz olarak desteklemek (Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dinî ve Ahlaki Gelişmelerini Sağlamaya Yönelik İş Birliği Protokolü, Madde:4).

ADALET BAKANLIĞININ GÖREV VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

- 1- Kurum içinde derslerin işlenmesine uygun bir yerin dersane haline getirilmesini sağlamak ve imkanlar ölçüsünde eğitici araç ve gereçleri temin etmek,
- 2- Derslerin belli bir düzen içerisinde yürütülmesi için gerekli önlemleri almak,
- 3- Derslerde görevlendirilecek müftülük personelinin, emniyetli ve huzurlu bir ortamda çalışmaları için gerekli önlemleri almak,
- 4- Derse katılacak hükümlü ve tutukluların, suç ve öğrenim durumlarına göre gruplandırılmalarını sağlamak,
- 5- Kadrolu olarak kuruma atanan müftülük personeline günde 2 saat, dışardan gelen personele fiilen girdikleri ders saati kadar “ek ders” ücreti ödemek,
- 6- Ders ve konferans vermek ve rehberlik yapmakla görevlendirilen müftülük personelinin kurum araçlarından yararlanmalarını ve bu elemanlara kurumlarda imkânlar ölçüsünde ayrı mekânlar sağlamak,
- 7- Hükümlü sicil müşahede fişlerinde yer alan “Din” bölümünün kurumda görevlendirilen müftülük personeli tarafından doldurulmasını sağlamak,
- 8- Kurumların yayın seçici kurulunda müftülük personelinin de görev alarak, kütüphanede bulunan dinî kitapların gözden geçirilmesini ve bağış yoluyla kurumlara alınan dinî kitapların bu görevliler tarafından incelenmesini sağlamak (Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Tutuklu ve Hükümlülerin Dinî ve Ahlaki Gelişmelerini Sağlamaya Yönelik İş Birliği Protokolü, Madde:4).

BÜROLARDA GÖREVLENDİRİLECEKLER, ÖZELLİKLERİ YÖNERGESİ

7. madde

a) Görevlendirmede yüksek dinî eğitim almış, Başkanlıkça düzenlenen ve bu amaçla açılan hizmet içi eğitim seminerine katılmış vaiz, murakıp, din hizmetleri uzmanı, din eğitimi uzmanı ve Kur'an kursu öğreticileri görevlendirilir.

b) Kadın ve aile konusunda akademik çalışma yapan, bilgi ve becerileri olan, iletişim konusunda nitelikli personellerin görevlendirilmesi önceliklidir.

c) Unvanca yüksek olan biri, müftülük ve çalışanlar arasında koordinasyonu sağlamak, büronun iş ve işlemlerini yürütmek ve büroyu yönetmek üzere koordinatör olarak görevlendirilir.

d) Diksiyonu düzgün, kolay iletişim kurabilecek yeteneğe sahip, konuşma kurallarını bilen personel tercih edilir.

e) Bürolarda personel nöbet usulü ile çalışır.

f) Bürolarda ihtiyaç olması hâlinde din görevlilerinden de yararlanılır.

Aile İrşat ve Rehberlik Büroların görevi Yönergenin 8. Maddesinde şu şekilde geçmektedir:

a) Büro görevlisi başvuranlarla telefonla veya yüz yüze görüşme yapar. Yapılan görüşmede kişinin ve bölgenin hassasiyetine dikkat edilir.

b) Yapılan görüşmeler kartekse işlenir. Kartekse işlenen bilgiler aylık periyotlarla müftülüklerce daire başkanlığına periyotlarla gönderilir ve sistematik bir şekilde arşivlenir.

Kartekslerde şu konulardaki bilgiler yazılır:

Şehir:

Kişinin Numarası:

Görüşme Şekli: (Tlf – Yüzyüze – e-Mail)

Tarih ve Saati:

Kişinin Cinsiyeti:

Yaşı:

Medeni durumu:

Eğitim Durumu:

Soru:

Cevap:

Tavsiyeler:

Yönlendirmeler:

c) Büroya başvuran bireylerin problemleri dikkate alınarak gerektiği zaman psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve avukat gibi sorunun uzman alanlarına yönlendirilir.

d) Kadın ve aile konusunda kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler tarafından yürütülen ulusal/bölgesel kampanya, proje ve eğitimler takip edilir ve büro görevlisi bu eğitime katılmaları sağlanır.

e) Aile ve kadın konusuyla ilgili uluslararası kabul edilen günlerde etkinlikler yapılır ya da yapılması sağlanır. Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ile iş birliğine katkı sağlayacak şekilde panel, sempozyum, konferans, drama veya başka dinî ve sosyal faaliyetler düzenlenir.

f) Bürolarda bölgenin özelliğine de dikkat ederek aile yapısı, problemleri ve çözüm önerileri konusunda araştırmalar yapar, istatistikler oluşturur.

g) Çocuk, genç, kadın, yaşlı, kimsesiz ve özürlü çocuklarla alakalı araştırma ve yayınlar takip edilerek, arşivlenerek kütüphane oluşturulur. (Peker, 2015, s. 301-304; Özdemir S. , 2012, s. 396-397).

HUZUREVLERİNE KABUL KOŞULLARI

1. 60 veya üzeri yaşlarda bulunmak.
2. Kendi ihtiyaçlarını karşılamasını engelleyici bir rahatsızlığı bulunmamak. Yeme içme, banyo, tuvalet gibi günlük yaşama etkinliklerini bağımsız olarak yapabilecek durumda olmak.
3. Ruh sağlığı yerinde olmak.
5. Bulaşıcı hastalığı bulunmamak.
6. Uyuşturucu madde ya da alkol bağımlısı olmamak.
7. Sosyal veya ekonomik yoksunluk içinde bulunduğu, sosyal inceleme raporu ile saptanmış olmak.

HUZUREVİ YAŞLI BAKIM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNE KABUL ŞARTLARI

1. 60 veya üzeri yaşlarda bulunmak.
2. Bedensel ve zihinsel gerilemeleri nedeniyle sürekli ya da sürekli olarak özel ilgi, destek, korunma ve rehabilitasyona gereksinimi olmak.
3. Ruh sağlığı yerinde olmak.
4. Bulaşıcı hastalığı bulunmamak.
5. Uyuşturucu madde ya da alkol bağımlısı olmamak.
6. Sosyal veya ekonomik yoksunluk içinde bulunduğu, sosyal inceleme raporu ile saptanmış olmak (Kalem, 2006, s. 35-36).

DİB'in 633 sayılı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Yasa Hasta Hakları Yönetmeliği

Protokolün 28.maddesi;

1. Hastaların iyileşmelerine katkıda bulunmak amacıyla moral, motivasyon ve manevi destek sağlamak,

2. Dinî/manevi konularda danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunmak, bu iki hususun yerine getirilebilmesi için ise DİB'e ve Sağlık Bakanlığına birtakım sorumluluklar yüklenmiştir (Er, Furat ve Bağdatlı: 233).

Protokolün 7. maddesinde bu hususlardan her iki kurumun ortak üstlendiği görev ve yükümlülükler şunlardır:

1. Çalışmanın yürütüleceği sağlık birimlerini saptamak, eğitim materyalleri ve programlarının hazırlanmasını sağlamak,

2. Öngörülen hizmetlerin verilmesi için yapılacak ortak faaliyet ve çalışma programı hazırlayarak söz konusu programa dair gereken değerlendirmeyi yapmak,

3. Hastanelerde verilecek din hizmetlerini yerine getirmek için görevlendirilecek personele eğitim amaçlı olarak ortak bir program düzenlemek ve verilecek hizmet içi eğitim sonrasında başarılı olan personele söz konusu eğitimin belirlenen aralıklarla tekrarlanmasını sağlamak,

4. İbadethanelerin hastalar ve yakınları için ulaşılabilir olmasını sağlamak,

5. Kurumlarda millî ve dinî günler öncelikli olmak üzere çeşitli zamanlarda ahlaki, dinî ve millî duyguları geliştirmeye yönelik ortak faaliyetler düzenlemek (Er, Furat ve Bağdatlı, s. 234).

DİB ENGELLİLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİ YÖNERGESİ

a) Müftülüğün Görevleri Madde 5:

1) Engellilere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri müftülüklerce il/ilçe engelli koordinatörleri aracılığı ile belirli bir plan ve program çerçevesinde yürütülür. Bu çerçevede müftülük;

2) İhtiyaç dâhilinde gerekli çalışmalar için engelli koordinatörü görevlendirir.

3) Engellilere yönelik hizmet sunan diğer kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşlarıyla iletişim ve iş birliğinde kurumsal hassasiyetleri gözetir.

4) Koordinatörlere ulaşmak isteyen engellilere yönelik olarak erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik alanlarında kolaylaştırıcı çalışmalar yapar.

5) Hizmet binalarının engelli erişimine uygun olacak şekilde inşası ve düzenlenmesini takip eder.

6) Engellilerin camilere, Kur'an kurslarına ve hizmet binalarına ulaşımını kolaylaştırmak için mahalli imkânlar çerçevesinde gerekli fiziki çalışmaları yapar.

7) Örgün eğitime devam eden engellilerin eğitim-öğretim dönemi içerisinde Kur'an kurslarında, yaz aylarında ise yaz Kur'an kurslarında din ve değerler eğitimi almalarına yönelik çalışmalar yapar.

8) Kur'an kurslarında din eğitimi almak veya diğer din hizmetlerinden yararlanmak isteyen engellilere yönelik servis hizmeti sağlanması için kamu kurum ve kuruluşları ile gerekli iş birliği çalışmalarını yapar.

9) İl genelinde ve nüfusu 50.000'in üzerinde olan ilçelerde, en az bir camide hutbenin işaret diline çevrilmesini sağlar. İşaret dili bilen personel bulunmaması durumunda merkezi bir camide Başkanlık tarafından haftalık olarak işaret diline çevirisi yapılan hutbeyi görüntülü olarak işitme engellilerin istifadesine sunar.

10) Erişilebilir ve ulaşılabilir en az bir camide, farklı engel gruplarının istifade edebileceği

Başkanlık yayınlarının bulunduğu kütüphane oluşturulmasına ve engellilerin bu yayınlardan kolay istifade etmesini sağlayacak sesli ve görüntülü cihazların bulundurulmasına yönelik çalışmalar yapar.

11) Engellilerin eğitimi için gerekli araç-gereç ve materyallerin temini konusunda çalışmalar yapar.

12) İhtiyaç duyulan Kur'an kursları bünyesinde engelli öğrencilere yönelik hobi alanları oluşturulmasını sağlar.

13) Engellilere yönelik özel zaman dilimlerinde dinî, millî, tarihi ve kültürel mekânlara yönelik programlar düzenler.

14) Engellilere yönelik çalışmaların etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilebilmesi için personele rehberlik eder ve yapılan hizmetleri periyodik olarak denetler.

15) Engellilere yönelik çalışmalarda personeli aktif olarak görev alma hususunda teşvik eder ve çalışmalarını kolaylaştırır.

16) Engellilere yönelik faaliyet, toplantı, ziyaret vb. durumlarda görevlendirdiği engelli koordinatörünü asli görevinden muaf tutar.

17) Engellilere yönelik açılan Kur'an kurslarında, tercihen engelliler konusunda özel eğitim almış ya da Braille Alfabesi veya işaret dili bilen, alanda tecrübeli, bu konuda çalışmaya istekli olanlar arasından Kur'an kursu öğreticisi görevlendirir (DİB Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Yönergesi).

b) Engelli Koordinatörünün Görevleri Madde 7:

1) Müftülüklerin engellilere yönelik hizmetlerini, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyon hâlinde planlamak, geliştirmek, yürütmek ve neticelendirmek.

2) Engellilere yönelik çalışmalar kapsamında il ve ilçelerde eğitim, seminer, konferans, çalıştay, panel, kamp, toplantı vb. programları koordine etmek.

3) Personelin aylık toplantılarında ve hizmet içi eğitim seminerlerinde engelli hizmetleri ile ilgili sunum yapmak.

4) Engellilere ve yakınlarına manevi danışmanlık ve rehberlik yapmak. Evde bakıma muhtaç olan engelli ve yakınlarına ise talepleri doğrultusunda bu hizmetleri en az iki personelden oluşan uygun bir ekiple sunmak.

5) Engellilere yönelik erişilebilir ve ulaşılabilir mekânlarda sohbetler düzenlemek.

6) Talep hâlinde, il genelinde bulunan rehabilitasyon merkezleri, engelli yaşam merkezleri, özel eğitim kurumları, engelli dernekleri vb. yerlerde engellilere yönelik programlar düzenlemek.

7) Engel gruplarına uygun mekânlarda Kur'an ve dinî bilgiler içeren kurslar açılmasına yönelik çalışmalar yapmak.

8) Yaptığı faaliyetleri düzenli olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetim Sistemi'ne (DİBBYS) kaydetmek.

9) Bulunduğu il ve ilçedeki diğer engelli koordinatörleri ile eşgüdüm ve koordinasyon içerisinde hareket etmek.

T.C DİB DİNÎ YAYINLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜN İLKELERİ, HEDEFLERİ VE GÖREVLERİ

Dib Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğün İlkeleri, Hedefleri;

1. Toplumun din konusunda sahih kaynaklara dayalı, doğru bilgiyle aydınlatmak,
2. İslam'ın temel kaynaklarının neşrine önem vermek,
3. Toplumun sosyal ve kültürel yapısını göz önünde bulundurarak; halk, gençlik, çocuk, kadın ve aydınlar için ayrı ayrı yayınlar hazırlamak,
4. Çocuk ve gençleri kötü alışkanlık ve zararlı akımlardan korumaya yönelik yayınlara öncelik vermek,
5. Engelli, kimsesiz, yaşlı, yoksul, hükümlü ve tutuklu gibi özel ilgi ve desteğe muhtaç vatandaşlarımız için yayınlar hazırlamak,
6. Bilgi ve ahlak eksenli, hikemî irfanî derinliğine sahip, evrensel insanî/islamî erdemleri önceleyen bir dindarlığın gelişmesine katkı sağlamak,
7. İslam'ın itikadî ve hayata dair bilgisiyle donanımlı, dini içselleştirip pratiğe yansıtmaya bilincine sahip, eğitim ve kültür seviyesi yüksek, çevresi ve toplumuyla barışık, beşerî ilişkilerde mutedil, muhatabını anlayabilen, dinî ve ilmî bilgiden faydalanarak sorunlara makul çözümler üretebilen, söz ve davranışlarıyla örnek ve öncü din görevlilerinin yetişmesine yardımcı olmak,
8. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın kendi öz kimlikleri; dinleri, tarihleri, kültürleriyle uyumlu, yaşadığı toplumun değerleriyle barışık ve bulunduğu topluma değer katabilen bireyler olmalarına destek olmak,
9. Yurt dışındaki soydaş ve dindaşlarımızın dinî ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek eserler hazırlamak,
10. Dinî konular yanında, çeşitli toplumsal sorunlara kendi görev alanı perspektifinden ışık tutacak kitapları hazırlatıp bastırmak ve ücretsiz olarak dağıtmak,
11. Topluma dinî bilgi aktarımında, günümüz bilgi, bilişim ve iletişim teknolojisinin imkânlarını en geniş çerçevede olabildiğince iyi kullanmak,
13. Sürekli yeni bilgi üretmek, bilgi donanımını geliştirmek ve bilgiyi yerinde ve zamanında toplumla paylaşmak,
14. Yayınlarını toplumun bütün kesimlerine ulaştırmaya çalışmak.

Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğünün görevleri 633 sayılı Kanunun 7/1-ç ile 703 sayılı KHK'nin 141. maddesine göre şunlardır:

- 1) Toplumun din konusunda aydınlatmak amacıyla gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyerek yayımlamak, süreli yayınlar yapmak ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak, dinî bakımdan daha teferruatlı incelenmesi

gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak, kütüphane açmak.

2) Başkanlığın görev alanı ile ilgili konularda radyo ve televizyon yayını yapmak, radyo ve televizyonlarda yayınlanmak üzere programlar hazırlamak ve hazırlatmak, bu konularda Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve diğer yayın kuruluşları ile iş birliği yapmak ve gerektiğinde bu amaçla hizmet satın almak.

3) Yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve İslam dinine mensup topluluklara yönelik değişik dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak, hazırlatmak ve gerektiğinde bunları ücretsiz dağıtmak (T.C DİB Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2020):

.

**DİB SÜRELİ YAYINLAR VE KÜTÜPHANELER DAİRE BAŞKANLIĞI
GÖREVLERİ**

- 1) Toplumun din konusunda aydınlatmak, Başkanlık personelinin mesleki açıdan gelişmesine katkı sağlamak, okul öncesi ve okul çağındaki çocukları bilgilendirmek, yurt içi ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın dinî ve millî kimliklerini koruyabilmelerine destek olmak ve Başkanlık faaliyetlerini tanıtmak amacıyla periyodik olarak dinî, ilmi, edebi, ahlaki, kültürel ve benzeri konularda yazı, fotoğraf ve resimlerin yer aldığı süreli yayınlar hazırlamak.
- 2) Süreli dinî yayıncılık alanındaki gelişmeleri takip etmek, Başkanlığın süreli yayınları için kısa, orta ve uzun vadeli hedef ve projeler oluşturmak.
- 3) Süreli yayınların hazırlanma ve incelenme süreçlerini takip etmek ve zamanında basılmasını sağlamak.
- 4) Süreli Yayınlar için mobil uygulamalar hazırlamak ve hazırlatmak.
- 5) Süreli yayınların tanıtımı için Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ile birlikte çalışmalar yapmak.
- 6) Başkanlık kütüphanesini kütüphanecilik ilkelerine göre düzenlemek ve yönetmek. 11/52
- 7) Kütüphanecilik alanındaki gelişmeleri takip etmek; yurt içi ve yurt dışında bulunan kütüphanelerle iş birliğine yönelik çalışmalar yapmak.
- 8) Bibliyografya ve toplu kataloglar oluşturmak.
- 9) Tarihi ve sanat değeri olan eserlerin korunması ve okuyucuların bunlardan istifade edebilmesi için gerekli tedbirleri almak.
- 10) Onarılması gereken yazma eserlerin tamirini yapmak/yaptırmak.
- 11) Yurt içinde ve yurt dışında neşredilen ve Başkanlık kütüphanesinde bulunmasında fayda görülen basılı, sesli ve görüntülü eserlerin, ilgili birimlerle iş birliği yapılarak satın alınmasına yönelik iş ve işlemleri yürütmek.
- 12) Başkanlık Kütüphanesi için ihtiyaç duyulan süreli yayınlara abone olunmasına ilişkin iş ve işlemleri yapmak.
- 13) Kütüphane açacak teşkilat birimlerine rehberlik etmek ve imkânlar ölçüsünde destek vermek.
- 14) Kaybolan ve satın alma yoluyla temin edilemeyen eserlerin tazmin ve terkin işlemlerini yapmak.
- 15) Görev alanı ile ilgili konularda verilen diğer görevleri yapmak

DİB BASILI YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞI GÖREVLERİ

- 1) Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda ihtiyaç duyulan basılı eserleri hazırlamak/hazırlatmak; gerçek ve elektronik ortamda yayımlanması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 2) Toplumun din konusunda aydınlatmak, birlik ve bütünlüğe, toplumsal kaynaşma ve huzura katkı sağlamak, ayrıca aile ve gençliği tehdit eden zararlı akım ve faaliyetlere karşı toplumu bilinçlendirmek amacıyla yayınlar hazırlamak/hazırlatmak, gerektiğinde bunları ücretsiz olarak dağıtılması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 3) Başkanlıkça hazırlattırılan veya kişiler tarafından yayımlanması talebi ile Başkanlığa gönderilen eserleri komisyon marifetiyle incelemek ve yayımlanması hususunda karar vermek; dinî bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kuruluna sevkini sağlamak.
- 4) Kurum ve kuruluşlar ile şahıslardan gelen ücretsiz yayın taleplerini değerlendirmek, uygun görülenleri imkânlar ölçüsünde karşılamak.
- 5) Basımı yapılacak eserlerin tashih ve tasarımını yapmak/yaptırmak ve basılmasını sağlamak.
- 6) Basılı dinî yayıncılık alanındaki gelişmeleri takip etmek, Başkanlığın basılı yayınları için kısa, orta ve uzun vadeli hedef ve projeler oluşturmak.
- 7) Başkanlıkça yayımlanan basılı eserlerin arşivini oluşturmak.
- 8) Başkanlığın basılı yayınlarının tanıtımı için Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü ile birlikte çalışmalar yapmak.
- 9) Diyanet takviminin hazırlanması ve basılması için gerekli iş ve işlemleri yürütmek.
- 10) Uluslararası fuarlara katılmak, dinî ve millî kültürümüzün belgelerini, fikir, sanat ve edebî eserlerin tanıtımının yapılması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 11) Görev alanı ile ilgili konularda verilen diğer görevleri yapmak (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021);.

**DİB YABANCI DİL VE LEHÇELERDE YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞININ
GÖREVLERİ**

- 1) Başkanlığın yayın politikaları doğrultusunda Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile koordineli bir şekilde yabancı dil ve lehçelerde eserler hazırlamak/hazırlatmak; Türkçe'den yabancı dil ve lehçelere, yabancı dil ve lehçelerden Türkçe'ye eserler tercüme etmek/ettirmek, bunların gerçek ve elektronik ortamda yayımlanması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 2) Yabancı dil ve lehçelerde Başkanlıkça hazırlattırılan veya kişiler tarafından yayımlanması talebi ile Başkanlığa gönderilen eserleri komisyon marifetiyle incelettirmek, yayımlanması ile ilgili iş ve işlemleri yapmak, dinî bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kuruluna sevkini sağlamak.
- 3) Ülkemizin millî ve manevî değerlerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımına yönelik çeşitli dil ve lehçelerde basılı, süreli, sesli, görüntülü ve benzeri yayınlar hazırlamak/hazırlatmak, yayımlanması ve gerektiğinde ücretsiz dağıtılması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- 4) Farklı dil ve lehçelerde yayınlar hazırlamak/hazırlatmak üzere tercüme bürosu oluşturmak, gerekli personel istihdamını sağlamak.
- 5) Yabancı dillerde ihtiyaç duyulan yayın materyallerini temin etmek üzere çalışmalar yapmak ve arşiv oluşturmak.
- 6) Yabancı dil ve lehçelerde hazırlanan Başkanlık yayınlarının tanıtımı hususunda çalışmalar yapmak.
- 7) İslam'ın temel kaynakları ile ilgili tahkik, edisyon-kritik çalışmaları yapmak.
- 8) Değişik dil ve lehçelerde Kur'an-ı Kerim meali hazırlamak/hazırlatmak ve ücretsiz dağıtılmasını sağlamak.
- 9) Değişik dil ve lehçelerde takvim hazırlamak/hazırlatmak, basımı ile ilgili işlemleri yürütmek.
- 10) Uluslararası fuarlara katılarak dinî ve millî kültürümüze ait belgelerin, fikir, sanat ve edebi eserlerin tanıtımını yapmak için gerekli iş ve işlemleri yürütmek.
- 11) Görev alanı ile ilgili konularda verilen diğer görevleri yapmak (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

TÜRK KÜLTÜR VARLIĞINI KORUMA VE TANITMA FAALİYETLERİ PROJESİ

2020 yılında “*Türk Kültür Varlığını Koruma ve Tanıtma Faaliyetleri Projesi*” çerçevesinde belgesel, drama ve çizgi filmler yaptırılmıştır. 2020’ye kadar ve o yıl içinde 2020’ye kadar ve o yıl içinde yapılanlar şunlardır:

- 1) “Hafızım Ben” adlı program 1-13 bölüm olarak,
- 2) “Din Hizmetine Adanmış Ömürler” adlı belgesel 21-24 bölüm,
- 3) “Buhari Dersleri” adlı program 41-60 bölüm,
- 4) “Bizim Ustalarımız” adlı program 14-26 bölüm,
- 5) “Namazgâhlar” adlı program 14-26 bölüm,
- 6) “Manidar Belgesel” adlı program 1-13 bölüm,
- 7) “Helal Kazancın Alın Teri” adlı program 27-52 bölüm,
- 8) “Küçük Hafızlar” adlı program 1-13 bölüm,
- 9) “Hümeysra Çizgi Film Animasyon” adlı program 3 bölüm,
- 10) “Harfler Köyü” adlı program 27-52 bölüm,
- 11) “Şeker Hoca” adlı program 54-79 bölüm,
- 12) “Ashaba Selam Olsun (Dinî Belgesel)” adlı program 1-26 bölüm,
- 13) “Bir Fidan Bir İnsan” adlı program 1-13 bölüm,
- 14) “Bir Yazar Bir Kitap” adlı program 1-13 bölüm,
- 15) “Hatibin Kum Saati” adlı program 1-12 bölüm,
- 16) “Hatibin Kum Saati” adlı program 25-30 bölüm,
- 17) “Buhari Dersleri” adlı program 61-80 bölüm,
- 18) “Camiden Hayata” adlı program 1-21 bölüm,
- 19) “Çocukça Masallar ve Hikâyeler” adlı program 1-85 bölüm,
- 20) “Hak Dostum” adlı program 1-29 bölüm,
- 21) “Şeker Hoca” adlı program 67-90 bölüm,
- 22) “Ömre Bedel (Aktüel Belgesel)” adlı program 1-13 bölüm,
- 23) “Çocuk İlahileri Klipleri Animasyon Müzik” adlı program 1-10 bölüm,
- 24) “Patili ve Dostları Çocuk Şarkıları Animasyon Müzik TV Programı Hizmet Alımı” adlı program 1-6 bölüm,
- 25) “Fatih Savaş Gençlerle Camide” adlı program 1-13 bölüm,

- 26) “Evdeyiz (Aktüel Gençlik)” adlı program 1-13 bölüm,
- 27) “Misafir (Belgesel)” adlı program 1-13 bölüm,
- 28) “Mekân ve Kıyam (Aktüel Belgesel)” adlı program 1-13 bölüm,
- 29) “Namaz Kılmayı Öğreniyorum” adlı program 1-6 bölüm,
- 30) “Peygamberimiz ve Çocuk (Animasyon-Çocuk-Spot)” adlı program 1-4 bölüm,
- 31) “Recep Demirkaynak ile 5 Dakika” adlı program 1-52 bölüm,
- 32) “Karademlik (Aktüel Belgesel)” adlı program 1-13 bölüm,
- 33) “Bisikletli Seyyah (Aktüel Belgesel)” adlı program 1-13 bölüm,
- 34) “Hayata Dokunanlar” adlı program 81-93 bölüm,
- 35) “Bir Yazar Bir Kitap” adlı program 27-39 bölüm,
- 36) “Fatih Savaş Gençlerle Camide (Aktüel Gençlik)” adlı program 14-26 bölüm,
- 37) “Mekân ve Kıyam (Aktüel Belgesel)” adlı program 14-26 bölüm olarak Diyanet TV ve Radyolar için yaptırılmıştır.

DİYANET RADYOLARININ İLKELERİ

- a) Yayınlarda dinin sahih bilgisini esas almak, İslam'ın temel kaynaklarına uygunluğu ve tarihî tecrübeyi dikkate almak,
- b) Hikmetli bir gönül dili ile İslam'ın hak ve hakikate dayanan tevhid inancını, ihlas ve samimiyette birleşen ibadetini, bilgi ve hikmete dayanan ahlakını, şefkat ve merhametle yoğrulan adaletini geniş halk kitlelerine ulaştırmak,
- c) Mezhep, meşrep, siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak, bütün toplum kesimlerini kuşatıcı ve kucaklayıcı yayın yapmak,
- d) Yayınlarda genel ahlakı ve toplumsal duyarlılıkları dikkate almak,
- e) Türkçenin doğru kullanımına önem vermek (www.diyanetradyo.com, 2021);.

Tablo 2.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ (4-8. SINIFLAR) ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA YER ALAN ÜNİTE, KAZANIM SAYISI VE SÜRESİ

4. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Günlük Hayattaki Dinî İfadeler	4	16	22,24
2	İslam'ı Tanıyalım	4	16	22,24
3	Güzel Ahlak	3	12	16,66
4	Hız. Muhammed'i Tanıyalım	6	16	16,66
5	Din ve Temizlik	2	72	100
TOPLAM		19	72	100

5. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Allah İnancı	8	18	25,00
2	Ramazan ve Oruç	5	12	16,66
3	Adap ve Nezaket	6	12	16,66
4	Hız. Muhammed ve Aile Hayatı	5	16	22,24
5	Çevremizde Dinin İzleri	5	14	19,44
TOPLAM		29	72	100

6. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Peygamber ve İlahi Kitap İnancı	7	16	22,24
2	Namaz	5	16	22,24
3	Zararlı Alışkanlıklar	6	12	16,66
4	Hz. Muhammed'in Hayatı	4	16	22,24
5	Temel Değerlerimiz	2	12	16,66
TOPLAM		24	72	100

7. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Melek ve Ahiret İnancı	7	16	22,24
2	Hac ve Kurban	6	14	19,44
3	Ahlaki Davranışlar	5	12	16,66
4	Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed	3	16	22,24
5	İslam Düşüncesinde Yorumlar	4	14	19,44
TOPLAM		29	72	100

8. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Kader İnancı	6	14	19,44
2	Zekât ve Sadaka	5	14	19,44
3	Din ve Hayat	4	14	19,44
4	Hz. Muhammed'in Örnekliliği	9	16	22,24
5	Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri	4	14	19,44
TOPLAM		28	72	100

(Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (4-8. Sınıflar), 2018: 12-15);

Tablo 3.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ (9-12. SINIFLAR) ÖĞRETİM PROGRAMI'NDA YER ALAN ÜNİTE, KAZANIM SAYISI VE SÜRESİ

9. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Bilgi ve İnanç	3	16	22,24
2	Din ve İslam	5	16	22,24
3	İslam ve İbadet	6	14	19,44
4	Gençlik ve Değerler	4	12	16,66
5	Gönül Coğrafyamız	3	14	19,44
TOPLAM		21	72	100

10. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Allah İnsan İlişkisi	6	18	25,00
2	Hız. Muhammed ve Gençlik	5	14	19,44
3	Din ve Hayat	7	14	19,44
4	Ahlaki Tutum ve Davranışlar	5	12	16,66
5	İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar	3	14	19,44
TOPLAM		29	72	100

11. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Dünya ve Ahiret	6	18	25,00
2	Kur'an'a Göre Hz. Muhammed	4	14	19,44
3	Kur'an'da Bazı Kavramlar	3	16	22,24
4	İnançla İlgili Meseleler	3	12	16,66
5	Yahudilik ve Hristiyanlık	2	12	16,66
TOPLAM		17	72	100

12. SINIF				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	İslam ve Bilim	5	16	25,00
2	Anadolu'da İslam	3	14	19,44
3	İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar	5	14	19,44
4	Güncel Dinî Meseleler	5	14	19,44
5	Hint ve Çin Dinleri	2	12	19,44
TOPLAM		17	72	100

(Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (9-12. Sınıflar), 2018: 12-14);

Tablo 4.

**1974-1975 ÖĞRETİM YILINDAN İTİBAREN UYGULAMAYA KONULAN İHL
LİSE KISIM HAFTALIK DERS DAĞITIM ÇİZELGESİ**

DERSLER	Sınıflara Göre Ders Saatleri				Toplam
	I.	II.	III.	IV.	
1 Kur'an-ı Kerim	4	4	4	4	16
2 Arapça	4	4	3	3	14
3 Akaid	-	-	2	-	2
4 Kelâm	-	-	-	2	2
5 Din Dersi	2	2	2	-	6
6 Fıkıh	-	-	-	2	2
7 Tefsir	-	2	2	2	6
8 Hadis	-	-	3	3	6
9 Siyer	1	-	-	-	1
10 Hitabet	-	-	-	2	2
Meslek dersleri haftalık saat tutarı	11	12	16	18	57
11 Türk Dili ve Edebiyatı	5	4	3	3	15
12 Tarih	2	2	2	-	6
13 Sanat Tarihi	-	-	-	1	1
14 Coğrafya	2	2	2	-	6
15 Matematik	4	2	2	2	10
16 Fizik	3	2	2	-	7
17 Kimya	2	2	1	-	5
18 Tabiat Bilgisi (Biyoloji)	-	3	2	-	5
19 Psikoloji	-	-	-	2	2
20 Felsefe (Mantık-Felsefe-Sosyoloji)	-	-	-	6	6
21 Ahlak	1	1	-	-	2
22 Yabancı Dil	3	3	3	3	12
23 Beden Eğitimi	1	1	1	-	3
24 Millî Güvenlik	1	1	1	-	3
Kültür dersleri haftalık saat tutarı	24	23	19	17	23
Genel Toplam	35	35	35	35	140
Rehberlik ve Çalışmalar	3	3	3	3	12

Kaynak: (Öcal, 2015: 245)

Tablo 5.**İLAHİYAT VE İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTELERİ LİSTESİ (03.10.2019)**

	ÜNİVERSİTE ADI	FAKÜLTE ADI	AÇILIŞ	TÜRÜ	İL	DUR
1	Adıyaman	İslami İlimler	03.01.2012	Devlet	Adıyaman	Aktif
2	Afyon Kocatepe	İslami İlimler	08.09.2012	Devlet	Afyonkara	Aktif
3	Ağrı İbrahim Çeçen	İslami İlimler	10.01.2012	Devlet	Ağrı	Aktif
4	Akdeniz	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Antalya	Aktif
5	Aksaray	İslami İlimler	05.08.2012	Devlet	Aksaray	Aktif
6	Amasya	İlahiyat	23.06.2012	Devlet	Amasya	Aktif
7	Ankara Hacı Bayram Veli	İlahiyat	10.07.2013	Devlet	Ankara	Aktif
8	Ankara Sosyal Bilimler	İslami İlimler	31.01.2013	Devlet	Ankara	Aktif
9	Ankara	İslami İlimler	10.01.1949	Devlet	Ankara	Aktif
10	Ankara Yıldırım Beyazıt	İslami İlimler	23.03.2012	Devlet	Ankara	Aktif
11	Ardahan	İlahiyat	05.12.2012	Devlet	Ardahan	Aktif
12	Artvin Çoruh	İlahiyat	10.09.2012	Devlet	Artvin	Aktif
13	Atatürk	İlahiyat	20.07.1982	Devlet	Erzurum	Aktif
14	Aydın Adnan Menderes	İslami İlimler	08.04.2016	Devlet	Aydın	Pasif
15	Balıkesir	İlahiyat	23.07.2013	Devlet	Balıkesir	Aktif
16	Bartın	İslami İlimler	10.09.2012	Devlet	Bartın	Aktif
17	Batman	İslami İlimler	23.07.2013	Devlet	Batman	Aktif
18	Bayburt	İlahiyat	04.08.2012	Devlet	Bayburt	Aktif
19	Bilecik Şeyh Edebali	İslami İlimler	10.07.2013	Devlet	Bilecik	Aktif
20	Bingöl	İlahiyat	13.02.2011	Devlet	Bingöl	Aktif
21	Bitlis Eren	İslami İlimler	02.05.2012	Devlet	Bitlis	Aktif
22	Bolu Abant İzzet Baysal	İlahiyat	25.03.2012	Devlet	Bolu	Aktif
23	Burdur Mehmet	İlahiyat	05.12.2012	Devlet	Burdur	Aktif
24	Bursa Uludağ	İlahiyat	20.07.1982	Devlet	Bursa	Aktif
25	Çanakkale	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Çanakkale	Aktif
26	Çankırı	İslami İlimler	23.12.2016	Devlet	Çankırı	Aktif
27	Çukurova	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Adana	Aktif
28	Dicle	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Diyarbakır	Aktif
29	Dokuz Eylül	İlahiyat	20.07.1982	Devlet	İzmir	Aktif
30	Düzce	İlahiyat	31.05.2013	Devlet	Düzce	Aktif
31	Ege	İslami İlimler	07.12.2018	Devlet		Pasif
32	Erciyes	İslami İlimler	20.07.1982	Devlet	Kayseri	Aktif
33	Erzincan Binali Yıldırım	İlahiyat	29.06.2010	Devlet	Erzincan	Aktif
34	Eskişehir Osmangazi	İlahiyat	04.12.1995	Devlet	Eskişehir	Aktif
35	Fatih Sultan Mehmet Vakıf	İslami İlimler	24.02.2011	Vakıf	İstanbul	Aktif
36	Fırat	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Elazığ	Aktif
37	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji	İslami İlimler	09.01.2019	Devlet	Gaziantep	Aktif
38	Gaziantep	İlahiyat	30.10.2010	Devlet	Gaziantep	Aktif
39	Gaziantep	İslami İlimler	04.10.2019	Devlet		Pasif
40	Giresun	İslami İlimler	08.09.2012	Devlet	Giresun	Aktif
41	Gümüşhane	İlahiyat	01.07.2010	Devlet	Gümüşhane	Aktif
42	Hakkari	İlahiyat	03.07.2010	Devlet	Hakkari	Aktif
43	Harran	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Şanlıurfa	Aktif
44	Hatay Mustafa Kemal	İlahiyat	31.05.2013	Devlet	Hatay	Aktif
45	Hitit	İlahiyat	17.03.2006	Devlet	Çorum	Aktif
46	Iğdır	İlahiyat	22.05.2008	Devlet	Iğdır	Aktif
47	İbn Haldun	İslami İlimler	10.02.2017	Vakıf	İstanbul	Aktif

48	İnönü	İlahiyat	30.12.2010	Devlet	Malatya	Aktif
49	İstanbul Medeniyet	İslami İlimler	24.06.2019	Devlet	İstanbul	Pasif
50	İstanbul Sabahattin Zaim	İslami İlimler	23.06.2012	Devlet	İstanbul	Aktif
51	İstanbul Şehir	İslami İlimler	24.02.2011	Devlet	İstanbul	Aktif
52	İstanbul	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	İstanbul	Aktif
53	İstanbul 29 Mayıs	İlahiyat	13.02.2011	Devlet	İstanbul	Aktif
54	İstiniye	İslami İlimler	23.04.2015	Devlet	İstanbul	Pasif
55	İzmir Katip Çelebi	İslami İlimler	10.09.2012	Devlet	İzmir	Aktif
56	Kafkas	İlahiyat	24.10.2011	Devlet	Kars	Aktif
57	Kahramanmaraş Sütçü İmam	İlahiyat	21.07.1995	Devlet	K. Maraş	Aktif
58	Karabük	İlahiyat	13.02.2011	Devlet	Karabük	Aktif
59	Karamanoğlu Mehmetbey	İslami İlimler	25.01.2013	Devlet	Karaman	Aktif
60	Kastamonu	İlahiyat	10.01.2012	Devlet	Kastamonu	Aktif
61	Kayseri	İslami İlimler	18.05.2018	Devlet	Kayseri	Aktif
62	Kırıkkale	İslami İlimler	10.11.2013	Devlet	Kırıkkale	Aktif
63	Kırklareli	İlahiyat	04.08.2012	Devlet	Kırklareli	Aktif
64	Kırşehir	İslami İlimler	08.04.2016	Devlet	Kırşehir	Aktif
65	Kilis 7 Aralık	İlahiyat	10.01.2012	Devlet	Kilis	Aktif
66	Kocaeli	İlahiyat	23.07.2013	Devlet	Kocaeli	Aktif
67	Kütahya Dumlupınar	İslami İlimler	07.12.2016	Devlet	Kütahya	Aktif
68	Manisa Celâl Bayar	İlahiyat	04.08.2012	Devlet	Manisa	Aktif
69	Mardin Artuklu	İslami İlimler	08.04.2016	Devlet	Mardin	Aktif
70	Marmara	İlahiyat	20.07.1928	Devlet	İstanbul	Aktif
71	Mersin	İslami İlimler	07.12.2016	Devlet	Mersin	Aktif
72	Muğla Sıtkı Koçman	İslami İlimler	23.06.2012	Devlet	Muğla	Aktif
73	Muş Alparslan	İslami İlimler	08.04.2011	Devlet	Muş	Aktif
74	Necmettin Erbakan	İlahiyat	01.11.2016	Devlet	Konya	Aktif
75	Nevşehir Hacı Bektaş Veli	İlahiyat	06.05.2012	Devlet	Nevşehir	Aktif
76	Niğde Ömer	İslami İlimler	26.08.2014	Devlet	Niğde	Aktif
77	Ondokuz Mayıs	İlahiyat	20.07.1982	Devlet	Samsun	Aktif
78	Ordu	İlahiyat	23.06.2012	Devlet	Ordu	Aktif
79	Osmaniye Korkut Ata	İlahiyat	05.12.2012	Devlet	Osmaniye	Aktif
80	Pamukkale	İlahiyat	23.03.2012	Devlet	Denizli	Aktif
81	Recep Tayyip Erdoğan	İlahiyat	17.03.2006	Devlet	Rize	Aktif
82	Sakarya	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Sakarya	Aktif
83	Selçuk	İslami İlimler	27.08.2015	Devlet	Konya	Aktif
84	Siirt	İlahiyat	10.01.2012	Devlet	Siirt	Aktif
85	Sinop	İlahiyat	07.10.1992	Devlet	Sinop	Aktif
86	Sivas Cumhuriyet	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Sivas	Aktif
87	Süleyman Demirel	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	İsparta	Aktif
88	Şırnak	İlahiyat	22.05.2008	Devlet	Şırnak	Aktif
89	Tekirdağ Namık Kemal	İlahiyat	04.08.2012	Devlet	Tekirdağ	Aktif
90	Tokat Gaziosmanpaşa	İlahiyat	03.01.2012	Devlet	Tokat	Aktif
91	Trabzon	İlahiyat	01.07.2010	Devlet	Trabzon	Aktif
92	Trakya	İlahiyat	08.03.2012	Devlet	Edirne	Aktif
93	Türkiye Uluslararası İslam, Bilim ve Teknoloji	İslami İlimler	23.04.2015	Devlet	İstanbul	Pasif
94	Uşak	İslami İlimler	27.04.2012	Devlet	Uşak	Aktif
95	Van Yüzüncü Yıl	İlahiyat	11.07.1992	Devlet	Van	Aktif
96	Yalova	İslami İlimler	15.04.2011	Devlet	Yalova	Aktif
97	Yozgat Bozok	İlahiyat	30.09.2010	Devlet	Yozgat	Aktif
98	Zonguldak Bülent Ecevit	İlahiyat	23.06.2012	Devlet	Zonguldak	Aktif

Kaynak: (Gözler, 2019)

Tablo 6.

**DİN EĞİTİMİNİN KESİNTİYE UĞRADIĞINDA KUR’AN KURSLARINDAKİ
SAYISAL GELİŞMELER**

Yıllar	Kurs sayısı	Öğretici sayısı	Öğretici sayısı
1932-1933	9	9	232
1934-1935	19	11	
1936-1937	15	14	393
1936-1937	16	14	409
1940-1941	56	56	1.689
1941-1942	65	68	1.763
1943-1944	38	34	1.552
1944-1945	46	46	1.953
1945-1946	61	65	2.765
1947-1948	99	104	5.751
1949-1950	127	130	8.706

(Cebeci, 2015: 220).

Tablo 7.**2020 YILINDA HAZIRLANAN HUTBELER**

N.	Hutbe Başlığı	Okuma Tarihi
1	İnsan, İman ve Hayat	03.01.2020
2	Peygamberimizin Dilinden Dualar	10.01.2020
3	Teknoloji Bağımlılığı ve Sosyal Medya Ahlakı	17.01.2020
4	Sorumluluk Sahibi Bir Baba Olabilmek	24.01.2020
5	Afetlere Karşı Bilinçli Olalım	31.01.2020
6	Kudüs İslam Yurdudur	07.02.2020
7	Allah ile Kul Arasındaki Bağ	14.02.2020
8	Üç Ayların Manevi İklimine Yaklaşırken	21.02.2020
9	Hak Uğrunda Mücadelemiz Birlik ve Beraberlik Ruhumuz	28.02.2020
10	Allah Temizdir, Temizliği Sever	06.03.2020
11	Tedbir Müminden Takdir Allah'tandır	13.03.2020
12	Zorluklar Karşısında Mümin	27.03.2020
13	Berat Gecesi Af ve Arınma Vesilesi	03.04.2020
14	İnsan Sorumluluk Sahibidir	10.04.2020
15	Aile: Huzur ve Güven Kaynağı	17.04.2020
16	Ramazan: Sabır ve İrade Eğitimi	24.04.2020
17	Ramazan ve Sorumluluk Bilinci	01.05.2020
18	Ramazan İnfak, Yardımlaşma ve Dayanışma Ayı	08.05.2020
19	Kur'an'la Yaşamak	15.05.2020
20	Bir Ömrü Ramazan Gibi Yaşamak	22.05.2020
21	Ramazan Bayramı: Neşe ve Huzur İklimi	24.05.2020
22	Hamdolsun Rabbimize	29.05.2020
23	Ahirete İnanan Mümin	05.06.2020
24	Müstakim Ol, Emin Ol Tasadan!	12.06.2020
25	Halis Niyet ve Samimiyet	19.06.2020
26	Yuvalarımız Kur'an ile Aydınlansın	26.06.2020
27	Sabrın Sonu Selamettir	03.07.2020
28	15 Temmuz ve Birlik Ruhu	10.07.2020
29	Kurbanını Paylaş Kardeşinle Yakınlaş	17.07.2020
30	Ayasofya: Fethin Nişanesi, Fatih'in Emaneti	24.07.2020
31	Veda Hutbesi: Çağları Aşan Mesajlar	31.07.2020
32	Kurban Bayramı: Takva Yolculuğu	31.07.2020
33	Mümince Bir Duyarlılık: İyiliği Emretmek, Kötülükten Sakındırmak	07.08.2020
34	Şükreden Huzur Bulur	14.08.2020
35	Mümin: Hakkın Temsilcisi, Hakikatin Davetçisi	21.08.2020
36	Allah'ın Dinini Yüceltme Gayreti	28.08.2020
37	İslam Temizliği Emreder	04.09.2020
38	Din İstismarına Karşı Ferasetli ve Basiretli Olalım	11.09.2020
39	Bereket: Manevi Bolluk	18.09.2020
40	Cami ve İlim	25.09.2020
41	Murakabe ve Muhasebe Bilinci	02.10.2020
42	Müminin Yumuşak Huyluluğu	09.10.2020
43	Cami: Allah'ın Evi, Müminlerin Eseri	16.10.2020
44	Mevlid-i Nebi	23.10.2020
45	Peygamberimiz ve Çocuk	30.10.2020
46	Mümin Sorumluluk Sahibidir	06.11.2020
47	Abdest: Bedenimize Sağlık, Ruhumuza Huzur	13.11.2020

48	Cennet: Müminleri Bekleyen Sonsuz Nimet	20.11.2020
49	Faydasız İşleri Terk Etmek Kulluğın Gzelliğindendir	27.11.2020
50	Engellilik: Cennete Kavuşturan İmtihan	04.12.2020
51	Su: Hayat ve Şifa Kaynağımız	11.12.2020
52	Mümin Her İşinde Mutedildir	18.12.2020
53	İçki: Kötülüğün Zehirli Arkadaşı	25.12.2020

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 64-66)

Tablo 11.

**HUZUREVİ, YAŞLI BAKIM VE REHABİLİTASYON MERKEZLERİNİN
KURUMLARA BAĞLI BULUNDUKLARI YERLERE GÖRE DAĞILIMLARI**

Bağlı Olan Kurumlar		Sayısı
1	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olanlar	66
2	Kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı olanlar	7
3	Yerel yönetimlere ait huzurevleri	20
4	Dernek ve vakıflara ait huzurevleri	2
5	Gerçek kişilere ait olan özel huzurevleri	74
6	Azınlıklara ait olan huzurevleri	7

Kaynak: (Kalem, 2006: 34-35)

Tablo 14.

**ÜCRETSİZ DAĞITILMAK ÜZERE BİRİNCİ BASKISI YAPILAN ESERLERİN
LİSTESİ**

S. N.	ESER ADI	BASKI ADEDİ	DİZİN
1.	Kur'an ve Sünnet'te Cemaatle Namaz	3.000	Halk Kitapları
2	Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu (Tarihçe, Oluşum, İşleyiş ve Faaliyetleri)	3.000	Kaynak Eserler
3	İslam'ın Salgın Hastalıklara Bakışı	10.000	Halk Kitapları
4	40 Ayette Sorumluluk Bilinci	5.000	Cep Kitapları
5	40 Hadiste Sorumluluk Bilinci	5.000	Cep Kitapları
6	Sorumluluk Bilinci	10.000	Halk Kitapları
7	Kur'an'ın Temel Konuları-Her Cüzden Üç Mesaj	10.000	Kaynak Eserler
8	Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi Kavram, Kuram ve Uygulamalar	3.000	İlmi Eserler
9	Betül'ün Günlüğü-1 Olmazsa Olmaz (Braille)	710	Çocuk Kitapları
10	İyiliğin Yaşı Yoktur Hz. Ali'nin Hayatı (Braille)	710	Çocuk Kitapları
11	Sürpriz Tatilde Köydeyiz Hz. Ömer'in Hayatı (Braille)	710	Çocuk Kitapları
12	Mavi Defterin Gizemi Hz. Enes'in Hayatı (Braille)	710	Çocuk Kitapları
13	Sorulu Cevaplı Engelliler İlmihali İnanç, İbadet ve Sosyal Hayat	3.000	Kaynak Eserler
14	Geçmişten Günümüze Hurafeler	3.000	Cep Kitapları
15	Bilinç Tıkanması	3.000	Gençlik Kitapları
16	Bir Seyyahın Yol Hikâyesi	3.000	Halk Kitapları
17	Bozuk Satır	3.000	Halk Kitapları
18	Bizi Kim Beğenecek	3.000	Halk Kitapları
19	Kafama Takılanlar	3.000	Gençlik Kitapları
20	Atasözleri ve Deyimler	3.000	Halk Kitapları
21	İhyâ (Lüks)	1.000	Kaynak Eserler
22	Göç ve İnsanlık	3.000	Halk Kitapları
23	Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı X	3.000	İlmi Eserler
24	40 Ayette Ahiret Bilinci	3.000	Cep Kitapları
25	40 Hadiste Ahiret Bilinci	3.000	Cep Kitapları
26	Ahiret Bilinci	3.000	Halk Kitapları
27	Kur'an'dan San'ata	3.000	Sanat Eserleri
28	Genç Hutbeler	3.000	Gençlik Kitapları
29	En Sağlam İp	3.000	Çocuk Kitapları
30	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu -1	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
31	Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 2	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
32	Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 3	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
33	Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 4	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
34	Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 5	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları

35	Çocuk Evi Çocuk Evleri Sitesi ve Çocuk Destek Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 6	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
36	Kadın Konuk Evlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 7	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
37	Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 8	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
38	Bağımlılara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 9	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
39	Engellilere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri – 10	5.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
40	Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar	3.000	Halk Kitapları
41	Gençliğin Korunması Bağlamında Din İstismarıyla Mücadele	10.0000	Halk Kitapları
42	4-6 Yaş Grubu Etkinliklerle Elif-Ba	200.000	Çocuk Kitapları
43	4-6 Yaş Grubu Elif-Ba Öğretimi Etkinlik Örnekleri	10.0000	Çocuk Kitapları
44	İbnü'l Esir El-Cezeri	3.000	İlmi Eserler
45	Salgın Zamanında Manevi Destek	3.000	Halk Kitapları
46	Kayıp Medeniyetin İzinde	3.000	Halk Kitapları
47	Kur'an'da Aile Örnekleri	3.000	Halk Kitapları
48	Gündemdeki Dinî Sorular -1	3.000	Halk Kitapları
49	O'na Gelene Engel Yoktur	3.000	Halk Kitapları
50	Yolu Güzel Yürümek	3.000	Edebi Eserler
51	Ayine Hikmet Aynasından Yansımalar	3.000	Halk Kitapları
52	Tasavvufun Ana Konuları	3.000	Kaynak Eserler
53	Aileye Dair Uygulanmış Örnek Projeler	3.000	Mesleki Kitaplar
54	Cami Görevlilerinden Örnek Projeler	2.000	Mesleki Kitaplar
55	Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı IX	3.000	İlmi Eserler
56	Cami ve İlim	3.000	Halk Kitapları
57	Akıllı Köpek ve Dostları	3.000	Çocuk Kitapları
58	Utangaç Bülbül ve Dostları	3.000	Çocuk Kitapları
59	Sabırlı Ayı ve Dostları	3.000	Çocuk Kitapları
60	Kakao Ağacı	3.000	Çocuk Kitapları
62	Peygamberimiz ve Çocuk	10.000	Çocuk Kitapları
63	Sanat Ahlakı	3.000	Ahlak Kitapları
64	Kuyudan Saraya Uzanan Yolculuk Hz.Yusuf (a.s.)	3.000	Çocuk Kitapları
65	Esaretten Kurtuluş Hz. Musa (a.s.)	3.000	Çocuk Kitapları
66	Marep – Denetimli Serbestlik Manevi Rehberlik Programı	1.000	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları
67	Küresel Terörizm ve Neoselefilik	3.000	Halk Kitapları
68	İslamofobi ve Batı'da Yükselen İrkçilik	3.000	Halk Kitapları
69	Hadislerle O'nu Anlamak	5.000	Halk Kitapları
70	Muhtasar Şafii İlmihali	3.000	Kaynak Eserler
71	Akışkan Zamanlarda “Değer”li Yaşamak	3.000	Halk Kitapları
72	Dijital Çağ'da İletişim Ahlakı	3.000	Halk Kitapları
73	Canın ve Malın Sigortası Zekât	3.000	Halk Kitapları
74	Kukla Misket – Balı Şifa	3.000	Çocuk Kitapları
75	Kukla Misket – Kabak Dalda Ceviz Yerde	3.000	Çocuk Kitapları
76	Kukla Misket – İneklerin Gösterisi	3.000	Çocuk Kitapları
77	Kukla Misket – Ekmeğin Yolculuğu	3.000	Çocuk Kitapları
78	Kukla Misket – Yumurtaların Peşinde	3.000	Çocuk Kitapları
79	Müslüman ve Din	3.000	Halk Kitapları
80	Müslüman ve İbadet	3.000	Halk Kitapları
81	Müslüman ve Hayat	3.000	Halk Kitapları

82	Dinî Hükümü Açısından Gıdalardaki ve İlaçlardaki Katkı Maddeleri Çalıştayı	3.000	İlmi Eserler
83	Son Hurafe Deizm	3.000	İlmi Eserler
84	Ayasofya: Fethin Nişanesi Fatih'in Emaneti	5.000	Halk Kitapları
85	İnkâr Bahaneleri	3.000	İlmi Eserler
86	Tarih Musahabeleri	3.000	Halk Kitapları
87	Sahabe Hayatları	3.000	Halk Kitapları
88	Mukaddes Miras Kudüs	3.000	Halk Kitapları
89	Hac Hayata Anlam Taşımak	3.000	Halk Kitapları
90	Cami Ziyaretlerinde Sıkça Sorulan Sorular	3.000	Halk Kitapları
91	En Güzel İsimler 99 Esma Sonsuz Mana	3.000	Halk Kitapları
92	2019 Yılı Peygamberimiz ve Aile Sempozyumu	3.000	İlmi Eserler
93	Sosyal Medya Ahlakı	3.000	Halk Kitapları
94	Geçerken Dergisi (3 Sayı)	6.000	Gençlik Dergisi
TOPLAM		537.840	

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 123-129)

Tablo 15.

**ÜCRETSİZ DAĞITILMAK ÜZERE MÜKERRER BASKISI YAPILAN
ESERLERİN LİSTESİ**

S. N.	ESER ADI	BASKI ADEDİ	DİZİN
1.	Bir Endülüs Mütefekkiri İbn-i Hazm	3.000	İlmi Eserler
2	Mehmet Akif Ersoy	3.000	İlmi Eserler
3	Bilgisayar Dizgisi Kur'an-ı Kerim (Orta Boy)	200.000	Kaynak Eserler
4	Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum	1500.000	Halk Kitapları
5	Hz. Peygamber'in İzinde	10.000	Çocuk Kitapları
6	Braille Kur'an-ı Kerim Meali	170	Kaynak Eserler
7	Tecvidli Kur'an-ı Kerim Elif-Ba'sı	770.000	Mesleki Kitaplar
8	Braille Temel Dinî Bilgiler	310	Mesleki Kitaplar
9	Aile Sıkça Sorulan Sorular	3.000	Halk Kitapları
10	O'nun Gibi Yaşamak	10.000	Halk Kitapları
11	İslam İlmihali (Orta boy)	30.000	Kaynak Eserler
12	Kur'an-ı Kerim Meali (Cep Boy)	12.000	Kaynak Eserler
13	İslam İlmihali (Küçük Boy)	14.000	Kaynak Eserler
14	Hadislerle İslam (Orta Boy)	13.000	Kaynak Eserler
15	Kur'an Yolu Meali (Küçük Boy)	10.000	Kaynak Eserler
16	Kur'an Yolu Meali (Orta Boy)	50.000	Kaynak Eserler
17	Riyazü's-Salihin	10.000	Kaynak Eserler
18	İmam Şafii	3.000	İlmi Eserler
19	İmam Şafii, Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri	3.000	İlmi Eserler
20	İhya-u Ulumi'd-Din	4.000	Kaynak Eserler
21	İslam ve Ekonomik Hayat	3.000	İlmi Eserler
22	Temel Dinî Bilgiler	15.000	Meslek Kitapları
23	Fetvalar	10.000	Halk Kitapları
24	Dinim İslam	15.000	Meslek Kitapları
25	Hayat Okumaları	3.000	Gençlik Kitapları
26	Kitap Medeniyeti	3.000	Gençlik Kitapları
27	İslam Penceresinden Kadın	3.000	Halk Kitapları
28	Kafama Takılanlar	3.000	Gençlik Kitapları
29	Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler	3.000	3.000 Ahlak Kitapları
30	Güzel Ahlaka Dair Seçme Hadisler	10.000	Halk Kitapları
31	Bilinç Tıkanması	3.000	Gençlik Kitapları
32	Vatanım Her Şeyim	10.000	Çocuk Kitapları
33	Aziz Mahmud Hüdayi Divanı	1.000	Edebi Eserler
34	Vahib Ümmi Halveti Divanı İlahiyat Seçmeler	1.000	Edebi Eserler
35	Sun'ullah Gaybi Divanı İlahiyat Seçmeler	1.000	Edebi Eserler
36	Ümmi Sinan Halveti Divanı İlahiyat	1.000	Edebi Eserler
37	Niyaz-i Mısri Halveti Divanı İlahiyat Seçmeler	1.000	Edebi Eserler
38	Kaygusuz Abdal Seçmeler	1.000	Edebi Eserler
39	Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı	1.000	Edebi Eserler
40	Yunus Emre Divanı Seçmeler	1.000	Edebi Eserler
TOPLAM		2.729.480	

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 130-131)

Tablo 17.

**ÜCRETSİZ DAĞITILMAK ÜZERE BİRİNCİ BASKISI YAPILAN YABANCI
DİL VE LEHÇELERDE BASILI ESERLERİN LİSTESİ**

S. N.	ESER ADI	BASKI ADEDİ	DİL
1.	Ahlakım	3.000	Almanca
2	Benim Güzel Kelimelerim (6 Kitap)	18.000	Almanca
3	Hutbeler	1.000	Almanca
4	İslam Nedir? (Almanca)	3.000	Almanca
5	Benim Güzel Kelimelerim (6 Kitap)	30.000	Arapça
6	Devru'l-Osmaniyyin	3.000	Arapça
7	el-Hedefü'l-Esma li'l-Kur'âni'l- Kerîm	1.000	Arapça
8	el-İttisâlû bi'l-Ğarbi ve Eseruhu fi't-Tefsiri'l-Muâsiri li'l-Kur'âni'l-Kerîm	1.000	Arapça
9	Hutbeler	1.000	Arapça
10	Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı	1.000	Arapça
11	İnanıyorum Serisi (6 Kitap)	30.000	Arapça
12	İslam'ın Temel Mesajları (11 Kitap)	55.000	Arapça
13	Mecme'u'l-Havaşi ve'l- Etrafu'l-Fatiha	1.000	Arapça
14	Mehmet Akif Makalat ve Şiirler	1.000	Arapça
15	DEAŞ Dehşete Dayalı Bir Din İstismarı	1.500	Boşnakça
16	FETÖ Din İstismarının Arkasına Gizlenen Terör Örgütü	3.000	Boşnakça
17	Kur'an Öğreniyorum Elif- Ba	1.000	Boşnakça
18	40 Hadiste Tevhid ve Vahdet	1.000	Endonezce
19	Ailem	1.000	Endonezce
20	Peygamberimizin Hayatı	1.000	Endonezce
21	Ailem	1.000	Farsça
22	Evliliğe İlk Adım	1.000	Farsça
23	Hayata Merhaba	1.000	Farsça
24	İslam'ın Temel Mesajları (11 Kitap)	22.000	Farsça
25	İlmihal	1.000	Felemenkçe
26	40 Hadis – Gelin Gönüller Yapalım	5.000	Fransızca
27	40 Hadiste Birlikte Yaşama Ahlakı	5.000	Fransızca
28	40 Hadiste Emanet ve Güven	5.000	Fransızca
29	40 Hadiste İnfak	5.000	Fransızca
30	40 Hadiste Namaz	5.000	Fransızca
31	40 Hadiste Tevhid ve Vahdet	5.000	Fransızca
32	Ailem	1.000	Fransızca
33	Benim Güzel Kelimelerim (6 Kitap)	18.000	Fransızca
34	Dedem Eve Dönüyor	1.000	Fransızca
35	Evliliğe İlk Adım	1.000	Fransızca
36	Hayata Merhaba	1.000	Fransızca
37	Hız. Peygamber ve Sahabe Arkadaşları (8 kitap)	8.000	Fransızca
38	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları-Fiqh (Fransızca)	1.000	Fransızca
39	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Hadith (Fransızca)	1.000	Fransızca
40	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Histoire Comparée Des Religions (Fransızca)	1.000	Fransızca
41	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Histoire De L'Islam (Fransızca)	1.000	Fransızca

42	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları-Initiation Au Coran 1 (Fransızca)	1.000	Fransızca
43	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları-Initiation Au Coran 2 (Fransızca)	1.000	Fransızca
44	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları-Kalam (Fransızca)	1.000	Fransızca
45	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Les Principes Fondamentaux De L'Islam (Fransızca)	1.000	Fransızca
46	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Rétorique (Fransızca)	1.000	Fransızca
47	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Siyar (Fransızca)	1.000	Fransızca
48	İmam Hatip Lisesi Ders Kitapları- Tafsir (Fransızca)	1.000	Fransızca
49	İnanıyorum Serisi (6 Kitap)	30.000	Fransızca
50	İslam Nedir?	1.000	Fransızca
51	Kıtır ile Pıtır (5 kitap)	5.000	Fransızca
52	Niçin İnanıyorum?	2.000	Fransızca
53	Sorularla İslam	1.000	Fransızca
54	Yuva Kurmak Aile Olmak	1.000	Fransızca
55	Ailem (11 Kitap)	22.000	Gürcüce
56	Benim Güzel Kelimelerim (Gürcüce) (6 kitap)	6.000	Gürcüce
57	Hiz. Peygamber ve Sahabe Arkadaşları (8 kitap)	8.000	Gürcüce
58	İnanıyorum Serisi (Gürcüce) (6 kitap)	6.000	Gürcüce
59	İslam'ın Temel Mesajları (11 Kitap)	22.000	Gürcüce
60	Peygamber Hikayeleri	10.000	Gürcüce
61	Hutbeler	1.000	İngilizce
62	İbadetim	2.000	İngilizce
63	İslam Nedir	5.000	İngilizce
64	İslam'ın Temel Mesajları (11 Kitap)	55.000	İngilizce
65	Kudüs	1.000	İngilizce
66	İslam Nedir? (İspanyolca)	3.000	İspanyolca
67	İslam Nedir? (İtalyanca)	3.000	İtalyanca
68	Sorularla İslam	1.000	Kazakça
69	Temel Dinî Bilgiler	2.000	Kırgızca
70	40 Hadiste Emanet ve Güven	2.000	Korece
71	Ailem	2.000	Korece
72	İhtida Öyküleri	1.000	Korece
73	İslam Nedir? (Korece)	3.000	Korece
74	Yuva Kurmak Aile Olmak	2.000	Korece
75	Temel Dinî Bilgiler	1.000	Lehçe
76	Sorularla İslam	1.000	Özbekçe
77	Hadislerle Aile (4 Kitap)	20.000	Rusça
78	İslam Nedir?	5.000	Rusça
79	Niçin İnanıyorum?	3.000	Rusça
80	Sorularla İslam	5.000	Rusça
81	Yuva Kurmak Aile Olmak	5.000	Rusça
82	DEAŞ Dehşete Dayalı Bir Din İstismarı	1.000	Urduca
83	FETÖ Din İstismarının Arkasına Gizlenen Terör Örgütü	1.000	Urduca
84	Temel Dinî Bilgiler	2.000	Uygurca
85	Kur'an-ı Kerim Meali (Orta Boy)	5.000	Moğolca
TOPLAM		500.500	

Kaynak: (DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021: 132-136)

Tablo 19.

**DİB DİJİTAL YAYINLAR DAİRE BAŞKANLIĞIN DİJİTAL ORTAMDA
HALKIN İSTİFADESİNE SUNULAN ESERLER LİSTESİ**

S. N.	ESER ADI	ELEKTRONİK FORMATI	DİZİN
1	Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum	PDF	Kur'an Kursları
2	Dinim İslam	PDF	Kur'an Kursları
3	Elif-Ba	PDF	Kur'an Kursları
4	Kur'an Kursları Öğretici Kitabı-1, -2	PDF	Kur'an Kursları
5	Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı-1, -2 (4-6 Yaş Grubu)	PDF	Kur'an Kursları
6	Hafızlık Risalesi	PDF, EPUB	Kur'an Kursları
7	Öğretici Kılavuz (Yaz Kur'an Kursları)	PDF, EPUB	Kur'an Kursları
8	Mesleğe Hazırlık Eğitimleri	PDF	Kur'an Kursları
9	Hoş Geldin Ramazan	PDF	Kur'an Kursları
10	Dinimizi Öğreniyoruz Etkinlik ve Eğlence Kitabı-2, -3	PDF	Kur'an Kursları
11	Kur'an-ı Kerim Bilgisayar Hatlı	PDF, Word	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
12	Kur'an-i Kerim Meali -1,-2	PDF, EPUB	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
13	Kur'an-i Kerim Rusça Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
14	Kur'an-i Kerim İtalyanca Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
15	Kur'an-i Kerim Kürtçe Meali (Latin Alfabesi)	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
16	Kur'an-i Kerim Kürtçe Meali (Arap Alfabesi)	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
17	Kur'an-i Kerim Kazakça Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
18	Kur'an-i Kerim Kırgızca Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
19	Kur'an-i Kerim Özbekçe Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
20	Kur'an-i Kerim Ukraynaca Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
21	Kur'an-i Kerim Shonaca Meali	PDF	Kur'an-ı Kerim ve Mealler
22	Kâmil Miras	PDF, EPUB	Biyografi
23	Aziz Mahmud Hüdai	PDF, EPUB	Biyografi
25	Gazzali	PDF, EPUB	Biyografi
26	Hasan Basri Cantay	PDF, EPUB	Biyografi
27	İbn-i Hazm	PDF, EPUB	Biyografi
28	İbn-i Sina	PDF, EPUB	Biyografi
29	Kurban Sıkça Sorulanlar	PDF	Cep Kitapları
30	Oruç Sıkça Sorulanlar	PDF	Cep Kitapları
31	Zekat Sıkça Sorulanlar	PDF	Cep Kitapları
32	Hac Sıkça Sorulanlar	PDF	Cep Kitapları
33	Seyahatte İbadet	PDF	Cep Kitapları
34	Stomalı Hastalar ile İlgili Sıkça Sorulan Sorular	PDF	Cep Kitapları
35	Selamlaşmak Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
36	Kardeşlik Oyunu Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
37	Hastaları Mutlu Etmek Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
38	Kardeşlik Oyunu Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
39	Hastaları Mutlu Etmek Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
40	Yardımlaşmak Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
41	Affetmek Ne Güzel	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
42	40 Hadis Düşler Adası	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (4-6 Yaş)
43	En Güzel Örnek Peygamberler	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)

44	Bizim İçin Dua Eden Melekler	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
45	Beni ve Her Şeyi Yaratan Allah	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
46	O'nun Dediği Olur Kaza ve Kader	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
48	Sonsuz Hayat Ahiret Yurdu	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
49	Yol Gösterici Kutsal Kitaplar	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
50	Büyük Karanlığın Sırrı	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
51	Betül'ün Günlüğü Olmazsa Olmaz	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
52	Çocuklar İçin Kur'an Terimleri Sözlüğü	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
53	Güzel Dinim Her Yanı Bilim İlimde Saklı Bilim	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
54	Güzel Dinim Her Yanı Bilim Evrende Saklı Bilim	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
55	Güzel Dinim Her Yanı Bilim Hayatımda Saklı Bilim	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
56	Güzel Dinim Her Yanı Bilim Evimde Saklı Bilim	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
57	Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
58	Hikayelerle Çocuklara 40 Dua	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
59	Hikayelerle Çocuklara Esmâ-i Hüsnâ	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
60	Göl Masalı	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
61	Çöl Masalı	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
62	Gök Masalı	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
63	Köz Masalı	PDF, EPUB	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
64	Adem Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
65	Nuh Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
66	İbrahim Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
67	Yusuf Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
68	Eyyub Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
69	Musa Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
70	Davud Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
71	Süleyman Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
72	Yunus Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
73	İsa Peygamber	PDF	Çocuk Kitapları (7-15 Yaş)
74	Gençliğin Korunması Bağlamında Din İstismarıyla Mücadele	PDF	Din İstismarı ile Mücadele
75	Şiddet Karşısında İslam	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
76	İslamofobi Endüstrisi	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
77	Daiş'in Temel Felsefesi ve Dinî Referansları Raporu	PDF	Din İstismarı ile Mücadele
78	Dinî İstismar ve Tedhiş Hareketi Deaş	PDF	Din İstismarı ile Mücadele
79	Kendi Dilinden Fetö Örgütlü Bir Din İstismarı	PDF	Din İstismarı ile Mücadele
80	İrkçilik	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
81	Hayat Hakkı	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
82	Hak Duyarlılığı	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
83	Güven Toplumu	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
84	Adalet	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
85	Terör	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
86	Taassup	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
87	Şiddet	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
88	İyilik ve İhsan	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
89	İslam Ümmeti	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
90	Onur ve İffet	PDF, EPUB	Din İstismarı ile Mücadele
91	Mevlid Külliyyatı 1, 2, 3	PDF, EPUB	Edebi Eserler

92	Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler	PDF	Engelliler
93	İşitme Engellilere Özel Elif-Ba I, II,	PDF	Engelliler
94	Toplumsal Emanet: Engelliler	PDF, EPUB	Engelliler
95	Fetvalar	PDF	Fıkıh- İlmihal
96	İslam İlmihali	PDF, EPUB	Fıkıh- İlmihal
97	Namaz İlmihali	PDF, EPUB	Fıkıh- İlmihal
98	Şâfiî Mezhebine Mensup Kişilere İmamlık Yaparken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	PDF	Fıkıh- İlmihal
99	Sahabe Hatıraları	PDF	Gençlik
100	Gençlerle Hayata Dair	PDF	Gençlik
101	O'nun Gibi Yaşamak	PDF	Gençlik
102	Hadislerle Evlilik	PDF	Gençlik
103	Hadislerle Çocuk	PDF	Gençlik
104	Hadislerle Aile	PDF	Gençlik
105	Hadislerle Kadın	PDF	Gençlik
106	Peygamberimizin Hayatı	PDF, EPUB	Gençlik
107	Siyer-i Nebi	PDF, EPUB	Gençlik
108	Alemlere rahmet Hz. Muhammed	PDF, EPUB	Gençlik
109	Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı	PDF, EPUB	Gençlik
110	Kitap Medeniyeti	PDF, EPUB	Gençlik
111	Gençlik Sorunları ve İntihar	PDF, EPUB	Gençlik
112	Gençlerle Söyleşi	PDF	Gençlik
113	Peygamberimiz ve Gençlik	PDF	Gençlik
114	Ailemde Bir Genç Var	PDF	Gençlik
115	Niçin inanıyorum?	PDF	Gençlik
116	Din Görevlisinin Hatıra Defteri	PDF	Genel
117	Osmanlı Devletinde Fetva Eminliği	PDF, EPUB	Genel
118	Ahlak Dersleri	PDF, EPUB	Genel
119	Allah İhsan ve Merhamet	PDF, EPUB	Genel
120	Kutsal İklimde Dua	PDF, EPUB	Genel
121	Dualar	PDF, EPUB	Genel
122	Ezanı Anlamak	PDF, EPUB	Genel
123	Duayı Anlamak	PDF, EPUB	Genel
124	Zekatı Anlamak	PDF, EPUB	Genel
125	Orucu Anlamak	PDF, EPUB	Genel
126	Haccı Anlamak	PDF, EPUB	Genel
127	Riyazü's -Salihin (3 Cilt)	PDF, EPUB	Hadis
128	Hadislerle İslam Serlevha Hadisler	PDF	Hadis
129	40 Hadis 40 Yorum	PDF, EPUB	Hadis
130	Hikmetin 40 Kapısı	PDF, EPUB	Hadis
131	İlahi Hadisler	PDF, EPUB	Hadis
132	Seçme Hadisler	PDF	Hadis
133	40 Ayette Sorumluluk Bilinci	PDF	Hadis
134	40 Hadiste Sorumluluk Bilinci	PDF	Hadis
135	Ayet ve Hadislerde Kudüs	PDF	Hadis
137	40 Ayette Gelin Gönüller Yapalım	PDF, EPUB	Hadis
138	40 Hadiste Gelin Gönüller Yapalım	PDF, EPUB	Hadis
139	40 Ayette Birlikte Yaşama Ahlakı	PDF, EPUB	Hadis
140	40 Hadiste Birlikte Yaşama Ahlakı	PDF, EPUB	Hadis
141	40 Ayette Emanet ve Güven	PDF, EPUB	Hadis
142	40 Hadiste Emanet ve Güven	PDF, EPUB	Hadis
143	Kırk Ayette Merhamet	PDF, EPUB	Hadis
144	Kırk Hadiste Merhamet	PDF, EPUB	Hadis

145	40 Ayette Namaz	PDF, EPUB	Hadis
146	40 Hadiste Namaz	PDF, EPUB	Hadis
147	40 Ayette Tevhid ve Vahdet	PDF, EPUB	Hadis
148	40 Hadiste Tevhid ve Vahdet	PDF, EPUB	Hadis
149	Ayetlerle Hac ve Umre	PDF, EPUB	Hadis
150	40 Hadiste Hac ve Umre	PDF, EPUB	Hadis
151	Ayetlerle Kardeşlik ve Hukuku	PDF, EPUB	Hadis
152	Kırk Hadiste Kardeşlik	PDF, EPUB	Hadis
153	Kırk Hadiste Ramazan	PDF, EPUB	Hadis
154	40 Hadiste Helal Kazanç	PDF, EPUB	Hadis
155	Peygamberimizin Dilinden Dualar	PDF, EPUB	Hadis
156	İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet	PDF, EPUB	İlmi Eserler
157	Yaratılış ve Gaye	PDF, EPUB	İlmi Eserler
158	Mişkatül Envar	PDF, EPUB	İlmi Eserler
159	İslam'da İman Esasları	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
160	Allah'a İman	PDF	İnanç Kitapları
161	Meleklerle İman	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
162	Peygamberlere İman	PDF	İnanç Kitapları
163	Kadere İman	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
164	Kitaplara İman	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
165	Ahirete İman	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
166	İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
167	Çağdaş İnanç Problemleri	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
168	Pezdevinin Kelami Görüşleri	PDF, EPUB	İnanç Kitapları
169	Niçin inanıyorum?	PDF	İnanç Kitapları
170	Diyanet Aile Çalışmaları	PDF	Kadın ve Aile
172	Sorularla Mahremiyet Bilinci	PDF	Kadın ve Aile
173	Kadın Dindarlığı	PDF	Kadın ve Aile
174	Gelenek ve Hakikat Arasında Kadın	PDF	Kadın ve Aile
175	Ana Gibi Yar Olmaz	PDF	Kadın ve Aile
176	Kadın ve Aile Yazıları	PDF	Kadın ve Aile
177	Aile Hayatımız	PDF, EPUB	Kadın ve Aile
178	Ailem	PDF, EPUB	Kadın ve Aile
179	Almanya'da Yaşayan Türk Kadınları	PDF, EPUB	Kadın ve Aile
180	Vahyin Aydınlığında Yürümek	PDF, EPUB	Kur'an Kitaplığı ve Tefsir
181	Namaz Sürelerinin Tefsiri	PDF, EPUB	Kur'an Kitaplığı ve Tefsir
182	Mehmet Akif Ersoy Tefsir Yazıları ve Vaazlar	PDF, EPUB	Kur'an Kitaplığı ve Tefsir
183	Peygamberimizin Hayatı- İrfan Yücel	PDF, EPUB	Peygamberimiz
184	Siyer-i Nebi	PDF, EPUB	Peygamberimiz
183	Alemlere Rahmet Hz. Muhammed	PDF, EPUB	Peygamberimiz
186	Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı	PDF, EPUB	Peygamberimiz
187	Peygamberimiz ve Aile	PDF	Peygamberimiz
188	Peygamberimiz ve Gençlik	PDF	Peygamberimiz
189	Hiz. Peygamber ve Güven Toplumu	PDF, EPUB	Peygamberimiz
190	Hiz. Peygamber Tevhid ve Vahdet	PDF	Peygamberimiz
191	Hiz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı	PDF	Peygamberimiz
192	Şifa Ayı Ramazan	PDF	Ramazan Kitaplığı
193	Sorumluluk Bilinci	PDF	Ramazan Kitaplığı
194	Oruç İlmihali	PDF, EPUB	Ramazan Kitaplığı
195	Zekat İlmihali	PDF, EPUB	Ramazan Kitaplığı
196	Oruç Sıkça Sorulanlar	PDF	Ramazan Kitaplığı
197	Zekat Sıkça Sorulanlar	PDF, EPUB	Ramazan Kitaplığı

198	Ramazan Günlükleri- 1, -2	PDF	Ramazan Kitaplığı
199	Kur'an'ın Temel Konuları	PDF	Ramazan Kitaplığı
200	Diyanet Aylık Dergisi Ramazan 2020	PDF	Ramazan Kitaplığı
201	Diyanet Çocuk Dergisi Ramazan 2020	PDF	Ramazan Kitaplığı
202	Diyanet Aile Dergisi Ramazan 2020	PDF	Ramazan Kitaplığı
203	Peygamberimiz ve Çocuk	PDF	Tematik Kitaplar
204	Cami ve İlim	PDF	Tematik Kitaplar
205	Sorumluluk Bilinci	PDF	Tematik Kitaplar
206	İnfak	PDF	Tematik Kitaplar
207	Cami ve Hayat	PDF	Tematik Kitaplar
208	İsraf	PDF	Tematik Kitaplar
209	İyilik	PDF	Tematik Kitaplar
210	Cami ve Namazla Diriliş	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
211	Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlakı	PDF	Tematik Kitaplar
212	Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzeni	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
213	Cami ve Gençlik	PDF	Tematik Kitaplar
214	Hz. Peygamber Din ve Samimiyet	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
215	Helal Kazanç Helal Tüketim	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
216	Medeniyetin Başladığı Yer Cami	PDF	Tematik Kitaplar
217	Şehir ve İnsan	PDF	Tematik Kitaplar
218	Cami Kadın ve Aile	PDF	Tematik Kitaplar
219	Hz. Peygamber ve İnsan Onuru	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
220	Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
221	Kitap Medeniyeti	PDF, EPUB	Tematik Kitaplar
222	Din Görevine Adanmış Gönüllere Sesleniş	PDF	Tematik Kitaplar

Kaynak: (T.C DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2021).

Tablo 20.**DİYANET RADYO PROGRAM VE BÖLÜM SAYILARI**

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Kur'an-ı Kerim ve Meali	366
2	Esmâ-i Hüsnâ	263
3	Günün Duası	365
4	Hayırlı Sabahlar	247
5	Radio Kitaplığı	263
6	İste Dinle	366
7	Hadislerle İslam	366
8	Din ve Hayat	236
9	Kelime Hazinemiz	197
10	Radio Mikrofonu	197
11	5+1 (Yarışma)	181
12	Hayırlı Akşamlar	247
13	Cuma Sohbeti	51
14	Kaleminden Kelama	105
15	Şehrin Anahtarı	99
16	Haberler	263
17	Öğütler	366
18	Ne Demek?	263
19	Kur'an Dostları	197
20	Benim Hikâyem	263
21	Bir Sorun Bir Çözüm	23
22	Fetvalar	366
23	Orası Neresi?	263
24	Darb-ı Mesel	197
25	Nüktedan	181
26	Okuma Notları	220
27	Günlerin Gölgeleleri	197
28	Radio Hastanesi	247
29	Yasin ve Dua	52
30	Fatih KOCA ile Lâ Mekan	54
31	İbâdât	263
32	Burası Dünya	66
33	Pür Dikkat	66
34	Mesnevi Sohbetleri	66
35	Lisan-ı Münasip	66
36	Gençler Soruyor	66
37	Asr-ı Saadet Tiyatro	66
38	Çepeçevre	66
39	Erbabı Bilir	17
40	Farkında Mısın?	197
41	Çanakkale Destanı	7
TOPLAM		7.674

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 144-145)

Tablo 21.

**2020 YILI DİYANET RADYO RAMAZAN ÖZEL PROGRAMLARI (24 NİSAN
2020– 23 MAYIS)**

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Sahur Bereket Vakti (TV Ortak)	30
2	Şehr-i Ramazan	30
3	Ben Oruçluyum	30
4	Dr. Fatih KURT ile Ramazan Sohbetleri	30
5	Hacivat Karagöz	30
6	İftarı Beklerken (TV Ortak)	30
7	Asr-ı Saadette Ramazan	30
8	Ramazan Akşamları (Canlı)	30
9	Ramazan Kavramları	30
10	Ramazan Manileri	30
11	Ramazan Şiirleri	30
12	Mukabele	30
TOPLAM		360

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 147)

Tablo 26.

**DİYANET TV'DE YAYINLANAN PROGRAM VE BÖLÜM SAYILARI
(İÇYAPIM)**

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Ailemizin Hekimi	38
2	Ali Akpınar ile Kur'an Sohbetleri	24
3	Adım Adım İnsan	30
4	Ailem	8
5	Ara Nağme	20
6	Bi'Nebze	46
7	Bir Ayet Bir Yorum	40
8	Bir Çöp Bir Çöptür	12
9	Burhan İşleyen ile Hacı Bayram Kürsüsünden	27
10	Bayram Özel	1
11	Bayram Selamı	3
12	Bereket Vakti	30
13	Bir Ayet Bir Hadis Bir Dua	30
14	Bir Çocuk Bir Dünya	24
15	Biz Aileyiz	9
16	Camiden Hayata	21
17	Can Veren Pervaneler	11
18	Cuma Sevinci Vaaz	43
19	Cuma Hutbesi	43
20	Cumaya Doğru	31
21	Diyanet'e Soralım	202
22	Dinî Eğitim Vakti	24
23	Dinî Gündem	15
24	Düşüncenin Özü	13
25	Evden Öğreniyorum	25
26	Günün Bereketi	44
27	Farklı Bakış	32
28	Gençlerin Dilinden	42
29	Göç ile Değişen Hayatlar	11
30	Hatibin Kum Saati	30
31	Helal Gıda	4
32	Hikayelerle Çocuk Tiyatrosu	13
33	İftarı Beklerken	30
34	İlmihal	14
35	İslam Aynasında Kadın	13
36	İyilik Vakti	35
37	Kafama Takıldı	30
38	Kur'an'da Sorumluluk Bilinci	30
39	Kökler ve Renkler	15
40	Kur'an'da Dua	13
41	Medya ve Din	27
42	Mizan	20
43	Neler Değişti Hayatta?	20

44	Niçin İnaniyorum?	14
45	Öncü Âlimler	27
46	Peygamberimizin İzinde 4 Halife	37
47	Prof. Dr. Enbiya Yıldırım ile Dersimiz Hadis	14
48	Ramazan Sohbetleri	30
49	Ramazanın Bereketi Oruç	31
50	Selman Tuna ile Bir Çay İçimi	9
51	Sessiz Sureler ve Dualar	23
52	Taktak ile Tıktık	14
53	Tesbihat Bünyamin Topçuoğlu	1
54	Yeni Güne Merhaba	195
55	Yaz Kur'an Kursu Dinimi Öğreniyorum	30
56	Yaz Kur'an Kursu Dinimi Öğreniyorum	30
57	Yaz Kur'an Kursu Kur'an Okuyorum	30
58	3 2 1	40
59	1 Cüz 3 Konu	30
60	30 Cüz 30 Hafız	30
61	Kur'an ve Dua	12
62	Fuat Sezgin Belgeseli	1
63	Prof. Dr. Huriye Martı ile Hadisler ve Ailemiz	2
TOPLAM		1.793

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 140-143)

Tablo 27.

**DİYANET TV'DE YAYINLANAN PROGRAM VE BÖLÜM SAYILARI
(DIŞ YAPIM)**

S. N.	PROGRAM ADI	BÖLÜM SAYISI
1	Mim	25
2	Şiir Vakti	12
3	Harfler Köyü	37
4	Gençlerle Dinden Konuşalım	12
5	Hayata Dokunanlar	28
6	Buhari Dersleri	46
7	Taşların Dili	25
8	Helal Kazancın Alın Teri	24
9	Yolcu	30
10	Bizim Ustalarımız	23
11	Din Hizmetine Adanmış Ömürler	34
12	İlim Elçileri	13
13	Cami Adabı	13
14	Babamın Kitaplığı	12
15	Gönül Makamı	13
16	Bir Yazar Bir Kitap	27
17	İbrahim Sadri ile Yad-ı Cemil	26
18	Ayine-i Devran	40
19	Hakk Dostum Hakk	30
20	Çocukça	85
21	İhtida Öyküleri	13
22	Manidar Kelimeler	13
23	Mekan ve Kıyam	14
24	Ömre Bedel	13
25	Bir Fidan Bir İnsan	13
26	Bestehan	13
27	Evdeyiz	14
28	Şeker Hoca	26
29	Ashaba Selam Olsun	14
30	Fatih Savaş Gençlerle Camide	14
31	Namazgahlar	13
32	Osmanlı Padişahları	15
TOPLAM		730

Kaynak: (DİB 2020 Yılı Faaliyet Raporu, 2020: 140-143)